

HIF-Rapport

2007:2

Samebygda Siebe på Finmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

Del III

Materiell kultur

Odd Mathis Hætta

	PUBLIKASJON: HiF-Rapport 2007:2 ISBN: 978-82-7938-135-8 ISSN: 0805-1062
Publikasjonens tittel: Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest – sett i et økologisk perspektiv – Del III Materiell kultur	Antall sider: 292 Dato: 12. april 2007 Pris: kr 170,-
Forfatter: Odd Mathis Hætta	Avdeling: Avdeling for pedagogiske og humanistiske fag
Godkjent av: 1.lektor Kjell Olsen, Høgskolen i Finnmark 1.amanuensis Stein R. Mathisen, Høgskolen i Finnmark	
Oppdragsgiver:	Prosjekt:
Utdrag:	
Vi bestiller ____stk av publikasjonen: Navn: _____ Adresse/postnr: _____	

Odd Mathis Hætta

Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

DEL I

0. Innledning

1. Naturgrunnlaget

Geologi, landskap og klima

Plante- og dyreliv

DEL II

2. Gård, hus og folk (2006)

DEL III

3. Materiell kultur

DEL IV

4. Immateriell kultur (2007)

Odd Mathis Hætta:

Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

DEL III

3. Materiell kultur

HiF-Rapport 2007:2

ISBN 978-82-7938-135-8

ISSN 0805-1062

Forord

Materiell kultur er del III i en større studie; Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest - sett i et økologisk perspektiv.

Målet er å vise hvordan et bygdesamfunn på et av landets kaldeste steder kunne eksistere og utvikle seg, og hvordan man kunne utnytte begrensede naturressurser. Livet ble levd på grensen til det mulige. Man baserte seg på erfaringskunnskap og muskelkraft, tilpasset etter hvert til tekniske forbedringer.

Dokumentasjons- og formidlingsaspektet er sentralt i denne del som i del I og II. Denne delen skiller seg fra de foregående fordi studien er basert på muntlige primærkilder. Der det har vært nødvendig, er likevel dokumenter, kart og litteratur tatt med. Ved hjelp av intervjumaterialet har jeg forsøkt å sette disse kunnskaper i en ny forståelsesramme. En slik gransking og tolkning er innenfor rammen av kulturforskning- og formidling.

Del III går først kort inn på formålet og metoden, på likheter og ulikheter før og nå, deretter omhandles livet som vokser fram i Siebe og de ulike prosesser i bygda. Så kommer hoveddelene: Først om å forstå et samfunn basert på muskelkraft og ikkemekaniske redskaper. Hoveddelen er en gjennomgang av livet gjennom årstidene, fra St.Hans over Mikkelsmesse, jul, vårvinter og med avslutning fra årstiden før St.Hans.

Deretter handler det om arbeidsoperasjoner. Den siste delen består av intervjuer. Også intervjuene hører til helheten fordi der er mange opplysninger som ikke er brukt i selve framstillingen. Dette betyr at også vedleggene hører til studien, liksom billedstoffet.

Mens Del I og Del II er "den ytre rammen", er Del III den første delen av "det egentlige" studiet fordi her er bygdas innbyggere selve aktørene. Jeg er selv vokst opp i nedre Siebe, men har alltid hatt god kontakt med alle i bygda. Dette ikke minst fordi jeg ga en håndstrekning til naboene, men også fordi jeg har hatt lønnet arbeid på alle gårdsbrukene. Til å begynne med var det arbeid i slåttonna, vedhugst, lavsanking og kjøring med reinraider om vinteren for å hente lav og ved. Seinere var det slåing med traktor, pløying og harving og mindre transporttjenester med traktor og bil. Dessuten gikk jeg med posten for min far og brakte posten til Oskal, Rietnjaávži, Áidejávri og Siččajávri. Også skriftlige dokumenter, bl.a. min mors dagbøker og dokumenter fra hjemmet hennes, gir et bilde av bygda. Dette er mine valg, andre ville antakelig gjøre andre valg og prioriteringer.

Jeg bestreber meg alltid på å gi en fyldig empirisk framstilling, men det har ikke gått for sterkt utover analysene. Det vil alltid være et skjønn og en vurdering om hvor omfattende analyser skal være i forhold til det empiriske.

Mange har vist stor interesse og enestående velvilje når det gjelder hjelp og opplysninger. Flere har lest deler eller hele manuset på forhånd, og kommet med korrigeringer og supplerende opplysninger. Takk.

Jeg vil spesielt takke min søster Brita Ellen for at hun har lest manuset og delt sine erfaringskunnskaper med meg. Jeg vil også takke min kone Eli som har lest korrektoren flere ganger og gitt mange råd.

Alta, april 2007

Odd Mathis Hætta

DEL 3: MATERIELL KULTUR

Forord	1
Innhold	3
1.0 Formålet m.m. med denne studien	11
1.1 Oppbygging av Del III	11
1.2 Om de forskjellige deler (Del I-IV)	12
1.3 Aktualitetsprinsippet og kontinuiteten	13
1.4 Naturressurser gav grunnlag for næring og bosetting	14
1.5 Erfaringslæring	16
1.6 Arbeid og kapital ikke adskilt	17
1.7 Likheter og ulikheter	17
1. HOVEDAVSNITT: DEN FØRSTE BOSETTING	
2.0 De første spor etter folk i Siebeområdet	19
2.1 Fotefar fra forhistorisk tid	19
2.2 Folketallet i Siebe økte mot 1960	20
2.3 De første bofaste i Siebe: Anders Larsen Bæhr	21
2.4 Inger Andersdtr. Bæhr (<i>Siebe-Iṇḡá</i>) og hennes familie	22
2.5 Mathis K. Hættas (<i>Leammo-Máhtte</i>) andre ekteskap	22
2.6 De første i øvre Siebe	23
2.7 Máhteš, Stockfleth og Kautokeinoopprøret	23
2.8 Máhteš flyttet til Siebe	25
2.9 Máhteš og hans andre ekteskap	26
2.10 Siebeleš og hans familie	26
2.11 Gárena-Máhtte vokser opp i Biggeluoppal	27
2.12 Om stefaren og livet i Biggeluoppal	27
2.13 Gárena-Máhtte hjemme igjen	29
3.0 Siebe gjennom generasjoner	30
3.1 Ulike forløp av prosesser i bygda	31
3.2 Sysselsetting og dagligliv i Siebe	32
2. HOVEDAVSNITT: ÅRSSYKLUS	
4.0 Fra St.Hans til Mikkelsmesse	35
4.1 Overgangen fra vinter og vår til sommer	35
4.2 Til vedskogen før St.Hans	35
4.3 Å gjøre seg klar for notfiske etter sik	37
4.4 Poteter burde settes i jorda før St.Hans	38
4.5 Gjødsling av jordene	39
4.6 Når kyrne sleppes ut om våren	40
4.7 Rundvask og fjøsstell var kvinnenenes ansvar og arbeid	41
4.8 Også vinterklær ble sydd om sommeren	42
4.9 Slåttonna - en travel tid for alle	42
4.10 Å skjære sennegras	45
4.11 Gåsejakt i mytingstiden	46
4.12 Hjemmeslåtta avsluttes når nettene blir mørkere	48

4.13 Opmujohka og andre myrslåtter gjenstår	49
4.14 Kyrne går etter sopp og overnatter ute	50
4.15 Saueklipping og veving av vadmél og grener	50
4.16 Reinhårnadrasser og saueskinnsfeller	51
4.17 Høstslakting	52
4.18 Nettene blir kaldere og dagene kortere	53
4.19 Lav på fjellet og brensel i skogen	53
4.20 Notfiske (<i>čeret</i>) under isen	55
4.21 Transportbehov	55
4.22 Reinens øremerker	57
4.23 Å kjøre høyet hjem	57
4.24 Bossekop: Høstmarkedet	58
4.25 Isfiske (<i>juonastit</i>), og ved og lav til jul	60

5.0 Den lyse, men iskalde årstiden	63
5.1 Slakting og behandling av kjøtt	63
5.2 Reinskinntil fottøy og klær	64
5.3 Kvinnene står for produksjon av alle klær til familien	65
5.4 Senetråd, skinnpreparering, syng av skaller og pesk	65
5.5 Eksport av fisk og kjøtt til Sverige	68
5.6 Å temme og dressere rein	69
5.7 Bossekop: Vårmarkedet	70
5.8 Saueklipping og lamming	71
5.9 Tørket kjøtt	72
5.10 Snø i midnattsol og St.Hansaften med is på vann	73
5.11 Avhåring og garving av reinskinntil	73
5.12 Andejakt om våren	73
5.13 Tilbereding av ender	75
5.14 Eggsanking	76
5.15 Våren er kommet	76

3. HOVEDAVSNITT: ARBEID OG RESSURSUTNYTTELSE

6.0 Jordbruk: Fjøsstell og slåtta	79
6.1 Arbeidet og livet i Siebe før krigen	79
6.2 Før krigen: På besøk i Siebe	80
6.3 Før krigen: Fra gårdsjente til flyttsamekone	80
6.4 Siebe og livet på gårdsbruket	82
6.5 Fjøs og fjøsstell	83
6.6 Nedre Siebe før krigen	84
6.7 - og øvre Siebe	85
6.8 Kyr og fjøsstell før krigen	86
6.9 Fjøsstell i øvre Siebe de første år etter krigen	86
6.10 Å kjøre vann med hest	87
6.11 Kyrne som ikke kommer hjem	87
6.12 Nybrottsarbeid	89
6.13 Nybrottsarbeid med hakke og spade	90
6.14 Da traktoren kom til Siebe	90

6.15 Grøfting av Siebejávrráš	91
6.16 Sláttonna og slåttemarker	92
6.17 En dag i slåttemarka	93
6.18 Innhøsting	94
6.19 Hvordan foregikk slåtta før traktoren kom	96
6.20 Utslåttene var som regel myrslåtter	98
6.21 Myrslåtter ved kirkestedet og Šuoššjávri	100
6.22 Huder og skinn	102
6.23 Avhåring av reinskin	103
6.24 Skinnpreparering med fett og bark	103
6.25 Den store oxen	104
7.0 Rein	107
7.1 Verde	107
7.2 Čora og eallu	107
7.3 Heargečora i Siebe	108
7.4 Arbeidet i reinflokken (<i>eallu</i>)	110
7.5 Øremerker for egne rein ("reinmerker")	110
7.6 Å temme rein	111
7.7 Rein og slakting av rein	113
7.8 Hvor mye veier en rein?	114
7.9 Mer om slakting og behandling av kjøtt	117
7.10 Flåing og partering	119
7.11 Å flid innvollene	121
7.12 Etterbehandling av slakt	122
7.13 Kastrering	122
7.14 Opplæring (gjeterdressur) av hund	122
7.15 Vurdering og trening av valp	123
7.16 En god gjeterhund skal forstå hva som skal gjøres	124
7.17 Å drive reinflokken sammen med hund	124
7.18 Snøscooter overflødiggjør hunden	126
8.0 Fisk og fiske	
8.1 Fiske	127
8.2 Fiske med landnot	128
8.3 Etterarbeid	131
8.4 Fisken stelle og renses	131
8.5 Oppbevaring av fisk	134
8.6 Opptatt av ha å Jevdeš for seg selv og av forbedring	135
8.7 Fisk til husholdning	136
8.8 Fiske i Rietnjajávri	137
8.9 Fiske i andre vann	138
8.10 Fiske i Lávvojávri og Ávžejávri	139
8.11 Å fiske med ruse seinhøstes i Lávvojávri	140
8.12 Om storfiske i Ávžejávri	141
8.13 Fiske under isen, med not (<i>čeret</i>) og garn (<i>juonastit</i>)	142
8.14 Juonastit - garn under isen	142

8.15 Čeret - å fiske med not under isen	143
8.16 Lakefiske under isen	145
9.0 Utmarksressurser	
9.1 I vedskogen	147
9.2 Felling	147
9.3 Kvisting og røysing	148
9.4 Transport	148
9.5 Lavsanking	151
9.6 Arbeidet med lavsanking (<i>bordit jeahkalit</i>)	152
9.7 Røysing av lavklumpene (<i>bajidit jeahkalit</i>)	154
9.8 Transportere hjem (<i>geasehit jeahkalit</i>)	155
9.9 Multeplukking	156
9.10 Når modnes bæra?	158
9.11 En dag i multemyra	158
9.12 Å plukke multebær	161
10.0 Jakt og fangst	
10.1 Rypefangst med snarer, rypejakt og harefangst	163
10.2 Rypesnarer	163
10.3 Hvordan var det å drive snarefangst?	163
10.4 Rypejakt og harefangst	166
10.5 Andejakt om våren	167
10.6 Snarefangst på vadere og snøspurver	169
10.7 Egg - en sjelden vare	169
10.8 Beretninger om andejakt	170
10.9 Ammunisjon	170
10.10 Andejakt om våren i Siebeområdet	170
10.11 En detaljert beretning om andejakt	172
11.0 Rovdyr og rovdyrjakt	
11.1 De store rov- og pelsdyr	177
11.2 Revejakt	177
11.3 Oter (<i>ceavrris</i>)	178
11.4 Røyskatt (<i>buoidda</i>)	179
11.5 Ulv (<i>gumpe</i>) i nabolaget	179
4. HOVEDAVSNITT: HAMSKIFTE PÅ VIDDA	
12.0 Hamskifte på vidda	181
12.1 Slutten av 1950-tallet varseler om nye tider	183
12.2 Høns og gris	183
12.3 Ekspansjon i jordbruket	184
12.4 Traktor og nybrottsarbeid	186
12.5 Traseen til jordbruksvei stikkes og nivilleres	187
12.6 Vanskelig med arbeid for ungdom	188
12.7 Små kunnskaper og liten innsikt i dyrking av jorda	191
12.8 1960-tallet: Det store hamskiftet i Siebe	192

12.9 Fra St.Hans til Mikkelsmesse	194
12.10 Etter Mikkelsmesse over nyttår til mai	196
Kilder	198
Litteratur	198
Upubliserte kilder. Dokumenter	199
Foto. Muntlige kilder	199
Kart	
Kart 1. Primærressursområdet i Siebe	10
Kart 2. Ressursområdet vest for Siebe	95
Kart 3. Jevdeš med markering av varper	129
Kart 4. Ressursområdet øst for Siebe	133
Tabell	
Tabell 1. Folketallet i Siebe fra 1853 til 2000	21
Figurer	
Fig. 1. Betegnelser for reinmerker	112
Fig. 2. Flere eksempler på reinmerker	115
Avisfaksimiler	
Tidsbilde 1. Kautokeino: Hva er blomkål? Lofotposten 1960	34
Tidsbilde 2. Vi lever av vackert väder. Lofotposten 1960	78
Rammetekster	
Ramme 1. Fra Skjennebergs lærebok i reindrift (1965)	126
Ramme 2. Behandling av fisk	132
Ramme 3. Råemner til redskaper og installasjoner	147
Ramme 4. Emner til utstyr og redskaper	150
Ramme 5. Seletøy og skjæker	151
Ramme 6. Gode multeår	157
Ramme 7. Plukke og konservere multebær	158
Ramme 8. Bær og "grønnsaker"	161
Ramme 9. Grøftegraving med muskelkraft	187
Bilder	
Bilde 1. Jordbruket er basis for bosettingen i Siebe	9
Bilde 2. Máhtešboldni - en lav gårdshaug	9
Bilde 3. Gjeddefiske før St.Hans	18
Bilde 4. Siebelaš. Portrett	29
Bilde 5 og 6. Ljå og kjerne	30
Bilde 7. Veiarbeidere ved Suohpatjávri	32
Bilde 8. Reinkalv, høns og hund i Siebe 1956	33
Bilde 9. Poteten klar for opptaking. Siebe 1955	38
Bilde 10. Trebunke (áski) og smørbutt (eappir)	41
Bilde 11. Siiba. En "kurv" som festes på ljåen	44

Bilde 12. Skjæring av sennegrass med samekniv	46
Bilde 13. Sennegrasknytter (bonjaldagat)	47
Bilde 14. Langvarig regn i august 1974	49
Bilde 15. En grind "høykarm på slede"	59
Bilde 16. Sener kan henge til tørk	67
Bilde 17. Klar for Bossekopmarkedet	71
Bilde 18. Finnoljen mot mygg	77
Bilde 19. Brita Oleanna (f. Hætta) Vålitalo	81
Bilde 20. Salg av reinkjøtt, skinn og horn	108
Bilde 21. Veden er røyst	149
Bilde 22. Modne bær	159
Bilde 23. Snarefangst	165
Bilde 24. Hjemmesnekrede lokkeender	168
Bilde 25. Haglgevær (16 kaliber) fra 1920-tallet	171
Bilde 26. Ammunisjon og utstyr for å lade haglpatroner	173
Bilde 27. Bygninger vedlikeholdes ikke, de forfaller	182
Bilde 28. Slakting av gris. September 1959	184
Bilde 29. Grøfta for å legge rør fra elva til huset (1957)	190
Bilde 30. Meierispanner fra begynnelsen av 1960-tallet	194
Bilde 31 og 32. Mathis A. Skum og Ellen (f. Skum) Bæhr	196
Bilde 33 og 34. John Biti og Edvard Nilima	197

Vedlegg (navn og fødsel, årstall for intervju på lydbånd eller kassett)

Vedlegg 1. Daniel M. Hætta (1904-1995)	1980, 1982, -95	201
Vedlegg 2. Elen Susanne M. Hætta (1909-1994).	1983	226
Vedlegg 3. Brita Oleanna Vålitalo (f. 1907).	1994, 2004, -06	231
Vedlegg 4. Elen (f. Harebakken) Klemetsen (f. 1914).	-01	239
Vedlegg 5. John A. Biti (f. 1934).	2006	248
Vedlegg 6. Margrethe (f. N.) Hætta (1902-1996).	1984	257
Vedlegg 7. Sara K. Hætta (f. 1925).	2001, 2006	259
Vedlegg 8. Anne Margrethe M. Hætta (f. 1922).	2001	263
Vedlegg 9. Johan Kl. Hætta (f. 1926).	2001, 2004, 2006	266
Vedlegg 10. Mathis A. Skum (f. 1932).	2006	267
Vedlegg 11. Ellen Anne (f. Skum) Bæhr (f. 1930).	2006	277
Vedlegg 12. Mathis J. Sara (f. 1924).	2006	287
Vedlegg 13. Anne K. Hætta (1926-2007).	2004, 2006	291

Vedlegg i Del IV. Intervjuer

Vedlegg 14. Edvard Nilima (f. 1926).	2006
Vedlegg 15. Anders M. Skum (f. 1937).	1985
Vedlegg 16. Per Mikkel P. Siri (f. 1931).	2001
Vedlegg 17. Nils J. Buljo (f. 1929).	1999
Vedlegg 18. Nils J. Turi (f. 1927).	
Vedlegg 19. Aasa Vikedal (f. 1916).	2002
Vedlegg 20. Gunnar Bøe (f. 1921).	2002
Vedlegg 21. Åse og Svein Sønvisen (begge f. 1934).	2003

Bilde 1. *Jordbruk er basis for bosettingen i Siebe. Hesjing i august 1960*

Bilde 2. *Máhtešboldni - en lav gårdshaug*

1.0 FORMÅLET, M.M. MED DENNE STUDIEN

Formålet med denne studien som består av fire deler, er å belyse de samiske småbygder på Finnmarksvidda, gjennom studiet av et lite samisk bygdesamfunn i løpet av fire-fem generasjoner, eller over 100 år, fra 1840-tallet til 1970-tallet.

Det grunnleggende spørsmål og problemstilling er forskjeller og likheter mellom før og nå i Siebeområdet. Hva er forskjellene og hva er likhetene mellom den gamle og den nye tiden? Hva består disse i, og hvor var de sentrale ulikhetene og likhetene? Og hvordan kan man dokumentere og begrunne at det er så mange prinsipielle og praktiske likheter mellom den gang og nå?

1.1 Oppbygging av Del III

Denne delen er delt i fire hovedavsnitt:

Første hovedavsnitt: Den første bosettingen

Andre hovedavsnitt: Årssyklusen

Tredje hovedavsnitt: Arbeidet og ressursutnyttelsen

Fjerde hovedavsnitt: Hamskiftet etter krigen

[Femte hovedavsnitt: Vedlegg: Intervjuene]

(1) Den første bosetting er grundig dokumentert i Del II:2.0. I dette hovedavsnitt er det lagt vekt på kirkeverge Mathis M. Hættas (*Máhtes*) forhold til Stockfleth og en mulig årsak til at Máhteš flyttet til Siebe sommeren 1852. Det har også lyktes å framskaffe et bilde av Mathis M. Hætta (*Siebelas*). Ellers er det noen flere og supplerende opplysninger om bosettingen, og om folketallet i bygda.

(2) Andre hovedavsnitt er konsentrert om livet og arbeidet gjennom et år, fra St.Hans gjennom sommeren, høsten, vinteren og våren. Sysselsettingen var tilpasset årstiden og med spesielt siktemål gjennom sommeren og høsten å skaffe mat for mennesker og dyr. Transporten av det lagrede forrådet i utmarka skjedde på snøføre, vesentlig med rein. Det mest iøynefallende er likevel kvinnearbeid. Uten deres kontinuerlige innsats gjennom hele livet ville ikke bare hjemmet ramle sammen, men hele bygda. I mange tilsvarende studier om samiske forhold, er ikke kvinnens innsats nevnt. Der det er nevnt, er det ofte perifert.

(3) Tredje hovedavsnitt er delt opp i hovednæringer og ressursutnyttelse, konsentrert om gårdsbruk, rein, fiske, utmark, jakt og fangst, og rovdyr. Det er ikke til å unngå at det vil være en viss overlapping mellom andre og tredje avsnitt, f.eks. slåttonna som nevnes under årssyklusen og

under gårdsbruk, eller isfiske som er nevnt både under årssyklus og fiske. Hensikten er at når man leser om et emne under f.eks årssyklusen, kan man lese mer utdypende om samme emne under hovedavsnitt tre.

(4) Fjerde hovedavsnitt er konsentrert om endringene som skjer meget raskt fra midten av 1950-tallet og til tiden rundt 1970. Denne perioden skulle vært viet grundigere omtale fordi den er skjellsettende for bygda. Det kan derfor være aktuelt å lage en egen studie av denne perioden fordi det finnes en god del skriftmateriale og ikke minst er de fleste som gjennomlevde denne perioden, fortsatt aktive i yrkeslivet.

(5) Vedlegg i Del III og Del IV er intervjuene. Disse er meget viktige fordi dette er primærkilder, spesielt om bygda, men de har også en verdi generelt om livet og ressursutnyttelsen på vidda de siste par hundre år.

I empirien er det lagt tett opp til slik informantene forteller. Deres forståelse av tilværelsen bygger dels på erfaringskunnskaper uten at de alltid kan eller vil forklare hvordan tingene henger sammen. I en del tilfeller er det tatt med faglige forklaringer på fenomenene, dels i selve teksten, og dels i rammeteksten. Rammetekstene er satt inn i stedet for fotnoter og vedlegg.

Sammenfatning, oppsummering og konklusjon er ikke med i noen av de tre første delene. Dette henger sammen med at inndeling i fire deler er både metodisk og praktisk. Da denne studien har økologisk perspektiv som "bakteppe", er det metodisk en fordel å skille naturgrunnlaget i en egen del i forhold til den kulturelle delen (Gård, hus og folk). Selv om det ikke alltid er et klart skille mellom materiell og immateriell kultur, er det metodisk en fordel å forsøke å omtale dem hver for seg.

Del I er på 175 sider, Del II på 193 sider, mens denne (Del III) er på 292 sider (tilsammen 660 sider), og siste, Del IV, er på ca 180 sider. Det er derfor ikke praktisk å samle alt i et eller to bind fordi hele studien er på over 800 sider. Disse to forhold har vært avgjørende for å samle studien i fire deler.

1.2 Om de forskjellige deler (Del I-IV)

Del I handler om naturgrunnlaget. Den delen er i hovedsak basert på naturfaglig stoff hentet fra relevant litteratur, tabeller, diagrammer og billedmateriale. Denne delen har sterkt preg av empiri fordi den skal danne det naturfaglige og økologiske "bakteppe" for del III og IV.

Del II handler om bygda (gården), hus og folk. Kildematerialet består både av muntlige og skriftlige kilder. Den muntlige delen er

intervjuer, bruksgjenstander, befarings av landskap og personlig kjennskap til bygda. Den andre hovedkilden er slektsbøker, dokumenter, matrikler, kart og relevant spesial- og faglitteratur. Det empiriske er vektlagt mer enn det analytiske.

Del III tar for seg det materielle grunnlaget for en stabil bosetting og utvikling. Her er det økologiske aspektet framtrædende ut fra menneskenes forhold til naturressurser. Etter en presentasjon av de eldste beboere, følger vi arbeidsåret fra St.Hans (24. juni) over sommer, høst, vinter og vår tilbake til St.Hans. Deretter følger de forskjellige arbeidstyper- og operasjoner arbeidsåret, men med kvinnearbeid først fordi mye av det vanlige kvinnearbeidet var ikke så årstidbundet som mannsarbeid. Den siste hoveddelen i Del III er 13 intervjuer. Intervjuene danner hovedgrunnlaget for Del III. Det er sparsomt med fotografier fordi det ble tatt få bilder av folk i arbeidssituasjoner.

Sett i forhold til Del I om dyrs og planters forhold til "omgivelsene" som bredde- og lengdegrad, geologiske forhold, høyde over havet, o.lign, handler dette om menneskets forhold til og samspill med naturen.

Den siste delen, Del IV, vil ta for seg den immaterielle kulturen med utgangspunkt i samme kilder som Del III.

Metode, dvs. kilder, framgangsmåte, kilder som intervjuer og annet som er knyttet til metodologien, vil bli drøftet nærmere i Del IV. Det samme gjelder kildekritikken. Å ha vært en del av det samfunnet som man forsker på, gir en stor fordel når det gjelder virkelighetsforståelse, men samtidig er det en fare for at man blir forblindet, og ser bort i fra sider som er så hverdaglige at man ikke en gang registrerer dem. Problematikken om nærhet og distanse i kulturforskning vil bli drøftet i Del IV. Her vil det også være samlet drøfting og konklusjon.

Primærkilder er intervjuer der 21 personer er intervjuet på kassetter eller lydbånd, noen av dem flere ganger. Intervjuene er oversatt til norsk og følger som vedlegg i denne del og i neste, Del IV. De har en egen sidenummerering. Som støtte for når tid på året arbeidet ble gjort, har jeg brukt min mors, Susanne M. Hættas, notater fra hennes 7. sans for 1957 og 1958. De antas å ha gyldighet langt tilbake i tid for bygda når det gjelder høsting av naturressurser og når på året man gjorde det. Ellers er det brukt relevante dokumenter, utredninger om jordbruk i kommunen og aktuell litteratur.

1.3 Aktualitetsprinsippet og kontinuiteten

En av måtene å nærme seg disse spørsmål og problemstillinger på, er å

bruke og låne en tilnærmingssmåte fra geologien, nemlig aktualitetsprinsippet. Det prinsippet er en teori som forklarer eventuelle forandringer som har foregått tidligere med de prosesser som man kjenner fra dagens situasjon. For å forstå den tilnærmingssmåten overført fra geologien til historie og kultur, må vi se hva aktualitetsprinsippet i geologien er, og hvordan det er tenkt brukt her.

Aktualitetsprinsippet er en indirekte metode. Man studerer de ulike bergarter for å forsøke å finne ut hva som er eldst og hva som er yngst, f. eks. ved å måle tykkelsen på de ulike bergarter kunne man anslå hvor gamle de var. En viktig forutsetning i aktualitetsprinsippet er at man regner med at de prosesser som var i gang tidligere, er de samme i dag som gjelder i dag. "The present is the key to the past" uttrykte James Hutton på slutten av 1700-tallet og Charles Lyell i 1830. Før deres aktualitetsprinsipp og Darwins utviklingslære holdt man seg til katastrofeteorien som gikk ut på at både geologiske og biologiske forhold på jorda forandret seg plutselig, ved katastrofer eller voldsomme revolusjoner, inspirert av syndflodsberetningen.

Overført til den aktuelle problemstilling betyr dette at det er et fyldig dokumentasjonsmaterialet fra manns minne, dvs. fra 1940- og 1950-tallet. Dette materialet består av skriftlig materiale som matrikler, offentlig dokumenter, avisutklipp, bidrag til nybrotsarbeid, materiell kultur (på tross av brenningen i 1944), stedsnavn, sagn knyttet til området, demonstrasjon av arbeidsprosesser og metoder, kjennskap til ressurser i området, intervju med personer fra Siebe eller folk som har bodd der i kortere og lengre tid og intervju med folk som har utført det samme arbeid som man gjorde i Siebe rundt 1940- og 1950-tallet.

Gjennom de forskjellige former for dokumentasjoner er det mulig til en viss grad å trekke de lange linjer over en hundreårs periode fra den første bosetting i Siebe på 1840-tallet og fram til de siste decennier. Årsaken til dette er at forandringene var små på det teknologiske og sosiale området fra midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet.

1.4 Naturressurser ga grunnlag for næring og bosetting

Å leve og bo på vidda, som i Siebe, betydde å utnytte flere ressurser og nisjer i naturen. Formelt ble de kalt gårdbrukere, men i realiteten ga ikke gårdsdrift den største inntekt. Det gjaldt å utnytte sine erfaringskunnskaper og evner til å samordne og koordinere sysselsettingen slik at man etter årstidene og vær- og naturforholdene på en effektiv og rasjonell måte kunne skaffe utkomme og overskudd fra naturen.

Derfor var det alltid meget vanskelig for meg - som for andre i samme situasjon - å svare når noen spurte hva slags yrke far min hadde.

Jeg svarte som oftest at han drev et gårdsbruk eller småbruk. Jeg hadde i mine unge dager vært ligningsassistent i Kautokeino, så jeg visste forskjellen. Den som hadde flere melkekyr enn fem, var gårdbruker. Men problemet var at noen år hadde foreldrene mine - som de andre i Siebe - fire melkekyr, og andre år opptil seks. Dette hang igjen sammen med økonomi, og ikke minst hvis de hadde hest eller sauer i fjøset, måtte de ha færre melkekyr på grunn av fóret.

Men gårds- eller småbruket aleine ga ikke nok utkomme til å overleve. Alle brukene i Siebe hadde sytingsrein. Det er rein som er i flyttsamenes flokker i sommerhalvåret. Simlene og ungdyrene er alltid i flyttsamenes flokk. De fastboende hadde sine voksne hannrein i en egen flokk bestående av kjøre- og arbeidsrein (*čora*), der også mange flyttsamer hadde sine kjøre- og arbeidsrein. Flokken ble gjerne dannet litt før jul, og først i mai ble disse rein sendt med flokken av hannrein (*luovvasat*) til kysten, eller de ble sent på egen hånd. De fant alltid fram til det rette sommerdistrikt.

Det meste var basert på naturalhusholdning, så det holdt ikke bare med husdyr og rein, man måtte utnytte utmarksressursene. Her var fiske, særlig sikfiske, helt avgjørende. Tidlig på våren når det fremdeles var is på vannene, fisket man gjedde i Siebejohka og Siebejávri. Gjedda er best før gytingen, dvs. i tiden før St.Hans, men abbor som sjelden ble tatt vare på, er best om høsten. Lake spiste man ikke. Den andre viktige ressursen var andejakt om våren, og multebær. Ressurser som lav og trevirke var viktige, lav som mat for dyr og ved som brensel og redskapsvirke.

Dette var ikke alltid tilstrekkelig, man måtte ha kontanter for å betale skatt. Dette kan høres merkelig ut, men det var en realitet så seint som på 1950-tallet. Et eksempel er Morten I. Hætta fra øvre Siebe. Han drev ikke handel, men gikk på jakt på pelsdyr eller dyr som hadde skuddpremie, f.eks. rev. Andre drev litt handel med kjøp og salg av reinkjøtt, eller hadde en liten landhandel. Fra 1937 hadde Daniel M. Hætta litt kontantinntekter i delstilling som landpostbud.

Det var tidligere, og også nå, vanskelig å si hva som var deres yrke fordi det var selvsyssselsetting innen jordbruk, reindrift og utmarksressurser. Men etter som folk var fast bosatte på sine bruk, var det vanlig, - og er vanlig å betegne dem formelt som gårdbrukere.

1.5 Erfaringslæring

Praktiske kunnskaper og ferdigheter læres gjennom erfaring og øvelse. Ofte kommer dette til uttrykk i ordtak og vendinger, i sanger og sitater fra diktere. Ordtaket "*Øvelse gjør mester*", eller som det heter i J. Nicolaisens sang Mot i brystet: "*Øve, øve, jevnt og trutt og tappert, det er tingen. Alltid bedre, om og om og om igjen!*" eller som det heter hos Ludvig Holberg: "*Øvelse er den beste læremester.*" Dette har vært tema helt fra den greske antikkens tid. Aristoteles kaller denne kunnskapen for mimesis: "*De tingene vi må ha lært for å gjøre dem, lærer vi ved å gjøre dem.*"

I et radioforedrag nevnte Inge Eidsvåg¹ at han spurte sin mamma om å lære å spinne: "*Kan du ikke fortelle meg hvordan du får det til?*" Hun svarte: "*Hvordan jeg får det til? Nei, det kan jeg ikke.*" Hun kunne vise det, ved å gjøre det, sier Eidsvåg.

De kunne lære, og lærte ofte ved å etterligne sin mor eller far. Det var ofte ikke en ren etteraping eller mekanisk reproduksjon, men en skapende etterligning. Man kunne gjøre avvik innenfor visse rammer; "tolererte rammer for avvik" slik Asbjørn Klepp uttrykker det². Når man ikke etterlignet mekanisk, men innenfor tillatte variasjoner, "kan, kan ikke", var det ikke reproduserende, men produktivt. I forbindelse med læring er det flere aktuelle innfallsvinkler; tradisjonskunnskap, taus kunnskap, fortrolighetskunnskap og handlingsbåren kunnskap. Det er naturlig å komme inn på dette i Del IV om immateriell kultur.

Slik foregikk læringen fra slekt til slekt, også i Siebe. Det var ikke bare arbeidsoperasjoner som å sanke lav, slå myrgras eller temme rein, men også vurderinger av været og andre naturfenomener. Hvis det f.eks. var bitende kulde, måtte man være forsiktig så ikke redskapene brakk, eller om man skulle på notfiske, ble turen vurdert ut i fra hvordan været blir de nærmeste timene.

Det var ikke store muligheter for å opparbeide kapital utover det som var nødvendig for å klare seg. Dette er en av årsakene til at det ikke var et skarpt skille mellom arbeid og kapital.

¹Inge Eidsvåg: Henders gjerning. Tanker om hender, liv og læring. P2-Akademiet, 14. september 2006. Trykt manus

²Klepp, Asbjørn: Erfaringskunnskap - forholdet mellom læring og forståelse. Dugnad nr. 2/3- 1988, Volum 14

1.6 Arbeid og kapital ikke adskilt

Det som kjennetegner Siebe og mange andre bygder fram til 1960-tallet er at det ikke er noe klart skille mellom arbeid og kapital. Men når det først begynner å bli skille, skjer det ganske fort. Man gjør "*et kulturelt sprang, forlate noe og gå inn i noe vesensforskjellig annet*", for å låne et uttrykk fra Tor Edvin Dahls bok *Samene i dag - og i morgen* (1970:216)³. Når de store økonomiske og sosiale tilpasninger kommer i gang, går det ganske raskt, på 15-20 år.

Den mest gjennomgripende samfunnsomforming med teknologisk kjerne skjer i Siebe på 1960-tallet. I over 100 år har det ikke skjedd gjennomgripenede teknologiske forandringer, - selv ikke en fem år gammel krig ga noen omvelting.

Med ny teknologi utnyttet man naturgrunnlaget på nye måter som ga større produksjonsøkning i jordbruket, med bearbeiding av jorda, kunstgjødsel og levering av melk til meieri.

I en leksikonartikkel er det en oppsummering av den industrielle revolusjonen. I prinsippet passer denne beskrivelse om modernisering av et ruralt samfunn som f.eks. Siebe:

1. *Muskelkraft fra dyr og mennesker og varmeenergi fra planter erstattes av livløs energi fra enorme, tidligere ubrukte kilder.*
2. *Nye råvarer tas i bruk i stor målestokk, mineralske i stedet for organiske.*
3. *Store deler av produksjonen organiseres av samlede enheter (fabrikker) under overvåking og med en helt ny arbeidsdisiplin.*⁴

1.7 Likheter og ulikheter

Man kan godt forestille seg at Mathis M. Hætta (*Máhteš*)(1811-1894) hadde kjent seg igjen i Siebe på 1940- og 1950-tallet, kanskje med unntak av de nye bygninger som var reist etter brenningen. Forandringene var ikke betydelig fra 1850-tallets Siebe. Dette kan sammenlignes med at det skjedde store endringer i Europa

"i løpet av mer enn halvannet årtusen, men en romer ville uten større vanskeligheter la følt seg hjemme i London omkring år 1700. (...) En norsk vikingtidsbonde kunne tilsvarende ha drevet gård de fleste steder her i landet på midten av 1800-tallet uten store

³Dahl, Tor Edvin: *Samene i dag - og i morgen*. En rapport. Gyldendal, Oslo 1970

⁴Industrielle revolusjon. Leksikonartikkel av Even Lange i PaxLeksikon, bd, 3, s. 185-189. Oslo 1979

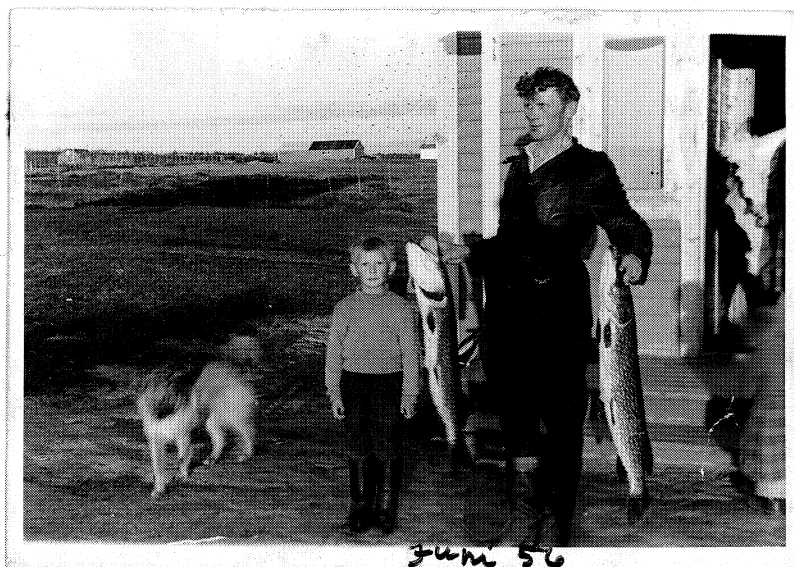
overraskelser verken teknologisk eller sosialt. Hundre år senere ville han knapt ha kjent seg igjen." (s.s.).

Uten å utdype dette mer, ville Máhteš hundre år seinere kunne ha følt seg hjemme i Siebe eller "drevet gården her i" Siebe på 1930- og 1940-tallet "uten store overraskelser verken teknologisk eller sosialt." Men femti år "senere ville han knapt ha kjent seg igjen."

Omveltingen begynte med den industrielle revolusjon på midten av 1700-tallet på de britiske øyer, ett hundre år seinere hadde den nådd sentral-Europa og Nord-Amerika. Først på 1900-tallet nådde omveltingen for alvor Skandinavia, Russland og noen land i andre verdensdeler. Og til nordområdene enda seinere. Den industrielle revolusjon dreier seg ikke bare om teknologiske nyvinninger, men i like stor grad om overgang til forbrukerøkonomi og store sosiale og økonomiske forandringer.

Det store hamskiftet på Finnmarksvidda kom ikke før på 1950- og 1960-tallet. Det var overgang fra subsistensøkonomi til forbrukerøkonomi, fra ikke-mekanisert til mekanisert teknologi. Disse endringene griper inn i menneskenes liv både materielt, kulturelt og sosialt. Det fysiske slitet reduseres og den gjennomsnittlige levealder øker, spedbarndødeligheten går ned og den tiden som går til å skaffe mat og annet utkomme reduseres.

Tilbake til spørsmålene: Når og hvordan forløp dette i Siebeområdet? Hva har skjedd de siste femti år? Noen av disse prosessene som bygda gjennomgikk i en periode på godt over ett hundre år, drøftes i det følgende, men aller først følger en oppsummering av den etablerte bosetting.

Bilde 3.
Før St.Hans er gjedda stor og feit. Pekka Kumpulainen som ofte oppholdt seg i Siebe, står her sammen med Johan Daniel. De har fisket i Siebeelva. Man kunne få opptil åtte-ti store gjedder på to-tre garn.

Juni 1960

1. HOVEDAVSNITT: DEN FØRSTE FASTE BOSETTING

2.0 DE FØRSTE SPOR ETTER FOLK I SIEBEOMRÅDET

Før den første faste bosettingen i Siebe fra 1840-tallet, har dette vært et ressursområde der man har drevet fiske, fangst og jakt like fra forhistorisk tid.

2.1 Fotefar fra forhistorisk tid

I Siebedalen er det registrert fangstgraver flere steder, både sørover mot Rietnjajávri, østover mot Ávževuopmi og nordøstover mot Náibesčohkka.

Fangstgraver er dyregraver. Det er ganske store hull i terrenget i bjørkeskogen og opp mot tregrensen. De var laget for fangst av villrein og elg, og kanskje også for store rovdyr. De er plassert i pass, på terrasseflater og mellom vann eller mellom steinurer, i en rekke, kanskje med stengsler slik at villreinen ble ledet mot fangstgraven. Graven var antakelig dekket med tynne trespiler og et kamuflasjelag av lyng og lav. Størrelsen kunne være to-tre m i diameter og opptil to m i dybde. Under utgravningene, bl.a. ved Virdnejávri, er det funnet merker etter korte, tilspissede stokker som var stilt med spissen opp slik at dyret ble spiddet når det falt i fangstgraven.

I dag er veggene i fangstgravene rast ned, slik at gropene ser ut som små kraterhull, sirkelrunde eller ovale.

Like nedenfor Stuoraluoppal, på østsiden av Rietnjajohka, er det et fangstgravanlegg med 36 graver og en stor og rund steinsetting som minner om en offerplass lik den mellom elva og bilveien like nedenfor Jergol. På midten av 1980-tallet ble funnet meldt til Tromsø Museum, men det er neppe foretatt befarings- eller registrering. Anlegget var kjent for alle som fisket i Rietnjajávri fordi stien går tvers igjennom anlegget. Folk visste om gravene og de mente at dette var fangstgraver. Det er vanskelig å vite hvor deres kunnskaper stammet fra, men det kan være enten at de selv har resonnert, eller tradert stoff som har overlevd flere hundre år.

Lenger sør, mellom Skilggaš og Oppal, er det også fangstgraver, bl.a. et lite system på tre på østsiden av Skilggaš, midt ved vannet, knapt 100 m fra stranda.

I passet øst for Náibesjávri og Náibesčohkka er det fire-fem fangstgraver som er ganske godt bevart. disse. I dag er det ganske skogkledd der og gravene er vanskelige å finne hvis man ikke tilfeldig kommer over dem.

Midt på Ávžejárvi stikker en liten holme opp. Den er ikke mer ca 20 m lang og tre-fire m høy. Midt på holmen er det en diger fangstgrop. Hvorfor en fangstgrav midt på et stort vann? Svaret er enkelt; når villreinen svømte over vannet, gikk den i land der for å tørke seg og hvile før den fortsatte. Når villreinen gikk på høyden for å speide, var det store sjanser for at den falt i graven.

Mellom disse tre lokalitetene som danner ytterpunkter på området som ble mest intenst utnyttet av Siebefolk, er det et titalls enkeltfangstgraver eller systemer på tre-fire graver. De finnes på vei fra Siebe til Rietnjajávri, på begge sider av Opmujohka, mot Jevdeš og ved Gálsa.

Fangstgavenes alder kan variere, men de kan stamme fra steinalderen. Mange steder, ikke minst i nordområdene, var de i bruk både i vikingtiden (800-1050 e. Kr.) og helt til slutten av middelalderen (1500-tallet). Det er sannsynlig at fangstgravene i Siebedalen også har vært i bruk i middelalderen. Dette betyr imidlertid ikke at det har vært en kontinuerlig eller permanent bosetting i området. Tvertimot var det slik at det enten var nomadisk bosetting eller fast bosetting over kortere eller lengre perioder. Og så har folket flyttet igjen, alt etter hvor det var naturressurser i form av fisk eller dyr.

2.2 Folketallet i Siebe økte mot 1960

Etter at Máhteš med familien flyttet til Siebe sommeren 1852 ble folketallet fordoblet, til ni (Del II:Slektstavle 1 og 11). Dette tallet holder seg ganske stabilt til over århundreskiftet.

Da Leammo-Máhte ble enkemann, satt han med fire mindreårige barn. I øvre Siebe var det bare to gamle, Ello og Siebelaš, og Gárena-Máhte som var kommet tilbake fra Biggeluoppal (Slektstavle 5 og 6). Også Máhte-Áslat og hans kone var død.

I 1940 er det etablert tre familier, de fleste barn er voksne. I øvre Siebe bor Kristine og Mathis M. Hætta og deres fem voksne eller nesten voksne barn (Slektstavle 10). Dessuten bor Inger Marie A. Sara (enke etter Simon-áddjá) og Inger Marie Johansdtr. Rist (*Áhku-Iŋgá*) der, tilsammen ni personer. I nedre Siebe bor Sara og Mathis K. Hætta med fire voksne barn (Slektstavle 11) Mathis A. Skum (*Áillu-Máhte*) som fostres opp der og Inger Johansdtr. Pulk (*Bulk-Iŋgá*). Her er det åtte personer. Hos Daniel M. Hætta er det tre personer etter at de fikk en gutt i mars 1940. Bare fire personer under 20 år av 20 personer.

Dette tallet er kraftig endret ti år seinere. I 1950 er det 29

fastboende personer i Siebe, halvparten er godt under 20 år. Det er et generasjonsskifte som foregår. Men det er denne generasjonen som reiser bort, - alle som en. Det er nå kommet flere vinterboliger for flyttsamer i omegn, men disse er ikke med tabellen fordi de ikke bor fast i Siebe.

År	1852	1900	1940	1950	1960	1970	1980	1990	000
An tall	9	8	20	29	32	13	8	7	1

Tabell 1. Folketallet i Siebe fra 1852 til 2000

1960 er toppåret. Nå er det hele 32 faste innbyggere, 17 personer over 20 år. Med andre ord, mer enn 50 % er under 20 år. Men i løpet av den kommende tiårs-perioden er de fleste ungdommene reist for å ta utdanning eller arbeid. De fleste flyttsamer har forlatt sine vinterboliger i Siebe og bygd nye på kirkestedet.

Fra 1970 merkes avfolkningen. Nå er tallet mer enn halvert til 14 personer. I bygda er det nå tre personer under 30 år og en på 18, resten er over 50. Avfolkningen er satt inn for alvor. To flyttsamefamilier har fortsatt sine vinterboliger i Siebe.

Dette fortsetter til 1980 da det er bare fem personer igjen. De fleste eldre er flyttet til kirkestedet. Nå er to av de fem over 70 år, de andre under 40 og en gutt er 8 år. De tomme husene sto igjen, alle flyttsamene har også forlatt sine boliger.

Status er den samme i 1990 som ti år tidligere. Men i år 2000 er det bare en fastboende igjen i Siebe. I 2004 steg tallet på fastboende til tre.

2.3 De første bofaste i Siebe: Anders Larsen Bæhr (*Lásse-Ánte*) og hans familie

Den første som slo seg ned i Siebe var Anders Larsen Bæhr (1804-1883) han hadde vært flyttsame (Del II:Slektstavle 1, Slektsboka 1986:61). Han gifter seg første gang i 1829 med 20 år gamle Karen Olsdtr. Somby (1829-1849). De fikk fire barn. Den eldste gutten, Lars, fortsatte i farens fotspor og ble flyttsame. Han bosatte seg derfor ikke i Siebe og går ut av denne sagaen. Datteren Kirsten giftet seg med Mathis M. Hætta (*Siebelas*) (1833-1904) (Del II:Slektstavle 5 og 6), men hadde ikke etterkommere og går ut av sagaen. De to neste, Ole (f.1836, d.s.s.) og Anne (f. 1849, d.s.s.)

døde som barn. Karen døde muligens i barselseng.

Familien sluttet i reindriften, og slo seg ned i nedre Siebe på slutten av 1840-tallet. De hadde antakelig sine sytingsrein hos sønnen. Mens familien bodde i Siebe hadde de, iflg. Smiths oppgaver, ganske mange rein, ca. 300.

I 1850 giftet Anders seg for andre gang, med den 22 år yngre Berit Mikkelsdtr. Korvatus (1826-1873). De fikk tre barn. Deres førstefødte, Mikkel (f. 1852), og den yngste, Rasmus (f. 1862) døde begge som barn. Inger (*Siebe-Injá*) (1857-1899) ble boende i Siebe. Hun giftet seg første gang med Mathis Persen Penta (1847-1891) (Slektsboka 1986:233). Han døde i 1891, bare 44 år gammel. Hun var knapt 34 år da hun ble enke. De hadde fått fire barn: Karen (f. 1875, døde som ung) og Anders (1877, d.s.s.) går ut av sagaen. Per (1879-1963) giftet seg i 1908 og bosatte seg i Máttaluoppal, Den yngste datteren, Berit (1882-), giftet seg i 1909 og bosatte seg i Alta. Også de to yngste går dermed ut av sagaen.

2.4 Inger Andersdtr. Bæhr (*Siebe-Injá*) og hennes familie

Den 35 år gamle Inger giftet seg andre gang i 1891 med den ni år yngre Mathis Klemetsen Hætta (*Leammo-Máhtte*) (1866-1953) (Del II: Slegtstavle 11. Slektsboka 1986:159) som da var 26 år gammel. De bosatte seg på Inger sitt gårdsbruk nedre Siebe, vel 100 meter sør for spissen av Stuorasuolu.

Siebe-Injá og Leammo-Máhtte fikk fire barn. Den eldste, Klemet (1893-1970) bosatte seg på Økseidet, Anders (1895-1925) døde av tuberkulose, ugift, 34 år gammel. Han hadde gått på Øytun folkehøgskole og skulle begynne å ta lærerutdanning. Ellen (1897-1987) og Inger Marie (1899-1925) giftet seg med flyttsamer. Også Inger Marie døde av tuberkulose, en måned etter Anders. Ingen av dem bosatte seg i Siebe og går dermed ut.

2.5 Mathis Klemetsen Hættas (*Leammo-Máhtte*) andre ekteskap

Den 35 år gamle Mathis Klemetsen Hætta giftet seg andre gang i 1901 med den 11 år yngre Sara Mortensdtr. Tornensis (1877-1961). (Del II: Slegtstavle 11). Gårdsbruket ble utvidet allerede før første verdenskrig og var ved utbruddet av den andre verdenskrig et av de største gårdsbruk i hele kommunen. Hele gården ble brent av tyskerne høsten 1944. Etter krigen ble provisoriske bygg reist på ruinene, men den nye gården ble bygget på bakken, 100 meter opp fra elvebredden.

Mathis og Sara fikk åtte barn, hvorav ett døde en måned gammel. Tre av barna flyttet ut: Den eldste, Berit Anne (1902-1986) giftet seg i 1924 og flyttet til Bredbuktnes. Morten (1911-1985) giftet seg i 1936 og bosatte seg på kirkestedet. Den yngste, Brita Inga (1918-1967) giftet seg i 1952 og flyttet til Palojärvi i Finland. De går hermed ut.

De som ble igjen i Siebe:

- (1) Ole (1906-1972) giftet seg, 42 år gammel i 1949 med den tre år yngre enken Margrethe (f. Näkkäljärvi) Rist. De bosatte seg i øvre Siebe og fikk et barn. Hun vokste opp i Siebe. De fire yngste av Margrethes fem barn fra første ekteskap vokste også opp i Siebe.
- (2) Elen Susanne (1909-1994) giftet seg, 28 år gammel i 1938 med fem år eldre Daniel i øvre Siebe. De bosatte seg i nedre Siebe. De fikk sju barn hvorav fem vokste opp i Siebe.
- (3) Margrethe (1913-1958) døde 44 år gammel. Hva var ugift og bodde i nedre Siebe.
- (4) Johan Mathis (1916-1998) giftet seg, 29 år gammel i 1945 med to år eldre Elen Harebakken (f. 1914) fra Šuoššjávri. De overtok gården da den ble bygd opp etter krigen. De fikk seks barn hvorav fem vokste opp. Alle vokste opp i Siebe (Del II:Slektstavle 12, 15 og 16).

2.6 De første i øvre Siebe: Mathis Mathisen Hætta (Máhteš) og hans første ekteskap

Mathis Mathisen Hætta (*Máhteš*) (1811-1895) (Slektsboka 1986:185-187) giftet seg første gang i 1832 21 år gammel med den 10 år eldre Berit Mikkelsdtr. Boljojerfoi (1801-1857) fra Kittilä i Finland. De hadde fem barn, hvorav en døde som 8-åring. Den eldste, Mathis (*Siebelasš*), bosatte seg i Siebe, men Anne (1834-?) giftet seg i 1851 med Ole Mortensen Tornenis (1823-1853) (Slektsboka 1986:353) og flyttet til Galaniitu. De fikk tre døtre, to levde ugift, mens den tredje, Anne Grete (1836-1918) giftet seg med Mikkel Isaksen Hætta (*Issáhaš-Mihkkil*)(1829-1917). De bosatte seg i Ávži. Begge døde av spanskesyken med en ukes mellomrom; 1. og 7. januar 1917. Den yngste, Johan (1839-1909) giftet seg i 1862 med Brita Johs.dtr. Hætta (1836-1908). De bodde på kirkestedet og er opphavet til Rihtta-Juhán sine og Nilut sine. Bare den eldste, Mathis (*Siebelasš*), bosatte seg i Siebe. (Del II:2.3, 2.4, 2.5, 2.12, Bilde 9).

2.7 Máhteš, Stockfleth og Kautokeinoopprøret

Máhteš bodde på kirkestedet og var kirkeverge, men han flyttet til Siebe sommeren 1852, bare måneder før Kautokeinoopprøret 8. november 1852.

Máhtes hadde hest. Han bodde først i nedre Siebe, ved sørenden av Stuorasuolu. Her ser man den dag i dag en liten gårdshaug etter våningshuset og kanskje fjøset som blir kalt Máhtešboldni ("Mathishaugen"). Seinere flyttet han til øvre Siebe der hans sønnesønn (*Gárena-Máhtte*) seinere overtok gårdsbruket.

Máhteš deltok i ellers styre og stell. Han var bl.a. med i "skolekommisjonen" og var en av "8 kyndige taksasjonsmenn" (Del II:2.12). Og han var involvert i vekkelsen. I et av sine første brev fra oktober 1851 skriver Stockfleth⁵ at "Kirkeværgen Mathis Mathissen" var meget sentral. Hans eldre bror, Jacob M. Hætta (1798-1837) sine sønner var Mathis (1821-1887), Aslak (1824-1854) og Lars (1834-1896). Datteren Inger (1826-1882) giftet seg med Anders Pedersen Bæhr (*Máicca-Bier-Ánte*)(1826-1882), Ellen (1836-1860) ble dømt for opprøret og døde på "Trondhjems Tugthus", 24 år gammel.

Mátheš er altså onkelen (*čeahci*) deres. Det var også "Johannes Mathissen, Skydsskaffer (*Juhu*) (1799-ikke kjent). Juhu kjørte tidlig om morgenen mandag den 8. november til Ávži for å skaffe hjelp til å slå ned opprørerne, - sin egen brors sønner.

Stockfleth skriver i et brev, datert 11. des. 1851 at Máhteš og Juhu var velvoksne karer og velstående:

"Havde disse to Brødre svaret til deres Ydre, havde det ingen Sag været at vedligeholde Orden, men nu maa jeg næsten ønske dem bægge bort; thi deres Huse, som ere blandt de største her paa Stedet, (...). (s. 155-156).

I et brev av 27. januar 1852 forteller han til biskopen at

"Til min store og ubehagelige Overraskelse var det Lørdag eller Søndag, at Klemet Gundersen i Selskab med den gjenstridige Kirkeværge Mathis Mathissen og Nils Persen Kvæningen kom ind til mig for at sige meg, han er gaaet over til deres Tro." (s. 161).

Men allerede i sitt første brev fra Kautokeino 27. oktober 1851 skriver Stockfleth:

"Jeg gik ud igjen i Forstuen og fik en Søn af Kirkeværgen til at vise mig, hvor Faderen var. Jeg fandt da denne i en Sæng, bevægende Armene og snakkende uavbrudt. Efter forgjæves at have talt til ham og rusket i ham vendte jeg mig nu rolig om til Forsamlingen. (...). "Kirkeværgen er destoværre blevet aldeles afsindig".

⁵Breve fra Niels J. Chr. V. Stockfleth 1825-1854. Utgivne af J. N. Skaar, Biskop. Kristiania 1896

Stockfleth hisset seg opp i "Forsamlingen". Han skriver at han brukte stokk mot "*et af de yngre Medlemmer af den Forsamling*"; og jeg "*hilsede ham nogle Gange med Stokken.*" (s. 117). (Del II:Ramme 7).

Den aldrende offiserer og prest, 65 år gamle Niels Vibe Stockfleth (1787-1866) reiste fra Kautokeino i april 1852 og kom aldri mer tilbake. Den 27 år gamle Oslogutten Fredrik W. Hvoslef (1825-1906) kom til Kautokeino i april 1852. Han var omgjengelig og hadde allerede lest samisk ved Universitet i Oslo under Jens Andreas Friis slik at han kunne forrette på samisk og føre en enkelt samtale. Han skulle ha alle forutsetninger til å lykkes i å roe menigheten i det åndelig urolige Kautokeino.

2.8 Máhteš flytter til Siebe

"Kirkeværgen Mathis Mathissen" var 41 år i 1852 og iflg. Stockfleth en velvoksen mann, og huset "*ere blant de største her paa Stedet.*" Men sommeren 1852 tar han sin familie, hus og husdyr, bl.a. en hest, med og flyttet til Siebe.

Han kom ikke overens med Stockfleth og det samme hadde vel skjedd når det gjalt Hvoslef. Men det må ha vært tungtveiende grunner til at han valgte å bryte opp fra hjemmet og bygge opp et nytt gårdsbruk i Siebe. Det kan være flere grunner for flyttingen. Mest sannsynlig var dette lenge planlagt, men man kan ikke utelukke at det siste års begivenheter på kirkestedet hadde påskyndet flyttingen eller var årsaken til at han flyttet.

Siebe var ikke på noen måte ukjent for ham. Stedet lå på vinterleden til Hetta og Karesuando. Stockfleth skriver at Máhtes og broren Juhu hadde besøkt Læstadius i Karesuando. I Siebe bodde allerede Anders Larsen Bæhr, midt i vinterleden til Finland og Sverige. I området på begge sider av grensen helt til Hetta, hadde hans bror Jacob sine vinterbeiter sammen med sønnene Mathis, Aslak, Lars og svigersønn Anders Pedersen Bæhr. De flyttet med sine reinflokker gjennom området hver høst og vår.

Men det kan tenkes at flyttingen var en "spontan" handling. Denne antakelsen bygger på at gårdsbruket først ble bygd i nedre Siebe, og seinere flyttet til øvre Siebe. Siden Máhtešboldni er en markant gårdshaug som vises godt, må bosettingen ha vart noen år før flyttingen til øvre Siebe.

Det var i alle fall to gårdsbruk i Siebe på begynnelsen av 1850-tallet.

2.9 Máhteš og hans andre ekteskap

Det finnes altså ikke dokumenter eller tradisjonsstoff som sier noe om hvor lenge Máhteš bodde på Máhtešboldni i nedre Siebe før han flyttet til øvre Siebe (Del II:Kart 3 og 4).

Den første hustru, Berit, døde i 1857, bare 57 år gammel. Året etter giftet den nå 48 år gamle Máhtes seg med 22 år gamle Elen Abrahamsdtr. Mokta (*Ello*) (1836-1904). Hun er altså 24 år yngre enn han. Ello var fra Finland og kom sannsynligvis som hushjelp da kona i huset døde. De fikk fem barn. De fire eldste døde ganske unge, tre av dem før fylte 20 år, og den tredje var 22 år. Den yngste, Inger Marie (1870-ikke kjent) giftet seg i 1893 med Jørgen Mathisen Sara fra Alta der de bosatte seg.

Den franske oppdagelsesreisende du Chaillu som i juli 1871 reiste forbi Siebe i elvebåt, gjorde en stopp hos Máhteš (Del II:Ramme 2). Her skildrer han reisefølget som kommer til Máhtes i øvre-Siebe:

Efter fem timmars förlopp kommo vi till en gård, den första vi sågo på vägen. Boningshuset var mycket snuskigt, ehuru egaren var burgen och rådde om tolf kor och ungefär tvåhundra renar. I familjen, som tycktes vara af lappska härkomst, funnos flera barn. En bok, som låg på bordet, fann jag vid närmare efterseende vara nya testamentet. Rundt omkring stället stodo höstackar, hvilka voro uppförda tre eller fyra meter ofvan marken för att skydda dem från att täckas af snö. De hvilade på långa stänger, af hvilka några gingo tvärs igenom stackarna för att hindra dessa att blåsa bort.

Sedan älfven bildat en följd af forsar, vidgar hon sig längre ned till en liten sjö, Suddumälöpaljärvi, (...).

2.10 Siebelaš og hans familie

Av de elleve barna til Máhteš døde seks, mens fem levde opp og giftet seg. Bare ett av barna ble igjen i Siebe, Mathis (*Siebelaš*) (1833-1904). Han er 19 år da hans far, kirkevergen Máhteš, flytter med sin familie til Siebe.

I 1858 giftet den 25 år gamle Siebelaš seg med den et år yngre naboenta Kirsten Andersdtr. Bæhr (1834-1898). Året etter fikk de en gutt som ble døpt Mathis, men fødselen var komplisert og Kirsten ble lam for livet. Den lille gutten døde, bare tre år gammel (Del II:2.6, 2.12).

De fikk en ungjente, Karen Pedersdtr. Eira (*Biers-Gären* eller *Gären-áhku*)(1844-1932) til hushjelp. Etter ti år som hushjelp, i 1869, fikk Karen et barn med Siebelaš. Han blir døpt Mathis (*Garena-Máhte*) (Slektsboka 1986:73, 147, 185).

2.11 Gárena-Máhtte (Mathis Mathisen Hætta) vokser opp i Biggeluoppal

I 1880 giftet Karen seg med enkemann Ole Isaksen Hætta og flyttet til Biggeluoppal. Hun tok med sin 11-årige sønn. Han ble der i nesten 20 år før han vendte tilbake til Siebe. Gáren-áhkku kom tilbake til Siebe etter at mannen hennes døde i 1912. Hun bodde da hos sin sønn til hun døde. Hennes eldste søster, Marit (*Biers-Máret*) (1838-ikke kjent) oppholdt seg om somrene i Siebe etter at søsteren flyttet dit (Slektsboka 1986:73). Marit er en sentral person i en av Daniel M. Hættas beretninger om et overnaturlige fenomen (Vedlegg 1.12).

Karen sin eldre søster, Marit Pedersdtr. Eira er kjent for å ha eid smykker som er funnet i mellomkrigstiden i en ur overfor Hjemmeluft i Alta.⁶

2.12 Om stefaren og livet i Biggeluoppal

Da den 36 år gamle Karen giftet seg i 1880 med den 22 år eldre enkemann Ole Isaksen Hætta (*Issáhaš-Ovllá*)(1822-1912), fulgte den elleve år gamle gutten med til Biggeluoppal (Slektsboka 1986:143).

Den elleve år gamle gutten som seinere ble kjent under navnet Siebelaš, hadde sentrale personer som slekt og stefar. Aslak Jacobsen Hætta og hans brødre var søskenbarn til Siebelaš.

Stefaren, Ole Isaksen Hætta, var den første same som ble ordfører i Kautokeino. Han hørte til de vakte og ble karakterisert som "*den usle og pligtforsømmende Lensmand*" og avsatt av Stockfleth. I 1856 tok han over som oppsitter på Biggeluoppal fjellstue. Hans far, Isak Olsen Hætta (1797-1868) var lærer i Kautokeino. Også han hørte til de vakte. Stockfleth var rasende og skrev til biskopen: "*Han er en god, men svag Mand. Konen og Børnene noget Pak paa en Søn nær.*" Om også Ole var "noget Pak", er vel heller tvilsomt!

Biggeluoppal fjellstue mellom Kautokeino kirkested og Suolovuopmi fjellstue av et av de faste stoppe- og overnattingssteder for øvrigheten og

⁶Funnet består av ni firkantige sølvknapper med to anheng i hver (*nástttat*), disse har hørt til et belte. De måler ca 20 mm x 20 mm. Videre komplette sølvspenner for kofte, og en spennedel (høyre). Begge har en vanlig størrelse med totallengde på ca 10 cm. Andre sølvgjenstander var to store kjeder med kors og et mindre kjede med medaljong hvor det er festet tre anheng. Sølvgjenstandene skriver seg fra tiden 1450-1650. Skattefunnet tilhører i dag Tromsø Museum, men har siden 1992 vært utstilt på Alta Museum.

for folk som skulle på høst- eller vårmarkedet i Bossekop. Gutten fikk se og ble kjent med både øvrighetspersoner⁷ og med folk som skulle på markedet, en trafikk som varte til etter krigen. Det var ikke bare folk fra Kautokeinoområdet, men det kom også folk fra Finland og kanskje noen fra Sverige. Alle måtte passere Biggeluoppal fjellstue. Det er vel sannsynlig at han hadde vært på Bossekopmarkedet enten som ungdom eller som voksen før han flyttet til Siebe omkring århundreskiftet.

Det er grunn til å tro at gutten gikk på skole, og at han lærte å lese og skrive. Han er den første fastboende i Siebe som skriver et innlegg i avisen. Vi finner innlegget i 1904 i *Sagai Muittalægje*⁸. Han undertegner "Mathis M. Sieppi." Innlegget er på en spalte. Han skriver litt om Kautokeino og nevner spesielt at snøglen (*skuolfi*) tar mye fugl fra rypesnarene. Han skriver at det burde være skuddpremie (*værro*) fordi den gjør stor skade. Erfaringsmessig vet man at det er en terskel for å skrive ett offentlig innlegg.

Etter at Issáhaš-Ovllá sluttet som oppsitter på 1890-tallet, flyttet de fra Biggeluoppal til Goldin 10 km sør for Máze ved Kautokeinoelva. De bodde en km nedenfor Pikefossen der det i dag ligger ei hytte. Opprinnelig var det altså Ole Isaksen Hætta og Karen Pedersdtr. Eira som hadde denne eiendommen.

2.13 Gárena-Máhtte hjemme igjen

I 1902 giftet den 33 år gamle Mathis (*Gárena-Máhtte*) seg med den to år yngre Kristine Danielsdtr. Triumf (1879-1961). (Del II:Slektstavle 10. Slektsboka 1986:185).

De fikk ti barn, hvorav ni levde opp. De to eldste jentene Karen Marie og Brita Oleanna giftet seg og flyttet til hhv. Oskal og Finland. Den yngste datter Anne Margrethe giftet seg og bosatte seg på kirkestedet. Sønnene Ole Mathis, Mikkel Isak og Johan Klemet giftet seg og flyttet fra Siebe. Dermed går de sju ut av denne sagaen.

Den andre i rekka, Daniel (1904-1995) giftet seg i 1938 med naboenta Elen Susanne (1909-1994) og bosatte seg i nedre Siebe. De fikk sju barn hvorav fem vokste opp, alle i Siebe.

⁷Tingreise til Kautokeino 13.- 26. mars 1935. Notat av Christian Rynning, dommerfullmektig i Alta 6. mars - 3. juli 1935. 8 s.

⁸Brævvva Guovddagæinost. *Sagai Muittalægje* (1904-1912), 1. årgang, nr. 4 (15. august 1904)

Den fjerde i rekka, Kirsten (døpt Kristine)(1909-1999) giftet seg i 1944 med Morten Isaksen Hætta (*Issáha-Morten*) (1904-1990) fra Ávzi. De bosatte seg i øvre Siebe. De hadde ikke barn selv, men hadde en fostersønn, Nils Johan Hætta (1945-1991) som vokste opp i Siebe.

Anders, den sjuende i rekka, giftet seg i 1952 med Anne K. Hætta (1926-2007). De hadde ikke barn sammen, men Anne hadde to gutter. De vokste opp i Siebe.

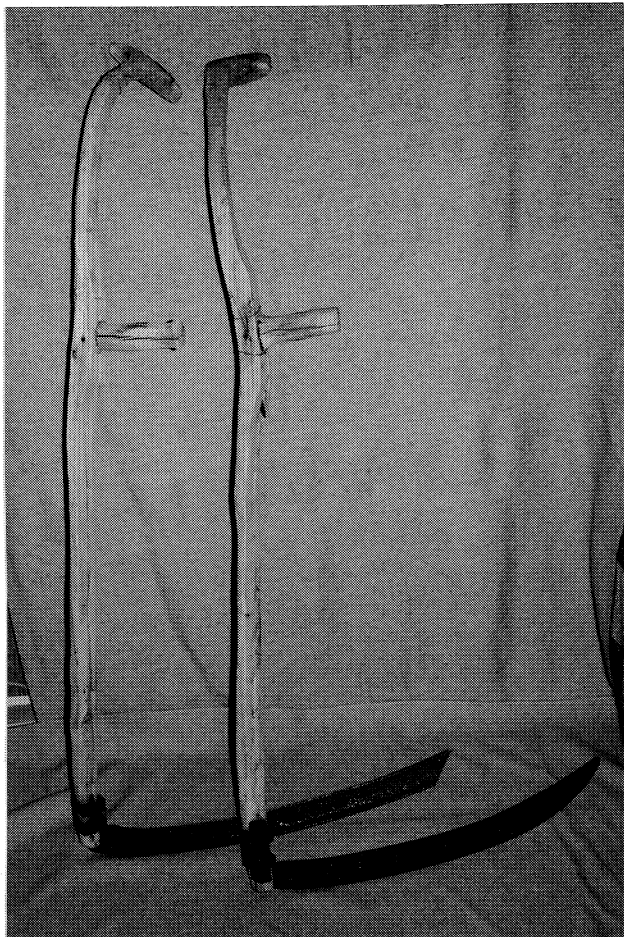
Bilde 4. *Siebelaš* (3. mars 1833-6.august 1904).
På bildet er han 50 år gammel. Foto; Tromholt 1883

3.0 SIEBE GJENNOM GENERASJONENE

Forandringene skjedde langsomt fra 1840-årene fram til 1950-tallet. Hvilke forandringer kom først, og når kom de? Hvordan forløp denne prosessen i Siebe? Kan man tidfeste f.eks. innen en tiårs periode når det store og avgjørende skillet skjedde?

Når noen av disse prosesser og problemstillinger drøftes, er det en fordel å få en oversikt over bosetting og etablering fra den første bosetting og en hundreårs periode framover. Men man må ha for øye at en samfunnsprosess forløper sjelden eller aldri helt likt fra et området til et annet, og heller ikke alltid helt likt selv i en liten bygd.

Eksempelene er mange også i Siebe: Barsedødeligheten var meget høy på 1850-tallet, men var sunket dramatisk 100 år seinere. I en

Bilde 5 og 6. *Ljå (lišša) og kjerne (girdno) viser at jordbruket var det bærende element for bosettingen i Siebe. Ljåen består av orv og blad. Orvet er av finsk type, mens bladet er norsk modell. Til høyre en eldre modell av kjerne (h=68 cm, diam.=26 cm), men den ble brukt fram til 1960. Denne kjerna er en av de få gjenstander som er fra før evakueringen*

medisinalrapport fra Finnmark fylke oppgis at spedbarndødligheten i Kautokeino kommune i 1905 var på ca 50 %.

På midten av 1800-tallet var det ikke offentlige medier av noe slag, mens 100 år seinere kunne en del lytte på radio og lese noen aviser eller blader. Fyrstikker var ukjente eller mangelvare, den første norske fyrstikkfabrikken ble startet i 1838, men "sikkerheds tændstikker" ble først oppfunnet i Tyskland i 1848. Mot slutten av 1800-tallet var fyrstikker kjent, men på 1900-tallet ble de allminnelig. Såpe var ikke allminnelig da den første beboer slo seg ned i Siebe, men hundre år seinere var både såpe og andre reingjøringsmidler vanlig.

Å holde huset reint var en ting, å holde utøy borte en annen. Men de hadde sine forholdsregler. Gårdsbrukene i Siebe hadde sauna (badstue). Ukentlig badstue hold lus og annet utøy borte. Om vinteren ble sengetøy og klær luftet i sprengkulde. De var aldri plaget av utøy, forteller en av informantene (Del III: Vedlegg 3.4).

3.1 Ulike forløp av prosesser i bygda

Noen eksempler på ulike prosesser i Siebe fra 1930-tallet og mot 1970: Hos Leammo-Máhtte kjøpte de et radioapparat før 1940, mens de hos Gárena-Máhtte fikk radio noen år etter krigen. Daniel M. Hætta kjøpte en Kurér reiseradio i 1952, og Morten I. Hætta noen år seinere.

Leammo-Máhtte sine fikk telefon i 1937. Øvre Siebe fikk telefon på begynnelsen av 1960-tallet. Rundt 1974 fikk Margrethe Hætta i øvre Siebe og Daniel M. Hætta i nedre Siebe telefon, men da var Anders M. Hætta flyttet (1967) og Johan M. Klemetsen (1974) flyttet til kirkestedet. Så der var fortsatt ikke flere enn to telefonabonnenter.

Daniel M. Hætta bli tilsatt i delstilling som landpostbud i 1937. Han var den første i Siebe som fikk en fast, offentlig stilling. Behovet for å komme raskere fram enn til fots, førte til at han året etter kjøpte en sykkel. Dette var nesten ti år tidligere enn noen andre i Siebe hadde sykkel.

Dette gjelder i enda sterkere grad fra 1960- og 1970-tallet når de store forandringene kommer. Da bilvei ble ført fram til Siebe høsten 1959, noen noen kjørte eller traktor, andre ikke.

Bygda fikk levere melk til meieriet fra januar 1961, men ikke alle leverte fra første dag.

Bygda ble tilkoblet elektrisk strøm like før jul 1964, alle fikk lys, men ikke alle kjøpte komfyr, vaskemaskin og fryseboks straks.

Det kom biler og landbruksmaskiner, og jordbruket ble

modernisert. Subsistensøkonomien ble avløst av forbrukersamfunnet også i Siebe. Selvsysselsetting, naturalhusholdning, selvproduserte ikke-mekaniske redskaper og gjenstander ble over en 10-20 års-periode avløst av fabrikkproduserte varer.

Bilde 7. Veiarbeidere
ved Suohpatjávri i
september 1957.
Fra venstre Nils Vik,
Per Andersen Sara
(Ántte-Bierá) og
Isak Nils Pulk.
Veien ble ferdig
to år seinere

Flyttsamene som hadde bygd vinterboliger i nærheten av Siebe, flyttet og bygde nye på kirkestedet. De gamle ble revet ned eller forfalt. På 1960-tallet begynte avfolkningen for alvor fordi de fleste ungdommer reiste ut for å gå på skole eller ta arbeid. Og ikke minst; det skarpe skillet mellom manns- og kvinnearbeid viskes noe ut når primærnæringene ble svekket eller forsvant.

3.2 Sysselsetting og dagligliv i Siebe

Den følgende framstilling er delt i to. Perioden fra den første bosetting fra midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet blir først omtalt ganske detaljert ved å følge kalenderen året rundt. Det er naturlig å begynne med tiden rundt St.Hans fordi da står man foran en hektisk tid med slåttonn, fiske, vedhugst og andre nødvendige gjøremål for å sikre forsyninger som skal vare til neste St.Hans. En annen grunn til å starte med tiden rundt St. Hans er fordi da våkner naturen igjen etter en sju-åtte måneders vinterdvale. Rent metodisk er det en fordel å følge årstidssyklusen, dvs. årstidene.

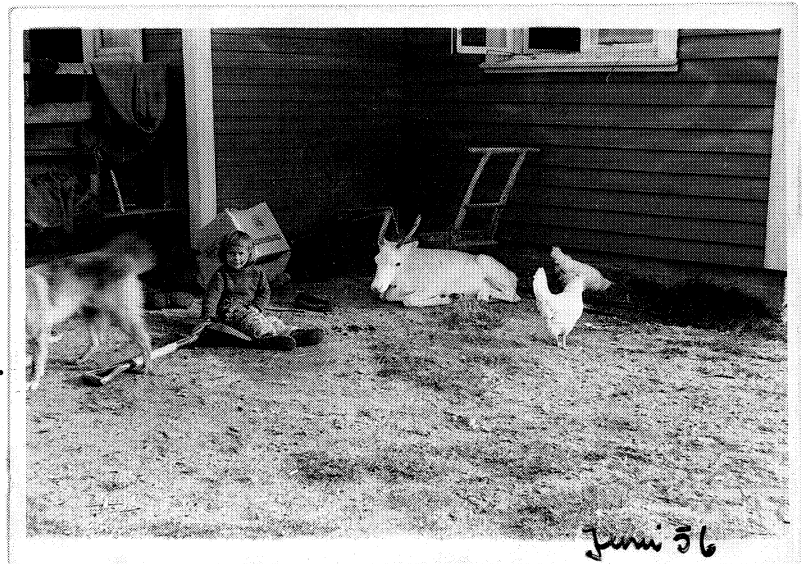
Overgangen, eller hamskiftet i Siebe, fra 1960- og 1970-tallet er omtalt i et eget avsnitt, men mye kortere. Overgangen som begynner fra

midten av 1950-tallet og varer i en 20-års periode er omfattende og interessant, men i den foreliggende studie er det ikke en dypere empirisk framstilling eller analyse. Dette krever nye studier, gjennomgang av dokumenter og intervjuer med folk som er født etter krigen og vokste opp i Siebe.

Denne delen omhandler tiden fram til 1960-tallet.

Bilde 8. *En junidag i 1956 i nedre Siebe.*

Det hendte alltid at noen årskalver (cearpmat) ble igjen etter vårflytting. Reinkalven ble tatt vare på. Den kunne vokse opp og ble en god kjørerein eller som slaktedyr til høsten. Legg merke til at de hadde høns på gårdsbruket

HVA KOSTER DET Å LEVE?

Det er sannelig ingen geografisk målestokk som kan fortelle oss Kautokeinos avstand fra sivilisasjonen. Det autentiske bildet krever langt andre kartlegginger som vil strekke seg over verdener av savn og tilbakeleggende utvikling. Vilkårighetenes gud har sitt sete på vidda.

Uten sammenligning

I en enkel økonomisk vurdering, med for eksempel Oslo som sammenligning, vil det gret tegnet fortone seg som om en forretning bød til salgs en olabukse og en smoking til samme pris.

På vår leting etter indeksfamilien stod vi over for mange problemer. Vi vil ikke klandre redaktøren for den flause vi gjorde oss til gjenstand for. Opplegget for reportasjen var sikkert trukket etter gjennomsnittsolas muligheter til levelige kår. Dog må redaktøren ha glemt Kautokeino i sine beregninger. Men det er jo menneskelig å felle. De spørsmål vi skulle stille, og de innkjøpslister vi skulle forelegge, passet omtrent like godt på vidda som en stabbursnøkkel i et yalelås. Vi stod der med en fortegnelse over matvarer som aldri hadde pirret samenes smaksvorter, ganske enkelt fordi de ikke var til å oppdrive i stedets forretninger, som igjen skyldes at ingen har råd til å kjøpe dem. Vi stod der med en fortegnelse over moderne kjøkens tekniske hjelpemidler som aldri hadde lettet samekonenes armer. Vi stod over for folk som spurte: Hva er blomkål? Hva er Beha? Kvinnene tok seg til brystet. De hadde lest Allers om noe som hete beha.

Øvrigheten selv

Vi fant ingen annen utvei enn å ty til bygdens ordfører, lensmann Arvid Dahl. Det endte med at han selv med sin familie måtte stå til vår tjeneste. Familien bor i Statens hus på kirkestedet. En rømmelig og prektig bolig med de fleste tidsmessige bekvemmeligheter.

— Jo, vi bor da godt, men langt fra billig, sier Arvid Dahl og hans kone Anne. Begge to smiler ved tanken på at vi er kommet for å trekke sammenligninger mellom leveomkostningene i Kautokeino og det øvrige land. Det kan nok være på sin plass å gjøre det, men vi tror at bildet vil bli mer avskrekende enn mange hadde drømt om. Det er vel knapt sammenlignbart, sier de begge tankefullt.

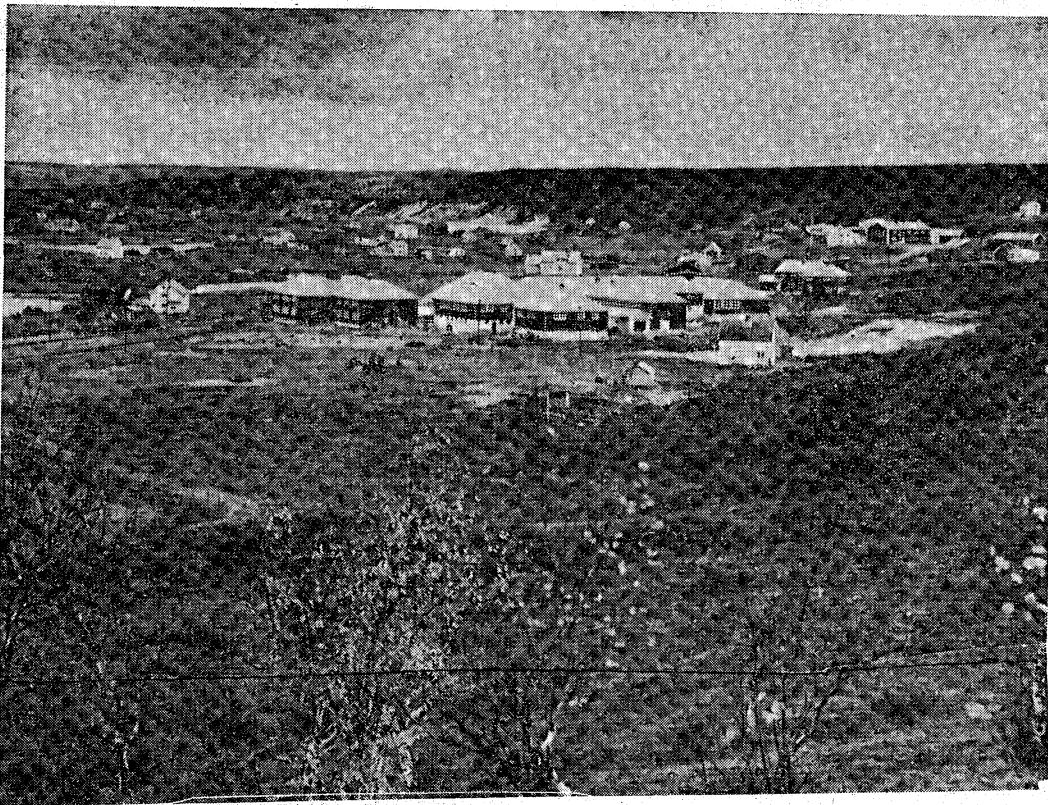
Lensmann Dahl og frue

— KAUTOKEINO-INDEKS —

På grunn av den økonomiske struktur i Kautokeino har det ikke vært mulig å ta ut noen indeksfamilie her som representerer gjennomsnittet. Vi har valgt lensmannsfamilien som et utgangspunkt, men lensmannen er en av de få i kommunen med ordnede inntekter og «normalt» levestett. Vi ser derfor på tingene i en mer generell versjon — noe annet ville ikke bare gi et feilaktig bilde, men også være dypt uriktig.

Lofotposten, februar 1960

Kautokeino: Hva er blomkål?

Fangstmannens forsyningssystem

Forsyningsmessig sett går Kautokeino i hi når vinteren kommer. Transport av varer med snowmobil-ruten faller så kostbart at det ikke er til å tenke på. De varer folket

at det blir dyrt. Og meget må vi gi avkall på.

Oslo—Dovre

Vi undrer på hva Osloboerne ville si hvis de var nødt til å hente vinterbrensel på Dovre. I kilometeravstand tilsvarer omtrent dette

må koksen kjøpes for 32 kroner pr. hl. levert Kautokeino med traktor eller snowmobil.

— Husleie og brenselutgifter er drøye inngrep i lønnsposen, sier lensmannen. Huset her er bygget for elektrisk oppvarming. Men det kan ofte by på en hustrig tilværelse med de kraftkilder vi har i Kautokeino. Vi har derfor måttet anskaffe kamin i tillegg. De årlige brenselutgifter kommer oppi ca. 5–6 tusen kroner. Siste kvartal hadde vi en strømregning på 711 kroner.

fleste kjøper levende rein av flyttamene og slakter dem selv. På denne måten skaffer de seg et relativt billig kjøtt som må utgjøre det vesentligste av næringen. Sommer tiden benyttes i stor ut-

TEKST OG BILDER: BIRGER VIBERG

har behov for gjennom vinteren må derfor fraktes opp om sommeren mens veiene er åpne for vanlig biltrafikk. Husmoren må sette opp sine fortegnelser, og stedets kjøpmann henter så varene inn. Fra lager og depoter kan så folket hente sine varer gjennom vinteren og betale etter hvert som de bruker.

— Systemet virker fint når man blir vant til det, forsikrer fru Anne, men legger til

den vei Kautokeino-folket må reise for å hente vinterbrensel. De må helt til Hammerfest — en strekning på ca. 300 km — for å kjøpe koks. Lensmann Dahl leier egen lastebil til denne transporten sommers dag. Han kjøper som regel fem tonn koks og gjør på den måten innkjøpet «svært billig». Pr. hl. kommer den da på «bare» 22 kroner. Skulle vinteren bli så hard at de slipper opp for brensel

Viddas ris

— Men hvordan i all verden kan folket klare seg økonomisk når alle ting blir så dyre? undrer vi på.

— Vel, sier lensmannen, kinesierner spiser sin ris og klarer seg bra. På vidda spiser vi reinkjøtt og eksisterer. De

Merknader til prisene

Kjøttdeig og svinestek ikke å få. Skaffes til ca. oppførte priser. Torsk ikke å få. Skaffes til ca. oppførte priser. Findus frossen filet ikke å få. Prisen er ca. Evalet og Beha er ikke å få. Skaffes mot frakttilllegg 17 øre pr. kilo.

Skattepresset i klasse fire

0 000 i inntekt	kr. 1206.00 i skatt
12 000 i inntekt	» 1566.00 i skatt
15 000 i inntekt	» 2106.00 i skatt
17 000 i inntekt	» 2666.00 i skatt
19 000 i inntekt	» 3276.00 i skatt

Innkjøpsrunden - matvarer

1 kilo appelsiner	kr. 3.30
5 kilo poteter	» 3.50
1 kilo kål (ikke å få)	» 1.50
1 kilo blomkål (—)	» 4.50
1 kilo gulrøtter	» 2.25
1 kilo egg	» 7.50
1 kilo epler	» 4.50
1 liter melk	» 0.80
1 kneipbrød	» 1.20
	Kr. 29.00

Andre husholdningsutgifter

1 kilo kjøttdeig (se ramme)	kr. 10.00
1 kilo svinestek	» 13.00
1 kilo fersk torsk	» 2.15
En normalpakke Findusfilet (450 gr.)	» 2.30
En hl. koks tilkjørt	» 32.00
Evalet vaskemaskin (3 kilo)	
Kjøleskap Beha (120 liter)	

2. HOVEDAVSNITT: ÅRSSYKLUSEN

4.0 FRA ST.HANS TIL MIKKELSMESSE

4.1 Overgangen fra vinter og vår til sommer

De klimatiske forholdene varierer litt på Finnmarksvidda vest når snøsmeltingen setter inn. I Siebe er det midnattsol fra 17. mai til 24. juli. Hvis det har vært mye snø og langvarig nattefrost i første del av mai, tiner snøen sakte. Det hendte at man noen år på 1950-tallet kunne føre reinflokken (*čora*) på isen over Kautokeinoelva like ovenfor brua. Siste gang det var en så sein vår, var i 1997 og da var det skiføre til slutten av mai måned. Nettopp 18. mai 1997 gikk jeg i kuldegrader og mye snø på min fars lange ski fra Siebe til Durkkihanvárri og tilbake. Jeg startet på skaren kl. 7.00 om morgenen og kom tilbake seks timer seinere. På tilbaketuren hadde sola varmet litt slik at det enkelte steder var blitt bløtt. Ellers viser fotografier fra 1990-tallet mye snø i nordskråningene på hele vestvidda, bl.a. i Siebeområdet. Det har hendt år om annet at skogen i Siebe ikke får grønnskjær før i midten av juni, eller like før St.Hans.

Andre år igjen kan skogen grønnes to uker før St.Hans, ja, det har hendt enkelte år at skogen er blitt grønn opp til tre uker før St. Hans. Og uansett om skogen får grønnskjær eller ikke, så ligger isen på de store vann som Jevdeš, Rietnjajávri, Oppal, Skilggaš og andre fiskevann til tiden rundt St.Hans. Og uansett så er også jorda frossen og det går f.eks. ikke an å sette opp gjerde- eller hesjestolper i juni på grunn av tele.

Juni er med andre ord en måned da man ikke fikk gjort så mye utearbeid, men til vedskogen måtte man. Og så kunne man spre kugjødsla hvis den var kjørt ut på jordene om høsten eller dradd ut på kjelke om vinteren. Det var kvinnene som gjorde dette etter fjøsstellet om formiddagen, forteller Brita Oleanna i øvre Siebe.

Jevdeš som var det viktigste fiskevann, var islagt til langt ut i juni. I mangel av fersk mat måtte man på andejakt. Jakta foregikk før vannene var isfri.

4.2 Til vedskogen før St.Hans

Arbeidet i vedskogen kunne ikke utsettes. Det måtte gjøres rundt St.Hanstider, og det måtte gjøres ved voksende måne. Det var viktig at guttene allerede fra 8-10 års alderen var med for å sosialiseres og for å lære gjennom erfaring. Derfor måtte de være med helt fra begynnelsen

av, sveive slipesteinen, pakke nisteskreppen, og samle tørrkvister når kaffebålet skulle tennes. Mer direkte var advarselen om å være forsiktig med øksa så man ikke skadet seg eller slo økseegga mot stein eller sand. Da ble jo øksa skadet eller ødelagt.

Forberedelsene var ikke så omfattende fordi det var kort vei til vedskogen og ikke så store mengder som skulle felles. Det var kun til egen husholdning fordi det ikke var omsetning for brenselssved. Årsaken til dette var at alle hushold skaffet brenselssved selv. Et unntak var skoleinternatet, men der hadde ledelsen sine faste leverandører, enten lokalt eller fra Altaområdet.

Å gjøre seg klar for vedskogen var først og fremst å finne fram redskaper. Det var en øks til hver mann. Økser skulle slipes. Når øksene var funnet fram, var det å ta med en bøtte vann til slipesteinen. Yngstemannen sveivet slipesteinen mens den andre slipte. Øksa ble holdt i et trestativ formet som en ramme for at den skulle holdes støtt under slipingen. Når øksene var slipt, var det å pakke øksa i et hjemmelaget futteral som besto av never eller tøyfiller. Nisteskreppa ble gjort klar, men det var visstnok ikke vanlig å ta med seg førstehjelpssaker. Men det er heller ikke berettet om et eneste tilfelle der man skadet seg i vedskogen.

Noen slipte øksene om formiddagen, pakket og startet ut på ettermiddagen til vedskogen. Andre gjorde alt klart dagen i forveien, og startet om morgenen. De som hadde for vane å komme seg til vedskogen om ettermiddagen, holdt på utover kvelden og natta. Hvis det var insekter om dagen, så var det kjølig på kvelden og natta.

Man tok som regel bare en eller to turer i vedskogen. Det å holde rundt økseskaftet i time etter time mens man hugget, førte til at fingrene ofte ble så stive og vonde at man ikke klarte å rette dem ut, men måtte vri handa fra skaftet slik at fingrene rettet seg ut. Men når man igjen tok rundt økseskaftet, merket man ikke noe før man skulle ta en pause. Da verket det i handa og fingrene.

Noen, eller enkelte år, tok man dagsturer. Hvis det var dagstur, rastet man en eller to ganger, men hvis fellingen gikk over to-tre dager, hadde man med seg innertelt (*rákkas*) og overnattet. Innerteltet er lett, det er et enmannstelt sydd av tynt bomulls- eller linstoff.

Trær ble alltid felt med øks. Saga var ikke i bruk, kanskje fordi sagblad var dyre og måtte spares fordi kvessingen førte til at sagtaggene ble kortere for hver gang man kvasset med fil, sier Mathis A. Skum (Del III: Vedlegg 10.7).

Før man gikk løs på et stort tre, var det viktig at kvister som vokste ved rota ble kuttet for at øksa ikke skulle streife dem og skifte retning når man hugde med full kraft. Når treet var felt, ble rota løftet opp på stubben, men slik at never og bark tok mot stubben. Ellers ville det felte treet fortsette å suge vann og næring fra stubben, - og dermed ikke bli skikkelig tørt.

Etter turen til vedskogen var brenslet for neste vinter sikret. Det var kanskje et av de viktigste foretak som hørte til tiden rundt St.Hans.

4.3 Å gjøre seg klar for notfiske etter sik

Siebe legger i fjellsonen. De vanligste fisk der er sik (*čuovža*), harr (*suovvil*), røye (*rávdu*), abbor (*vuosku*), gjedde (*hávga*) og lake (*njáhkka*). Men det var siken som var det viktigste fiskeslag i Siebe. Gjennom erfaring har Siebefolket skaffet seg kunnskaper om de forskjellige fisk, deres egenskaper og adferd i de forskjellige vann og elver ved Siebe.

Rundt St.Hans var det en stille tid for menn. De hadde vært i vedskogen og nå var det kanskje tid for å se over gjerdene og for å reparere dem slik at ikke sau eller kyr kom inn på slåttemarkene. Det var også tid for å se over og reparere nøtene og barke dem. Å barke not kunne gjøres på flere måter, enten kaldbarke eller varmbarke. Selv om man i begge tilfeller hadde nota eller halve nota i en stor gryte på 60-80 liter, var det likevel forskjell på de to metoder.

Ved kaldbarking skavet man barken av store bjørketrær, en mengde som svarte til en-to vanlige tiliters bøtter og hadde opp i den store gryta som ble fylt med vann. Så lot man vannet trekke i to-tre dager før man hadde nota oppi. Her kunne nota være så lenge som en eller to uker før man tok den opp og hengte den til tørk. Ved varmbarking gjorde man på samme måte, men etter at vannet hadde trekt i to-tre dager. Så hadde man nota oppi og varmet vannet nesten til kokepunktet. Dette ble gjort over en eller to dager. Så ble nota hengt til tørk.

Nå var man klar til å ta nota med til Jevdeš enten ved å bære den i flere omganger eller kjøre med hest. Hvis man skulle f.eks. til Rietnjajávri, kjørte man med rein. I 1958 var det en ekstra kald vår. Susanne M. Hætta (SMH) skriver den 13 mai at mannen hennes fór med fiskenota til Rietnjajávri (*dolvon nuti Ritnjajavrai*). Alternativet var ved St.Hans-tider å komme med båt oppover den strie Siebejohka til Oskal-jávri og videre oppover Rietnjajávri. I sin dagbok, året før, 26. juni 1957 har SMH skrevet at Daniel reiste til Rietnjajávri for å fiske (*ači manai*

ritjajavra bivloi). Som det var vanlig, nevner kona alltid sin mann med *áhčči* (far). Mer om fiske med not, se avsnittet om fisk og fiske.

4.4 Poteter burde settes i jorda før St.Hans

Å sette poteter og så nepefrø var et utearbeid som kvinnene tok seg av. Potet- og nepedyrking i Siebe går sannsynligvis tilbake til slutten av 1800-tallet. Denne tradisjonen kom nok fra Finland, med nære slektsbånd, god kontakt over grensen og finske tjenestepiker.

Bilde 9. Poteten klar for opptaking. Legg merke til jenta (Solveig Kristine) i potetåkeren nederst til venstre. September 1955

Man hadde kanskje spart for å ha litt settepoteter. Den 17. april 1958 skriver SMH at hun tok inn settepoteter (*odne bitjan potehit idit*), men først den 25. og 26. juni satte hun potetene i jorda etter først å ha bearbeidet og gjødslet en liten jordlapp (*gilvan potehit*, og den 26; *navrašit gilvan, gilvan loapa potehin*). I 1958 ble ikke dette gjort før etter St. Hans fordi det var kaldt og full vinter 10. juni (*divas dalvi*), snøen lå enda 13. juni (*odda muota ain*).

Året etter der i mot; den 14. juni 1957 skriver hun at hun har satt poteter og sådd nepe- og gulrotfrø (*gærkan gilvismis potet ja navrašit, gulrot*). Samtidig som man satte poteter, kanskje bare et halvt mål (dekar), så sådde man nepefrø, ofte under et halvt mål. Enkelte år kom potetbladene seint opp, andre år tidligere. I dagboka for 10. juli 1958 skriver hun at poteten er kommet opp (*potetat idan hui čabat*), og en måned seinere, 9. august, kokes de første poteter (*vuostaš potetai vuošan*).

Kvinnene som hadde satt poteter og sådd nepefrø i juni, de skulle også høste. Dette var som regel deres jobb. De første potetene blir tatt opp i midten av september, men de er kanskje ikke større enn store multebær. Nøyaktig en måned seinere tar frosten potetbladene (*potet lastait valdan, nu buolaš*). Det året ble det likevel ikke så dårlig avling. Man hadde kokt poteter flere ganger i uka, og når potetene tas opp er det 30 kg (*potetai valtimis 30 kg potat šadan*). De er ikke store, bare 10-20 % av de som blir tatt opp, er på størrelse med hønseegg. Men nå hadde man hjemmeavlede poteter for minst to måneder. Det var en avveksling i kosten. De små knollene passet godt til ferskfisk fra Jevdeš.

Nepene tas opp både litt før og litt etter potetopptakingen. Mange ganger var kvaliteten dårlig fordi de var makkspist. Det som ikke var menneskemat kom likevel til nytte som fôr til kyrne, - i løypingen.

4.5 Gjødsling av jordene

Spredning og hakking av naturgjødsel måtte gjøres i løpet av juni før det for alvor ble grønt på jordene. Gjødsla ble spredt, knust og smuldret med en klubbe eller en litt robust høyrive.

De som hadde hest, kunne lage en anretning, et bjørkerisdrag som man smuldret gjødsla med. Falkenberg beskriver redskapen slik:

"Rissloget består av et drag som det er festet en rad forholdsvis store bjerkekvister til. Kvistene kan ha en lengde på henimot to meter og er bundet med den tykkeste ende til draget. Ovenpå den, et stykke fra draget, er det surret fast en massiv stokk (...)." (Joh. Falkenberg 1943:128).

Blytt Schjøtt skriver at

"Den ble trukket med hest, og mannen som kjørte, satt på stokken for å gi tyngde. (...) Bjerkekvistene ble hvert år byttet ut og erstattet med nye kvister med lauv på. Risslogen var allemannseie, den var lett å lage til og kostet ikke mer enn arbeidet." (Blytt Schjøtt, Turid: 1958:43).

Gjødselspredning førte til at slåttemarkene spiret. En sideeffekt var også at verken sauer eller kyr ville inn på jordene der gjødsla var spredt. Noen reparerte kanskje hesjene samtidig som de gjødsla. I dagboka for 18. juni 1958 skriver SMH at hennes mann gjødsla (*ači gilva mukit*). Andre ventet med inspeksjon og reparasjon til slåttonna begynte.

Juni og første del av juli var ellers en ganske rolig tid for menn. Det var lite forefallende mannsarbeid som måtte gjøres. Når man ser bort fra fiske to-tre ganger i Jevdeš, og en fjortendags fisketur til Bajašjávri eller Rietnjajávri og de omkringliggende vann, småpuslet man og tok livet med ro.

4.6 Når kyrne sleppes ut om våren

For kvinnene ble det kanskje også litt lettere når kyrne kunne slippes ut. Det vanlige fjøsstellet var nok der. Man måtte gå tidlig i fjøset for å gi kyrne vann og litt tørrhøy. Etter en times tid var det melking, og deretter kunne man slippe kyrne ut. Den første uka eller de første to-tre uker kunne kyrne gå på engene der de kunne beite på grasen som begynte å gro, eller utenfor gjerdet der det var lyng og grasstrå fra året før. De

Bilde 10. Man hadde fersk melk i en trebunke (*áski*) for rømmekolle eller for å ta fløten av slik at man kunne kjerne smør. Det ferdige hjemmekjernete smøret ble lagt i smørbutter. Jamfør størrelse A4-ark

kunne gå ute hele dagen hvis det ikke var for kaldt. Var det kaldt, regn eller sludd, ble de tatt inn etter noen timer. Den første uka melket de mindre, kanskje på grunn av at det var lite mat å finne eller at det var kaldt i været, eller helst begge deler.

For at kyrne ikke skulle presse på mot gjerdene for å komme inn på slåttemarkene, måtte de drives lenger unna, som regel mot Jevdeš. Det var de større barna og de gamle som skulle gjøre det. Når kyrne hadde passert gjerdeporten, måtte man i vanlig gangfart gå etter - gjerne med et lite bjørkeris - for å drive dem bortover en halv til en km.

De gamle og, hvis det var andre voksne, hadde med seg en vanlig striesekk for å sanke bjørkelauv som tilleggsfôr til vinteren. Bjørkelauvet var fint å ha i løypingen (*moska*). Lauvet ble helt på låvegulvet og tørket. Hvis de sanket en sekk hver dag i over en måned, kunne de lett bli over 30 sekker. Og det monnet.

4.7 Rundvask og fjøsstell var kvinnenenes ansvar og arbeid

Kvinnen hadde de vanlige gjøremål i hus og fjøs. Det skulle melkes. Melka ble så silt og hatt opp i trebeholdere (*áski*) til rømmekolle. Hvis ikke rømmekollen ble spist, tok man fløten i en beholder for siden å kjerne smør. Eller når man i mellomkrigstiden hadde fått separator, separerte man melka. Fløten ble tatt i egne beholdere og skummet melk ble kokt til cottage cheese.

Når det gjaldt fjøsstell og melking av kyr, så var det unntak: Ole M. Hætta (*Máhte-Ovllá*), giftet seg i 1948 med Margrethe (f. Näkkäläjärvi) Rist som var flyttsame. Da de fikk bygd fjøset og skaffet melkekyr, var det Ole som melket eller hjalp til å melke. Margrethe var til å begynne med ikke vant med kyr. Hos Morten I. Hætta hadde Kirsten periodevis eksem på hendene. Da måtte han - diskret - melke kyrne. Dette var jo ikke mannsarbeid!

Kvinnene hadde rutinearbeid som måtte gjøres året rundt. Brød skulle bakes og mat tilberedes. Barnestell tok mye tid, med amming, stell og bleieskifte. De større barn skulle komme opp om morgenen, de skulle kles på, få mat og sysselsettes med lek. Samtidig måtte husmora holde øye med dem hele tiden slik at de ikke kom bort i den varme ovnen, fikk varmt vann over seg, skar seg eller slo seg. Selv om mannen var inne, var det likevel husmoras ansvar.

Det var vedfyring i store deler av året. Før krigen hadde de gamle husene åpen peis (*biise*) som førte til mye sot på vegger og tak. Etter

krigen fikk alle hus komfyrer, men det var vedfyring, også om sommeren, fordi når brødet skulle bakes og mat kokes, måtte det fyres. Det blir mye sot også av parafinlamper og talglys. Når man etter krigen fikk petromakser, sotet de like mye som lamper og talglys. Derfor måtte huset rundvaskes hvert år. Rundvask var kvinnens ansvar og arbeid. Dette måtte gjøres når det var varmt i været. Etter St.Hans og før slåttonna tok til, skulle alle rom i huset vaskes en gang i året mellom fjøsstell, matlaging og ungeskrik. I dagboka til SMH for onsdag 10. juli 1957 står det at hun har vasket ett rom (*basen kammara birra*).

4.8 Også vinterklær ble sydd om sommeren

De fleste klær, så vel skinn- som ull- og tekstilklær var hjemmeproduisert av husmora. Om sommeren var det vanlig å sy kommager (*čázehat*), skinnbukser (*sisttehat*) og annet av hårløst garvet skinn. Dessuten strikket og sydde husmor både undertøy som vadmelsbukser og underskjorter, beinklær og jakker, og ikke minst hetter for å beskytte seg mot mygg og insekter (*čuoikaluhkka*). Noen av de nye typer klær, f.eks. trøyer, serker og andre plagg ble sydd etter å ha sett dem hos de finlendere som passerte Siebe eller at de så et klesplagg i en avis eller et blad. Og når Utstyrsmagasinet ble kjent i Siebe før krigen, inspirerte det til å sy tilsvarende plagg. Det er ingen tvil om at kvinnene i Siebe hadde blikk og utviklet individuelle syferdigheter etter datidens trender og moter.

Men om sommeren var det ikke sesong for å sy vinterklær som pesk (*beaska*, *bevkor*) og dork, bellinger (*gálssohat*, *bittut*) og skaller (*goikkehat*), vadmelskapper (*luhkka*) og vinterluer (*šávka*). Men likevel måtte også dette gjøres slik at man var forberedt til en mørk og kald høst og vinter.

4.9 Slåttonna - en travel tid for alle

August og september hørte til de travleste tider både for menn og kvinner.

Natureng og myr med flere starrgras- og snellearter blir ikke så fort fullvoksen som foredlede arter som timotei og engrapp på bearbeidet, gjødslet og kalket jord. Derfor kom vanligvis ikke slåttonna i gang før i august.

Det ser ut til at man enkelte steder i Kautokeino kommune, sannsynligvis på kirkestedet, klarte å få fram korn. Samuel Bugge Budde

(1755-1792) var sokneprest i Kautokeino 1786-1791⁹. I sin beretning fra Kautokeino skriver han bl.a.:

"De boesatte Qvæner i Koutokeino og Karrasjokki holde Køer og Faar, men Gjeder og Bukke kunne de ikke holde, fordi Stedet er jevnt og Engsletterne afdeelte ved Skigaarde, der ikke kunne indspærre disse kladrende Dyr. Klokkeren og de Øvrige have her saaet Korn næsten hvert Aar, men de kunde ikke komme til Modenhed. Aaret 1786 havde ikkun kirkeværgeren lidet at saae, hvilket gav meget af sig og som til fuldkommen Modenhed formedelst den usædvanlige Varme, som her var i samme Sommer."

I 1786 var sommeren varm og kornet ble modent, *men det var ikkun [kun] kirkevergen som hadde sådd*, skriver Bugge Budde. Han hadde ikke bare teologisk utdannelse, han hadde også studert naturfagene (som det hette dengang) ved Universitetet i København. Derfor kan han gi en faglig forsvarlig beskrivelse av fauna og flora på vidda.

Mathis M. Hætta (*Gárena-Máhtte*) skriver i Sagai Muittalægje om en varm sommer i 1904:

"Dal læ læmas buorre gæse miccamar rajest, ja jos nu bisso olsoki, de saddase vaiko nissot vel damge ædnam cielge ala, gost mi orrop. Mutto dabe i adnu obbanassige gilvvimbarggo."

Han skriver at det er så varmt at man kunne dyrke hvete, men her finnes ikke dyrket mark. Det var ikke vanlig å pløye og harve jorda, man bare ryddet og jevnet ut tuer og andre ujevnheter. Budde Bugge nevner ikke at man dyrket poteter på kirkestedet. Hvis det var tilfelle, hadde han kanskje nevnt det.

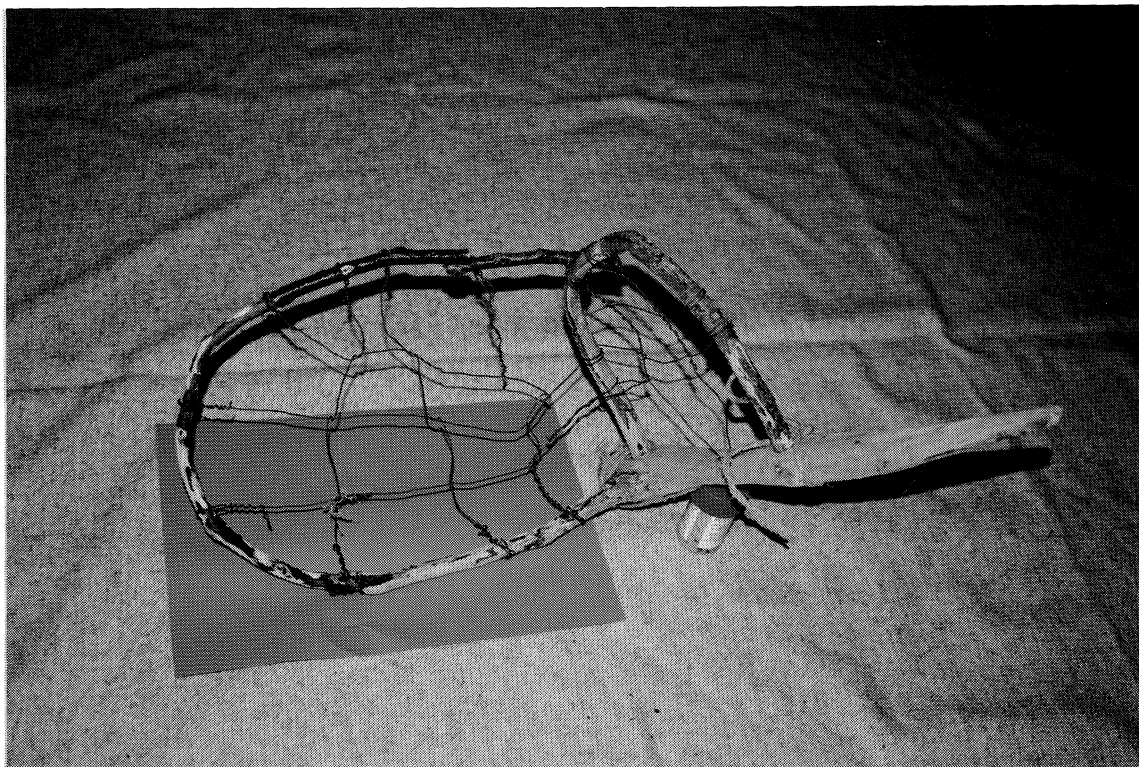
Noen begynte tidligere, og andre bare noen dager før slåttonna startet med forberedelser. Det var å finne fram ljåer (*lišša*) og grasriver (*rifu*), det var å se over om man hadde hesjestaur og hesjestreng. Ljåene ble slipt, gjerne noen ekstra slik at når en ble sløv, begynte man med en nyslipt. Ljåen var av finsk modell; ca halvannen meter langt orv (*naddda*) med bøy og handtak utformet i et naturlig bøyd bjørketre. Et smalt handsmidd ljåblad som ble festet til orvet med sterk hyssing. Når man skulle slå myrslåttene, festet man en kurv (*siiba*) til ljåen.

Når man skulle slå, hadde man ljåen i vann slik at treverket og

⁹"Blandede Efterretninger om Koutokeino's og Afjovarra's Præstegjeld". Utgitt i Fallesens Teologiske Maanedsskrift XII. København 1808

hyssingen utvidet seg. Dette førte til at ljàen satt stramt på orvet. Når kurven ble satt på, gjorde man det samme.

Grasrivene måtte alltid repareres fordi noen "tenner" var brukket, halvbrukket og løsnet på grunn av tørke. Rivene måtte settes i stand.

Bilde 11. Siiba, - en "kurv" for å festes på ljàen når man slo myrslåtter, for at graset skulle bli lettere å rake graset sammen

De to-tre gårdsbruk hadde nok litt forskjellig "rytme" og forskjellige rutiner, men i hovedtrekk var de like. De som hadde ordnet hesjene mens de spredte gjødsel, kunne slå rundt hesjen og så hesje og bære det nærmeste graset aleine. Eller så stablet man graset på to rundstokker (*sábelat*) og bar det bort til hesjen. Men da måtte det to personer til. De som ikke hadde reparert hesjen før, slo rundt dem og så reparerte de hesjen før man kunne hesje.

Noen kom tidlig om morgenen på slåttemarka, mens andre kom først på formiddagen. Kvinnene måtte alltid gjøre fjøsstellet ferdig, og de måtte også sile og separere melka - stelle og gi ungene mat - før de kunne gå på marka. I mellomtiden hadde kanskje mannen og de andre halv voksne eller voksne sønner slått så mye at kvinnene kunne komme å bære graset til hesjen og hesje. Flere har fortalt i detaljer om slåttonna i tiden før og etter krigen (Del III: Vedlegg 5.3ff, 7.4, 11.9 ff. m.fl.). Slåtta foregikk nok på samme måte da som før.

4.10 Å skjære sennegras

Et av de felt der det ikke var så klart skille mellom manns- og kvinnearbeid var skjæring av sennegras. Det var riktignok kvinnene som normalt skar sennegras, men også menn kunne gjøre det. Når man var kommet godt i gang med hjemmeslåtta og skulle på myrslåttene, var det tid å komme seg i elvebåten og ro til Stuorasuolu eller inn mot Leaviluokta for å skjære sennegras. Det vokser på myrene, men beste kvalitet finner man inne i vierkratt. Graset er stritt og lett å skjære. Man kunne bruke sigd eller samekniv. Sigden av smidd med litt større skaft enn kniv. Sigden hadde en oval form slik at skjærekniven på sigden sto 90° på skaftet. Mange foretrakk å bruke samekniv. Man skulle legge flat hånd under knivskaftet og så gripe rundt skaftet. På den måten sto knivbladspissen i 90° fra hånda mot den andre hånda som tok rundt en knippe sennegras og holdt mens man med kniven skar graset ved rota. Når man hadde fått flere håndfuller, knyttet man toppen sammen (*bonjaldat*). På en ettermiddag og kveld før fjøstid kunne husmora sammen med en av sine døtre ha med seg opptil 50-60 knipper med sennegras. Til et årsforbruk for en familie på fem-seks medlemmer måtte det minst 200 knipper til. Det skulle bankes for at stengelen ved rota blir myk.

Man banket mot en spikermatte med 40-60 tretomsspiker fordelt på 15 cm x 15 cm i enden av et halvannen meters bord. Graset skulle helst bankes med det samme, men fordi andre oppgaver ventet kvinnen, måtte ofte arbeidet utsettes til dagen etter. Da lot man knippene ligge i en haug slik at graset ikke ble tørt. Etter bankingen ble sennegraset hengt til tork i en snor. Det ble passe tørt etter noen dager. Da skulle man ta flere bonjaldagat og knytte disse sammen i et større snodd knippe (*bilga*). Årsforbruket av slike snodde knipper for en familie var på rundt 50. Restene som ble til overs under bankingen, ble samlet, tørket og snodd til et hjul (*fierra*) på størrelse med et personbilhjul. Det kunne bli minst åtte-ti slike hjul. Mange laget litt flere fordi flyttsamene alltid var interessert i å kjøpe sennegras. Betalingen var enten naturalier, tjenester og i noen tilfeller kontanter.

I august kan været inne på vidda være meget skiftene. Inne på vidda er det ofte ettermiddagsbyger. Når det var kraftige byger, gikk man inn og ventet til regnet hadde lagt seg og at det meste av vannet var rent av graset. Hvis det var bygevær utover ettermiddagen, reiste man til Jevdeš for å fiske. Det gjorde man nesten uansett minst to ganger i uka, men aldri på en lørdags- eller søndagskveld.

Bilde 12. *Skjæring av sennegras med samekniv*

Bilde 13. *Knyttene (bonjaldat) må slås på spikerbord før graset ble tørt*

4.11 Gåsejakt i mytingstiden

Nå var det rikelig med mat fordi man kunne fiske så ofte man hadde tid eller orket. To måneder tidligere var reinkjøtt tørket, og i siste del av mai

hadde det vært andejakt. Man hadde kanskje også funnet noen reir og fått ferske egg. Dessuten hadde man fått fiske gjedde før St. Hans. Men likevel hadde man lyst på ferskkjøtt. Guttene og de unge menn hadde kanskje lyst å prøve sin kløkt og raskhet ved å få tak i gjess i mytingstiden. Og man visste at ved Duolbajávrrit var det store flokker av sædgås og andre gjess i august da det var mytingstid.

Andefugler som f.eks. gjess, fornyer fjærdrakten en gang årlig, det kalles myting. Hos gjess skjer dette fra slutten av juli og august. Før fjærfellingen finner de en felles samlingsplass. Duolbajávrrit, vest for Opmujohka, var en slik samlingsplass for flere hundre gjess hver sommer. I den perioden gjess feller alle svingfjærene (de store vingefjærene), kan de ikke fly. Fuglene beiter hele dagen på land rundt vannene. De er sky og ved den minste fare, springer de ut i vannet og svømmer ut. Midt på vannet samles de i en tett klynge som ser ut som en holme. De går ikke i land før de er helt sikker på at faren er over. Derfor nyttet det ikke å vente på land. Den eneste måten var å overraske dem når de beitet på land.

Andre arter fornyer fjærdrakten bare delvis, f.eks. rype. Rypene blir brunspraglet etter en delvis fjærfelling om våren, og hvite igjen om høsten etter en fullstendig fjærfelling.

Folk var godt kjent med myting hos gjess, men likevel var det ekstremt vanskelig å jakte på dem. Når man hadde bestemt seg for jakt, trengte man ikke annet enn en stav eller stokk. Når man nærmer seg, må man være helt stille og gå meget langsomt. Den siste delen må man kripe mellom torvtuer langs bakken. Når man kommer til vannet, må man reise seg raskt og springe etter de nærmeste og slå dem i svime. Er to mann heldige, kan de i beste fall slå i hjel to-tre. Men ikke sjelden blir det bomtur. Hvis man prøver for ofte, f.eks. flere ganger i uka, er de ekstra på vakt, - og da nytter det ikke.

Det er ingen sikre opplysninger når denne jaktformen opphørte i Siebe, men Daniel M. Hætta hadde prøvd seg flere ganger, og så med hell. Antakelig var det slutt på denne jaktformen en gang på 1920-tallet. I denne jaktformen deltok også Elen Klemetsen (f. 1914) mens hun bodde i Šuoššjávri, sannsynligvis på 1930-tallet, muligens også under krigen.

4.12 Hjemmeslåtta går mot avslutningen når nettene blir mørkere

I Siebe går midnattsola under horisonten 24. juli, men det går flere uker før kveldene blir mørke. Først en måned seinere er det så mørkt at man ser en klar stjernehimmel. Det er en travel tid: Multebær er kanskje

plukket, eller blir moden først nå. Det blir sopptid, og kyrne kommer ikke hjem om kvelden. Tørrhøyet skal i høystakker og myrslåtta må komme i gang når skogen begynner å få høstfarger. Samtidig med at graset i hesjene begynner å bli tørt og skal i høystakker eller i låven, slår man myrslåttene på vestsiden av Siebejohka, den store holmen (Stuorasuolu) og småholmene. I 1958 ble man ekstra tidlig ferdig med slåtta. I nedre Siebe skriver SMH tirsdag 2. september at høyer er i hus (*gietis goikan, visot sisa vuodjan*), og dagen etter at engslåtta hjemme er i høystakken (*nieto hangon*).

Det var også myrslåtter lenger borte, ved Opmujohka og Ábijávri som er halvvei mellom Siebejohka og Opmujohka. Man reiste på dagsturer for å slå og rake graset sammen. Det var tungt å gå dit fordi man måtte over myrene, både grasmyrer og palsmyrer.

Bilde 14. Langvarig regn i august 1974. Ingen erstatning for avlstop!

4.13 Opmujohka og andre myrslåtter gjenstår

Opmujohka er en dyp og skummel bekk som snor seg gjennom myr og tett vierkratt, og med dype, åpne vannhull (*čalbmosat*) på begge sider av bekken. Tett vierkratt og høyt gras gjør det umulig å se for seg. Dessuten sto vannet til ankelen eller opp på leggen. Man måtte bruke rive som stav for å kjenne etter når man gikk fram. Det var ikke bare mye mygg og knott der, men også veps og libeller, og da særlig øyestikkere som kan bli opptil seks-sju cm. Libeller (øyenstikkere og vannymfer) er ufarlige og holder seg unna folk, men veps blir meget aggressiv hvis man er så uheldig å forstyrre bolet når man slå graset eller holder på å rake.

Mitt første "møte" med Opmujohka hadde jeg i sju-åtte års alderen. Jeg gikk foran min far inn i vierkrattet, han ropte stopp, men øyeblikket etter hadde hele foten min gått igjennom. Jeg ble våt, - det ble en lærepenge!

Man hadde nisteskrepper med myggolje og bryne med seg, ljaen med kurv (*siiba*) og grasrive over skulderen. Når man kom til åpningen i krattet, la man fra seg sakene sine og slo rundt slik at det ble en åpning. Det var basen der man laget bål, kokte kaffe og satte seg til å hvile.

Hvis det var en dagstur, var det som regel bare en eller to menn med fordi noen måtte stelle og melke kyrne, og gjøre annet forefallende arbeid hjemme. Først slo man et par timers tid før man rastet. Så var det vekselvis å rake sammen starrgras og legge graset i såter på krattet. Ut på ettermiddagen var det å ta fatt på hjemturen. Hvis det var mye modne multer, plukket man noen liter på vei hjem. Man kunne plukke i et spann, men hadde man ikke spann med seg, plukket man i kaffekjelen eller tok av seg myggghetten og fylte den med modne bær.

Når vannet er trekt ut av starrgras og snelleplanter, er det praktisk talt tørt. Derfor kan man etter en uke - hvis det har vært en eller to dager oppholdsvær - dra til myra for å bære samme og legge graset i store såter (*luovvi*). Hvis man var to og det var større åpninger og ikke for vått, kunne man bruke to rundstokker (*sábelat*) å legge graset på og bære det sammen. Ellers måtte man sanke og bære sammen. Det tørre graset var ikke så tungt, men det gikk dager å lage slike såter. Man måtte ha god kondisjon.

Myrslåttene kunne ta opptil flere uker, avhengig av vær og arbeidskraft. Og ikke minst hvor intensivt man arbeidet. Individuelle forskjeller mellom folk gjorde at noen ønsket å gjøre slåttarbeid unna raskest mulig, mens andre tok det med ro. Men det hette at til Mikkelsmesse (29. september) skulle man være ferdig (Del III:Vedlegg

5.3). Og man ble som regel ferdig til da.

I 1958 blir slåtta i Opmujohka ferdig flere uker tidligere enn vanlig. Før 4. september har man slått og graset er tørt i Rohči (*Roači radjan*) skriver SMH i dagboka si. Men de fortsatte å slå (*Opmujokas lagjen* s.s.). Første uka i september avsluttes slåtta (*radjan visot Opmujogas, gerkan lagjo hommas.* s.s.).

4.14 Kyrne går etter sopp og overnatter ute

September er sopptid på vidda, og det er spesielt mye brunskrubb og rødskrubb. Kyrne liker sopp og går lange strekninger etter den. Ofte får de diare av soppen. Etter lange "soppdager", blir de trøtt og kommer ikke tilbake om kvelden, men slår seg til ro og overnatter. Folk må ut og leite. Så seint som på midten av 1950-tallet har det hendt at folk har måttet fare ut om kvelden før det blir helt mørkt for å leite etter kyrne sine. Mange ganger har de måttet gi opp, og funnet dem først etter en eller to dager (Del III:Vedlegg 1.6, 2.7, m.fl.).

Ved Mikkelsmesse avtar arbeidsintensiteten både for menn og kvinner. Slåtta skulle være unnagjort. Det hadde vært dårlig fiske i Jevdeš siden naturen begynte å få høstfarger. Noen har kanskje vært på Vuorašvárri for å sanke lav, eller vært en tur i vedskogen for å kviste og røyse veden. Men det er først etter slåtta at man konsentrerer seg om den.

4.15 Saueklipping og veving av vadmél og grener

For kvinnene står saueklippingen for tur. Nå har sauene gått ute hele sommeren og det er tid for å ta dem inn. Når de er tatt inn, skal de klippes. Ulla var lang og fyldig, og de voksne dyr var det husmora selv som måtte klippe. Samtidig er det viktig at jentene læres opp til å klippe. De får prøve seg på lam og ungdyr. Hvis de er så heldige at de har to sakser, - og de ikke er for sløve, kan de klippe samtidig. De hadde som regel mellom 10 og 20 sauer, men det tok likevel flere dager å gjøre seg ferdig, for andre ting skulle også gjøres.

Så var sauene klipt og ulla vasket og rensset. Det som skulle selges på Bossekopmarkedet, ble pakket i sekker. Det som skulle til hjemme-produksjon, ble kardet i porsjoner alt etter hvor mye som skulle spinnnes. Det ferdige garnet kunne nå brukes enten til å strikke votter og sokker av, eller gensere og skjerf. Hvis man hadde eller kunne låne hos naboen, ble vevstolen rigget opp for å veve vadmél (*gákkis*) eller ullgrener (*rátnu*). Både vadmél og grener ble vevd på flatvev. For å få grenene breie nok,

ble to bredder sydd sammen på langs. Vadmél er tykt klede vevd av ull, mens grener er ulltepper der renningen (langsgående tråder) er hamp-tråder. Innslaget er fargede ulltråder. Grenen er i hvitt, sort, brunt og kanskje rødt. Vadmelet kunne veves i lengder på opptil 15-20 meter alt etter hvor mye ullgarn man hadde. Grener der i mot er vanligvis på to til to og en halv meter.

Når vadmelet var ferdig vevd, måtte det toves (*duhppet*). Den mest effektive måte var å varme opp vadmél i en stor beholder - gjerne den man kokte løyping i. Så var det å ha vadmelet inn i en tønne (ca 60 l) uten lokk og bunn. Man hadde tønna med det varme vadmelet på gulvet. Anny Haugen skriver om "Stamping av vadmél" i Samisk husflid, s. 16;

*"Vått, oppvarmet stoff ble lagt inn i tønner eller eikefat uten bunn, godt tildekket med skinn eller tepper for å holde varmen inne. Tønner ble plassert på gulvet og to mann trakk så tøyet mot hverandre i tønner til vadmelet fikk ønsket fasthet."*¹⁰

I Vår samedrakt, s. 82, skriver Gry Fors og Ragnhild Enoksen at man også kunne tove i en åpen stamp: *"Da gikk noen og trampet og trødde på det til det ble slik det skulle være. Som oftest fikk ungene denne jobben."*¹¹

I Siebe var det som regel husmora og en av de halv voksne jentene, eller nabokona, som tok av seg fottøyet slik at man var bar til over knærne, og satte seg i hver sin ende av tønna. Så sparket de det våtvarme vadmelet med barføttene en god stund, kanskje en til en og en halv time. Da hadde vadmelet krympet og kunne henges til tørk.

Mye av strikke- og vearbeidet kunne gjøres også om vinteren når man hadde tid. Kvinnene hadde flere prosjekter samtidig, enten skinnarbeider, sying eller veving. Høsten var en aktuell tid å sy kapper av vadmél (*luohkka*). Inn i mellom barnestell, matlaging og fjøsarbeid, smetter husmora inn duodjiarbeid.

4.16 Reinhårnadrasser og saueskinnsfeller

Det var mange ting som skal gjøres, og noen ganger måtte man prioritere. Av de ting som skulle gjøres, og som ikke var bundet til en

¹⁰Haugen, Anny: Samisk husflid. Drakt, belter og bånd, flettinger, votter, greneveving. Landbruksforlaget, Oslo 1987. ISBN 82-529-1073-4

¹¹Fors, Gry og Enoksen, Ragnhild: Vår folkedrakt. Sjøsamiske klestradisjoner. Sámi Instituhtta/Davvi Girji 1991. ISBN 82-7374-111-7

bestemt årstid, var å lage og reparere sengetøy. Madrassen var selvsydd og fylt med reinhår. Men reinhår har over tid en tendens til å klumpe seg sammen i baller. Det var tidkrevende å sy madrassstrekk med symaskin, og fylle posen for deretter å sy den sammen. Når madrassene var brukt noen uker, måtte den luftes og ristes. En reinhårmadrass var alltid ganske hard, sammenlignet med dagens produkter. Man hadde sjelden fjær og dun i den fordi det ble for varmt, og man hadde vel heller ikke så mye reinhår at det fylte fem-seks store og små madrasser. Over madrassen hadde man reinskin, i vinterhalvåret med hårene opp og i den varme årstiden med skinnsiden opp. Det var avkjølende.

Hodeputer ble som regel fylt med fjær og dun. Det var en fordel å ha begge deler som putefyll fordi puta ble "luftigere". Putene ble slitt og måtte med jevne mellomrom repareres. Madrasser og puter ble ordnet og vedlikeholdt når husmora så at det trengtes.

Til dyner hadde man saueskinnsfeller (*roavgu*). En saueskinnsfell besto av fem til sju saueskinn fordi for en voksen person måtte fellen være minst to meter. I et hjem var det som regel en fell for hver person. Fordelen med saueskinnsfellen var at man kunne bruke den nesten hele året. Ellers brukte man ullgrener (*rátnu*). De var tunge og varme, men likevel luftigere enn en fell. På reiser til kirkestedet og lengre hadde man grener i sleden så man ikke frøs under kjøringen.

4.17 Høstslakting

Man gledet seg til å få smake ferskt kjøtt og kjøttprodukter i slaktetiden. Kalvene og ungdyrene har gått ute hele sommeren slik at storfeprodukter har nesten litt viltsmak i seg. Man slakter ikke flere dyr på en gang fordi man foretrekker ferskt kjøtt og fordi oppbevaringsmulighetene er begrenset. Den første kalven slaktes gjerne i siste halvdel av september. Man tar også vare på blodet og innmaten. Av blodet lages blodpølser og blodpannekaker. Dessuten kan man koke blodsuppe til hunden. Innmaten med hjerte, lever og lunger tas vare på. Lungene ble ofte brukt som hundemat. Vommen, nettmagen og de andre mager i storfe samt tarmene blir rensset og vasket. Vommen og nettmagen kan brukes som beholdere for fløte og andre melkeprodukter, men tarmene brukes som skinn i blodpølser. Kjøttet kokes ferskt, og resten saltes. Seinere på høsten slakter man andre kalver eller ungdyr, og sauer hvis man har. Gårdsbrukene hadde sauer, men det var perioder at de ikke hadde. Kyr hadde de derimot alltid.

4.18 Nettene blir kaldere og dagene kortere

Denne perioden regnes fra oktober og ut året, dvs. tre måneder. Selv om man har tørket reinkjøtt og melkeprodukter, har siken i Jevdeš vært på matfatet tre-fire ganger i uka.

Starten på høstarbeider som notfiske i Jevdeš, lavsanking og røysing, kvisting og røysing, slå sneller og starr på isen (*čeret*) og notfiske under isen (*čeret*) varierer opptil to-tre uker alt etter om det er en mild eller kald oktober. Legg merke til at å slå **på** isen heter det samme på samisk som å fiske med not **under** isen.

Isen legger seg på vannene i løpet av oktober. Snøen som blir liggende på bakken kommer i midten eller slutten av oktober. For at snøen ikke skal tine, må jorda ha frosset. Det tidligste snøfall i Siebe som jeg har opplevd da snøen ikke tinte, var 24. september enten 1953 eller 1954. Da var jorda frosset. Men dette er sannsynligvis et unntaksår fordi det kan gå til slutten av oktober før snøen som kommer, blir liggende.

4.19 Lav på fjellet og brensel i skogen

Hvis det var tørt og fint vær, kom man seg til vedskogen for å kviste og røyse veden som var felt om våren. Var det derimot yr og regn, var det å komme seg til Vuorašvárri for å sanke lav. Selv om det var vanlig å starte på Vuorašvárri først i slutten av september, kunne man ta turen før. SMH skriver for 6. september 1957 at mannen hennes fór til Vuorašvárri (*vuorašvarai mannan*). Lavputene ble røyst 29. oktober (*jægalit bajidan*) det året.

De fleste i Siebe felte brenselsveden i Náibesvuovdi. Der var det ganske tett skog med store trær, terrenget var ganske flatt og det var kort vei til Siebe. På barmark om våren gikk man på nordsiden av Sieberoavvi og nord for Jevdeš til vedskogen. Det var en tur på en til to timer. Om høsten gikk man samme vei, men man kunne også gå til sørenden av Jevdeš og ro til nordøst eller nordenden av vannet, - og så gå et kort stykke. Det var ofte mildt, lav høstsol og ingen insekter.

Når man var kommet fram, kvistet man gjerne en stund før man reiste støtte med tre staur (tripode) og fortsatte å stable veden stående. Når man kvister det liggende treet, bør man alltid kviste på motsatt siden av stammen. Kapper man kvistene på samme side av stammen der man selv står, kan det skje uhell. Man kan risikere å skade seg ved at den kvasse øksa spretter mot foten. Det kunne bli opptil 20-30 slike stående stabler med ved. Ved røysingen satte man opp tripoder i terrenget slik at det var lett å komme med reinraiden når man skulle

hente veden. De ble satt i rekken slik at man lett kunne flytte reinraiden framover uten at man risikerte å velte når man kjørte. I 1957 røyste Daniel veden 22. oktober (*muorait bajidæme*).

Når man skulle på fjellet til Vuorašvárri for å sanke lav, gikk man samme vei som til vedskogen, men fortsatte en times tid til. Da var man ved foten av Vuorašvárri der torvgammen sto. Dit var det ofte tyngre å gå, både fordi det var regn eller fuktig vær, man hadde kledd seg bedre og man måtte ta med seg mat for to-tre døgn. Den første ettermiddagen ordnet man gammen, kanskje reparerte man den og kokte kaffe. Så var det å finne små kvister på 30-40 cm av dvergbjørk eller fjellbjørk som man kappet med kniv og tok med. Man måtte kanskje også ha med litt brensel ved og kaffevann fordi det verken var brensel eller vann alle steder på fjellet. Hvis det var tidlig på dagen, gikk man opp for å lage lavputer (*jeagelčuoltu el. -limppu*). Man holdte på til det ble nesten mørkt. Man var så godt kjent at man fant lett tilbake i mørket.

Den neste eller de neste dagene er rutinen den samme. Om morgenen lager man kvister og kommer seg på Vuorašvárri, og kanskje helt opp til det høyeste, Goddečohkka (575 m.o.h.), som er på østsiden og der man ser rett ned på Ávžejávri og Ávžejohka som renner ned mot bygda Ávži. Her oppe på Goddečohkka er det et tykt lag med kvitkrull (*oaivejeagil*), men det er verken vann eller lange nok kvister som kan brukes. Alt må tas med dit (Del III: Vedlegg 3.6, 10.8, 11.7, m.fl.).

Etter to-tre dager har to mann laget 600-800 lavputer - nok for en lang vinter. Ut på ettermiddagen er det kafferast, først i halvmørke kommer man avsted. Selv om det er bekmørkt når man kommer hjem, går det likevel bra, for både terrenget og stien er velkjent.

Om noen uker, kanskje vel en måned seinere, går turen oppover til Vuorašvárri igjen, denne gang for å røyse og stable lavputene i haugen. Lufta er kaldere og dagene kortere i november, men røysing og stabling i hauger tar ikke så lang tid. Jorda er frossen og nysnøen ligger som et hvitt teppe over landskapet. Det er lett å gå og det er lett å finne fram til sitt eget lavfelt. Nå har man en stokk som også brukes som stav. Den ene enden av stokken er smidd flat. Den flate enden brukes til å vippe lavputene løs fra marka. Man vipper gjerne løs 20-40 om gangen, og bærer dem i en haug. Slik kan det bli alt mellom 20 og 40 hauger spredt i terrenget. På hver haug settes det en kort stokk med flat ende. Her risses eller skjæres navnet med samiske bokstaver som minner litt om bumerker. Og med dette er de store utarbeidene gjort for å skaffe mat til dyra og brensel til huset.

4.20 Notfiske (*čeret*) under isen

Når Jevdeš hadde sikker, men ikke for tykk is, var det tid for notfiske under isen. Dette var årets siste mulighet for å trekke opp fersk, levende fisk. Det var ikke så mange steder man kunne fiske under isen. Det ene stedet var Jevdešluoppal helt i sørenden av vannet. Det var hit folk i øvre Siebe kjørte utstyret med oxen. Det andre stedet var mellom den store holmen (Stuorasuolu) og stranda på østsiden av Jevdeš, Jalgga-coagan. Navnet kommer av *jalgat* som betyr flat eller ikke-ujevn botn, og *coagan* som betyr grunn, dvs. ikke dyp. Dette er et sikkert notkast der man alltid får fisk fordi siken står her i november. Så fraktet man fisken og nota tilbake med okse, hest eller rein. Også fisket med not under isen i Jevdeš i 1957 er tidfestet av Susane M. Hætta til 23. oktober. Det er ganske sterk frost (*jevdečis čereme luobbala, oba buolaš*). Seinere var det garnfiske i Suolojávri. Den 8. januar 1958 skriver hun at de så etter garn under isen (*juogŋaset obame*). Den vinteren ble isfisket avsluttet 22. januar 1959 (22/1 *gesan juotgaset - garra bulaš*). Dette var en av de siste sesongene Daniel hadde garn under isen. Se også avsnittet "Isfiske, ved og lav ..." (Del III:Vedlegg 1.9ff, 8.1, 10.9, 11.8 m.fl.).

Lakefiske på glattisen om høsten var et supplement i husholdningen. Folk spiste ikke laken, men leveren ble brukt både som menneskemat og til å smøre skinn med slik at det ble vannavstøtende og holdt seg lenger. Fisken kokte man i løypingen (*moska*). Det var bare i øvre Siebe man fisket lake, noe som pekte på bånd mot finsk kultur (Del III:Vedlegg 3.5, 8.4).

Lakefiske stammet fra Finland, det var også vanlig at folk i Áidejávri snakket finsk til daglig. Så seint som på 1960-tallet foretrakk brødrene Isak og Anders Triumf finsk når de snakket sammen. Folk i nedre Siebe kom fra kirkestedet. De kunne ikke finsk så godt som de i øvre Siebe. Dette viser en viss språk- og kulturforskjell mellom de to gårdsbruk.

4.21 Transportbehov

Selv om det aldri blir helt mørkt på vidda i den såkalte mørketiden, er dagene likevel korte i november og desember. Som regel er det lite snø i november. Den 23. november 1958 skriver hun at mannen hennes syklet til kirkestedet (*sykeligoin ači dolvoi poasta*). Men marka er hvit, og snøen lyser opp, særlig i måneskinn. Og måneskinn gir lys opptil to uker i veksende måne. Før de store høgtidene jul og nyttår, er det et

transportbehov som ikke oksen eller hesten kan løse. Derfor må kjøre- og arbeidsrein hentes enten fra Finland eller fra flyttsamenes høstbeiter ved Goahteluoppal eller i områdene nord og vest for Stuorajávri. Det tar flere dager. Hunden er sin herres trofaste følgevenn. Hunden er et selskap og hunden er på en måte en livsforsikring. Hvis man forviller seg eller på annen måte kommer på avveie, kan hundens teft og lytting gi sin herre føling av retning mot folk. Hvis man skulle skade seg eller omkomme, vil hunden søke hjem. Da skjønner folk at noe galt har skjedd. Mang en hund har berget sin herre i nød.

Det hendte under kjøringen at man mistet retning. Det skjedde med meg lille juleaften 1958 da jeg kjørte med posten. En kjøretur som vanligvis tok tre timer fra Siebe til Siččajávri. På alle vann og treløse strekninger var vinterveien merket med veistikker. Jeg visste at denne kjørereinen var dårlig å følge spor. Vi mistet sporet. Det var ikke annet enn å gå foran reinen. Jeg nådde fram til Siččajávri klokka fire om natta. Jeg sov et par timer på gulvet på fjellstua. Om morgenen tok jeg opp ruta til Áidejávri og Oskal, og kom som planlagt hjem til julaften (Del IV:13.7).

Både nedre og øvre Siebe hadde god kontakt med Finland før det 2,5 meter høye reingjerdet mellom Norge og Finland ble satt opp i 1952-54. På 1800-tallet hadde de kontakt med finske flyttsamer da deres rein i sommerhalvåret oppholdt seg på norsk side. På 1900-tallet gjaldt dette fortsatt, og i tillegg hadde Sara, kona til Leammo-Máhtte, flere søstre som var gift i Finland, bl.a. i Palojärvi. Kona til Gárena-Máhtte, Kristine, hadde også flere søstre som var gift i Finland, bl.a. i Näkkäljärvi og Kultamaa. Med skyldfolk der, kunne de leie kjøre- og arbeidsrein gratis, eller mot litt naturalier som fisk og smør. Dessuten hadde de ofte avtale om å temme rein. Det å temme og dressere utemmede dyr tar både tid og krever tålmodighet. Flyttsamene trengte så pass mange gode kjøre- og arbeidsrein at de ikke hadde kapasitet selv til å gjøre det. Dermed kunne Siebefolk hente fire-fem rein til sine hushold.

Man hadde også et tilsvarende forhold, med slektskap og giftermål, til flyttsamene på norsk side. Bl.a. hadde Leammo-Máhtte sin datter fra hans første ekteskap, Elen, giftet seg med flyttsamen Johan Andersen Sara (*Ántta-Juhán*). Elen sin bror og halvbrødrene hadde sine sytingsrein der. Og de kunne vederlagsfritt eller mot litt naturalier og tjenester hente arbeidsrein nord for Stuorajávri. Leammo-Máhtte sin yngste søster, Margrethe, var gift med den rike Ole Nils Thomas Siri (*Fimppa-Niillas*). De var faddere til Leammo-Máhtte sin datter Susanne som var gift med

Daniel fra øvre Siebe. Daniel kunne hver høst reise enten til skyldfolk i Finland for å leie rein, eller mot Gohteluoppal for å leie rein hos Fimppa-Niillas. Denne kontakten (*verddevuohta*) ble holdt ved like med sønnen Aslak Mathæus Siri (*Fimppa-Niillas Áslat*) så seint som i 1957. SMH skriver i dagboka for 7. februar 1957 at mannen er reist til deres siida (*ači mannan oarjas sidaite fimbaite*).

4.22 Reinens øremerker

Det var vanlig at folk i Siebe hadde egne rein, og med egne øremerker for dem. Det gjaldt både for folk i øvre og nedre Siebe. Det var nokså vanlig at de unge fikk egne reinmerker som barn eller som ungdom. I Siebe hadde Daniel M. Hætta fått registrert et eget reinmerke før krigen. Han sørget seinere for at flere av hans barn fikk registrert reinmerke.

På venstre øre var det disse hovedsnitt: "*Gieška ja luddestak gieška-sisa* (...)." Tre av snittene på høyreøret er identiske: "*Skivdnje foran. Luddestak skivdnje-sisa og raige*."

Familien hadde opparbeidet ganske mange rein i løpet av 1950-tallet, opp til 150 rein som var hos flere flyttsamer (*verddet*). Før jul 1957 hadde Daniel og døtrene 98 rein, mens jeg (Odd Mathis) hadde 42 egne rein. Siden gikk tallet tilbake, og omkring 1980 var det ikke flere rein igjen.

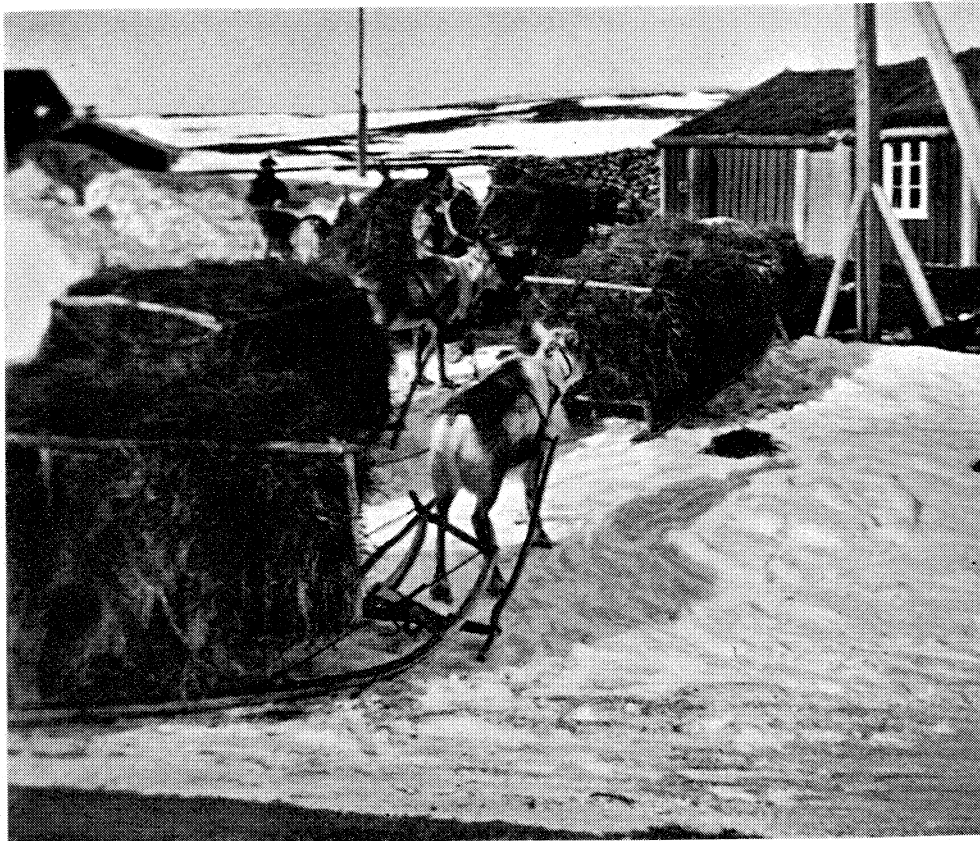
4.23 Å kjøre høyet hjem

Som regel fikk de låne en eller to sleder slik at de kunne kjøre til Siebe igjen. Når man kom fram, kunne ikke reinen slippes løs, men bindes fast på lav- eller lyngmark. Da en vanlig kobbeskinnstømme (reip) er på fire-fem meter, ble tømme forlenget med en annen tømme, slik at når man bandt reinen fast, ble radius opptil sju-åtte meter. Reinen beiter hele tiden slik at to eller tre ganger i døgnet må man flytte den fra busk til busk for at den skal få nok mat. Men dette er ikke noe problem, for vidda er stor, og beitene er gode tidlig på høsten. Ut i desember når det er kommet mer snø, og det er flere rein - opptil 30-40, kan man slippe dem ut i flokken (*čora*).

Nå må alt høyet fra myrslåttene hentes, noen lass lav og en eller to turer til vedskogen.

Det viktigste er å få alt høyet fra myrslåttene i hus eller i alle fall hjem fordi reinflokkene er på vei til vinterbeitene. Hvis det er noe høy, enten det er starrgras eller elvesneller så blir det spist opp av reinen og det som ikke spises, bli tråkket ned. Mange ukers arbeid og vinterfór for

flere kyr og sauer går tapt. Det er merkelig at flyttsamene ikke passet bedre på reinen. Men de flokkene som kommer, hører ikke til deres verder eller nære slektninger.

Bilde 15. En grind "høykarm på slede" (heage) surret fast i reinsleden. (Carl Schøyen: I sameland. Oslo 1943)

Når man transporterer høy hjem, er det satt grind (heage, "høykarm på slede") surret fast i en vanlig reinslede. Grinda er like lang som sleden, men stikker ca 20 cm ut fra sidene. Høyden er ca 100 cm. Omtrentlig mål blir da, ca.-mål; 200 cm lang, 120 cm brei og 100 cm høy. Dette gir et romvolum på 2 m³. Selv om det tørre starrgraset ofte blir blandet med elvesneller, blir tråkket og presset, er ikke tyngden mer enn at reinen trekker lett en fullastet slede. Med tre-fire rein henter man alt høyet i løpet av tre-fire dager.

4.24 Bossekop: Høstmarkedet

Nå sto Bossekopmarkedet for tur, høstmarkedet var første onsdag i desember. Man hadde ikke mange produkter å ta med. Det viktigste salgsprodukter var reinhår presset i striesekker. Dessuten hadde man ull fra 10-20 sauer klippet to ganger, en gang i slutten av mars og en gang

ved Mikkelsmesse. Også disse presset i striesekker. Til markedet måtte man, fordi man trengte forbruksvarer og kanskje litt råemner som kobbeskinn til seletøy og andre redskaper.

Den siste uka før markedet måtte de salgsvarer man hadde, på sledene. Det var ikke så mye man hadde å by. Ryper var det ikke, og sik eller andre fiskeslag var det ikke omsetning for. Men det var andre ting som man hadde; man hadde slaktet oksen, noen årskalver og kanskje en eller to gamle melkekyr. De andre produkter var reinhår og ull. Helt siden sommeren hadde man bløtet reinskinn i elver og vann. Man hadde fått meget godt avhåret skinn som ble garvet, og ikke minst hadde man tatt vare på alt reinhåret i store striesekker. Reinhår var meget ettertraktet, og det var lett å frakte, forteller Elen Klemetsen fra sin ungdom i Šuoššjávri. Derfor var det viktig for Siebefolk å komme på høstmarkedet.

Reinraiden kunne telle opptil sju-åtte sleder og kanskje en ekstra arbeidsrein uten slede (*čoanohas*). Det var godt å ha en ekstra rein hvis noe skulle skje. Denne ekstra reinen hadde en bestemt funksjon. Reinen kom motvillig etter (*doalli*) og holdt igjen slik at raiden ikke raste sammen i nedoverbakker. Man måtte starte tre-fire dager før markedsdagen. Fredagen var avsatt til første reisedag for å komme til Mieron. Neste etappe var Biggeluoppal og Suolovuopmi. Tempoet ble bestemt av føre og vær. Den lengste strekningen var fra Suolovuopmi over Bæskades til Gargia og Bossekop.

Når man kom til Bossekop skulle det undersøkes hvem som betalte mest for storfekjøtt, ull og reinhår, og dernest hvor man fikk tilbake billig mel, sukker, poteter, kveite, torsk og uer, og andre forbruksvarer. Det var ikke så påkrevd med vadmel og ulltøy fordi det kunne man kjøpe på vårmarkedet i mars. Det er beretninger om både stort alkoholkonsum og pokerspill uten at noen fra Siebe er nevnt i den forbindelse.

Etter noen dager var det oppbrudd, og man dro samme vei tilbake med varene som helst skulle holde til mars da det var vårmarked.

Edvard Nilima deltok allerede i ung alder på Bossekopmarkedet. Han forteller: "Allerede under krigen var jeg mange ganger på Bossekopmarkedet, alltid på vårmarkedet, men ikke på høstmarkedet fordi da hadde jeg ikke ryper å selge.

Jeg brukte å kjøre med hest til vårmarkedet. Først ringte jeg til Ole Bull Aune om at jeg kommer. Jeg spurte om jeg kunne bo hos ham. Kona til Ole Bull Aune var vennine med min mor, de var gode kamerater. Hun sendte alltid silkestrømper i gave til min mor.

Jeg hadde med meg ryper og harer. Det var bedre pris på harer enn ryper, to kroner mer.

Jeg kjørte med hest til Alta, og Aune hadde stall der det var plass. Han hadde hest selv, men ikke slede, bare kjerre som han brukte å kjøre med.

Det var noen som kunne spille poker slik at de spilte bort det meste av varene sine. Hvis de tapte penger, så fortsatte de for å vinne dem tilbake. Det var spillegalskap. Så måtte de reise hjem tomhendt. Jeg kan ikke tro at det var særlig hyggelig å komme tilbake." (Del IV:14.10)

4.25 Isfiske (*juonastit*), ved og lav til jul

Når de store fiskevann var islagte og bare, var det tid for fiske med garn under isen. Om man skulle til Suolajávri - hvor det var det beste fiske - eller til andre vann som Jevdeš eller Bajašjávri forbi Siččajávri helt ved finskegrensen, var det å stå grytidlig opp. Kjørerein var hentet hjem om kvelden. Nå sto de med hver sin lavpute og var gode og mette. Man måtte starte lenge før fjøstid på en to timers kjøretur til vannet. Vel framme selet man av reinen, ga dem en lavpute og bandt dem fast i sleden. Nå skulle garn settes. Først ble det hugd flere hull i isen, lange bord eller lektere ble bundet eller spikret sammen og ført under isen med garn etter seg. Det var en kald fornøyelse, men frøs man på fingrene, stakk man dem i det iskalde vannet som holdt plussgrader, men luften holdt kanskje 30 kuldegrader. Og så hadde man reinskinshansker (*gisttat*) med langt skaft på som nådde halvveis til albuen. Når arbeidet var ferdig, var det mørkt. Termos hadde man ikke, brødiskivene og tørket kjøtt var frosset. Man hadde kanskje lávvo med seg, og ved noen vann var det torvgammer slik at man kunne gå inn og koke kaffe. Så var det å kjøre hjem. Etter 12-18 timers tur var garn satt, og om to dager var det å reise for å se etter garna. Vanligvis så man etter garna hver tredje dag for at fisken som var gått i garnet, ikke skulle bli ødelagt.

Høsten 1957 var meget kald, kyrne var ute siste gang 2. oktober, og det snødde kraftig allerede fra 4. oktober, og uka etter var det sterk frost iflg. dagboka til SMH. Hun skriver at mannen hennes reiste til Bajašjávri 30. oktober for å sette garn under isen (*ači manai čeret bajašjavrai*).

Det neste var å sørge for at det var nok brensel i jula og over nyttår. Man tok kanskje en eller toppen to turer til vedskogen med de samme rein. Ofte var det sterk kulde ned i under -30°C og lite snø. Man utsatte redskaper for unødig slitasje. Lite snø gjorde at terrenget var

ulendt og stein stakk opp av bakken. Derfor tok man ikke flere turer i vedskogen enn nødvendig.

Og endelig måtte man ta en tur før jul for å hente lav. På gårdsplassen måtte reinen føres med lav. Restene på gårdsplassen ble tatt med i løypingen.

Før jul ble uteaktivitetene trappet ned. I jula og romjula ble bare nødvendig arbeid gjort. På grunn av det skarpe skillet mellom kvinne- og mannsarbeid, var det kvinnene som gjorde det meste i høytiden og dagene fram til trettendedag jul (6. januar). Det var brødbaking, matlaging, barnestell, holde huset reint, fjøsarbeid og annet rutinearbeid som måtte gjøres. Menn sørget for ved i huset, vannbæring og tilbereding og koking av fisk eller kjøtt.

Når aktivitetene ble trappet ned, hadde barna og de gamle mer tid med de voksne. Barn fra fem-seks års alderen fikk være med mora og bestemora i fjøset, de fikk kanskje delta i matlaging og husarbeid. Og ikke minst, de fikk kanskje være med på å preparere skinn og prøve på å sy litt med hjelp av bestemora eller andre kvinner i huset. Guttene fikk være med far eller andre voksne ute for å hente høy fra myrslåttene fordi en tur tok bare halve dagen. De var kanskje med bestefar for å sage og kløyve ved. Eller de var ute og hentet frossent kjøtt eller frossen fisk fra uthuset.

Dette var en årstid som er viktig for kontakten mellom generasjoner og hvor sosialisering og erfaringskunnskapene ble styrket. På denne årstiden ble båndene vedlikeholdt og videreutviklet mellom generasjoner, like sterkt som i den lyse årstiden.

Til tjuendedag (13. januar) var kvinnene kommer godt i gang med å sy, spesielt skaller, og reparere klær. Ute var det som regel meget kaldt, så uteaktivitetene sto stille.

5.0 DEN LYSE, MEN ISKALDE ÅRSTIDEN

Perioden fra midten av januar til midten av mai er på fem måneder. Det er korte dager og kaldt i januar. Men sola kommer til tjuendedag, og allerede en måned seinere er det lange dager. Februar er ofte kaldere enn januar, og ofte er det en iskald sno som blåser over vidda. De gamle sa at når mars måned begynner er det ikke så kaldt lenger fordi da begynner sola å få overtaket. I april kan temperaturen komme opp i flere plussgrader, men med nattefrost ned mot under 20 kuldegrader.

Når dagene blir lengre og det er iskaldt ute, er det tid for slakting av rein. Reinen har mye kjøttfylde og er feit. Nå ser man også hvilke simler som er drektige (*čoavjjjet*) og hvilke som ikke er (*rotnu*). Det er slaktetid.

Kvinnene går også en travel tid i møte mellom rutinearbeid, barnestell, brødbaking og annen matlaging. Både de unge, de voksne og de gamle trenger nye skinnklær og fottøy. De skal syes nye kofter og nye luer til familiemedlemmer, og det skal veves belter og skallebånd. Dessuten skal nye tørkler frynses og undertøy syes. I tillegg kommer klær som skal repareres.

En voksen mann som var mye ute, måtte ha minst fem-seks par skaller. En som var mindre ute, kunne kanskje klare seg med fire-fem par. Mannfolk hadde minst to-tre pesker og like mange hverdagskofter (*gákti*) som de kunne veksle om å bruke. En penkofte kunne bli hverdagskofte, og en penpesk til hverdagspesk når den var slitt.

5.1 Slakting og behandling av kjøtt

Arbeidet den gang besto av slakting, flåing, partering, lagring og matlaging. Dette gjaldt slakting av store dyr som storfe og rein, sau og vilt.

Først var det å avlive dyrene på en etisk forsvarlig måte. Slaktingen var en viktig del av høstingen. Derfor var det knyttet bestemte ritualer, rutiner og forholdsregler til slaktingen, enten det var rein, storfe eller småfe. Slakting av rein foregikk om vinteren. Det var også en viss forskjell både på avliving og det øvrige slaktearbeid mellom rein og husdyr. Den største forskjellen gjaldt avlivingen, men også flåing, partering og etterbehandling av slaktet.

Et avlivet dyr, enten det var husdyr eller rein, skulle ikke flåes eller parteres før man hadde forvissnet seg om at døden var inntrådt.

Før slaktingen skulle slaktedyret være godt uthvilt. Hvis et stresset dyr ble avlivet, så ble kjøttet bløtt, seigt og tålte lite lagring. Dessuten

gikk det ut over smaken, ofte kunne kjøttet få en urinlignende smak og lukt. Det var derfor viktig at man ikke foretok lange transporter og at dyret de siste timene ikke hadde fått mat, bare vann. Man måtte opptre rolig før slaktingen. Man skulle ikke stresse dyr som skulle slaktes.

Ved avliving av husdyr som sau, lam, ku, okse og kalv, skjedde bedøvingen ved skudd, unntaksvis ved slag på småfe og ungdyr som lam og kalv. Dyret skulle føres rolig ut på gårdsplassen så det ikke fikk mistanke om fare. Slakterens erfaringskunnskap tilsa at dyrets hjertevirksomheten med det samme ble sterkt nedsatt, men at det tok seg opp igjen etter en kort tid.

Når dyret var avlivet, skulle det flåes, åpnes og tømmes for innvoller og organer. Siden slaktingen foregikk om vinteren, ble dyret lagt med ryggen ned, i en avlang grop i snøen. Hvis det ikke var snø, hadde man gjerne dyret på en slede eller på marka hvor man støttet sidene.

Man kunne partere småfe- og reinslakt på bakken enten det var bart eller snø. Når det gjaldt storfe, ble slaktet heist opp. Man stakk et tre mellom hasen og senen som går fra underlåret til hasespissen, og taljen ble festet til treet.

Hvis den ferdigslaktede skrotten ble partert uten å bli heist opp, skulle bog, steik, bryst, ribbein og de andre store kjøttstykker avkjøles på marka eller i snøen.

5.2 Reinskinns til fottøy og klær

Det var av stor viktighet at snittingen blir utført av kyndige folk. Huder og skinn måtte ikke blir skamskåret under flåingen. For å forebygge skader, ble skinn av småfe og rein bestandig strammet slik at man med hendene løsnet skinnet fra kjøtt og muskler.

Hud av storfe ble først sammenbrettet og siden rullet sammen og bundet med tau. På den måten kunne huden, spesielt om vinteren, holde seg flere måneder før videre behandling.

Man slaktet ikke rein før fra begynnelsen av november, og sjelden så seint som i april. Årsaken til at reinen ble slaktet så seint på høsten, var at reinflokkene ikke nådde til innlandet før da. Reinskinns ble som regel brettet ut og frosset for seinere salg eller for tørking, utspilt på stabburs- eller skjåveggen.

Undertiden kunne man finne en hårball (*čodgi*, lat: aegogropila) i reinens innvoller. Dette ble betraktet som en lykkekule eller amulett som man tok like godt vare på som dokumenter som pass, attester og

bekreftelse på reinmerkeregistrering (Del IV:9.7).

Skankeskinns (*gápmasat*), skinn av lemmene, var spesielt verdifullt fordi det var råstoff for fottøy. De ble tørket ved at man brettet dem ut og festet høvelspon (*fuolahasat*) på tvers slik at de holdt fasongen. Man hadde en egen furuplanke som man høvlet spon av. Skankeskinns av de forskjellige dyr ble sydd til fottøy (*goikkehat*). Av reinens hodeskinns sydde man litt større og særdeles varme skaller (*gállohat*).

Skankeskinns av rein ble også brukt til å sy bellinger (*gálssohat*). Det er høye gamasjer som nådde opp til skrittet. Fottøy av kuskinns- og okselær ble brukt i sommerhalvåret for dette fottøy (*čázehat*) var slitesterkt og vanntette.

5.3 Kvinnene står for produksjon av alle klær til familien

Å produsere skinnklær krever lange prosesser som må planlegges og gjennomføres i rett rekkefølge. Skankeskinns (skinn på reinene føtter) og skinn som skal syes til pesk med hårsiden ut, og dork med hårsiden innover, skal prinsipielt prepareres likt, men nyansene er store, og det må kvinnene kunne.

For å sy fottøy; skaller (*goikkehat*) av skankeskinns og av reinens skalleskinns må skinnene først brettes ut og tørkes ved å høvle spon som festes på skinnsiden. Dette er mannfolkarbeid. De skal helst tørkes ute i friluft fordi de da blir smidigere. Dette tar to-fire uker. Når skankene er tatt inn, skal de skrapes for spon og hinner. Dette gjøres ved at husmora har et brett, et ca to meter langt bord der den ene enden settes på gulvet mot en vegg, og den andre enden mot magen mens hun sitter. Skankeskinnet festes mellom bordenden og magen med skinnsiden opp. Så skrapes skinnet med en skinnskrape (*jiehkku*). Etter å ha skrapet bort høvelspon og hinner, bløtes skinnet med barkoppløsning.

Barkoppløsningen lager kvinnene av vierbark som er skrapet i strimler med bøyd kniv (*skobi*). Til skankeskinns bruker man bark av større og grovere vier. Til tynnere skinn fortynner man oppløsningen litt mer og bruker bark av småvier.

5.4 Senetråd, *vietnasuotna*, skinnpreparering, sying av skinntøy

Etter å ha skrapet og bløtt skinnet i en barkoppløsning, er det klart for å snitte opp skankene og sy. Men for å sy, må man ha senetråd (*botnon suotna*) som kvinnen selv spinner. De beste senetrådene spinnest av den lange ryggsenen (*čielgesuotna*), men også sener fra reinens bein blir

brukt. Under slaktingen må man ta hensyn til at parteringen ikke kutter senen ved forbeinas kne (*čibbi*) eller bakbeina ved hasen (*čeavži*). Reinens forbein må skjæres ved albuledd (mellom albubein og overarmsbein) like ved bogen. Bakbeina skjæres tilsvarende ved kneleddet (mellom lårbein og leggbein) slik at man får både skinn (*oažžegeahči*) og sene. På den måte bevarer man senens lengde.

Vietnasuotna hadde helbredende virkning hvis man blir "øm og hovne op grunn av overanstrengelse av sener." Det var særlig under syng av skaller, bellingar, pesk og andre skinnprodukter, eller spinning, strikking og veving at underarmen ble overanstrengt. Da hadde man *vietnasuotna* rundt handledet, som man har et armbåndsur. Men senen var vanskelig å finne;

"denne senens ene ende er fast i en liten benknatt, viednasuodna-boallo, inne i njeccakas-lađas, leddet mellem njeccakas og čæwže, og derfra går den opover, og den ender inne i čuožžamas-dække; når man skal ta ut denne senen, biter man i den lille benknatten."
(Nielsen og Nesheim 1962, III:756).

Å ta vare på senene og fot- og leggskinn "korrresponderter" med margebein. På forbeina er det mellomhåndsbein (*vuorggu*), dvs. "nedre margebein" og øvre; underarmbein (*dábba*). På bakbeina er mellomfotsbein (*njehccahas*), dvs. "nedre margbein" og leggbein (*čuožžumas*), "øvre margbein" på bakfoten.

På moderne slakterier kan ikke den store ryggsenen tas ut, og forbeina kuttet ved kneet, bakbein ved hasespissen. Dette har igjen ført til at det ekte, tradisjonelle råmaterialet i husflid med skinn (*duodji*) er forsvunnet og erstattet med polyester.

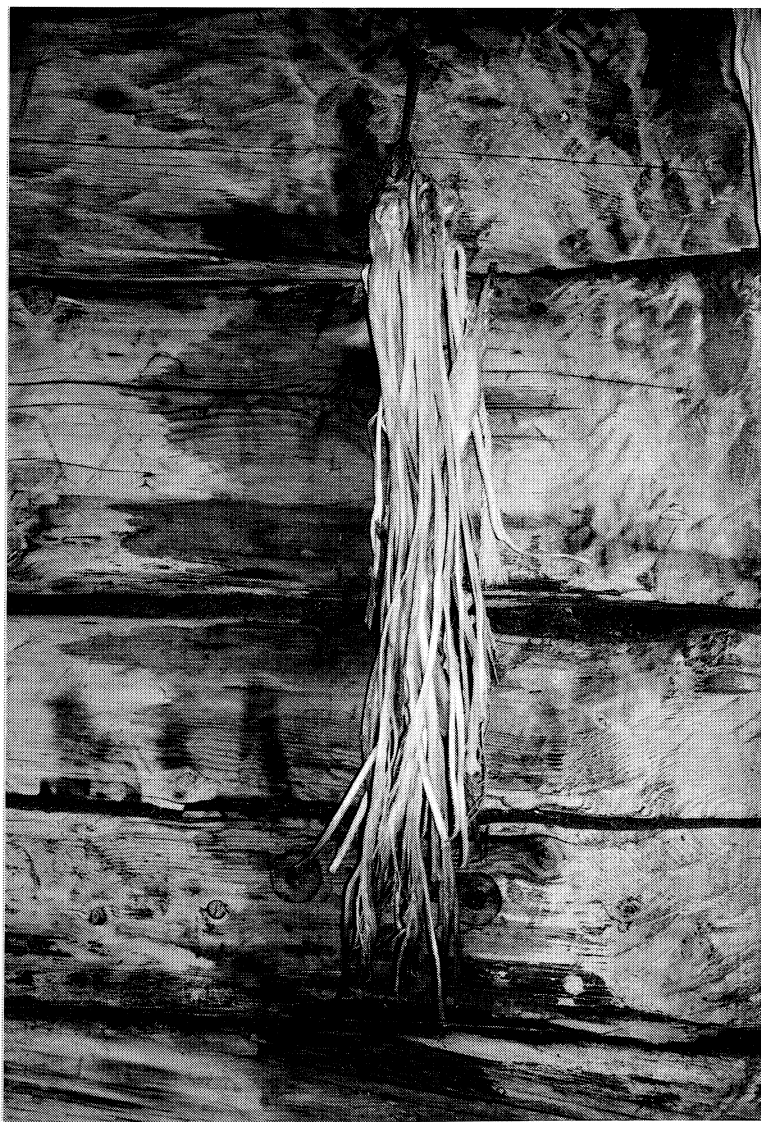
Senetråden blir spunnet med hender, tenner og spytt (Haugen 1987:14). Selve oppskriften på å lage og spinne senetråd for bruk til skinntøy er enkel: Senene løses opp i 30-40 cm lange trevler, og deretter bløter man dem i spytt.

"To senetråder legges godt om hverandre. Så lages det mot kneet en innovervendt snurr med hånden. Tråden vikles opp på et par fingre, og spinnes til tråden blir nærmere to meter. Tråden blir tatt av hånden og lagt dobbelt. Tvinningen forsterkes nå ved at den doble tråden føres under hånden i motsatt retning av spinningen mot kneet eller kinnet", slik Anny Haugen forklarer.

Den teknikken som her blir brukt var så god at senetråden aldri gikk opp. Når skinnet var preparert, mønstret snittet opp og senetråden

spunnet, kunne man ta til med syngen. Men det var sjelden at husmora hadde anledning til å sy seg ferdig. Det var barn og mat, reinhold og fjøs, og mange andre oppgaver som ventet på henne. Derfor er hennes dagrytme slik at hun syr enten tidlig på morgenen før ungene står opp og det er fjøstid eller seint på kvelden nå ungene har lagt seg. Men inni mellom er det ledige stunder på dagen da hun kan sy litt.

Mange har sin individuelle stil eller mote slik at andre kyndige kan se hvem som har sydd skaller, pesk eller kofte. Dette kan være nyanser som f.eks. at skaller har store snuter, eller at pesken har god passform. Pyntebånd og snittet på kofta kan avsløre hvem som har sydd den. Dessuten var det en viss tradisjon i de forskjellige bygdene. Folk i andre bygder kunne ofte kjenne igjen folk selv om de så bare ryggen på kofta, f.eks. når de satt langt bak i kirka og så de som satt lenger framme.

Bilde 16. Sener kan henge til tørk lenge før man spinner senetråd

De ekstra fine klær var kritthvite skaller med nye og fine skallebånd, kullsorte bellinger med 15-20 cm bredt rødt klede eller vadmél nederst slik at skallebåndene kunne surres rundt og festes godt. De gjeveste peskene var av kalveskinn slaktet i august-september. De skulle være helt kvite (*gabba beaska*) eller svarte (*muzet beaska*). En skikkelig varm pesk (*bevkor*) som ble brukt i kuldeperiode var sydd av skinn slaktet seinere på året. Hårene var lengre og skinnet tykkere slik at den var stivere og ikke så smidig. Mannslua krevde mye arbeid fordi man skal kombinere tekstilstoff og skinn. Det som omsluttet hodet, var av skinn. Det som var mot huden, var av kvitt reinskinn, mens det neste lag skulle være av sort skinn. Det ble også sydd ytterluer av skinn for kvinner. Alt dette skulle husmora gjøre. Slik var det i Siebe, og det var nok ikke så annerledes i de andre samebygdene på vidda. Husmora hadde lite eller ingen fritid i vår forstand og mening. Hun var i ordets egentlig betydning dobbeltarbeidende selv om arbeidsplassen var innenfor husets fire vegger.

Kyrne skal helst ikke kalve før i februar eller mars. Da fikk man råmelk som en avveksling i kosten og man sparte fór. Hvis kalvene var litt større når de ble sluppet ut i juni, klarte de å finne mat selv.

5.5 Eksport av fisk og kjøtt til Sverige

Mannen i huset må to ganger i uka reise for å se til garn under isen. Gjennom årene har de to gamle gårdene drevet med isfiske både i Jevdeš, Suolojávri, Rietnjajávri, Bajašjávri og andre vann. I løpet av januar blir isen tykkere for hver dag som går, og fisken holder seg mer i ro. Med lite fisk og tykk is tas garna opp i løpet av siste halvdel av januar (Del III:Vedlegg 1.8-1.9).

Noe av fisken gikk til eget konsum, men det meste ble ført til Kuttainen eller Karesuando fordi markedet i Sverige tok i mot all den fisken det kunne få. Det var kanskje ikke så mange reinsledelass man hadde, med fisken ble ganske godt betalt. Fra øvre Siebe var det vanlig å selge fisk i Sverige. Dessuten hadde man kanskje også litt reinkjøtt. Leammo-Máhtte som var en stor reinoppkjøper, kunne føre to-tre reinraider med kjøtt helt til Kiruna. Når gubben selv reiste, hadde han med noen av sine eldste barn, bl.a. har både Ole og Susanne vært med lange reinraider helt til Kiruna med kjøttlass. Dette ble det kontanter av.

Vinterens handelsturer til Sverige fortsatte under og etter krigen. Svenskene styrket grenseovervåkingen, og det ble satt inn mye tollressurser for å kontrollere grensehandelen. Det var risikabelt å føre

kjøtt og andre kjøttprodukter eller fisk til Sverige. Men likevel måtte man fortsette å kjøpe konsumvarer fra Sverige fordi det praktisk talt ikke var tilgang til vanlige varer som mel, sukker, appelsiner og annet. Det var blodappelsiner og muligens fersken, kjøpt i Sverige som barna i Siebe fikk smake for aller første gang i livet (Del III:Vedlegg 1.30). I løpet av vinteren ble det gjort tre-fire ukelange turer til Sverige. Så seint som i 1957 og 1958 reiste folk fra Siebe over Leppäjärvi og Kultamaa til svensk Kuttainen. I sin dagbok skriver SMH at mannen hennes reiste - kjørte med rein - til Sverige torsdag 21. februar 1957 og kom tilbake en uke etter (*ači vulgi luksa* og kom torsdag 28.: *ači bođi lulde*). Seinere, fra 8. til 13. april var han igjen en tur til Sverige (*ači vulgi luksa*, tilbake; *aci bođi ruktot*). Siebefolk holdt kontakten og handelen ved like til langt ut på 1960-tallet (Del III:Vedlegg 1.30-1.37). Et eksempel fra 1958 er at Susanne skriver 31. januar at Sulo Leppäjärvi er i Siebe (*Sulo bođi deiike*). Suolo var en "handelsforbindelse".

De siste turene med rein var antakelig i 1960 eller 1961. Siden overtok bilen.

5.6 Å temme og dressere rein

Når man hentet lav og ved, brukte man en kombinasjon av erfarne arbeids- og kjørerein og utemmede rein til trekkdyr. Enten man skulle i vedskogen eller på fjellet etter lav, var det å klaregjøre reinraiden før starten. Fem-seks reiner var hentet fra flokken og var klare til å spennes foran sledene.

Det første man gjorde, var å se til at sledene og seletøyet var i orden. Dessuten måtte hver slede ha et tau for å surre lasten fast med. Man hadde dessuten med en eller to ekstra skjæker (*áisa*) i tilfelle at de uregjerlige ungreinene brekte av en. Hvis man hentet lav, måtte man ha bjørkeris med seg for å stive opp lasset. Hvis det var store og kraftige rein, måtte seletøyet passe eller tilpasses på forhånd. Den tammeste reinen ble plassert bakerst.

Det var en kamp å få en utemmet rein foran sleden og i mellom skjækene. Den tre-fire årige hannreinen hadde store horn og var sterk. For å få den ville foran sleden og salet (*leŋget*), måtte man bruke både list og krefter. Man holdt den utemmede reinen i tømme, to-tre meter fra den. Når man hadde fått reinen foran sleden, nærmet man seg rolig og tok et fast grep (uten å stramme for mye) i grimen (*bággi*) under haka. Dette var et avgjørende øyeblikk. Den utemmende skulle ikke bli skremt, og samtidig skulle grepet være fast og bestemt. Den ville reinen var

meget sterk, og hvis reinen fikk overtak, var man fortapt.

Noen ville i løpet en måned få det meste av lavklumpene og vedstrengene hjem, mens andre tok det lengre tid. Det er kanskje blitt langt ut i april før den siste veden var hentet hjem (Vedlegg 1).

5.7 Bossekop: Vårmarkedet

Noe som helst bør gjøres i løpet av januar og februar, er å slakte mens det er god kjøttfylde og lite trevler i reinkjøttet. Kjøttet skulle henges til tørk i april, men før den tid begynte Bossekopmarkedet den første onsdagen i mars.

En annen sikker inntekt i rene penger (kontanter) var å fange ryper. Rypefangsten tok til i midten av januar. Som regel bodde man hjemme og så til rypesnarene hver dag eller annenhver dag. Hvis det var flere hundre snarer brukte man det meste av dagen på turen. Snarefangsten gikk over nesten to måneder, fra midten av januar til ca 1. mars, men det var lov å fortsette til 15. mars.

Den siste uka før markedet måtte alle salgsvarer på sledene. Men det var ikke så stort assortement man hadde fra vidda og Siebe. Det var først og fremst reinkjøtt og ryper. Dessuten hadde man kanskje fanget noen harer og pelsdyr. Man hadde kanskje noen reveskinn og noen skinn av røyskatt. Men det var først og fremst kjøtt og ryper som representerte kapitalen. Det var ingen omsetning av sik eller andre fiskeslag i Bossekop. Reinraiden kunne telle opptil åtte-ti sleder og kanskje en ekstra arbeidsrein uten slede (*čoanoahas*). Det var alltid betryggende å ha en ekstra rein hvis noe skulle gå galt. Dessuten kom denne ekstra reinen noe motvillig etter (*doalli*) og holdt igjen slik at raiden ikke raste sammen i nedoverbakker. Man måtte starte tre-fire dager før markedsdagen. Det var avreise fredag for å komme til Mieron. Neste dag kom man til Biggeluoppal eller kanskje Suolovuopmi. Det var føret og været som bestemte tempoet. Den siste dagen reiste man fra Suolovuopmi over Bæskades til Gargia og kanskje Bossekop. Man måtte regne med fire dager.

Framme i Bossekop skulle man høre hvem som betalte best for kjøtt og ryper, og hvem som hadde billigst mel og sukker, kobbeskinn til tømme (*lávži*) og kommagsåler, vadmél, gensere, votter og sokker, verktøy, gjerdestreng og spiker. Det er rimelig å tro at det ble skjenket sprit for at man skulle bli mindre kritisk og at handelen gikk smidigere.

Etter tre-fire dager var det oppbrudd, og samme vei tilbake med forbruks- og andre varer som helst skulle rekke til desember når det var

høstmarked igjen.

Bilde 17. Varene klargjort for Bossekopmarkedet. Legg merke til sekker med reinhår på sleden til høyre. Daniel M. Hætta foran sledene sine. Bildet er fra midten av 1930-tallet

5.8 Saueklipping og lamming

For kvinnene gjensto det et viktig arbeid, å klippe sauene i god tid før de lammet i slutten av april. Men det var nok ikke alltid at sauene lammet når man ønsket det. Årsaken var at værere ikke var kastrert eller at de ikke ble holdt adskilt fra søyene. Av dagboka til Susanne M. Hætta for 1957 går det fram at en sau lammet 7. januar og en annen 7. februar (*savca gutan. gugte labba šadde odne*).

Sauene skulle klippes to ganger i året. Nå hadde de stått uklippet

siden de ble tatt inn rundt Mikkelsmesse. De gode og kraftige saksene hadde man kjøpt på Bossekopmarkedet. En erfaren klipper kunne klare å klippe flere sauer i løpet av en formiddagsøkt. Men de unge jentene skulle læres opp, slik at det tok noe lenger tid. De unge klippet ungsauene som var lettere å hankses med og ikke var drektige. Vinterulla var ikke så attraktiv fordi den var mer skitten, og man mente den ikke var så fin og myk som når sauer hadde gått ute hele sommeren. Likevel, dette var et produkt for høstmarkedet.

Etter dette ble ulla rensset, vasket og tørket. Kardingene (*gárret*) og spinningen (*botnit*) foregikk utover høsten. Mot våren og varmere tider var det ikke så påkrevd å sy vinterklær av skinn. Nå kunne strikking og veving prioriteres. Dette måtte gjøres mellom barnestell, brødbaking, matlaging, melking og fjøs. Husmora hadde alltid færre ledige stunder til hvile og rekreasjon enn mannen hadde.

Det var ikke skille mellom arbeid og fritid, verken for ungene, de voksne eller de gamle. Dette gjaldt enda sterkere for husmora enn de andre. Men; vinterarbeidet dabbet av, sola skinte, snøen smeltet og det var lyse netter. En vinter var over.

5.9 Tørket kjøtt

Kjøttet skal henges til tørk i april slik at man får tørket kjøtt fra midten av mai og utover sommeren. Også talgen blir tatt vare på for å henges til tørk og seinere brukes som steikefett. Det meste av reinen blir tatt vare på, både blod, skankene (margebein), vomma, tarmene og også hannreinens genitalier. Disse ble kokt rett etter slakt sammen med annet ferskt kjøtt. Flere av de eldste informanter har fortalt at genitalier smakte godt. Tilsvarende finner man i dag på Island ved sauslakt.

Etter slaktingen og når kjøttet er avkjølt, samler man kjøttet og har det inn i reinskinn som knytte uten tau. Knuten er slik at verken hund eller rovdyr klarer å åpne den. Om våren tar man kjøttet inn, tiner det et par døgn og lettsalter det. Steika må "kløyves" (*láhþit*) og den store blodåren knyttes igjen med hyssing slik at fluene ikke kan komme inn i kjøttet for å legge egg. Etter to-tre dager henger man kjøttet ut til tørk. Tørkingen må begynne seinest i april før fluer og andre insekter legger egg. Tre-fire uker seinere er det tørt. Hvis det er egg i kjøttet eller det har utviklet seg larver, må det fordervede kjøttet skjæres bort fordi det er ødelagt akkurat der larvene er, og det lukter vondt.

5.10 Snø i midnattsol og St.Hansaften med is på fiskevann

Periodeinndelingen er basert på arbeid og sysselsetting. Den ene perioden vil alltid gå noe inn i den andre fordi det er naturlige overganger. De to lange periodene fra St.Hans til Mikkelsmess og etter jul til mai er viktige deler i årssyklusen. Det er også fra Mikkelsmess til jul og nyttår, mens den korte perioden fra mai til St.Hans ikke er så avgjørende.

Hele vinteren igjennom har man sett til reinflokken og temmet sine egne og andre rein, man har fisket, kjørt hjem ved og lav, fangstet ryper, slaktet rein og tatt seg av det daglige arbeidet hjemme med ved- og vannhenting fra et hull i elva eller fra brønnen. Ut over vinteren er det tatt råmaterialer og råemner fra skogen. Det er skjæke- og bogemner, ljåskaft- og riveemn, rundstokker som kan brukes til høybæring og staker i elvebåten, øks- og riveskafter, og til mange andre store og små formål. Fra slutten av april blir det en roligere tid fram til andejakta som begynner rundt 17. mai.

Her er det egentlig bare en viktig aktivitet, andejakten. Ellers skal arbeidsreinflokken oppløses når reinen begynner å trekke nordover mot kysten. Snøsmeltingen gjør at det er dårlig kjøre- og skiføre, og det er ikke mulig å komme fram til fots. Først et stykke ut i juni blir det bart, men når det er tele i jorda går det ikke an å reparere gjerdet. Det er ingen tradisjon å fiske på isen, og når isen ligger på vannene, er det ikke mulig å fiske med not. Det er en stille tid, i alle fall for mannfolk.

5.11 Avhåring og garving av reinskinn

Skinn skulle avhåres og prepareres. Mann valgte da en metode som passet etter årstiden. Om vinteren når det var mye snø, kunne vinterslaktet skinn røytes eller avhåres ved å grave det ned i snøen, med kjøttsiden opp for at de ikke skal mugne. Håret løsner av seg selv. Man skulle ikke plukke det bort før alt var falt av. Det var for at skinnet skulle tørke jevnt og ikke flekkevis av sola.

En annen metode var å legge reinskinn i en vanndam eller helst i det kalde flomvannet, festet med tau slik at ikke strømmen tok dem. Nå ble skinnet lagt med kjøttsiden ned.

5.12 Andejakt om våren

Andejakta nærmer seg, og da må geværer og ammunisjon sjekkes. Allerede for de første beboere i Siebe var jakt, fiske og fangst viktig. Da var det nok også andejakt om våren. Fersk andesteik var en avveksling i

kosten og matauk i hverdagen. Det hadde vært tilgang til annet vilt enn andefugler hele året, både rovfugler og ryper, men det var ikke vanlig at man brukte rovfugler og ryper til mat. Grensen gikk om fuglen hadde spisst nebb eller ikke. Derfor kom ikke ramn, kråke, skjære, våk og alle rovfugler og måkefugler på matfatet.

For å gå på andejakt, måtte man ha kunnskaper om fugler og gode skyteferdigheter. Hvis en av disse faktorene manglet, ville det bli uforholdsmessig tidkrevende og dyrt å drive andejakt med tanke på å supplere matseddelen og skaffe seg et mer variert kosthold.

Skulle man bli en dyktig jeger, måtte man tidlig lære å kjenne fuglenes lynne og adferd. For å kunne sette opp et bogstell på rett plass, måtte man vite hvor de forskjellige andefugler lander. Dessuten er noen ender mer sky enn andre. En jeger skal straks kunne se forskjellen på f.eks. en toppand og en brunnakke. Ikke bare på størrelse og farge, men også på fuglens flukt og hvordan den vil lande og lette. Hekketidene er forskjellig for de ulike andefugler. Grasender som krikkand (*čiksa*) er små, mens brunnakke og snadderand (*snárttal*) er større, men ikke spesielt attraktive for Siebe-jegere. Toppand (*fiehta*) og kvinand (*čoadgi*) er skye og vanskelige å komme på skuddhold. Men skyter man først hunnen, vil hannen vende tilbake og jegeren har større sjanse til å få has også på den. Grasender er vanskelige å jakte på fordi de flyr opp fra vannet nesten loddrett, mens dykkendene som toppand, svartand og kvinand letter fra vannet ved å "løpe" bortover vannflaten.

Fiskeender som siland (*goalsi*) og laksand (*suovragoalsi*) var ikke attraktive fordi kjøttet hadde fiskesmak. Det samme gjaldt for små- og storlom (*gáhhtor*, *dovtta*), mens sjøorre (*skoarra*) og svartand (*njurrggu*) ble regnet som de mest velsmakende (Del III:Vedlegg 5.8, 10.5, Del IV:Vedlegg 14.1).

Det var mange faktorer man måtte ta hensyn til, ikke bare hvor lett det var å få tak i bytte, men også hekkingen. De andefugler som hekket tidlig, kunne man jakte tidlig. De som hekket seint, kunne man kanskje jakte på helt fram til juni, f.eks. havelle (*haŋŋa*), og når våren var sein, også svartand og sjøorre. Man måtte ha gode erfaringskunnskaper om fugle- og dyreliv for å få et rimelig godt utbytte i et karrig klima. I en tid der naturalhushold hadde en sentral plass og folk hadde lite kontanter, betydde vårens andejakt et vesentlig og viktig kosttilskudd.

5.13 Tilbereding av ender

Det var som regel kvinnene som ribbet fuglene, men både jenter og gutter hjalp til, og det hendte at mannen i huset tok et tak, særlig på store dykkere som sjøorre og svartand. Det var ikke særlig stas å ribbe grasender fordi mange av dem hadde lus, særlig stjertand, men også snadderand og krikvand.

Når man hadde fått tak i fugler, ble fangsten hengt opp eller lagt på trappa utenfor huset. Fuglene måtte avluses dersom de hadde fjørparasitter. Etter ett eller to døgn var de forsvunnet, og dessuten ble kjøttet mørere om de ikke ble ribbet med det samme og kokt.

Avfjøringen (*gaskit*) eller ribbingen ville vært lettere om dette ble gjort mens fuglen var varm, men det tok tid før man kom fra jakten, og fangsten var kald. Dessuten var avlusingen viktig.

Ved ribbingen rykkes fjørene ut med raske rykk med (høyre) hånds tommel og pekefinger. Under ribbingen sorteres grove fjør ut, mens små fjør has i en kurv eller eske. Etter fjørribbing ribbes dun i en egen kurv. Man ribbet altså fjørene for seg, og duna for seg fordi man seinere kunne blande fjær og dun i bolstere.

Svingfjærene (vingefjærene) blir igjen fordi man klipper dem av. Fjørpiggen må ofte rykkes ut enkeltvis med en liten tollekniv der spissen støttes mot tommelen. De bør ikke bli for mye smådun igjen. Disse blir svidd over et liten bål. Man får samtidig en svak brunng av huden og hudfettet.

Det var ikke vanlig å flå fuglene, men unntaket var lom, både smålom og storlom. Lommens fjør sitter meget fast, og dessuten er lommens hud meget sterk. Derfor bli lommen flådd. Av skinnen laget man de nydeligste poser og vesker. Det var særlig det sterke og dekorative brystskinn som ble benyttet til dette.

Så flådde man, dvs. man snittet opp buken, tok ut tarmene, muskelmagen, eller kråsen (*birril*) som den kalles, lever og lungene, men ikke hjertet. Kråsen ble åpnet, vasket og det indre hornaktige overtrekket ble skrapet bort. Så svidde man dunrestene over et bål. Svingen kunne også skje før man snittet opp buken og tok ut innvollene. Til slutt klippet man vingene med svingfjærene av, og hvis hodet ikke var ribbet, tok man det bort.

Det var ikke vanlig å steike ender i steikeovn, men å koke dem. Koketiden for de minste endene som krikvand, toppand, havelle og brunakke var ca to timer, mens store fugler som sjøorre, svartand og gjess måtte kokes minst tre timer. Det ble ikke krydret, vannet ble bare salt.

Alle så fram til vårens første andesteik. Det var utsøkt mat; ferskt kjøtt og fuglefett. Det var vanligvis ikke annet tilbehør, som poteter eller brød.

Fettet fra fuglekokingen var særdeles godt impregneringsmiddel for lær og skinn. Derfor ble alt fuglefett tatt vare på og brukt om høsten og vinteren når man sydde fottøy som komager og skaller, bellinger og skinnbukser, pesk og andre pelsprodukter.

5.14 Eggsanking

I en tid der naturalhushold hadde en sentral plass og folk hadde lite kontanter, betydde vårens andejakt et vesentlig kosttilskudd.

Seinere på vårsommeren forekom eggsanking sporadisk. Man måtte ha stor erfaring og tålmodighet når man skulle sanke egg. Det beste var om man hadde båt og kunne ro fra holme til holme for å lete etter reir. Det var egg av fiskeender, kvinand og kanskje en og annen stjertand, disse hadde reir ved vannkanten. Reir og egg av svartand, sjøorre, havelle og de fleste andre andefugler var meget vanskelig å finne fordi de hadde reir på tørre åser og ofte langt fra vann.

5.15 Våren er kommet

Husmora har også nå en travel tid. Nå skulle hun sørge for at det var tilstrekkelig med innertelt (*rákkas*) når det ble mildere i været og myggplagen satte inn for alvor. Mygga kommer til St.Hans hette det i et uttrykk; *Mihcamaraide boah tá cuoika guovtte soabai*. Myggen kunne komme opptil to uker før St.Hans, men sjelden etter St.Hans. Innerteltet var av linstoff og måtte være helt tett. Det gamle ble reparert og det ble sydd nye hvis det var nødvendig. Nå måtte også myggghettene (*čuoika-luohkka*) tas fram eller det måtte syes nye. Også de minste barna måtte ha myggghette for å klare seg over sommeren. Det var kvinnens ansvar å sørge for det. Med andre ord; for kvinnen var det nok å gjøre, mens mannen kunne avvente at isen på vannene smeltet og at flommen i elva gikk tilbake.

For å beskytte seg mot myggen, hadde man allerede om vinteren kjøpt tjæreolje (*bigöljö*) i Sverige og Finland. På begynnelsen av 1950-tallet ble tjæreoljen avløst av Finns myggolje. På etiketten stor det "Finns myggolje. SPECIAL. Det beste som Finns MOT MYGG. Søl ikke på malte og lakkerte ting". Det var en tyktflytende olje som man ikke behøvde å smøre seg med mer enn to-tre ganger i løpet av en lang arbeidsdag, i motsetning til tjæreolje som måtte smøres på dobbelt så mange

ganger. Det er ikke tvil om at Finns var effektiv, men også giftig.

Med snøsmeltingen kom vårflommen som år om annet oversvømte de lave engslåtter. Jordene ble ikke ødelagt, men de fikk tvert i mot "overrisling" av vann og næringsstoffer. Men naturgjødsla som var fraktet ut om vinteren på kjelke, kunne bli tatt av vårflommen.

Når det ikke var presserende arbeidsoppgaver, kunne man ta det med ro. Men noen sørget for å gjøre seg klar for fisket. Sprekker på elvebåten ble lappet, og båten fikk ett eller to omganger med tjære. Nota ble kontrollert og reparert for deretter i bli satt i kald bjørkebarkoppløsning. Fram mot St.Hans var det å vente på at skogen ble grønn og at slåtteengene begynte å gro.

Ringen "året rundt" var sluttet, nå sto alle foran en travel tid. Hvordan utførte man de forskjellige arbeidsoppgaver som skulle utføres. I den følgende del skal vi gå litt nærmere inn på dette. Det er ikke til å unngå at det er en viss overlapping på enkelte emner omtalt i dette hovedavsnittet (Årssyklusen) og i det følgende (Arbeidet og ressursutnyttelsen). Man kan med fordel lese et emne under dette hovedavsnitt for så å lese om det samme under det neste, dvs. 3. hovedavsnitt.

Bilde 18. "Finn oljen" kom i handelen i begynnelsen av 1950-tallet. Den var så sterk at det ble advart: "Søl ikke på malte og lakkerte ting"

Vi lever av vackert väder i Enontekiö!

Så fot posten, mars 1960

Fra Lofotpostens utsendte medarbeider Birger Viberg:

Finnland i mars 1960.

Enontekiö — Finnlands siste skanse mot nord-vest og grensekommune til Kautokeino. Sydfrå dysses reisende i søvn av mellelange mørke skoger før de vinner frem til denne utpost. Nordfrå holdes man våken av ville vargehyl over nakne vidder

Enontekiö — glemt og forsmøtt av sine egne, nedbrutt av krig og nød — Enontekiö reiser seg og lever videre. I storskogens siste g'enne, lever 2300 mennesker i kamp mot naturen og i tro på sin Gud. I århundrede har disse mennesker ført sitt eget avsondrede liv. Tidens mangfoldige skiftet har knapt vunnet å lage synbare islett i dette naturbundne folk. Her møter oss et eget og fremmedartet miljø. De fastboendes mer ryt-

Finnlands nordligste kommune skal selge midnattsol og satser stort på turismen

miske tilværelse er smeltet sammen med den samiske tidløshet på en eiendommell måte. Her synes to kulturer å ha møtt hverandre og slått følge mot et felles utfyllende mål. Viddas uskrevne lov om samhold og gjestfrihet har vært og er fremdeles det lille samfunnets alt bestemmende.

Ingen ulende industrisiren kaller til arbeid. Ingen fabrikkpiper rager mot himmelen. En hver er sin egen lykkes smed og stiller sin jord eller gjeter sin rein. Gjennom alle tider har fedrift vært kommunens hovednæringsvei. Gresset vokser villig på volen og i fjellet finner reinen sitt beite.

I dag velter en ny tidsepoke inn over Enontekiö. Herolden har blåst turismens fanfare

Enontekiös far — lensmann Bertil Øhman: Vilever av vackert väder

innover de dype skoger og vidder. En ny æra står for døren. Turistforeningen og Staten har slått øynene opp over et land de tidligere ikke kjente. Søvnens var dyp og de våknet sent. Men når de først kom til liv skjedde det med brask og bram. Trass i vinter og kulde ruller i disse dager tunge bulldozere og gravemaskiner innover ødemarken. De har kurs for Norge og midnattssolen. Mellomriksveien til Kautokeino skal bli en realitet.

TOLLFRITT LAND

Men det er likevel ikke bare midnattssolen og turistene som beveger finnene til å forsere veibyggingen. I uiminnelige tider har det eksistert samkvem og handel mellom Finland og Norge over grensen i ødemarken. Enontekiö har på sett og vis hatt en sterkere forbindelse med sitt

Til ære for Lofotposten tok hun stasklærne på. Frøken Eva Leppajärvi er en søt og verdig representant for spinnesiden i det gjestfrie og hyggelige Enontekiö.

granneland enn de har hatt sydover til det øvrige Finland. Særligta'er tillater kommunen å innføre visse vareslag fra Norge helt tollfritt. Man opplever således det merkelige at kjøpmennene i Enontekiö selger Tiedemans gul for kroner 2,60 pr. eske og Melange margarin til kr. 2,50 pr. kilo. Tilreisende får ikke kjøpt av disse varene fordi de bare selges mot klipp av rasjoneringskort. Systemet er effektivt mot smugling.

EN GLAD LENSMANN

— Vi lever av vackert Vä-

Krigens arr er dypt i Finland. Heller ikke Enontekiö ble spart. Navnetavlen står oppslått i kirkens våpenhus.

Parti fra Hättä, Enontekiö kommunes sentrum. Bildet er tatt av Lofotposten fra kirketårnet i Hättä.

årene blitt en kommunens far. Han kjenner sitt folk bedre enn noen annen. I årreker har han kjempet tappert for Enontekiö som turistland. Store fiskerike sjøer glitrer innover skogene. Som en perle ligger Ounasvaara, Finnlands høyeste fjell i kommunens midte og vinker med sitt solglitrende drømmerike for entusiastiske vinterturister. I lyse somrerneretter er det glade fjellvandrees svalende parad.

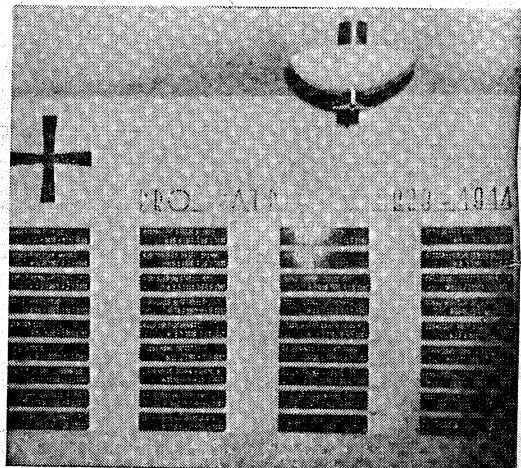
Og når veien er ferdig skal vi også selge midnattssol, sier Øhman. Fra sine stue hører han bulldozernes fjerne drømm som forteller at veien blir til. Skulle han så ikke ha grunn til å være glad?

VIDERE BETYDNING

Turistforeningen er vår kommunes største skatteyder. Når veien til Norge er ferdig håper vi at denne skatteinngangen skal bli mangedoblet. Her i Hättä skal Turistforeningen føre opp et større hotell. Vi vil foreta utbedring av de allerede eksisterende fjellstuer og ellers på alle måter forberede mottak av den ventede turiststrøm i årene fremover, sier lensmannen.

Men selv om denne mellomriksveien vil få størst betydning turistmessig sett, har vi også det håp at den vil bli et meget viktig ledd i en utvidet handel mellom landene. For det avsideliggende Enontekiö vil dette ha uavverdlig betydning for næringslivet og levestandarden innen kommunen. Vi er svært tilfreds med det allerede eksisterende handelssamkvem mellom våre

Over til side 19.

Tidsbilde 2. Vi lever av vackert väder. Likhet med Kautokeino? Lp. 1960

3. HOVEDAVSNITT: ARBEID OG RESSURSUTNYTTELSE

6.0 JORDBRUK: FJØSSTELLET OG SLÅTTA

Den stabile stasjonen i tilværelsen var gårdsbruket. Her vokste man opp og her ble man sosialisert til å leve et liv omgitt av ressurser som man høstet av for å overleve, og her fikk man de nødvendige erfaringskunnskaper for å klare seg seinere i livet.

6.1 Arbeidet og livet i Siebe før krigen

Brita Oleanna (f. Hætta) Vålitalo fra øvre Siebe minnes at fra Morten og Kirsten sitt hus i retning sør, er det en flate der det er tett skog helt inntil elva. Skogen kalte vi for Badjevuovdi. Det var her kyrne og sauene ble slaktet og gjømt da Siebefolket i slutten av november 1944 måtte flykte fra tyskernes brenning av bygda.

Til å begynne med var våningshuset lite, det var et oppholdsrom og et lite kammers der Gáren-áhkku bodde. Men etter at barna vokste opp, kjøpte far et gammelt tømmerhus, og satte inntil slik at vi fikk et kammers til. Og når barna vokste opp, så måtte han lage et rom til i den andre enden. Nå var det flere rom; et oppholdsrom, stue, og to kammers. Vi sov i stua, vi unge, mine søstre og brødre. Senger - kanskje ikke så gode - hadde vi. På loftet sov de større guttene. Vi syntes ikke det var trangboddhet, vi var veloppdragne og enige, - vi forlangte ikke noe mer.

Det var en stor veggklokke i oppholdsrommet. Her kunne alle se klokka.

Gáren-áhkku bodde på et kammers. Hun syslet med sitt eget. Hun hadde ei ku i samme fjøs som vårt. Hun stelte kua, ga fór og melket. Hun var i Siebe allerede fra den tid jeg begynte å huske. Når du nevner et steingjerde i øvre Siebe, så kan jeg ikke si om hun var med på å sette det opp.

Vi hadde sjelden lus. Vi hadde sauna, der fyrte vi opp og hadde vann på ovnen, slik at det ble sterk varme. Vi hadde også klær i den varme dampen, - der døde vel lusa. Det var her man fikk dem bort, slik at de aldri klarte å spre seg. Vi hadde kontroll med dem. Kakkalakker var det ikke i huset.

Det var ingen jordmor den gang. Da min yngste bror Juhán Lemet ble født, var det jeg som fungerte som jordmor. Det var om sommeren, i august. Den gamle jordmora bodde på kirkestedet, og det var ingen veier den gang. De fikk ikke tak i henne, derfor måtte jeg være jordmor. Jeg var 19 år den gang. Far var ikke med på fødselen, men Rihtt-áhkku var

med på flere av fødslene til sin datter. Men å få en jordmor til avsidesliggende bygder, det var umulig.

Det var hjemmedåp. Jeg vet ikke, men det var slik at hvis det var noen gjester der, så kunne de døpe, eller at mannen i nabogården døpte barna.

Anne Margrethe (8.1) Jeg husker ikke at om vi hadde katt eller ikke, men hunder hadde vi.

Vi laget rømmekolle (*lákcamielki*) i trekar (*aski*). Men det er det slutt med. Vi plukket blåbær (*sarrihat*). Øst for Jevdeš vokste det veldig godt med blåbær. Det må være fryktelig mye der også nå. Det var der vi plukket. Vi plukket tyttebær også. De vokste nærmere. Vi solgte aldri, men tok vare på bæra for å ha noe til vinteren.

6.2 Før krigen: På besøk i Siebe

Vi brukte å være på besøk i Siebe, fra 13-14 års alderen husker jeg godt besøkene, forteller Sara K. Hætta fra Bredbruktnes, fem km nord for kirkestedet. Vi reiste for å besøke bestefar (*áddjá*) og bestemor (*áhkkku*), de var min mors foreldre. Det var langt og vanskelig å komme fra Bredbuktnes (5 km nord for kirkestedet) til Siebe (18 km sør for kirkestedet). Om sommeren rodde vi fra Bredbuktnes til Suohpatjohkas utløp i øverbygda. Herfra gikk vi. Mor brukte bare å ha de eldste barna med. De som klarte å gå. Det var langt å gå. Omtrent ved midten av Suohpatjávri hadde vi fast rasteplass der vi hadde bål og hvilte.

Vi var på besøk også om vinteren. Da "stabled" mora ungene på hestesleden. Mor kjørte, og far ble igjen for å passe på unger og kyr. Om vinteren reiste vi alltid på den tiden da kyrne ikke ble melket ("boatkanan", "gusat čuččot ovdal go guddet"), det var en tid før kyrne kalvet. I Siebe var det en stor stall der det var plass til flere hester.

Mathis A. Skum: Nedre Siebe var en stor gård. Det var over ti melkekyr, men de melket ikke så godt. Melka ble separert (fløte og skummet melk), det ble kjernet smør og man ystet. Det var *lákcamielki* (rømmekolle) og *govddidan mielki* (cottage cheese). Å selge melk? Hvem skulle kjøpe? De fødte opp kalver og kviger, og dessuten holdt de en stor okse som tilhørte staten. Oksen var vanskelig å hankses med. Den var flere år gammel og meget stor. Statsoksen var meget mannevond (Vedlegg 10.4).

6.3 Før krigen: Fra gårdsjente til flyttsamekone

Brita Oleanna fortsetter: Etter krigen spurte Franz - min seinere mann -

om jeg ville komme i tjeneste igjen. Jeg lovte det, og slik ble det.

Franz Vålitalo var født i Vuontisjärvi (Vuottisjávri). Allerede i ung alder kom han i tjeneste hos Antti Erikinpoika Palojärvi (Ergon). Mens han tjente hos ham, giftet han seg med hans eldste datter. Franz sin foreldre var fattige slik som situasjonen den gang var i Finland. De var fattige småbrukere. Han hadde en bror og en søster. Men Franz ble etter hvert en stor reineier, en rik reineier.

Før jeg tok tjeneste hos Franz, ble det fortalt at Ergon hadde en stor reinflokk. Franz hadde vel kanskje ikke tusen rein, men han klarte

Bilde 19. Brita Oleanna 100 år. Da Brita fylte 100 år den 11. februar 2007, feiret hun dagen på aldershjemmet i Hetta. Her sammen med Junte-Ánne-Márja (Anni Maria Palojärvi, f. 11.2.1926) som fylte 81 år samme dag, og til høyre stedatteren Inkke (Inga Liisa Kristiina Vålitalo, f. 21.7.1940). Hun hadde ca 70 gjester, de fleste slektninger fra Kautokeino

seg bra. Beitelandet deres var meget godt. Det var ikke reingjerde den gang [før 1952] mellom Norge og Finland, slik at reinen om sommeren kunne være på norsk side. Det var ikke innvollsormer eller andre parasitter i reinen. Reinen var i meget godt hold den gang.

Om sommeren hadde vi ikke reinflokken i gjerdet. Derimot hadde vi reinflokken på et stort nes i Salmisjärvi. Her var det også sommerboliger. Her på neset melket vi reinen og reinen ble øremerket. Vi gjetet reinen hele døgnet.

Vi fortsatte å melke reinen fram til Franz sin døtre var voksne. Franz hadde to døtre og to sønner. Men jentene brukte ikke å melke reinen, de var så små at de ikke melket. Jeg husker ikke helt sikkert om jentene lærte å melke reinen seinere. Etter hvert sluttet vi å melke. Guttene melket i alle fall ikke. Det var ikke tradisjon at de skulle melke. Guttene kastet lasso og holdt reinen i ro mens vi melket.

Din far Daniel pleide å ta utemmet rein hos Ergon for å temme dem til kjøre- og arbeidsrein. Han brukte av og til å kjøre med dem hit til Hetta. Ergon hadde sytingsrein, dvs. passet reinen for Moartto-Máret¹² som var gift med Jusse-Issát. Også deres etterkommere hadde sytingsrein hos Ergon. De to barna var Elle-Sára og Juhán-Mikkel.

Da kona til Franz døde, var den yngste, Issát, ikke fylt ett år. En av tantene tok han i pleie til Sverige da mora døde. Mora døde av at det kom materie ut i ryggen (på finsk; suopas). Da Issát var fire år, kom tanten med ham tilbake. Da hadde vi allerede bygd hus i Kuttainen. Issát vokste opp, ble flink å kaste lasso og holdt simlene i ro når vi melket. Vi var langt oppe i årene før vi sluttet å melke rein. De yngre fortsatte ikke denne tradisjonen da vi eldre sluttet.

6.4 Siebe og livet på gården

Elen Harebakken (*Ovllat-Pier Elle*) fra Šuoššjávri giftet seg med Johan Mathis Klemetsen i desember 1945, men hun kom til Siebe på sein-sommeren 1945: Hun forteller at det var mye lettere arbeid på gårdsbruket i Siebe. I Suoššjávri måtte jeg gjøre all slags tungt mannsarbeid. Jeg måtte kjøre kugjødse ut på enga, knuse den med spade og spre den utover. Alt dette var mitt arbeid. Jeg var den yngste. Min bror Ánte (*Ovllat-Pier Ánte*) var av og til der, men han hørte ikke til

¹² Aasel Maria Mortensdtr. Tornensis (1881-1931) gift 1919 med Isak Johansen Palojävri (1877-1922), barn Ellen Sara I. Palojävri (1920-2005) og Johan Mikkel I. Palojärvi (1921-2002). Slektsboka 1986:354, 428

gården. De sa - lurte meg - med å si at jeg hørte til gården.

I Siebe arbeidet min mann med kontorarbeid. Det var tjenestefolk som hadde gårdsarbeid. Og Ovlá-sivjjut bodde enda her. Han var sterk å arbeide. På den tiden begynte finlendere å komme hit til Siebe. Jeg var redd dem. Jeg hadde ikke sett finlendere - det var ikke finlendere i Karasjok. De første som kom var Esko Valio og seks andre. Jeg syntes det var nifst, de sov på gulvet og arbeidet om natta, kanskje på grunn av myggplagen. De hadde ofte store træler i nevene.

Áddjá (svigerfaren Leammo-Mahtte, 80 år i 1946) var frisk og oppegående, og ofte ute. Han var snarsint, veldig snartsint og påståelig. Jeg husker en gang da han sammen med Áillu-Máhtte og Joavna mistet hesten. De hadde kjørt til Jevdeš for å hente et eller annet. Hesten kom aleine hjem og guttene springende etter. Hjemme var både Ovlá-sivjjut, og guttene Áillu-Máhtte (Mathis A. Skum, f. 1932) og min sønn Joavna (John Biti, f. 1934). Vi tok hesten i stallen. Áddjá kom etter, meget sint og med et langt bjørkeris. Han skulle gi en skikkelig omgang til guttene. Máhte-Elle og jeg måtte gjømmе guttene i et stabbur og låse dem inn der så de ikke fikk juling" (Vedlegg 14.4).

6.5 Fjøs og fjøsstell

Det var meget klar arbeidsdeling mellom kvinner og menn helt fram til gårdsbrukene ble nedlagt eller fraflyttet. Kvinnene skulle ta seg av alt innendørs hus- og fjøsarbeid. Dette inkluderte ofte også å hente vann som ble båret inn med bøtter, kanskje ved hjelp av børtre. De måtte kanskje også bære inn ved som var sagd og kløyvd. Mennene tok seg av utearbeid som å gå i vedskogen og kjøre veden hjem. Ett unntak var det; det var ofte mannen som kokte kjøtt eller fisk. Men var det behov for det, måtte hun kanskje trå til på typisk mannsarbeid, som å kviste og røyse veden, slå graset, bli med på notfiske og hjelpe til med slakting. Kvinnene var bokstavelig talt dobbeltarbeidende. Det er lite førstehåndsstoff om dette, men noe kommer indirekte fram i et intervju med Anne K. Hætta:

"Jeg begynte på Trygdekontoret i Kautokeino 1. januar 1965. (...).

Det var slik at min mann tok førerkort, - på den tiden var det slik at det var menn, og ikke kvinner som skulle ha førerkort. (...).

På den tiden var det slik at kvinner skulle gå i fjøset. I mange år sto jeg opp grytidlig for å gå i fjøset. Jeg melket, gav vann og for til kyrne, kom inn og separerte melka. Så måtte jeg vaske meg og ta på meg "kontorklær". Klokka 8.00 skulle man være på kontoret, det gjaldt også lørdager.

Om ettermiddagen var det å få litt mat i seg, ta av "kontorklærne" og på med hverdagsklær. Så var det fjøstid, med melking og stell av kyr. Melk leverte vi til meieriet i Alta fra 1960. Mannen min måtte frakte melkespannene over 900 m til veien der meieribilen passerte" (Vedlegg 13.2).

I Siebe var det vanlig med finsk tid (en time foran norsk normalt tid, her angitt i norsk normalt tid). De gikk i fjøset rundt kl. 7.00 og ga kyrne vann og kanskje litt høy. En time seinere gikk de og melket kyrne, ga dem mer mat og vann. Om ettermiddagen kokte de løyping (dette avtok og ble slutt med på 1950-tallet fordi de nye fjøsene ikke hadde kokemuligheter). Om ettermiddag ga man igjen vann og fôr. Rundt kl. 18.00 ble kyrne melket, fikk vann og fôr. Dette mønstret og rutinene varierte nok noe fra gårdsbruk til gårdsbruk, og noe etter årstidene.

6.6 Nedre Siebe før krigen

Leammo-Mahtte var bestefar til Sara K. Hætta fra Bredbuktnes. Sara var på besøk i Siebe flere ganger i året: "Vi var på besøk også om vinteren. Da "stabet" mora ungene på hestesleden. Mor kjørte, og far ble igjen for å passe på unger og kyr. Om vinteren reiste vi alltid på den tiden da kyrne ikke ble melket ("boatkanan", "gusat čuččot ovdal go guddet"), det var en tid før kyrne kalvet. I Siebe var det en stor stall der det var plass til flere hester. Vi var der som regel 2-3 dager fordi de minste var hjemme på Bredbuktnes. Kyrne trengte stell og mat. Far kunne jo ikke klare seg lenge aleine med både barn og kyr" (Vedlegg 7.1, 7,3). Den gangen var det slik at kyrne hadde liten eller ingen melk før de kalvet, kanskje på grunn av at man sparte på fôret eller at det var lite fôr.

Hun forteller videre at "Leammo-Máhtte hadde en stor gård som han sjøl etter hvert bygde opp. Han giftet seg jo med enken Siebe-Iŋgá. Hun hadde bare en liten jordlapp. Det var han som opparbeidet dyrkingsjord. Áddjá hadde landhandel, en liten butikk. Men han var reinoppkjøper også som noen ganger kjøpte mange rein som ble slaktet og kjøttet solgt. Han var selv en rutintert slakter og så hadde han sønner som hjalp til. Men ikke nok med det, tante Susanne brukte å hjelpe til" (s.s.).

Enten man bodde i Siebe eller som Sara - på Bredbuktnes, fem km nedenfor kirkestedet, måtte man tidlig lære å kjøre både med rein og hest: "Den gang var det vanlig at kvinnfolk gjorde utearbeid og kjørte med hest og rein. Jeg var eldstebarnet, så jeg måtte arbeide ute. Jeg

husker en gang - da jeg fremdeles var jentunge - at jeg skulle kjøre med hest for å hente bjørkeris til brensel. Jeg skulle selv sale hesten, men nådde ikke opp. Jeg hentet en kasse som jeg satte ved siden av og løftet seletøyet på hesten. Så kjørte jeg flere km mot Njukčaluokta. Jeg lastet ved og ris på sleden og startet på tilbaketuren. Men sekken med tørrhøy til hesten, var ramlet av og blitt igjen på Njukčajávri. Da hesten oppdaget høysekken på vannet, ble den skremt og sprang i en bue rundt. Jeg hadde bare å holde meg fast det beste jeg kunne for ikke å ramle av sleden" (Vedlegg 7.2).

6.7 - og øvre Siebe

Brita Oleanna som allerede omkring midten av 1930-tallet reiste hjemmefra for å ta tjeneste hos flyttsamene, husker hvordan det var da hun enda var hjemme: "Vi hadde også flere stabbur. Jeg husker vi hadde tre. Her hadde vi alle våre eiendeler, de som måtte beskyttes mot vær og vind, det vil si klær og andre eiendeler.

Vi hadde selvsagt sauer. De hadde kanskje navn, men det er noe jeg ikke husker. Sauene ropte vi alltid med "*diga-diga, diga-diga*". Da kom de når vi ropte "*diga-diga*". Da brukte de å komme.

I fjøset var vi som regel to, men vi var også aleine. Den ene arbeidet inne i fjøset og den andre utenfor, måkker gjødsel lenger ut og ordner med vann. Heiser vann fra vippebrønnen. Det var brønn i alle gårder der man fikk vann.

Jeg husker godt min egen ku, den hadde jeg fått hos min bestemor Rihtt-áhkku¹³ i Áidejávri. Jeg fikk en kvit kalv, som seinere hadde horn. Navnet var Lumma fordi den var helt kvit. Den hadde horn og var kvit (fi. lumi) som snø.

En hette Dávlet (spraglet) og en annen Helbmo (perler). Vi avlet selv opp kalvene. Oksen fikk ikke navn. Kyrne ropte vi sånn: "guso-guso, guso-guso". Jeg husker ikke at vi ropte på kyrne på en annen måte" (Vedlegg 3.3).

Også hennes søster Anne Margrethe referer til tiden før krigen og til tiden under krigen: "Vi melket kyrne om morgenen og selvfølgelig om kvelden. Tre ganger om dagen ga vi dem mat. Om ettermiddagen kokte vi løyping (*moska*) - en blanding av gras og lav der vi også hadde fiskekraft

¹³ Brita Grethe Mikkelsdtr. (f. Lantho) Triumf (1851-1926) gift med Daniel Adamsen Triumf (1851-1931), bodde i Áidejávri. Slektsboka 1986:432

med rensket gjedde og abbor. Etter kveldsstellet gav vi kyrne litt tørrfor og vann. Om morgenen ga vi også litt mat og vann før vi melket.

Vi hadde i alle fall fire-fem kyr da Risten og hennes mann Morten bodde der (de giftet seg i 1944). De hentet kyrne fra Finland. Før krigen hadde vi også kyr" (Vedlegg 8.1).

Sara K. Hætta deltok selv i gårdsarbeid slik at hun tidlig lærte seg å forstå kyr: "Vi måtte tidlig lære om kyr og fjøsarbeid. Ja, hvordan man f.eks. skulle se når en ku var brunstig og skulle til oksen? Når man arbeider med kyr, blir man ganske snart vant til å se tegn på kyrne. Det kommer slim og kyrne krummer ryggen ("*olu laggu; cielggi botnja, sojaha vulos*"). Når kyrne er ute, vil en annen ku hoppe oppå. Hvis kua er brunstig, står den stille. Hvis ikke, vil den ikke stå" (Vedlegg 7.2).

6.8 Kyr og fjøsstell før krigen

Ellen Skum Bæhr forteller: "I mitt barndomshjem ved Suohpatjávri kokte vi alltid til kyrne. Vi hadde tre kyr før krigen. Inne i fjøset var det en stor peis med en svær, innemurt gryte. Vi kokte løyping (*moska*) om dagen. Peisen med den store innemurte gryta sto i gangen. Under gryta var det plass til å lage varme. På den ene siden var fjøsrommet, og på den andre siden låven. Det var ikke pipe eller skorstein, men åpning i taket slik at røyken slapp ut (røykstue).

Vi kokte løyping av vann, og hadde tråkket lav og tørrhøy som kyrne ikke hadde spist. Vi hadde både enghøy og myrstarr, det var nok mest starr. Vi hadde jo lite engslåtter. Vi kokte ganske lenge. Vanligvis sparte vi enghøy til kyrne kalvet. Vi helte fiskekraft oppi, men vi hadde ikke noe annet enn dette i gryta, verken fisk eller kjøtt, og heller ikke salt.

Det var om ettermiddagen vi ga kyrne løyping. Vi hadde dette helt fullt i store beholdere (*sáve*, no. ember) med hanker. Så bar vi disse beholdere til kyrne. Kyrne likte løyping veldig godt. Vi hadde også noen sauer, men de smakte ikke dette", forteller Ellen fra sin barndoms- og ungdomstid. De bodde fem-seks km nord for Siebe i retning kirkestedet.

6.9 Fjøsstell i øvre Siebe de første år etter krigen

Anne Margrethe fra øvre Siebe giftet seg ved påsketid i 1947 og flyttet til kirkestedet. Det var ingen kvinner igjen som kunne ta seg av fjøsstellet. Ellen kom og var tjenestepike i ca. to år. Hun hadde ansvaret for kyrne og fjøsstellet. Hun forteller om arbeidet og rutinene: "Om morgenen var det i fjøset. Først var det å gi vann til kyrne, og så melke. Så var det å gi

kyrne mat etter at jeg var ferdig med melkingen. Så var det å fore kyrne igjen i to-tre-tiden.

Til kveldsstellet ga vi kyrne bare tørrhøy, vi behøvde ikke å gi vann. Kyrne fikk vann om morgenen og om kvelden før vi melket dem. Så ga vi tørrhøy etter at vi hadde melket dem.

Det bli ikke kokt løyping (*moska*) etter krigen i øvre Siebe. Jeg tror dette hang sammen med at det var en ny kurase, fra den svenske legasjonen. Disse kyr var ikke vant med kokt høy¹⁴ (Vedlegg 11.10). Gårdsbruket hadde også hest:

"De hadde hest i øvre Siebe. Det var en gammel, meget snill hest. Det var en stor, lysebrun hest med tjukke kraftige bein. Jeg våget både å stelle og kjøre med hesten. Jeg syntes det var veldig fint å stelle hesten, på samme tid som kyrne. Men hesten spiste så mye. Vi laget også havregrøt ("abette") til hesten - det var vel en spesiell type mel til hesten. Jeg sluttet i tjenesten, så jeg vet ikke hvor det ble av hesten. Men de hadde vel den flere år etter at jeg sluttet. Så kjøpte Ánte en ny hest. Den var svart, og meget vill. Den nye hesten var så vill at ingen ville kjøre med den" (s.s.).

6.10 Å kjøre vann med hest

Brønnten som var like ved fjøset, frøs om vinteren, så vi måtte være vann eller kjøre opp fra elva. Vannet ble hentet på oversiden av gårdsbruket:

"Jeg brukte å kjøre vann fra elva til fjøset. Det var flere hundre liter med store beholdere. Jeg kjørte med hesten. Når Ánte var hjemme, var det han som kjørte. Det var vannhull i isen der vinterveien til Oskal krysser elva. Vi kjørte etter den veien.

Vannhullet måtte vi hakke i elva. Når vannet var hentet, la vi reinskinn og sekker med tørrhøy over hullet så isen ikke skulle bli så tjukk til neste gang. Da hakket vi det opp. Når vannhullet ble laget, var det så stort vi kunne ta opp vannet med en bøtte, men utover vinteren ble hullet så lite at vi av og til måtte bruke øse. Når det er sterk frost, da blir hullet mindre og mindre" (s.s.).

6.11 Kyrne som ikke kommer hjem

I sommerhalvåret, fra tiden rundt St. Hans og til september ble kyrne drevet et stykke fra gårdene slik at de ikke trengte inn på dyrket mark.

¹⁴Årsaken var vel heller den at det ikke fantes kokemuligheter i fjøset. Her var verken ovn eller peis

Noen av kyrne var etter hvert "eksperter" på å bryte ned naboens gjerder. Dessuten var det rikelig med gras og grønt i sommerhalvåret. Dette med å drive kyrne ut, holdt seg fram til midten eller slutten av 1950-tallet. Kyrne kom hjem igjen ut på ettermiddagen.

Ut på sommeren - fra midten av august - da insektplagen avtok og soppsesongen begynte, for hver dag som gikk, kom kyrne hjem seinere. I september ble de borte, de begynte å overnatte i skogen. Valget var da å gå ut om ettermiddagen for å lytte etter bjelle og rauting, eller vente til neste dag. I verste fall ble de borte i flere dager uten å komme hjem. Men folk var vant med dette, og de visste hvor de skulle lete. Det var særlig i området nord og øst for Jevdeš, i Náibesvuovdi. Det har en sjelden gang hendt at dyret har omkommet eller kanskje blitt stjålet og slaktet. Anne Margrethe forteller en episode fra før krigen: "Om høsten måtte vi lete etter kyrne. En gang ble en ku (*Dávlet*) stjålet. Vi lette mange dager, men vi fant aldri kua igjen, enda far min lette mye" (Vedlegg 8.1).

Det var vanlig at jentene gikk ut for å lete etter kyrne, men Daniel var en gang ute og lette. Han forteller: "Det hendte at jeg lette etter kyrne, men det var heller sjelden. Det var jo søstrene min, jentene, som stelte i fjøset, som også lette etter kyr."

Om høsten tok kyrne veien nord for Jevdeš og oppover i skogen; Náibesvuovdi. Men de kom ofte tilbake igjen selv. Om høsten blir det mørkt ganske tidlig. Derfor hendte det at kyrne av og til ble i skogen over natta. Da måtte man leite etter dem. Man visste ikke alltid hvor man skulle leite, men kyrne hadde bjelle, en god bjelle, slik at man kunne gå etter lyden.

Den store steinen like nordøst for Jevdeš kalles Bantogeađgi. Vi betraktet ikke den som offerstein. Den står jo midt oppe i ei myr. Det var så dårlig utsikt derfra at det ikke hadde noen hensikt å klatre opp for å se utover. Vi gikk forbi steinen østover og oppover den bratte lia før vi kom til skogen, Náibesvuovdi. Når vi passerte kløfta som går fra Jevdeš og nordover, gikk vi på høydene for å få oversikt.

Kyrne går jo og beiter, men om natta holder de seg helt i ro. Utpå høsten, når det blir mørkere, holder de seg i ro. De legger seg for å hvile, og opp igjen når det blir lyst. Da begynner de å beite igjen" (Vedlegg 1.2).

Å vandre aleine i skumring i tett skog, kunne fort sette fantasien i sving. Susanne Hætta forteller fra tiden før krigen om søstra si som lette etter kyrne:

"Den gang var det slik at kyrne ikke kom hjem til rett tid, de ble ute i marka. Det var når det ble lite mygg og soppen kom opp. De kom

ikke tilbake, kunne bli over natta, og i blant om så en uke. Og vi måtte lete etter kyrne. Vi gikk ut når det begynte å mørkne, selv midt i slåttetiden.

Min søster Berit Anne lette etter kyrne. Hun så en fryktelig stor okse i Náibesvuovdi. Hun hadde aldri sett den oxen tidligere. Hun lette etter kyrne og ser en okse der borte som står midt i en stor åpning i skogen. Hun ser en okse. En kvit okse med røde ører, og så svær. Og så sterk lukt av kyr. Hun ble jo redd etter dette, men mens hun sto og så på oxen, så ble den borte. Hun visste ikke hvor den ble av. Hun så bare den ene store oxen" (Vedlegg 2.7).

6.12 Nybrottsarbeid

All forandring og utvikling foregår ikke samtidig selv i en liten bygd med to-tre gårdsbruk. Et godt eksempel på dette er nybrottsarbeid. Fram til 1930-tallet var det få jorder som ble pløyd. Jordene ble ryddet for kratt og tuene ble jevnet med hakke (*guohkki*) eller spade (*guoivvu*). Deretter ble de gjødslet med naturgjødsel. De første tiårene etter krigen ble de fleste jorder pløyd ved hjelp av hestekraft. Grøftingen foregikk ved hjelp av muskelkraft til slutten av 1950-tallet. Ikke alle hadde muligheter for å få pløyd alle jordene sine, derfor brukte man hakke og spade.

"Før plogen ble alminnelig, brukte Leammo-Máhtte hakke og spade når han bearbeidet jorda. Fra da jeg begynner å huske, hadde de hest i Siebe. De hadde også plog, men det var en slik som en mann måtte styre, mens den andre kjørte. Men på den tiden (før krigen) var det vanlig at man ikke hadde hest og plog. Man brukte spade. Det gjorde f.eks. Jørgen Persen Buljo i Roavvogieddi", forteller Sara K. Hætta (Vedlegg 7.5).

Nybrottsarbeid foregikk alltid om høsten etter at heimeslåtta var halvveis unnagjort, dvs. at høyet var hesjet. En av de siste som drev nybrottsarbeid med hakke og spade, var Daniel M. Hætta. Et fotografi fra høsten 1953 viser at han har ryddet like nedenfor våningshuset sitt ved elvestranda med hakke og spade. Det skjedde samtidig som han hadde et prosjekt på en palsmyr (Del I:1.10, Ramme 15) like nordfor fjøset. Han hadde sannsynligvis fått en av sine svogre til å pløye sandjord høyere oppe. Ved elva var det vått og mye torvjord. Derfor kom man ikke til med hest og plog. Det samme gjalt for den høye palsmyra nord for fjøset.

Ved elvestranda var det sannsynligvis lettere å fjerne tuer, hakke dem og fylle i gropene. Så lå jorda i brakk til neste høst til han fikk

fraktet kugjødse! på kjelke dit. Tredje eller fjerde året kunne han kanskje begynne å høste gras.

Verre var det med palsmyra. Myr er jo dannet av dødt organisk materiale, den har liten oksygentilførsel og er fattig på mineraler. Palsmyr er meget dårlig dyrkningsjord. Temperaturen er lav fordi en palsmyr ofte har en islinse som kjerne. Når kjerner kollapser på grunn av erosjon eller menneskelige inngrep, blir pals til sump. På tross av seinere grøfting på begge sider, kollapset den delvis med dype groper som man fra 1960-tallet ikke kunne komme over verken med hest eller traktor.

Hest og traktor overtok etter hvert fra slutten 1950-tallet. Siebe ble en av de bygdene i kommunen som hadde mer dyrket jord enn de andre. Men utover 1970-tallet avtok nybrottsarbeidet for så å opphøre på slutten av 1980-tallet (se avsnittet om dette under årssyklusen).

6.13 Nybrottsarbeid med hakke og spade

Før krigen, før og etter at han giftet seg i 1938, ryddet Daniel i området der han satte bo. Han hadde kjøpt et jordstykke, kalt Elvenes, nord i nedre Siebe (Del II:Tabell 2), som han ryddet. Om de første årene forteller han:

"Marka måtte ryddes med hakke (*guohkki*). Men vi brukte å pløye med hest, med hest i tospann. Hestene var lært opp til det. Vi fikk et jordstykke hos mine svigerforeldre. Det er Nyeng - ved elva, sør for huset vårt. Et ganske stort stykke. Jeg ryddet med hakke langs elva og utvidet det etter hvert. Det er tungt kroppsarbeid, nybrottsarbeid" (1.6).

Hans søster Brita Oleanna som arbeidet i fjøset til 1930-tallet, forteller at de brukte muskelkraft for å få gjødslet jordene: "Om vinteren måtte den ene være ute for å lage passende store gjødelsklumper. De skulle fryse til, og deretter ta dem til jordene for å spre gjødsla om våren" (Vedlegg 3.3).

6.14 Da traktoren kom til Siebe

John Biti husker godt da Lauri Keskitalo kjørte med traktor til Siebe. Det var vel en av de aller første motorkjøretøy som var der:

"En gang kom Lávre¹⁵ hit til Siebe for å pløye. Det var da vi kom i snakk, og han spurte meg om ikke jeg ville kjøre traktor for ham.

¹⁵Lauri Abiel Keskitalo (1914-1989). Slektsboka 1986:412

Før hadde Traktor-Mathis¹⁶ kjørt for Lávre, men nå hadde han kjøpt traktor og begynt for seg selv.

Jeg var traktorkjører hos Lauri. Jeg kjørte en hel sommer, jeg pløyde og slo graset på kirkestedet. Da så jeg at dette var lønnsomt. Så skaffet jeg meg en traktor selv. Den første sommeren kjørte du (Odd Mathis) traktoren. Da du sluttet, begynte Johan Rist¹⁷. Han kjørte i flere år. En annen som kjørte de første årene var Pettera-Arne¹⁸. Ole Mathis¹⁹ var ung, og han kjørte ikke fordi han reiste på skole straks han var ferdig på folkeskolen i Kautokeino" (Vedlegg 5.8).

6.15 Grøfting ved Siebejávrraš

John Biti var en av de aller første som gikk til anskaffelse av traktor med redskaper som plog, harv, slåmaskin og gravemaskin. Han forteller om det store prosjektet da Siebejávrraš skulle tømmes for å gi mer dyrkingsjord i Siebe: "Jeg hadde gått til anskaffelse av gravemaskin høsten 1958. Den høsten begynte Forsvaret å bygge ut i Kautokeino. Jeg fikk anbud, og da kjøpte jeg en gravemaskin. Det var ikke vanskelig å gjøre det når man fikk arbeid.

Grøfta fra Siebejávrraš²⁰ til elva begynte jeg å grave i slutten av oktober eller først i november 1959. Siebeelva var frosset, den hadde 40 cm tjukk is. Jeg kjørte med traktor og gravemaskin over elva. Der grov jeg i 2 1/2 uke. Det var en stor grøft, 900 m lang, 4 m brei og 2,5 m dyp. Det var første gang jeg grov en så stor grøft.

Men så ble det mildvær, med regn og snø vekselvis, snøen tinte bort. Og det ble som om våren, med isgang nedover elva. Men det var

¹⁶Johan Mathis Klemetsen Hætta (f. 1931) fra Bredbuktnes. Dattersønn til Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhtte). Slektsboka 1986:160, 163

¹⁷Johan Mathis Rist (f. 1937), bodde i Siebe fra 1948 til 1989. Slektsboka 1986:243

¹⁸Arne Oskal (f. 1942). Slektsboka 1986:345

¹⁹Ole Mathis Hetta (f. 1946). Eldste sønn til Elen og Johan Mathis Klemetsen. Slektsboka 1986:162

²⁰Siebejávrraš var et grunt, lite vann på ca en km sør for Siebejohka. Det rente ned en liten meandrende bekk fra Siebejávrraš til Siebejohka. Grøfta ble gravd i samme lei som bekken.

ikke så høy flom, og da det ga seg litt, kjørte jeg med traktor og gravemaskin over elva.

Det året hadde Árdni siida (Nils A. Logje) flyttet med flokken til Bađasjohka, ved vinterhyttene til Miggall-Niillas²¹, området øst for Ávževuopmi. Den høsten spredte flokken seg over hele dalen. All snøen hadde jo tint bort, og da er det ikke lett å holde en flokk samlet. Det var før motorkjøretøyenes tid, så man måtte bruke rein i arbeidet med å samle og å holde flokken samlet" (Vedlegg 5.8).

6.16 Slåttonna og slåttemarker

Slåttemarker kan deles i to hovedkategorier:

(1) Slåttemarker som hørte til gården besto i hovedsak av natureng. Disse jordene ble gjødslet med naturgjødsel og slått med ljå fram til slutten av 1950-tallet - slik det ble gjort for 100 år siden. Ved gårdene startet slåttonna (heimeslåtta) sjelden før i begynnelsen av august, ca. to-tre uker før man begynte med myrslåttene (Del I:4.5). Det varierte noe når tid man startet. Leammo-Máhtte sine begynte alltid i juli, minst en uke før de andre.

(2) Utslåttene var nesten utelukkende myrslåtter. Engslåtter fikk næring ved flommen om våren. Myrslåttene sto stort sett under vann fram til august. De ble alltid slått med ljå der det var påsatt en skjerm over ljåbladet festet til nederste del av orvet.

På de to gamle gårdene, Gárena-Máhtte sine og Leammo-Máhtte sine, hadde de forskjellig oppfatning når slåtta skulle begynne og hvordan arbeidstempoet skulle være. I følge gammel skikk, kanskje finsk, som man holdt seg til i øvre Siebe, skulle man ikke starte med et nytt arbeid på en mandag. I nedre Siebe startet man som regel på en mandag.

Man begynte alltid med heimeslåtta. I nedre Siebe kom alle som kunne på slåttemarka tidlig på morgenen, og man arbeidet i lange økter med korte pauser i mellom. Fordelen med dette var at man fikk gjort mye før ettermiddagbygene kom (Del I:2.3, bilde 9). Her var det mye større jorder, men man fikk hesjet kanskje halvparten av graset før øvre Siebe kom i gang.

Øvre Siebe var kontrasten. Her begynte man som sagt en til to uker seinere, man begynte seinere på dagen og fortsatte utover ettermiddagen og kvelden, - ofte med pauser i regnbygene. Men jordene

²¹Nils Mikkelsen Gaup (1894-1955) hadde vinterboliger øst for Ávževuopmi. Slektsboka 1986:127

var ikke så store, slik at begge gårdene ble ferdig med heimeslåtta nesten samtidig. Gårdsbrukene hadde slåttekarer, enten flyttsamer som hadde sluttet med reindrift eller folk fra de nærmeste bygder i Finland.

6.17 En dag på slåttemarka

Fram til 1950-tallet slo man med ljå. Dette var arbeid for menn. I nedre Siebe hadde man skaffet seg hesteslåmaskin rundt 1950, og traktor fra 1958.

Hvis det var lite mannfolkhjelp, måtte også jentene slå: "Vi forsøkte å slå litt gras, særlig Risten²² og Rihtta, jeg prøvde nok også. Men det var nok guttene som slo mest", forteller Anne Margrethe Hætta (Vedlegg 8.1). De klarte ikke alltid å slå nok. Det var to typer ljåblad, den finske typen som var smidd hadde et kraftig, men smalt blad. Den ble i løpet av 1940-tallet avløst av et fabrikkblad som var breiere. Enkelte slåttekarer fra Finland foretrakk smidde ljåblad, men de fleste brukte de nye fabrikkerte blad. Det hadde nok å gjøre med teknikk og hva man var vant med. Orvet var selvlaget og av finsk type, en type der øverste delen går i en bøy. Det var ikke uvanlig at hver husstand hadde seks til åtte ljåer.

Når man slo med ljå, måtte ljåen heines en eller to ganger pr. halvtime. Man snudde orvet oppned og hadde ljåbladet pekende utover. Så heinet man med brynet ved å svinge det raskt vekselvis på begge sider. Det var en teknikk som krevde mye trening. Så var det kvinnes tur - etter at de var ferdig med morgenstellet i fjøset - å komme på slåttemarka for å rake høyet sammen. De raket høyet sammen enten i store såter eller i renner. Alt graset ble hesjet etter hvert som man slo fordi det ofte var ettermiddagsbyger.

Det graset som var nærmest hesjene, bar man dit. Man hadde ikke vogner. Vogner var også uhensiktsmessige fordi jordene ikke var slett nok

²²Kirsten M. Hætta (1909-1999) og hennes mann Morten Isaksen Hætta (1904-1990), Brita Oleanna (f. 1907), Mikkel Isak (1918-1964), Anders (1916-1985), Anne Margrethe (f. 1926), Johan Klemet (f. 1926) og deres foreldre Mathis M. Hætta (1969-1951) og Kristine (Danielsdtr. Triumf) Hætta (1879-1961). Slektsboka 1986:185-187
Her bodde også bestemor Karen P. Eira (*Gáren-áhkku*) (1844-1932).
Et eldre flyttsamepar bodde ved siden av: Simon Sivertsen Vars (1864-1932) giftet seg i 1894 med Inger Marie Andersdtr. Sara (1843-ikke kjent)
De hadde en pleiedatter, Inger Marie Johansdtr. Rist (1900-1972).
Slektsboka 1986:243, 342, 394

for vogner, og mange steder var de ganske våte. Det som var lenger borte, ble derfor båret på to rundstokker (pl. *sábelat*). Det måtte være to - en i hver ende for å bære graset inn til hesja. De var ca. to og en halv meter. Disse la man parallellt på bakken med 50-60 cm mellomrom. Så stablet man graset med stråene på tvers og bar til hesja.

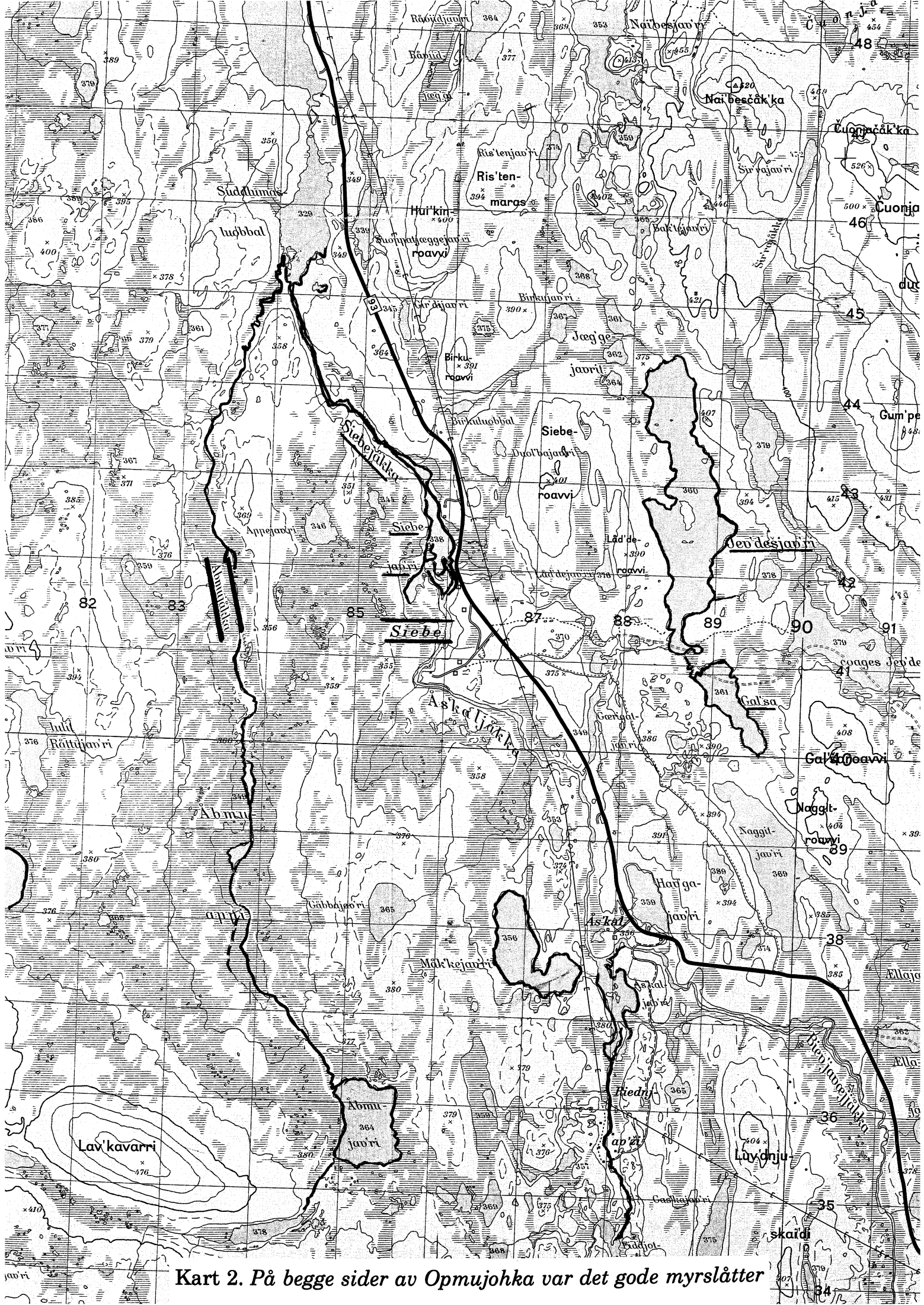
"Om sommeren kjørte vi høy med sleder til hesjer og høystakker. Jeg tror ikke vi kjørte med oxen om vinteren. Oxen var ikke mannevond, men jeg husker en gang da bror Oullá skulle sette seletøy på han, så skubbet oxen kraftig til ham, men han ble ikke skadet. Oxen var snill, - var sammen med kyrne om sommeren. De fleste kyrne var uten horn. Når kyrne kom hjem om kvelden, gikk oxen foran og rautet, og kyrne fulgte etter. Oxen hadde ring i nesen, så vidt jeg husker. Derfor var den så snill",

forteller Anne Margrethe Hætta om arbeidet i øvre Siebe før og under krigen (Vedlegg 8.1).

6.18 Innhøsting

Høyet kunne bli i hesjene fra en uke til to-tre uker alt etter hvordan været var og når man hadde tid å ha høyet på låven eller i høystakker. I etterkrigstiden hentet man tørrhøyet fra hesjene og kjørte det til høystakker (Del II:bilde 7). Høystakkene sto på seks til ti tripoder. Lave høystakker hadde tilsvarende mange stokker som var plantet i jorda, men slike føtter hadde en tendens til å synke ned i jorda hvis det ikke var hard bunnmorene. Derfor brukte man heller tripoder. På tripodene var det stenger på langs og delvis på tvers, og så tett med ukvistet bjørk- og bjørkebusker. Langs midten var det seks-ti lange påler som stakk fire-seks meter opp. Disse var med på å stabilisere anordningen, og holde tørrhøyet på plass hvis det ble sterk vind og uvær. Tørrhøyet ble løftet opp med høygaffel til en som sto oppe på høystakken og tok imot med rive. Høyet ble tråkket godt. Fra siden smalnet det mot toppen, men i lengderetning skulle det være vannrett. Når man var ferdig, knyttet man sammen topper av bjørk som man la over mellom hver påle - nærmest som kløv på en hest eller en rein. Når det siste høylasset var kjørt til låven eller den siste høystakken var ferdig, var heimeslåtta avsluttet.

Høyingen foregikk på samme måte på utslåttene, enten det var tørre engslåtter eller myrslåtter. Her hadde man ikke hesjer, men man laget såter enten på marka eller la myrgraset (halvgras og starrarter) på vierkratt. Når man skulle samle det tørre myrgraset, brukte man rund-

Kart 2. På begge sider av Opmujohka var det gode myrslåtter

stokker til å samle det i store såter (*luovvi*). Luovvi har rikelig med vierkratt i botn, med seks-åtte staur stukket godt ned i jorda. De danner en uregelmessig ring. I luovvi legges tørrhøyet på vierkratt på marka, men høystakker er på tripoder. Her stablet man graset opp, i manns-høyde eller høyere, kanskje opptil vel to meter.

6.19 Hvordan foregikk slåtta før traktoren kom

John Biti har fortalt ganske detaljert hvordan han husker slåtta i Siebe: "Kvinnfolk slo ikke med ljå, men de raket og hesjet. Vanligvis var de heller ikke med på myrslåttene ved Opmujohka²³. Og var de med, så samlet de graset i hauger til tørk. Men det var mannfolk som samlet tørrhøy for lagring i store såter (*suovvi*). Man tok vierkratt og hadde godt med kvister under før man la tørrhøyet på. Og så la man vier- eller bjørkeris over for at ikke vinden skulle blåse og ødelegge tørrhøysåtene.

Vi hadde myrslåtta vår rett over Siebeelva, Jorbajeaggi, noe ved Ábijávri og så Stuorarohtu ca en km nedenfor Opmujávri. Langs Opmujohka hadde flere familier myrslåtter, faktisk alle i Siebe, og Máhte-Lemet²⁴. Det var meget sjelden at vi overnattet i Opmujohka når vi slo. Det var ikke lenger enn at vi gikk fram og tilbake på dagen.

Vi slo med ljå hele dagen, ja, vi tok naturligvis to lengere pauser. Vi slo med ljå, og når vi slo på myrene, hadde vi *siiba*. *Siiba* er en "kurv" for oppsamling av gras, festet på ljåen. Graset lå da i en stripe etter slåingen.

Det kunne være mye vann i Opmujohka. Jeg husker to ganger da Ovlla og jeg måtte demme opp Opmujohka. En gang demmet vi den opp der veien krysser elva nesten oppe ved Opmujávri, og en annen gang ved utløpet fra Opmujávri. Da var det slik flom at vi ikke kunne slå myrene på begge sider av den dype bekken. Men når vi demmet den opp, sank vannet veldig fort.

Engslåtta rundt husene ble slått først, og så begynte vi på andre

²³Opmujohka har sitt utløp i nordenden av Opmujávri og renner til Suttomašluoppal, en strekning på 7-8 km, omgitt av lavt terreng og våte torv og gressmyrer. Tre steder utvider den smale elva seg, Bajimus luoppal, Gaskka luoppal og Vuolemus luoppal. Ábijávri er et mindre, grunt vann mellom Opmujohka og Siebejávri.

²⁴Klemet Mathisen Hætta (1893-1970), sønn av Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhtte). Bodde på Biltosletten/Økseidet. Slektsboka 1986:159

siden, Jorbajeaggi, og deretter Ábijávri. Ved Ábijávri var det ikke så store slåtter. Vi laget store såter (suovvi). På den tiden hadde vi høystakker (stáhkká) også på myrslåttene.

Vanligvis var vi tre som slo med ljå, og to som raket og hesjer, det var vanligvis Rihtt-Ingá og min mor. Vi tre klarte å slå med ljå for å holde to i virksomhet. Hvor lang tid det tok å slå engslåtta ved gården, var avhengig av været. Hvis det var mye regn og fukt, tok det lengere tid enn hvis det var tørt og fint. Da trengte man kanskje ikke å hesje. De gamle sa den gang at hvis det var fint vær og god tørk, kunne man etter tre døgn ha graset i låven, eller i høystakker. Vi sluttet tidlig med høystakker fordi vi hadde stor låve nede ved elva (den gamle gården), men hos dere²⁵ (Daniel M. Hætta) og i øvre Siebe brukte de høystakker lengre.

Áddjá var alltid opptatt av at vi måtte bli fort ferdig med slåtta. Hvis noen sov lenge om morgenen, sa han straks at her blir man ikke ferdig med slåtta. Ovllá sto alltid meget tidlig opp. De gamle, de ville at man skulle gjøre unna arbeidet, man måtte blir ferdig. På de andre gårdene tok man det med ro, de hadde ikke hast.

Vi kvasset ljåen med brynestein mange ganger om dagen, og vi slipte ljåen minst to-tre ganger i uka.

Da vi begynte med timotei (*gilvosuoidni*), måtte vi kvesse ljåen mye oftere fordi der ble mer sand (pga. pløying og harving). Når man begynte å pløye og harve mer, hadde vi hestestlåmaskin. I begynnelsen da jeg kom var det ingen slåmaskin" (Vedlegg 5.4).

"I nedre Siebe hadde de hest, hesten ble også brukt i slåttearbeidet. Det var en hoppe som fikk føll. Føllet solgte de:

"Hesten hette Tora. Det var Ovllá som var mest hestevant, det var han som kjørte og det var han som slo med hestestlåmaskin. Áddjá brukte å stelle hesten i stallen. Han var fremdeles så frisk og rask at han sørget for hesten, - den sørget han alltid for. Det var to hester på den tiden, Tora og et føll som Tora hadde fått. Når føllet ble større, ble det solgt til Joavna-Lasse²⁶ i Galaniitu. Han kjørte stein med den i mange vintre til elveforbygningen. Det var en gemyttelig hest" (Vedlegg 5.4).

²⁵Daniel M. Hætta (1904-1995) og Susanne M. Hætta (1909-1994)

²⁶Lars Johnsen Gaino (1888-1973)

6.20 Utslåttene var som regel myrslåtter

"Det ble sagt at når man var ferdig med slåttonna til Mikkelsmesse (29. september), så hadde man vinterfor. Vi brukte å bli ferdig før den tid, men hadde det vært mye regn og flom på Stuorarohtu, så måtte vi vente med myrslåtta. Og så slo vi seint på høsten, når myrene var frosset, myrgras eller *gorddet* (elvesneller) som stakk over isen (*čeret*). Når det hadde vært frost og isen hadde lagt seg, så slo vi elvesneller. Sneller vokste tette og store på myrene i Stuorarohtu. De var lett å slå, og de var så tørre at vi hadde dem direkte i høystakker", forteller John Biti (Vedlegg 5.3).

Når kvinnene var ferdig med fjøsstellet, fór de til myrslåttene for å rake. Daniel M. Hætta forteller fra 1930-tallet: "For å få nok fór til buskapen måtte vi bruke utmarksslåtter. Det var jo ikke noe særlig, men det gjorde at vi fikk mer tørrhøy. Men vi brukte ikke å slå så seint at vi måtte slå på isen, det som kalles *čeret*. Jeg hadde allerede slått så mye at det ikke var nødvendig. Dessuten var det så dårlig kvalitet på graset at det ikke var noe hensikt å gjøre det. Juhán-Ovlla²⁷ i Ávževuopmi brukte å gjøre det. Det hette her i Siebe at til Mikkelsmess, 29. september, skulle man være ferdig med slåtta" (Vedlegg 1.6). Det var mange myrslåtter ved Opmujohka:

"Gutta fra nedre Siebe, Ovllá-máhka og de andre, var på myrslåtta i Opmujohka ved Stuorarohtu. Også hun som seinere skulle bli min kone - og som jeg så i glasset - var på vei dit for å rake høyet. Hun brukte å fare dit om formiddagen etter at hun hadde vært i fjøset og kom tilbake igjen til kveldsstellet. Jeg ser henne på andre siden av elva, på vei til Opmujohka. Jeg sprang til elvestranda og ropte at hun måtte komme hit. (...). Vi sto på hver side av elva og pratet en stund. (...). Hun skal bort å rake graset. Hun kom ikke, og så gikk hun" (Vedlegg 1.13).

På samme tidsrom, før krigen, brukte Daniel å hjelpe Juhán-Ovllá i Ávževuopmi med myrslåtter: "Jeg måtte rett som det var reise fra Siebe til Ávževuopmi for å hjelpe ham med slåttonna. Verken Juhán-Ovllá²⁸ eller hans søster var gift. De hadde fjøs med 3-4 kyr. Han hadde alltid vanskeligheter med å få arbeidshjelp. Jeg syntes at jeg måtte reise dit for

²⁷Ole Johansen Bæhr (1883-1965). Slektsboka 1986:67

²⁸Se note 3

å hjelpe ham. Utover høsten brukte vi å slå myrslåtter og ha graset i store såter (*suovvi*), vi lagret for vinteren. Slåttene lå rundt Váhhtajávri og Váhhtaluoppal. Her slo vi myrgras og sneller. Seint på høsten er både *luktasuoidni* (starr) og *gorddet* (elvesnelle) tørre og kan lagres med det samme i såter.

Man kunne også høste sneller og starrgras på isen (*čeret*), men vi slo som regel før isen hadde lagt seg på vannene" (Vedlegg 1.8).

Anne K. Hætta var sammen med sin far og sine brødre mange ganger på myrslåtter i Opmujohka:

"Jeg har helt fra min tidlige ungdom vært ved myrslåttene i Opmujohka. Jeg var med mine foreldre som slo der. Vi kalte slåtta for Opmujohka. Det var myrene oppover på vestsiden av det midterste vann (Gaskaluoppal). Slåtta var etter forholdene ganske stor, 10 høystakker (stáhkka) og 30 store såter (suovvi). Der var mye vann, men likevel greitt å slå. Vi hadde vanntette belliger av garvet skinn (sistehat) på oss og kommager. Det var klær som var vanntett. Vi brukte å holde på et par uker med disse våte myrslåttene.

Vi hadde en torvgamme der vi bodde. Lørdag ettermiddag for vi til Siebe, og tilbake igjen på arbeid mandagsmorgen. Jeg husker at både Leammo-Máhtte og Sara-áhkku alltid var blide og veldig snille. Slåtta ovenfor hørte til Oskal-Biera (Per Andersen Oskal). Vi hadde fått overta vår myrslåtte etter Juhu-Máht⁸⁷ Márgreda (Oskal-áhkku) og Juhu-Máhte Áne. Det var vel Juhu-Máhtte som hadde overført myrslåtten til sine døtre, og dem videre til min mor⁸⁸ (Rihhta-Juhán Rihhta). Utslåtta ved sørenden av Stuorasuolu tilhørte vel Rihhta-Juhán, eller kanskje til søstrene Juhu-Máhte Áne og Margrethe. Det er kanskje han som har latt døtrene sine overta slåtten. Unit-Máhtte sine slo også Stuorasuolu. Divdu-Biret⁸⁹ var deres stammor" (Vedlegg 13.1).

⁸⁷Mathis Johannessen Hætta (1826-1900) hadde datteren Margrethe (1854-1934), gift med Anders A. Oskal (Oskal-áddjá) (1851-1928). De bodde i Oskal. Datteren Anne (1856-1951) gift med Johan J. Hætta (1865-1951). Slektsboka 1986:181

⁸⁸Brita Johanne Johansdtr. Hætta (1879-1949), datter til Johan Johansen Hætta (Rihhta-Juhán) (1865-1951). Slektsboka 1987:187

⁸⁹Berit Amundsdr. Pulk (1882-1946) gift med Mathis J. Hætta (Rihhta-Máhtte) (1871-1919). Slektskapsforhold til Mathis Johannessen

6.21 Myrslåtter ved kirkestedet og Šuoššjávri

Klimaet, jordmonnet og landskapet er ganske likt over hele vidda. Derfor var også utnytting av ressurser likt over hele området, med enkelte nyanser og variasjoner.

Som tidligere nevnt, forteller Ellen Skum Bæhr som vokste opp ved Suohpatjávri, at de "hadde myrslåtter på østsiden av Davit Geatkejávri, ved Suttomašluoppal, på østsiden av gårdsbruket og på Ođđaniitujeaggi ved Galaniitu. Vi samlet alltid graset i store såter (*suovvi*), og hentet dem før flyttsamenes reinflokker kom, spiste, tråkket på og ødela avlingene.

Om sommeren var slåttonna det viktigste, mot høsten var det lavsanking og vedrøysing. Vi slo om sommeren og høsten. Om høsten kunne vi slå med ljå på isen der det vokste mye gress og sneller, man kalte det for å *čeret* (Vedlegg 11.4).

Edvard Nilima forteller om slåtta ved kirkestedet, mens Elen Klemetsen forteller fra sin ungdom i Šuoššjávri. Hun forteller om slåtta og om hester som var det viktigste arbeidsdyr der både vinter- og sommerstid:

"Vi hadde myrslåtter på østsiden av Davit Geatkejávri, ved Suttomašluoppal, på østsiden av gårdsbruket og på Ođđaniitujeaggi ved Galaniitu. Vi samlet alltid graset i store såter (suovvi), og hentet det før flyttsamenes reinflokker kom, spiste, tråkket på og ødela avlingene.

Om sommeren var slåttonna det viktigste, mot høsten var det lavsanking og vedrøysing. Vi slo om sommeren og høsten. Om høsten kunne vi slå med ljå på isen der det vokste mye gress og sneller, man kalte det for å čeret.

Og videre forteller han:

"Om høsten brukte vi å hente tørrhøy fra utslåtta ved Stuoraáhpi, det er mellom Ávži og kirkestedet. Det var lett å kjøre når det var lite snø. Men vi kunne ikke bruke hest fordi myrene ikke var skikkelig frosne. Hesten kunne gå igjennom.

Vi hadde våre kjørerein hos flere flyttsamer. Først hentet vi våre rein hos de som var kommet nærmest. Det var Fávranaat og så

Ánden-Isku⁹⁰. Da kjørte vi østover med en par rein. Det var der vi hadde de fleste av våre rein. Vi hadde ekstra slede på en eller to av sledene slik at vi kunne frakte med oss slakterein derfra. Og så hentet vi vinterveden med rein. Det var som oftest jeg som måtte kjøre. Alfred hadde ikke den samme interesse for å være i utmark som jeg. Far likte at jeg tok meg av dette arbeidet" (Vedlegg 14.8).

Elen Klemetsen forteller fra Šuoššjávri:

"Vi hadde utslåtter. I løpet av to uker slo vi et stort nes - som vi først slo - det var flatt, men det vokte godt med gras. Vi ble ikke ferdig med slåtta før til Mihkalmeassut. Hvis det ikke var vær for slåttarbeid, hadde vi kort vei til lavsankinga" (Vedlegg 4.5).

Hun har også fortalt om hester og at hun ofte måtte ta seg av dem, også å hente dem fra fjellet: "Om våren ble hestene sluppet ut. Jeg husker det godt, særlig etter at jeg var blitt ungdom. Hestene tok veien mot Rávuječuov-jávri og derfra forbi Áltevárri, sørover, sør for Beaivvasgieddi. Jeg har hentet både hestene og sauene der, og helt oppunder Riehtečearru. Det er tre mil dit.

En gang lette jeg etter sauer som jeg ikke fant, men de fire hestene fant jeg. En av dem fikk jeg fast, fikk stoppet den ved å slenge tømme (suite) rundt halsen på hesten. Men hesten sprang, og først etter en halv mil nådde jeg den igjen. Jeg var mest redd for at den tre år gamle unghesten skulle trække på tømme og snuble. Det gikk bra. Jeg hadde brødkalker med. Og så lokket jeg hesten, men hesten tok brødkalken og sprang igjen. Jeg prøvde på nytt, og nå fikk jeg fast den gamle hesten. Jeg tok hesten ved siden av en stein, en stor stein. Jeg klatret på steinen, hoppet på hesteryggen og red hjem. De andre hestene sprang ved siden av.

Jeg hadde jo ikke sal, men jeg ramlet ikke av, enda det var flere mil hjem. Jeg var heller ikke redd. Jeg brukte ikke å være redd, - hestene kjente jo meg. Om vinteren kjørte jeg med hestene. Og stelte dem, striglet dem og gjorde reint. Det var jeg som hadde ansvaret for hestene. Jeg var fortrolig med den. Jeg kjørte med dem, og jeg var mer vant med hest enn med rein. Jeg kan si helt ærlig til deg at når det var flere rein, så var jeg ikke sikker på hvilken var min, men jeg hadde ikke problemer med hester" (Vedlegg 4.4).

⁹⁰Isak Andersen Eira (1879-1951). Slektsboka 1986:80)

6.22 Huder og skinn

Når man slaktet dyr, var det viktig at slakting, flåing og partering av skrotten var gjort riktig. Det som kanskje var særlig viktig var at snittingen blir utført av kyndige folk. Huder og skinn måtte ikke bli skamskåret under flåingen. For å forebygge skader, ble skinn av småfe og rein bestandig strammet slik at man med hendene løsnet skinnet fra kjøtt og muskler. På storfe måtte man bruke kniv mens man med den andre hånden strammet huden.

Hud av storfe ble først sammenbrettet og siden rullet sammen og bundet med tau. På den måten kunne huden, spesielt om vinteren, holde seg flere måneder før videre behandling. I den varme og milde årstiden ble den saltet.

Man slaktet ikke rein før fra begynnelsen av november, og sjelden så seint som i april. Årsaken til at reinen ble slaktet så seint på høsten, var at reinflokkene ikke nådde til innlandet før da. Fra vårvinteren, dvs. fra mars-april er kjøttet av dårlig kvalitet med mye bindevev og trevler fordi dyret har gått på sparebluss og levd mest av lavføde. Reinskinns ble som regel brettet ut og frosset for seinere salg eller for tørking, utspilt på stabburs- eller skjåveggen.

Under tiden kunne man finne en hårball (*čodgi*, lat: aegogropila) i reinens innvoller. Dette ble betraktet som en lykkekule eller amulett som man tok godt vare på, ved enten å ha den i innerste lomma i lommeboka, eller i kisten der man oppbevarte smykker, verdifulle dokumenter som pass, attester og bekreftelse på reinmerkeregistrering (Del IV:pkt. 9.7).

Skankeskinns (*gápmasat*), skinn av lemmene, var spesielt verdifullt fordi det var råstoff for fottøy. De ble tørket ved at man brettet dem ut og festet høvelspon (*fuolahasat*) på tvers slik at de holdt fasongen. Man hadde en egen furuplanke som man høvlet spon av. Etter "sponingen" (*fuolahastan*) ble de så hengt til tørk ute eller i et uthus. Skankeskinns av de forskjellige dyr ble sydd til spesialisert fottøy (*goikkehat*) til såvel hverdags- som festbruk om vinteren både til barn og unge. Av reinens hodeskinns sydde man litt større og særdeles varme skaller (*gállohat*).

Skankeskinns av rein ble også brukt til å sy bellinger (*gálssohat*). Det er høye gamasjer som nådde opp til skrittet. For menn i Kautokeino-området var de som kjent sydd sammen med garvet reinskinns som utgjorde bukse. I Karasjok-området var de tradisjonelt ikke sydd til bukse, men gikk opp til skrittet. Det samme gjaldt for kvinnebellinger.

Skankeskinns av småfe; sau og geit, passet godt til fottøy for barn, mens skankeskinns av storfe ble til fottøy for de voksne. Dette skinnet var

mer slitesterkt enn reinskinns og tålte fuktighet bedre. Fottøy av kuskinn- og okselær ble brukt i sommerhalvåret for dette fottøy (*čázehat*) var slitesterkt og vanntett.

6.23 Avhåring av reinskinns

Når husmora skulle avhåre reinskinns, kunne hun velge metode etter årstiden. Om vinteren når det var mye snø, kunne vinterslaktet skinn røytes eller avhåres ved å grave skinnet ned i snøen, med kjøttsiden opp for at de ikke skal mugne. Håret løsner av seg selv, Man skulle ikke plukke bort hårene før de faller av. Det var for at skinnet skulle tørke jevnt og ikke flekkevis av sola.

En annen metode var å legge reinskinns i en vanddam eller helst i det kalde flomvannet, festet med tau slik at ikke strømmen tok dem. Nå ble skinnet lagt med kjøttsiden ned⁹¹.

I løpet av vinteren er det slaktet minst ti-tolv rein til egen husholdning, halvparten av slaktet ble hengt til tørking. I tillegg har man kanskje kjøpt noen reinskinns av flyttsamene. Det som ikke blir brukt som liggeunderlag, eller skinn som har vært liggeunderlag om vinteren, skal settes i vannet med hårsiden opp. Det skal helst ikke komme vann på håret. Det blir lettere å dra håret av hvis den siden ikke var våt, ble det sagt. Etter to-tre uker trekkes skinnene opp og håret "dras" av. Det ligger til tørk i flere dager, kanskje over en uke. Så fylles og presses håret i sekker og lagres. Skinnet garves og prepareres slik at man kan sy bellinger (*sisttehat*) og skinnbukser (*stigmat*), overdel av kommager (*čázehat*), ryggsekk (*niesteseahkka*), bindinger til ski, seletøy og forskjellige andre klær, bruksgjenstander og redskaper.

6.24 Skinnpreparering med fett og bark

Vi laget olje av sjøfisklever til å smøre og preparere skinn. Leveren skulle ikke kokes eller saltes. Det skulle presses og stå kjølig, forteller Anne Margrethe Hætta, og fortsetter:

"Jeg husker ikke helt sikkert om vi også brukte fuglefett til å preparere skinn som skulle brukes til skaller og skinnklær. Når vi smurte dem, så varte fottøyet og skinnklærne mye lenger".

⁹¹I boka Samisk husflid i Finnmark (1987) har forfatteren Anny Haugen beskrevet og forklart inngående beredning av skinn, veving av vadmél, spinning av senetråd og andre sentrale elementer. I tillegg har hun mønstre på skaller, luhkka, kofter, pesker, dork, belter, votter, osv.

Det var to typer bark: Det var bark av vier (*ostu*) og bark av bjørk (*barku*) som skulle kokes. Man måtte først skrape (*neskit*) skinnet og så bløte med barkoppløsning. Til slutt kunne man smøre med fett. Med vierbark blir ikke skinnet så rødt. Brukte man litt salt, ble skinnet mykere. For fiskenot og fiskegarn må man bruke bjørkebark. Da får hampgarn en fin mørkerød farge og det blir dessuten mye sterkere.

6.25 Den store oxen

Det var viktig å skaffe seg kontantinntekter og det var nødvendig med avlsdyr. Dette er altså ikke bare en historie om en stor avlsokse, men også om hvordan man innrettet seg for å klare å skaffe penger og skaffe gode melkekyr som også skulle gi best mulig kjøttproduksjon:

Før krigen og under krigen hadde det offentlige bekostet en avlsokse som mot godtgjørelse var plassert hos gårdbrukere i Kautokeino. Men det var kanskje vanskelig å få den plassert på kirkestedet. Sannsynligvis noen år før krigen tok Leammo-Máhtte på seg ansvaret. Oksen var stor, og selv om den hadde nesering, var det vanskelig å holde styr på den. Oksen kom seg løs flere ganger. Det er sannsynlig at klavfestet ikke var dimensjonert for oxen. Den rev opp innretningen flere ganger og kom seg løs.

Den svære oxen må ha gjort et sterkt inntrykk fordi flere har fortalt om den, men det er bare Ellen Skum Bæhr og hennes bror Mathis som detaljert har fortalt på kassetter. Ellen vet også å fortelle at på oxen hadde de et fjøl som var festet i horna. Oksen kunne dermed ikke se langt og måtte holde seg rolig. Áillu-Máhtte forteller:

"Nedre Siebe var en stor gård. Det var over ti melkekyr, men de melket ikke så godt. (...). De fødte opp kalver og kviger, og dessuten holdt de en stor okse som hørte til staten.

Oxen var vanskelig å hankses med. Den var flere år gammel og meget stor. Statsoksen var meget mannevond. De turde ikke å slippe oxen løs, men den kunne en gang i blant - gearpalat (for fan) - komme seg løs. En høstdag da vi var i vedskogen og vi kom gående på Duolbaroavvi,- det var Máhte-Dánel, Rihtt-Ingá og Máhte-Ovllá. Da - gearpalat, hører vi oxen som rauter og brøler (muolla) noe forferdelig. Vi var på vei hjem, og vi nærmet oss lyden. Oksen var farlig. Her var ingen annen råd enn å springe ned mot vannet, mot Siebejávvri og kanskje svømme over. Oksen rautet lenge, vi hadde ingen annen råd enn å søke tilflukt i myra, og stå der. Der kunne vi berge oss.

Av og til hadde de oxen ute, men da med tau i neseringen. Jeg skjønner ikke hvordan oxen denne gang var kommet løs. Men den kom seg ikke utenfor gjerdet. Grunnen til at den rautet så forferdelig, var at de holdt på å fange den. Oksen hadde nesering med tau, og den skulle ikke komme - gearpamlat - ut av gjerdet. Oksen var stor og tung, det var ikke spøk, men de klarte å få oxen inn i fjøset igjen. Så førte de oxen til kirkestedet og slaktet den (Vedlegg 10.4).

Hans søster Ellen Skum Bæhr forteller om den store oxen:

"Før og under krigen hadde nedre Siebe en okse som var leid av staten, som vi kalte Ruvnna-vuoksa ("statsokse") fordi staten eide oxen. Den var flere år gammel og svært stor.

Når de skulle slippe oxen ut, hadde de et fjøl eller bord over pannen (gallo-fiellu). Det ble festet med tau i horna og rundt nakken og halsen. Oksen kan dermed ikke se langt, bare ned rett foran seg, da var oxen meget rolig. Den må holde seg i ro når den ikke ser langt framover. Men jeg kan ikke huske om den hadde ring i nesen. Oksen var nok flere år gammel, og meget stor. Når kyrne var brunstige, kom folk med kyrne sine til Siebe.

Alle slapp kyrne sine i utmarka. De kunne derfor vandre langt bortover. Våre kyr ved Suohpatjávri gikk mot Siebe, og deres kyr kom helt hit til Suohpatjávri og sto utenfor gjerdet. Kyrne gikk på de forskjellige høydene som Sieberoavvi og Birkoroavvi, og blandet (mastadit) seg med andre kyr. Men som regel kom våre kyr hjem til oss og deres kyr gikk tilbake til Siebe. Men av og til fulgte oxen våre kyr til Suohpatjávri" (Vedlegg 11.5).

Det er en episode som Ellen husker godt:

"Så var det en gang at statsoksen fulgte våre kyr helt hjem. Da hadde ikke oxen pannefjøl. Mor klarte å få våre kyr innenfor gjerdet uten at oxen slapp inn. Hun fikk også lukket porten. Da oxen oppdaget at kyrne var tatt inn, satte den igang med å raute (muollat) og sparke opp jorda (jorgut eatnama). Jeg husker det veldig godt, vi ungene ble så redd selv om oxen ikke klart å komme over gjerdet. Det var fryktelig fordi oxen rautet og sparket opp jorda. Jeg husker den lange tunga som hang ut av munnen. Tunga var helt blå. Det husker jeg godt, for jeg syntes det var så rart at tunga var så blå.

Noe måtte gjøres. Den gamle Issáhuš-Juhán som bodde på vestsiden Suohpatjávrí, var på besøk. Vi hadde haglgevær. Den gamle fikk låne geværet. Han laget en messingpatron med krutt og grovsalt. I stedet for hagl satte han inn salt. Så gikk han og skjøt på bakenden av oksen. Men da skal jeg si oksen fikk fart på seg. Det er klart at saltet svir når det går gjennom huden" (s.s.).

7.0 REIN

Reinen var viktig både som transportdyr og som matressurs.

7.1 Verde

Det samiske ordet *verde* er betegnelse for et gjensidig - eller delvis et gjensidig avhengighetsforhold - forhold mellom flyttsamene (nomadene) og de fastboende. Den praktiske nytten ble litt etter litt svekket på grunn av (2) flere kjøpevarer i butikkene og mindre bytte av varer mellom flyttsamer og fastboende, og (2) ved at traktor og bil avløste kjøre- og arbeidsrein. I Siebe eksisterte forholdet som en praktisk forordning fram til 1960-tallet. Etter den tid ble det praktiske gjensidighetsforholdet svekket, men det hadde likevel symbolsk betydning til Siebes førkrigs-generasjon. De fastboende hadde ikke rein med egne øremerker etter 1982 fordi merkene da ble slettet av reinmerkeregistret. Etter 1990 ebbet også det symbolske verdeforholdet ut. Noe generelt sagt er en verde (1) "gjestevenn, den man pleier å ta inn hos når man besøker et sted, og den som pleier å ta inn hos ngn,; en som man ellers på en eller annen særlig måte er knyttet til, f.eks. fjell-lapp som passer ens ren, den som en fjell-lapp passer ren for", og (2) "i sammensetningen gir'ko-verde"⁹².

Betegnelsen *verde* ble også brukt om folk fra Leppäjärvi, Kultamaa, Peltovuoma og andre bygder som kom til Siebe. Tilsvarende ord brukte folk fra Siebe om sine vertsfolk som Vanhapihä i Kuttainen og andre steder. Det var som Nielsen og Nesheim sier brukt om andre forhold enn bare mellom flyttsamer og fastboende. Harald Eidheim har i en artikkel utdypet verdesystemet.⁹³ Under dette avsnittet, er det vist i praksis hvordan verdesystemet var mellom flyttsamer og fastboende i Siebe.

7.2 Čora og eallu

Det samiske ordet for arbeids- og kjørerein er čora. Eallu er en reinflokk som består av okserein og simler, årskalver og alle andre aldre. Vi i Siebe hadde en felles reinflokk for våre arbeids- og kjørerein. Vi hadde reinflokken her i omegn. Men av og til var det så fryktelig mye snø, så mye at man ikke kom fram. Da måtte vi flytte reinflokken til

⁹²Nielsen, K og Nesheim, A: Lappisk ordbok, bd. III. Oslo 1962

⁹³Lappish Guest Relationships under conditions of Cultural change, side 25-37 i: Aspects of the Lappish Minority Situation. Oslo 1971. (2.oppl.1974): ISBN 82-00-02328-1

Vuorašvárri", sier Mathis A. Skum (Vedlegg 10.6).

I Lappisk ordbok, bd. 1 heter det om reinflokkene čora og eallu: "mindre flokk ren (fra ca. 10 op til ca. 100 eller mer, alt etter pretensjonene)", men eallu i bd. 3 defineres som "større renhjord (fra et par hundre eller fem-seks hundre av, alt etter pretensjonene)". Mathis A. Skum sine definisjoner er mye mer presise og riktigere enn professorene Konrad Nielsen og Asbjørn Nesheim sine.

Bilde 20. Salg av reinkjøtt, skinn og horn og kjøp av sleder. Fra venstre Isak Anders Vars, Sulo Leppäjärvä og Daniel M.Hætta. Siebe 1958

7.3 Heargečora i Siebe

John Biti var en aktiv deltaker i Siebesamfunnet fra han kom dit som 13-åring i 1946 og helt fram til 1960-tallet. Han arbeidet mye med rein. Derfor hadde han inngående kjennskap til de fastboendes rein og arbeidet med reinen:

"Det var en felles reinflokk - heargečora - i Siebe, ofte på sør- og vestsiden av Siebejohka, på Allaeanan, Ábijávri helt til Suttomaš-luoppal, og Geatkskáidi og deromkring. Da brukte ikke reinflokkene til flyttsamene å trenge inn i bygda. Det var underforstått at dette var beiteland for arbeids- og kjørereinflokken til Siebefolk. Flyttsamene beitet ikke sine rein der.

Vi drev reinflokken på samme måte som flyttsamene gjør det. Vi gikk på ski til reinflokken. Det brukte Ovllá også å gjøre. Av og til var det din far som så til reinflokken, og andre ganger de fra øvre Siebe, enten Iskon-Morten⁹⁴ eller Máhte-Ánte⁹⁵. Hunden har sitt lynne, og dessuten lærer vi dem opp. Vi hadde hund. Vi hadde alltid hunden med når vi skulle til reinflokken. Vi samlet først flokken og så etter om alle våre rein var der.

Hvis det blir hard skare om våren, må man føre reinen til Vuorašvárri. Jeg husker en vår da det ble langvarig mildvær i mars, og det ble hard skare. Da måtte vi føre flokken til Vuorašvárri, - det var ikke beite her. Det var hard skare hele døgnet. Jeg husker det var Ovlla, din far og jeg som førte flokken. Vi tok bare to rein som vi kjørte med tilbake til Siebe. Vi hadde lav som vi foret dem med. Til slutt ble det en svær reinflokk - nærmere ett tusen rein på Vuorašvárri fordi alle på kirkestedet og helt nord til Bredbuktnes, måtte føre reinen dit på grunn av hard skare på hele vestvidda.

Voksne okserein klarte å slå seg gjennom skaren. På rabbene er det lite snø. Voksne okserein kunne nok finne mat der" (Vedlegg 5.10).

En annen som kjenner til rein og arbeidet med rein er Ellen Skum Bæhr. Hennes far hadde drevet med reindrift. Hun vokste opp på et småbruk, og var i tjeneste i øvre Siebe før hun gikk inn i reindriften. Hun forteller at i Siebe

"hadde de mange arbeids- og kjørerein. Dessuten hadde de hest. Alle tre gårder i Siebe hadde mange rein. De hadde spesielt mange rein, men det var også nødvendig fordi det jo var bruk for rein til reiser og transport. De hadde jo en stor flokk med rein, både i øvre Siebe og i nedre Siebe. De hadde en felles čora. Da jeg var i tjeneste i øvre Siebe, deltok jeg ikke i arbeidet med reinen. Čora var av og til vest for bygda, i Opmuáhpi, men også på øst og nordsida som Sieberoavvi, Birkoroavvi, Duolbaroavvi og der omkring. Det var Ánte som arbeidet mest med rein.

Det var noen finlendere som hadde rein. De stoppet gjerne i

⁹⁴Morten Isaksen Hætta (1904-1990) fra øvre Siebe. Slektsboka 1986:157, 186

⁹⁵Anders M. Hætta (1916-1985) fra øvre Siebe. Slektsboka 1986:186

Siebe og bodde der noen dager eller uker. En av dem var Ribe Välimaa. Det var en liten, mager finlender. Han brukte å overnatte i øvre Siebe. Han kjørte med rein, og drev handel med mindre saker og ting. Han solgte sysaker som nåler og sakser og sikkerhetsnåler, og tørkler. Mot slutten solgte han også pyntebånd og klede. En annen finlender som hette Biiras, brukte også å komme, også han overnattet hos oss. Han brukte å få leid eller lånt rein hos flyttsamene, og slik kom han seg fram og tilbake" (Vedlegg 11.15).

Anne Margrethe Hætta sier om tiden før og under krigen:

"Heargečora hadde vi sammen med nedre Siebe. Jeg har ikke vært med å kjøre lav til gården med rein, men jeg har vært med og sanket lav. Vi sanket også noe rundt gården, men mest på Vuorašvárri. Jeg har i alle fall vært med minst en gang dit" (Vedlegg 8.6).

7.4 Arbeidet i reinflokken (eallu)

Mathis Johansen Sara (*Juhána-Máhtte*) (1925-2007) som selv var flytt-same, understreket betydningen av erfaringskunnskap når man skulle se til en reinflokk (eallu eller čora), så man ikke skremmer flokken:

"Når man skal til reinflokken, går man ikke rett på. Reinen må se deg slik at den ikke blir skremt. Men reinen er et slikt dyr at den kjenner sine egne folk.

Når man skulle nærme seg reinflokken, var det vanlige at man gikk på ski eller kjørte med rein rundt området der flokken beitet (čuoigat birra fieskkii) for å se om noen dyr har trukket lenger bort, eller at noen rein fra andre flokker var kommet til. Man så etter spor" (Vedlegg 12.5).

7.5 Øremerker for egne rein ("reinmerker")

Det var vanlig at de fastboende hadde egne rein, og med egne øremerker for rein. Det gjaldt både for folk i øvre og nedre Siebe. Det var nokså vanlig at også de unge fikk egne reinmerker. I Siebe hadde Daniel M. Hætta fått registrert et eget reinmerke før krigen, den 22. august 1939. Han sørget seinere for at flere av hans barn fikk registrert reinmerke hos Lappefogden i Finnmark:

Odd Mathis har fått registrert eget merke som 8-åring, 24. januar 1949. Sara Inger Anne fikk registrert sitt merke 20. februar 1953, 8 år gammel,

og Solveig Kristine fikk merke samme dato, som 5-åring. De andre i familien hadde ikke reinmerke.

På venstre øre har alle de fire øremerkene felles hovedsnitt: "*Gieška ja luddestak gieška-sisa* (...)." Tre av snittene på høyreøret er identiske: "*Skivdnje foran. Luddestak skivdnje-sisa og raige*." Sara Inger Anne sitt merke har "*Skivdnje bak*. (...).

De to jentene hadde få rein, og det var vanskelig for de som passet reinen å huske snittene når de skulle merke. Derfor sa Daniel i fra seg merkene på 1960-tallet. Familien hadde opparbeidet ganske mange rein i løpet av 1950-tallet. På det meste hadde familien 150 rein som var hos flere flyttsamer (*verddet*). Før jul 1957 hadde Daniel og døtrene 98 rein, mens jeg hadde 42 egne rein. Siden gikk tallet tilbake, og omkring 1980 var det ikke flere rein som bar disse øremerkene.

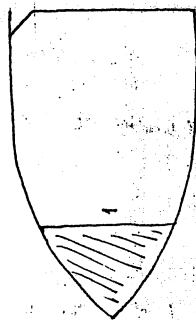
I oktober 1981 kom det melding fra Reindriftskontoret i Vest-Finnmark med henvisning til "reindriftslovens §18" om at reinmerkene ville bli slettet. Og det ble de i 1982.

7.6 Å temme rein

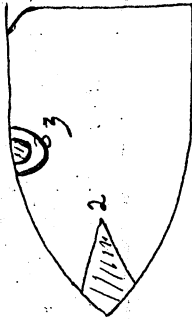
Når man hentet lav og ved, brukte man en kombinasjon av erfarne arbeids- og kjørerein og utemmede rein til trekkdyr. Enten man skulle i vedskogen eller på fjellet etter lav, var det samme prosedyre med å klargjøre reinraiden før starten. Fem-seks reiner var hentet fra flokken og var klare til å spennes foran sledene. Man hadde på forhånd tenkt ut hvor den ene eller begge av de utemmede skulle plasseres.

Det første man gjorde, var å se til at sledene og seletøyet var i orden. Dessuten måtte hver slede ha et 20-30 meter langt tau for å surre lasten fast med. Man hadde dessuten med en eller to ekstra skjæker (*áisa*) i tilfelle at de uregjerlige ungreinene brekte av en. Hvis man hentet lav, måtte man ha bjørkeris med seg for å stive opp lasset. Sledene ble plassert i den rette rekkefølge. Hvis det var store og kraftige rein, måtte seletøyet passe eller tilpasses på forhånd. Den tammeste reinen ble plassert bakerst, som nr. fire og tre bakfra ble de utemmede plassert, mens man rett bak kjørereinene har en temmet rein, og så kjørereinene som også er tam. Man hadde en temmet rein rett bak kjørereinene, for en utemmet rein ville bli skremt av kjøreren.

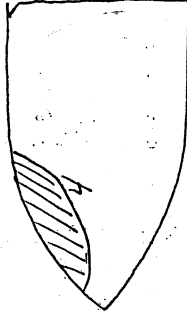
Det var en kamp å få en utemmet rein foran sleden og i mellom skjækene. Den tre-fire årige hannreinen hadde store horn og var sterk. For å få den ville foran sleden og salet (*lerget*), måtte man bruke både

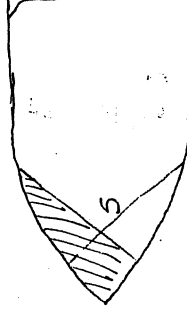
Gæskæd, snitt dærs over
øret, lyfegyldeg om høye
eller vandre, hvilket gjælder
navnene på alle snitt.

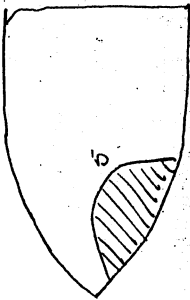
2) Gæber, kløft i øre-
spissen.
3) Bitte eller cækes.

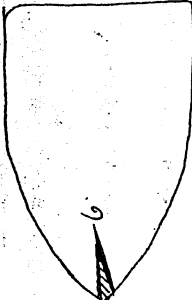
Gieska kun i over-
kant av øret.

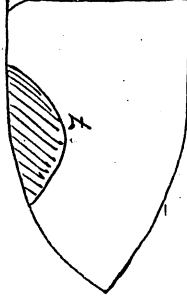
Skivdrøje, tværsnitt
enten fra øvre eller nedre
side av øret. Skivdrøje
fra begge sider av øret
forekommer sjelden på samme øret og
anses ikke for høvelig merke. Det
kaldes Gæstæk.

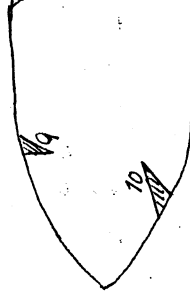
Flanika, kun i
underkant av øret.

Suddetæk, splitt i sp. u.
av øret. Brukes også ved
gæskæd og skivdrøje.

Vadrøje eller større
gækes.

9) Gæges brukes ligeledes
både på over- og under-
kanten av øret.
9) Gæges, et lille hokk
på over- eller under-kan-
ten.

list og krefter. Man holdt den utemmede reinen i tømme, to-tre meter fra den. Når man hadde fått reinen foran sleden, nærmet man seg rolig og tok et fast grep (uten å stramme for mye) i grimen (*bággi*) under haka. Dette var et avgjørende øyeblikk. Den utemmede skulle ikke bli skremt, og samtidig skulle grepet være fast og bestemt. Den ville reinen var meget sterk, og hvis reinen fikk overtak, var man fortapt. Da måtte enten en ny mann overta eller man måtte binde tomme tett fast i en stolpe for å klare å sale. Men merket reinen at du var sterk og bestemt, ga den seg, og man fikk salet den. Da sto den som regel i ro.

Helt til slutt ble kjørereinen salet og så kjørte man i tidligere tråkk eller i løssnø. De utemmede roet seg, ikke minst fordi de hadde stått fast i et par døgn (Del III:Vedlegg 12.8). Turen gikk som regel bra, og etter noen turer gjennom et par uker var de nye reinene blitt ganske tamme fordi de ble slitne av å trekke lasset, enten det var lav eller ved.

Noen ville i løpet en måned få det meste av lavklumpene og vedstrengene hjem, med andre tok det lengre tid. Det er kanskje blitt langt ut i april før den siste veden var hentet hjem.

Mathis J. Sara har også gitt en beskrivelse av hvordan man går fram når en rein skal temmes enten til vanlig arbeidsrein eller til kjørerein: "En rein som skal temmes, bør være 3 1/2 år (*vuorsu, vuobirs*) fordi den er sterkt nok og mer medgjørlig enn eldre rein.

Før man i det hele tatt kan spenne en utemmet rein for sleden, må reinen stå fast ett eller to døgn, men den får mat. Den utemmede rein (*uđamat*) må bindes til en busk eller et tre som gir litt etter. Så kan man prøve neste dag om den følger etter (*láidehallat*). Noen er villige til å følge etter, andre ikke.

Vi flyttsamer brukte å ha de fastboende til å temme rein for oss. Det kostet ikke oss noe. Disse utemmede er hele vinteren hos de fastboende som temmer dem. De hadde jo ikke så mange rein. Slik fikk de arbeidsdyr hele vinteren, den tid da de trengte det mest" (Vedlegg 12.8).

7.7 Rein og slakting av rein

Daniel M. Hætta har alltid vært meget interessert i rein og reindrift. Sammen med Johan Andersen Sara (*Ántta-Juhán*) kunne de i kveld etter kveld sitte å diskutere reinmerker (øremerket), reinflokker, reinbeiter og alt som angikk rein og reindrift. Men Daniel hadde også et spesielt godt

forhold til en annen: "Fimppa-Niillas⁹⁶ var en av mine "reinverter". Han var gudfar til min kone, og han hadde gitt henne en ung simle. Det ble flere rein av denne simlen, blant dem flere gode kjøre- og arbeidsrein. Vi hadde geahččo-bohccot⁹⁷ ("sytingsrein") hos dem. Det var gode beiteforhold der han holdt til. Jeg brukte selvfølgelig hvert år å temme flere kjøre- og arbeidsrein til ham. Det var rein som var helt utemmet. Ofte var det så vidt jeg klarte å hankses med dem, men jeg temmet nå dem likevel.

Fimppa-Niillas var en klok mann. Han var et eigodt menneske, på tross av at han var så rik. Han hadde en reinflokk på over 2000 rein. Han var alltid hensynsfull og hjelpsom, og alltid rimelig på tross av at han var en stor reineier. Jeg brukte å kjøpe slakterein hos ham, og han solgte for en rimelig pris. Jeg husker en gang før tyskerne kom og brente våre hus, at jeg reiste til Fimppa-Niillas sin vintersiida i nærheten av Goahteluoppal for å hente noen kjørerein. Samtidig spurte jeg om jeg kunne få kjøpe en slakterein. Han fant fram en stor og feit ikkedrektig simle (*rotnu*), men jeg hadde bare 100 kr. Det kostet mye mer allerede den gang, men han ville ikke ha mer. Han sa det var nok. Han ville ikke ha mer, selv om det kostet det dobbelte allerede den gang" (Vedlegg 1.7).

7.8 Hvor mye veier en rein?

På spørsmålet om man kan se på levende rein om de veier 35, 40 eller 45 kg, svarer Daniel M. Hætta:

"Man måtte lære å se på en slakterein hva den veier slik at man ikke betalte for mye. Jeg brukte å se på en levende slakterein hva den veide. Det kunne jeg. Hvordan?"

*Det kan jeg ikke si, men jeg brukte nå i alle fall å vite vekta på levende rein. Man ser det på størrelsen. Og på alderen, om en ikke-drektig simle er 4, 5 eller 6 år, eller eldre, opp til 10 år. Det var gjerne en slik slakterein man kjøpte. Men rein med brunlig hår (*ruoššajievja*) var det ikke mange av, og de var ofte dårlige slakterein. Den var ofte mager og dessuten lett. Kjøttet på gamle rein*

⁹⁶Ole Nils Thomas Aslaksen Siri (1892-1951) gift 1915 med Margrethe Klemetsdtr. Hætta (Leammo-Mája) (1892-1953). Hun var tante til Daniel M. Hætta kone, Susanne. Etter samisk tradisjon var derfor Fimppa-Niillas og han i slektsskapsforhold til hverandre. Slektsboka 1986:295, 171

⁹⁷"sytingsrein", dvs. "fastboendes ren man har i sin hjord for å passe dem." Lappisk ordbok, bd. II. Oslo 1962

LAPPEFOGDEN I FINNMARK

M. J. nr. 90/39.

899.

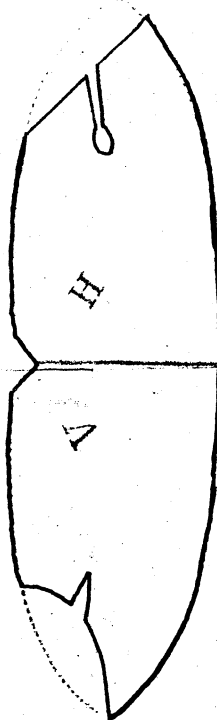
Vadsø, den 22. august 1939.

Hr. Daniel Mathisen Hætta,

Siepe, Kautokeino.

I henhold til lov om reindriften av 12. mai 1933 § 18 og under henvisning til Deres søknad av 15/3-39. meddeles herved at jeg i dag har registrert det nedenfor avbildede reinmerke for Dem med

Nr. 1407

Merket er beskrevet slik:

Høire øre: Skivdnje foran. Luddestak skivdnje-sisa og raige.

Venstre øre: Gieska og luddestak gieska-sisa.

Arne Fleym

LAPPEFOGDEN I FINNMARK

M. jr. 162/46.
Rk.

kopi 62/49.

Vadsø, den 24/1.1949.

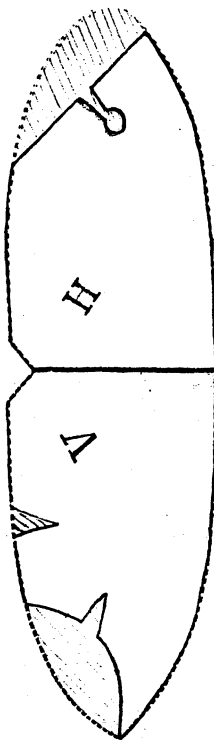
Herr Odd Mathis Danielsen Hætta,

Siepe, Kautokeino.

Melding om registrering av reinmerke.

I henhold til lov om reindriften av 12. mai 1933, § 18 og under henvisning til Deres søknad av 19/3.1946 meldes herved at jeg i dag har registrert det nedenfor avbildede og beskrevne reinmerke for Dem med

Nr. 1640.

Merket har følgende snitt:

Høire øre: Skivdnje foran. Luddestak skivdnje-sisa og raige.

Venstre øre: Gieska og luddestak gieska-sisa. I argaldak foran.

Arne Fleym

M.jnr. 100/52

Vadsø, den 20. februar 1953.

Rek.

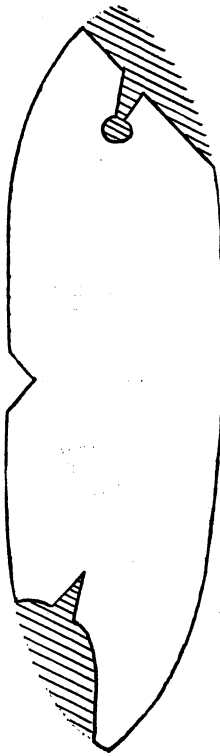
~~Hætt~~ Fr. Sara Inger Anna Danielsdtr. Hætta,
(Daniel Mathisen Hættas dtr.)

K a u t o k e i n o.

Melding om registrering av reinmerke.

I henhold til lov om reindriften av 12. mai 1933 § 18 og under henvisning til Deres søknad av 28/3-52 meldes herved at jeg 13. februar 1953 har registrert det nedenfor avbildede og beskrevne reinmerke for Dem med

Nr. 1891.

Merket har følgende snitt:

Høyre øre: Skivdnje bak og luddestak skivdnje-sisa og raige.

Venstre øre: Gieska og luddestak gieska-sisa.

For Lappefogden i Finnmark

Henry Pleym.
Henry Pleym.
bem.

M.jnr. 99/52

Vadsø, den 20. februar 1953

Rek.

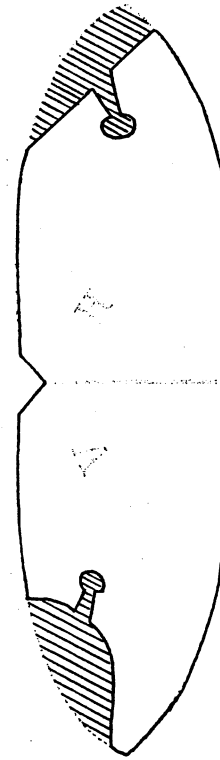
~~Hætt~~ Fr. Solveig Kristine Danielsdtr. Hætta,
(Daniel Mathisen Hættas dtr.)

S i e b e.

Melding om registrering av reinmerke.

I henhold til lov om reindriften av 12. mai 1933 § 18 og under henvisning til Deres søknad av 28/3-52 meldes herved at jeg 13. februar 1953 har registrert det nedenfor avbildede og beskrevne reinmerke for Dem med

Nr. 1892.

Merket har følgende snitt:

Høyre øre: Skivdnje foran. Luddestak skivdnje-sisa og raige.

Venstre øre: Gieska og luddestak gieska-sisa og raige.

For Lappefogden i Finnmark

Henry Pleym.
Henry Pleym.
bem.

kunne være hardt og lite mørt. Når man slaktet gamle rein, måtte man, etter å ha avlivet dem, bare løse opp og knytte for spiserøret slik at ikke noe kom opp. Så lot man slaktet ligge på snøen kanskje opptil et par timer. Man tok ikke ut vommen eller noe annet. Etter en tid, kanskje en time, flådde vi, tok ut vommen og tarmen, og parterte. Da var kjøttet blitt mørt. Ellers solgte man slakt av gamle rein eller tok det med på Bossekopmarkedet. Når man slaktet og parterte, måtte man passe på at man skar etter leddene og aldri knuste bein. Man skal absolutt ikke knuse bein, men skjære etter ledd. Jeg vet ikke hvorfor, men det var kanskje fordi man fikk reinere kjøtt når man ikke knuste bein. Man skulle skjære etter ledd" (Vedlegg 1.7).

Folk hadde meget god erfaring med å vurdere hva en slakterein veide. Mange var ekstremt gode til å takserer vekta på rein. En episode på midten av 1950-tallet kan belyse dette: Anders Persen Bæhr (Ovlin-Ánte) (1912-1981) kom til Siebe for å selge slakterein. Han og Daniel M. Hætta ble ikke enige om vekta på slaktet reinskrott. Det var en simle (*rotnu*). Ovlin-Ánte påsto at simla veide 39 kg, men Daniel ikke ville betale for mer enn 38 kg. Daniel kjøpte. De ble enige om å veie skrotten. Skrotten veide nøyaktig 38,5 kg!

7.9 Mer om slakting og behandling av kjøtt

Metodene for hjemmeslakting av dyr og behandling av kjøtt er forandret sett i forhold til moderne slakteridrift. Arbeidet den gang besto av slakting, flåing, partering, lagring og matlagning. Dette gjaldt slakting av store dyr som storfe og rein, sau og vilt.

Først var det å avlive dyrene på en etisk forsvarlig måte. Slaktingen var en viktig del av høstingen. Derfor var det knyttet bestemte ritualer, rutiner og forholdsregler til slaktingen, enten det var rein, storfe eller småfe. Slakting av rein foregikk om vinteren. Det var også en viss forskjell både på avliving og det øvrige slaktearbeid mellom rein og husdyr. Den største forskjellen gjaldt avlivingen, men i en viss utstrekning også flåing, partering og den umiddelbare etterbehandling av slaktet.

Det var flere hensyn som skulle ivaretas. Det ene var at avlivingen skulle være etisk forsvarlig måte utført av en erfaren voksen mannsperson. Når dyr skulle avlives skulle det først bedøves ved at

var tapt før smertefornemmelsen inntrådte og blodavtappingen kunne skje. Dette er forskjellig i forhold til tradisjonell avliving der reinen ikke ble bedøvet før blodtapping, men fikk et hjertestikk.

Mathis J. Sara beskriver avlivingen slik: Tidligere var det vanlig å avlive reinen med å legge den ned på bakken og stikke den med kniv i hjertet (*giehtadit*). Når man slaktet hjemme eller på vidda, hadde man ikke den spesielle nakkekniven (*niskebuiku*), man brukte den tradisjonelle måten. Sist jeg avlivet en rein på den tradisjonelle måten, var for to år siden (2004). Men dette gjøres den dag i dag.

Det blir mye bedre kjøtt når man slakter hjemme, enten tradisjonelt eller først med nakkekniv og deretter stikk i hjertet. Det gir bedre smak hvis du slakter ved flokken eller hjemme for da har ikke reinen stått så lenge bundet eller i gjerdet. Blodet er helt tyntflytende, som vann. Det er stor forskjell fra dette og slakting på slakteriet.

For noen år siden kjøpte en dyrlege en rein hos meg. Jeg sa at jeg ikke hadde gevær til å avlive slakterein. Han sa til meg at "du har da lært og kan avlive en rein, - gjør det slik du kan." Jeg avlivet på tradisjonell måte med stikk i hjertet. Han så straks hvordan det var gjort. Seinere sa han at kjøttet smakte fortreffelig fordi det var slaktet ved flokken" (Vedlegg 12.6).

Et avlivet dyr, enten det var husdyr eller rein, skulle ikke flåes eller parteres før man hadde forvisset seg om at døden var inntrådt.

Før slaktingen skulle slaktedyret være godt uthvilt fordi anstrengelser og stress kunne medføre væskeutsvetning og hormonutskillelse i og mellom musklene. Hvis et stresset dyr ble avlivet, ble det sagt at kjøttet var bløtt, seigt og tålte lite lagring. Dessuten gikk det ut over smaken, ofte kunne det få en urinlignende smak og lukt. Det var derfor viktig at man ikke foretok lange transporter og at dyret de siste timene ikke hadde fått mat, bare vann. Man måtte opptre rolig før slaktingen. Rein som skulle slaktes, ble enten avlivet umiddelbart etter at man hadde fanget dem i flokken med lasso (*suohpan*), eller hvis reinen ble ført til gården (*dállu*), fikk ro og først ble slaktet flere timer eller dagen etter. Det var om å gjøre å ikke slakte stressede dyr.

Et eksempel som illustrerer dette er hentet fra en påskefeiring i Kautokeino i 1958. En mann kom kjørende og skulle stoppe ved et hus. Den gode kjørereinene var sliten og pustet tungt. Kjøresleden fikk en kraftig sleng, gikk rundt og kjørereinens bakbein nedenfor hasen gikk tvers av, bare holdt sammen av skinnet. Den erfarne reindriftssamen tok

av seletøyet, lot reinen roe seg en halv times tid før han avlivet den. Dette eksemplet viser i et nøtteskall hvordan man tenkte når man måtte avlive et dyr.

Ved avliving av husdyr som sau, lam, ku, okse og kalv, skjedde bedøvingen ved skudd, unntaksvis ved slag på småfe og ungdyr som lam og kalv. Dyret skulle føres rolig ut på gårdsplassen så det ikke fikk mistanke om fare. Hensikten var at dyret skulle bedøves øyeblikkelig og at bevisstheten var tapt før smertefornemmelse kom.

Umiddelbart etter skuddet eller slaget falt dyret rett ned. Slakterens erfaringskunnskap tilsa at dyrets hjertevirksomheten med det samme ble sterkt nedsatt, men at det tok seg opp igjen etter en kort tid. Han åpnet da rommet mellom de to forreste ribbein, og skar over de store blodkar, slik at blodet ble pumpet ut av karsystemet. Ved tappingen ble blodet samlet i et fat og helt over i et spann hvor det ble vispet eller rørt med bjørketrevisp der trevlene ble samlet og fibrinet utskilt slik at blodet ikke levret seg. Man hadde litt salt i blodet.

Avliving av rein har tradisjonelt foregått uten at dyret ble bedøvd eller mistet bevisstheten. Dyret ble lagt ned og det ble gitt et hjertestikk. Ved at blodet ble samlet rundt hjerteregionen, kunne dyret leve i flere minutter etter stikket. Blodet ble samlet i brysthulrommet. Denne metoden ble forbudt allerede med Lov om avliving av husdyr og tamrein (1929) der det heter at "*Ved slakting av husdyr og tamrein skal dyret bedøves umiddelbart før blodtapningen.*" I 1937 ble det utarbeidet en forskrift og produsert en spesialkniv for avliving av rein.⁹⁸ Likevel var det vanskelig å få bukt med tradisjonen med hjertestikk. Først i løpet av 1960- og 1970-årene gikk de fleste over til en mer moderne og human avliving av rein.

7.10 Flåing og partering

Når dyret var avlivet, skulle det flåes, åpnes og tømmes for innvoller og organer.

Siden slaktingen foregikk om vinteren, ble dyret lagt med ryggen ned, i en avlang grop i snøen. Hvis det ikke var snø, hadde man gjerne dyret på en slede eller på marka hvor man støttet sidene.

Huden ble så snittet fra kroppen og lemmene. På kroppen skulle snittet gå fra haken langs midtlinjen på undersiden av halsen, brystet og

⁹⁸Laukvik 1938:20, 23-24

buken til tarmåpningen. På lemmene skulle snittet gå fra baksiden av tåa, langs baksiden av kneet eller hasespissen (*čeavži*) og så innover på det stedet der hunddyr har juret, og videre rundt lemmene. Så ble spirerøret (*čotta*) løsnet og det ble slått en knute på slik at *gór* (*guomu*) ikke fløt ut.

Etter dette tok man en pause i arbeidet. Pausens varighet var fra ca en halv time til vel en time, alt etter dyrets alder og kjønn. Hensikten med pausen var at kjøttet skulle mørne. Dersom det var et ungdyr av småfe, mørnet kjøttet raskt slik at pausen ikke måtte være lang, kanskje under en halv time. På voksne dyr var pausen lenger. For storfe måtte pausen være lengre. Var det gamle dyr (kyr) og voksne hanndyr (okser) måtte pausen være dobbel så lang.

Det var også en fast regel at man måtte vente en times tid når det gjaldt voksne reinsdyr, kanskje opp i mot to timer hvis man hadde slaktet gamle arbeidsrein. Når kjøttet på den måten var avkjølt, ble det mørt. Ved beregning av tiden, uten klokka, kom erfaringskunnskapen godt med.

Flåingen besto i å skjære over bindevev som fester huden eller skinnet til muskler, sener og bein. På rein og småfe var bindevevet så løst at man strammet skinnet med den ene hånden, og den andre knyttet man og presset mellom skinnet og musklene. På storfe måtte man bruke kniv mens man med den ene hånden strammet huden.

Når skinnet var flådd av, ble det brettet sammen for at det ikke skulle fryse. Om sommeren gjaldt det å holde fluer unna. Deretter ble buken åpnet ved at man stakk den ene hånds peke- og langfinger inn i snittet og holdt kniveggen imot mellomrommet mellom fingrene for å hindre at kniven skadet innvollene. Buksnittet ble ført helt til brystet. Når buken var oppskåret, ble innvollene tatt ut. Tarmene og magen ble plassert for seg i det de ble frigjort ved overskjæring og overrivning av de bånd som holdt dem fast. Også lever og andre organer ble tatt ut.

Hodet ble skåret av i nakkeleddet, og med halsen fulgte de to forreste ribbein. Ved reinslakt ble både for- og baklemmer skåret av nede ved henholdsvis bog og albuledd, men storfe ble heist opp. Man stakk et tre mellom hasen og senen som går fra kneleddet til hasespissen, og treet ble festet til taljen. Slaktet ble så heist opp.

Verken ved nakkestikk eller hjertestikk tappet man ut blodet. Det samlet seg i brystregion.

Etter dette ble slaktet partert ved at bøgene ble skåret løs, og

deretter brystbeinet. Først nå, når innvollene var tatt ut, bog og bryst skåret løs, ble blodet øst eller helt i vommen (*čoavji*) som på forhånd var tomt for innhold, vrent med innsiden ut og vasket. Man kunne også bruke et spann eller en annen beholder. Når blodet i vommen frøs til is og ble tint opp seinere, var fibrinet løst opp. Blodmaten er meget næringsrik. Den kunne enten brukes som menneskemat som blodpannekaker, klubb, pølser eller som mat til hunder. Da ble blodet tilsatt mel og kokt opp.

Deretter ble steikene løst fra resten av skroten, og så skar man ryggen (kotelettene) løs fra sidebeina (ribbein).

Man skulle ikke knuse eller brette bein på slaktet. Det var en gammel skikk som er holdt i hevd like til de siste årene. Det ble forklart ved at med at man kunne skjære seg eller få beinsplinter i halsen hvis bein var knust. Denne funksjonelle forklaringen hadde mye for seg i et område der det var lang vei til legen, og der legen kanskje ikke hadde kunnskaper og instrumenter til å foreta de nødvendige inngrep.

Men forklaringen kunne også være av en mer mytologisk art: I den førkristne samiske religion spilte bjørnen en sentral rolle både som et hellig dyr (Guds hund) og som et jakttrofe. Etter en vellykket bjørnejakt med et etterfølgende rituell måltid ble skinnet og beina tatt vare på. Under flåingen måtte man passe på at alt var uskadd, men like viktig var det at ingen bein ble knust eller skadet fordi beina skulle legges i jorda slik at en ny bjørn kunne oppstå.

Det er ikke utenkelig at en slik mytologisk tenkning er blitt overført på andre dyreslag, men uten at folk selv var klar over sammenhengen med ritualene rundt den gamle bjørnejakten, måltidet og de etterfølgende profylaktiske (=forebyggende) forholdsregler.

7.11 Å fli innvollene

Fliingen av innvollene var lettest mens de var varme. Derfor ble blodet og innvollene tatt hånd om av husmora. Hun tok til med dette arbeid så snart som mulig. Både tynntarmen (*seakkačoalli*), tykktarmen (*maŋŋebuoidi*), nettmagen (*čalmmas*), bladmagen (*čeaksa*), løypemagen (*doggi*) og blindtarmen (*guopmolakkis*) samt de andre delene som kunne brukes til blodpølsekinn ble tømt, rensset, vasket og lagt i vann, samtidig som man beredte røre av blod jevnet med mel og tilsatt salt og kanskje pepper eller annet krydder. Ferskt kjøtt, gjerne ryggghvirvler (*čielgi*) som var snittet etter ledd - og ikke hugd eller sagd - sammen med blodpølse (*márfi*) ble

regnet som noe av den beste mat man kunne få.

7.12 Etterbehandling av slakt

Man kunne altså partere småfe- og reinslakt på bakken enten det var bart eller snø. Når det gjaldt storfe, ble slaktet heist opp. Man stakk et tre mellom hasen og senen som går fra underlåret til hasespissen, og taljen ble festet til treet. Når slaktet var heist opp, tok man ut vommen, tarmene og det øvrige som lever, milt, lunger og hjerte. Hodet og halsen ble skåret av. Hvis erfarne folk hadde utført slaktingen, skulle kjøtt-skroten være ren og stort sett fri for blod. Slaktet skulle da henge fritt og urørt til den var blitt kald, stiv og fast, vanligvis fra ca ett døgn og opp til flere døgn alt etter som det var mildt eller kaldt i været.

Hvis den ferdigslaktede skroten ble partert uten å bli heist opp, skulle bog, steik, bryst, ribbein og de andre store kjøttstykker avkjøles på marka eller i snøen.

Etter slaktingen ble avfallet brakt på søppelhaugen. Dette var som regel like ved våningshuset eller fjøset. Et gårdsbruk hadde som regel ikke så store mengder søppel og avfall. Søppel ble holdt under kontroll både på grunn av åtselsinsekter, vanlig bakterievirksomhet og ikke minst av åtseletere som hund og rev, kråker og andre rovfugler.

7.13 Kastrering

I et opptak har Mathis J. Sara fortalt om reindrift, kastrering og avliving: "Jeg tror at det var tidlig på 1950-tallet at det ble slutt på kastrering av rein med tennene, ved å bite. Jeg har selv kastrert mange rein ved å bite sund testiklene. Kastrering foregikk på den måten at man legger reinen ned. Den ene holder reinoksen nede, men den andre finner fram til testiklene og biter dem i sund, først den ene, så den andre. Men behøvde ikke så store og kraftige tenner, men man måtte ha sterke kjever.

Testiklene hovner kraftig opp. Reinen står mest stille, den har vanskelig for å gå. Som regel er reinen syk i to døgn (Vedlegg 12.6).

7.14 Opplæring (gjeterdressur) av hund

Dressering av hundevalper til gode gjeterhunder (*boazobearna*) er en prosess som krever både erfaring og tålmodighet. Slik som Mathis J. Sara forteller, så er det en stor fordel at man har valpen sammen med en god gjeterhund når man skal samle eller drive flokken. Her forteller han ganske detaljert om hvordan man dresserer en valp, hvordan man

samarbeider med hunden og hvordan man går fram i det daglige tilsyn og arbeid i en reinflokk.

En gjeterhund kan også opptre som en vakthund. Det var meget vanlig at når man slaktet rein, så var hundene meget aggressive mot fremmede som kom, ja, selv naboene måtte være litt forsiktig når de kom på besøk. En enkel episode kan belyse dette: I begynnelsen av 1950-tallet hadde Daniel M. Hætta vært i svensk Kuttainen og handlet varer. Om formiddagen kom Mathis A. Sara (*Ántta-Máhtte*) (1898-1962) på besøk. Han holdt på å bli bitt av hunden. Han hadde ikke stav eller stokk, men tok fram kniven! Han spurte Daniel hvorfor han ikke stoppet hunden. Daniel svarte: "Når jeg har vært på besøk hos dere, har dine hunder mange ganger oppført seg likedan. Der ser du hvordan det er når du ikke stopper dine egne hunder fra å bite folk." Det var altså en slags takk for sist.

7.15 Vurdering og trening av valp

Han forteller at man vurderer dem allerede som valp: "Vi ser på valpene. En valp som skal bli en god gjeterhund, skal ha tre små skjegg under haka. Valpen skal være kvikk, og være flink til å følge sin herre når han roper. Og hvis du kaster noe og kommanderer: Hent! Så lyster den straks.

Man ser tidlig om en valp blir en god gjeterhund eller ikke. Og når valpen er blitt litt større, skal man ta den med og la den følge med ut i naturen. En valp må helt fra den er liten lære å være med ute lenge før man tar den med til reinflokken.

Man må ikke ta en liten valp inn i reinflokken. Den får juling av reinen som trækker på den eller stanger den med horna. En valp må være minst ett år før man kan ta den inn i reinflokken slik at den klarer å komme seg unna sinte rein. Reinen vil springe etter den og trække på den. Derfor må valpen være så stor at den kommer seg unna.

Når valpen blir større, tar jeg med den inn i reinflokken sammen med en erfaren gjeterhund. Når jeg kommanderer den erfarne hunden, så ser unghunden den eldre hunden og følger med for å jage reinen. Unghunden hører kommandoene og lærer på den måten. Etter hvert forstår unghunden; "når det blir kommandert, så følger også jeg med", tenker den. Men hvis valpen er for liten, klarer den ikke å springe etter den voksne. Når unghunden begynner å forstå når jeg snakker, da lærer den fort" (Vedlegg 12.1).

7.16 En god gjeterhund skal forstå hva den skal gjøre

Til en voksen hund kan man snakke som til et menneske. Hunden forstår alt. Jeg husker en gang da vi gjette reinflokken. Jeg var sliten, og hunden var så sliten at den bare la seg ned. Jeg holder i lassoen som jeg har over aksla og sier til hunden: "Når er det best vi finner en slakterein. Men først må vi samle reinflokken slik at vi finner en rein." Hunden fikk nye krefter, og fikk fart på seg. I en fei samlet hunden min hele reinflokken. Jeg måtte bare finne en slakterein. Hunden ble så glad, logret og ventet på å få sin del.

Også enkelte tisper kan bli gode gjeterhunder. Jeg hadde en gang en slik tisper. Foruten å være en god gjeterhund, fikk den valpekull flere ganger. Jeg tjente godt på å selge valper. Det er blitt mange gode gjeterhunder av disse valpene. Forskerne som var her, sa at det var en god rase. Nå har man igjen begynt å avle hunder av denne rase. Det blir gode gjeterhunder av dem.

Men en gammel hund blir treg og kanskje tunghørt. Jeg husker en gang en gammel hund som skulle avlives. Jeg sa til hunden at nå skal jeg henge deg. Jada, den kom. Når en gjeterhund blir gammel og skrøpelig, skal man ikke la den dø naturlig, man skal avslutte hundens liv med at den blir avlivet. Den vanlige avlivingsmetode er henging" (Vedlegg 12.2).

7.17 Å drive reinflokken sammen med hund

"Den beste gjeterhund jeg har hatt, var Čálmmo, som ble 12 år. Det var jeg selv som dresserte den. Men jeg har hatt mange gode reinhunder, en av dem hette Čáhpe".

"Når man skal drive en reinflokk fra et sted til et annet, klarer man det med en hund. Først går jeg med ledereinen, og hunden driver flokken framover. Når jeg selv går foran med ledereinen, driver hunden flokken ved at den jager fra side til side bak flokken, og bjeffer.

Jeg husker en vårflytting ved Čoalbmejávri, som er sør for Čárajávri, at jeg drev reinflokken aleine. Det var begynt å bli barflekke. Min sønn Juhán-Máhtte holdt på å rigge ned lavvoen. Reinflokken var enda i land, mens jeg var med ledereinen på vannet. Jeg ventet litt, hunden drev flokken fram ved å bjeffe og jage ved å springe fra side til side. Og når jeg bøyer mot nord så sørger hunden for at flokken følger meg. Det var en klok hund. Det er alltid enkelte rein som er aggressive (*stoaluhat*) mot hunden og vil jage (*ogohallet*) den. Når hunden har jaget

reinen bortover, kommer den til meg med logrende hale (*gerjoda*) som om den vil fortelle meg noe, men jeg forstår ikke. Jeg sier bare "hva har du nå gjort?" Hunden bare logrer og logrer. Mot aggressive rein måtte også hunden være mer skarp. Når hunder glefser (*hámssada*) springer reinen bortover med halestumpen rett til vær.

En gjeterhund klarer fint å drive flokken dit den skal. Det er ikke nødvendig med flere hunder når man driver flokken avsted.

Mye av det som Mathis J. Sara har fortalt på kassett, og mye av det som andre har fortalt og som jeg selv har erfart i reinflokken, kjenner Skjenneberg (rammetekst) og setter lærestoffet opp på en systematisk og pedagogiske måte. Uten utstrakt bruk av gjeterhunder hadde det ikke vært mulig å drive nomadisk reindrift på Nordkalotten. Det bemerkelsesverdige er at forskere kan prestere å skrive avhandlinger og utredninger om reindriften uten en gang å nevne gjeterhunden. Dette sier like mye om de som har vurdert avhandlingene som de som har skrevet dem!

Hvis man skal låne en gjeterhund hos en annen, må hunden i bånd, og man må leie den i bånd til flokken. Den vil normalt ikke følge en annen enn sin eier. Men når man kommer til reinen, kan man slippe den løs fordi der trives hunden. Jeg har selv lånt meg hund flere ganger. Den ser trist ut og ser ut som den er nedfor, men når den kommer til flokken, da vet hunden hva den skal gjøre" (Vedlegg 12.3).

Det var ikke helt uvanlig at man lånte hunden til en av flyttsamene eller til naboen for en dag når man skulle se til reinflokken eller hente rein fra flokken. Mer uvanlig var det å låne sin gode hund for et helt år. I ett tilfelle skjedde det etter krigen. Daniel M. Hætta hadde gode relasjoner til den store reineieren Ole Nils A. Siri (*Fimppa-Niillas*) hans kone var tante til Daniel sin kone Susanne og dessuten var de gudfar og gudmor til Susanne. Fimppa-Niillas var en av de største reineiere i vestfylket etter krigen. Daniel hadde noen sytingsrein hos Fimppa-Niillas, de var gode venner og verder (*verde*) (Vedlegg 1.7).

Fimppa-Niillas hadde et år få og dårlige gjeterhunder, så han spurte Daniel om ikke han kunne låne hunden som hette Dilko og var en meget god gjeterhund. De bli enige at dette, og Daniel lånte bort sin hund. Dette var enten i 1948 eller 1949. Fimppa-Niillas døde i 1951, bare 58 år gammel. Det var like etter jul, og først ett år etter hentet han hunden tilbake. Da hadde den store reineieren fått flere valper som var under opplæring i løpet av året. Personlig husker jeg (Odd Mathis) hvor glad hunden var da den kom hjem til oss igjen. Gleden var gjensidig!

Skjenneberg om opplæring av gjeterhunder

Det er skrevet mange avhandlinger om reindrift, deriblant flere doktoravhandlinger, men gjeterhundens rolle er ikke omtalt. Før innføring av de første snøscootere i reindriften fra midten av 1960-tallet var gjeterhunden i reindriften uunnværlig. Det var første på 1980-tallet den for alvor mistet sin funksjon. Gjeterhundem var en av de viktigste "hjelpemidler" i reindriften fram til driften ble mekanisert. Det er derfor bemerkelsesverdig at gjeterhunden er fraværende i all rein- og reindriftsforskning - i alle fall i den litteraturen jeg har hatt tilgang til.

Dette hadde kanskje også Sven Skjenneberg registrert da han i 1965 ga ut en lærebok i reindrift.⁹⁹ I forordet skriver forfatteren at den *"først og fremst er skrevet for reinsamene selv, til bruk ved undervisningen på Reindriftslinjen ved Den linjedelte ungdomsskolen. Den kan også benyttes som grunnbok ved undervisning og kurser for reingjeterere."* Her har han et helt kapittel *"Reinhunden"*. I dette kapitlet har han skrevet bl.a. om raser, stell av hund, sykdommer, oppdragelse og dressur. Mye av det han skriver om "bruksdressur" er det samme som Mathis J. Sara har fortalt. Skjenneberg skriver at *"Å lære hunden opp til å bli en god reinhund er ikke lett. Enkelte lar den lære av å løpe sammen med en eldre, erfaren hund. (...). Når vi begynner gjeterdressuren, passer det at hunden er omtrent 6-8 måneder gammel."* Det er det samme som Mathis J. Sara forteller.

Skjenneberg skriver at "En god gjeterhund skal kunne følgende fire ting": (1) Passe kantene (*ravdda guoddohit*) av hjorden bak og på begge sider under drivingen, (2) snu flokken (*jorgalit ealu*), (3) ta inn utbrytere (*oaguhit menohahkkasiid*), og (4) å gi hals på kommando (*ciellat*).¹⁰⁰ Skjenneberg forklarer hvordan hunden skal lære å drive flokken aleine, hente rein som vil bryte ut av flokken, og vokte reinflokken på stedet.

Ramme 1. Fra Sven Skjenneberg lærebok i reindrift (1965)

7.18 Snøscooter overflødiggjør hunden

De første snøscootere kom til Kautokeino i 1963, men de første årene var det få som skaffet seg snøscooter. Det var først på 1980-tallet at det store salget av snøscootere kom i gang. Selv om Mathis J. Sara forteller om snøscooteren som overflødiggjør gjeterhunden, sier dette meget klart kontrasten mellom den gamle tiden (dvs. fram til ca. 1970-tallet) og den nye:

"Etter at snøscooteren kom i vanlig bruk, er det egentlig ikke nødvendig med gjeterhund. Scooteren er stor og går mye raskere enn en hund, den blir igjen. Hunden orket ikke farten, og hopper på scooteren. Da er det ikke mulig å få hunden av scooteren fordi den vet at den ikke kommer like fort fram som scooteren. Reinflokken vil etter hvert kjenne scooteren på lyden. Den forholder seg rolig, spesielt hvis man har med seg høy til flokken. Da kommer reinen springende i mot" (Vedlegg 12.4).

⁹⁹Skjenneberg, Sven: Rein og reindrift. 326 s. Lesjaskog 1965

¹⁰⁰De samiske ordene er satt inn av meg (OMH)

8.0 FISK OG FISKE

Fisk var den viktigste matressursen. Det var særlig sik, men også gjedde og abbor. Jevdeš var det viktigste fiskevann. På østsiden av Siebe hentet man fisken i Jevdeš og brenselsveden på østsiden, i Náibesvuovdi. På Vuorašvárri sanket man lav, og i år med dårlig reinbeite, førte man arbeidsreinflakken (čora) dit.

8.1 Fiske

Fra midten av juni til ut september - over tre måneder - var Jevdeš den viktigste matressursen for folket i Siebe. Om høsten - som regel bare en gang - fisket man med not under isen (*čeret*) (se Isfiske). Det hendte i blant at noen prøvde med garn under isen i Jevdešluoppal, men det var ikke så vanlig.

Helt fra den første bosetting i Siebe fra 1840-tallet og fram til 1960-tallet ble det fisket i Jevdeš opptil tre ganger i uka av et notlag i nedre Siebe, og et i øvre Siebe. Det ble alltid fisket med not. Det ene notlaget besto av Leammo-Máhtte og hans sønner, og det andre av Gárena-Máhtte og hans sønner og svigersønn.

Praktisk talt alle - både jenter og gutter - som er født og oppvokst i Siebe, har som barn, ungdom eller voksen vært med på notfiske etter sik i Jevdeš (Del I:12.2, fig. 4).

Jevdeš hadde 29 kastenotsteder (varp) dvs. hvor man kunne kaste not og trekke i land, regnet sørfra på østsiden:

(1) Lullegašsáttu, (2) Beazaš, (3) Goddonjuorra (4) Buksa, (5) Risseluokta, (6) Buoidecakki lulabeale, (7) Buoidecaggi, (8) Várevuole, (9) Ádjatnjálbmi, (10) Bántu, (11) Heavvotjogašnjálbmi, (12) Holgavárpi, (13) Doktanuori davabeale, (14) Doktanuori lulabeale, (15) Bárdnánluokta, (16) Buletgoađeovddal, (17) Jaltta-coagan, (18) Čáhcegeađgi, (19) Loddenjárga, (20) Goaskinluokta, (21) Biddu, (22) Nuohtholga várpi, (23) Gárevárpi (24) Stáffu, (25) Jevdešluobbal čoalbmi, (26) Gálššajohnjálmmi, (28) Fielbma-njálbmi (29) Jevdešluobbal nuorttabeale¹⁰¹ (Kart 3).

De fleste varpene er middels gode eller dårlige. Når man likevel fisket der, hang det sammen med værforhold og årstidene. Hvis det var sterk vind, måtte man kaste not der ikke vinden tok så sterkt, eller hvis det var klarvær, søkte man dit der man erfaringsmessig visste fisken sto. Noen steder var det best fiske om våren, andre steder midtsommers og

¹⁰¹Disse opplysninger er sjekket og delvis supplert med notater, nedtegnet av Johan M. Klemetsen

om høsten var enkelte områder bedre enn andre. Folk valgte med omhu hvor de skulle fiske etter vær og vind, og etter i hvilke årstid man befant seg i.

8.2 Fiske med landnot

Gangen i fiske med landnot etter sik kan beskrives slik fra man kommer til båten. Utgangspunktet er Jevdeš, men både i praksis og i prinsipp foregår dette i store trekk på samme måte:

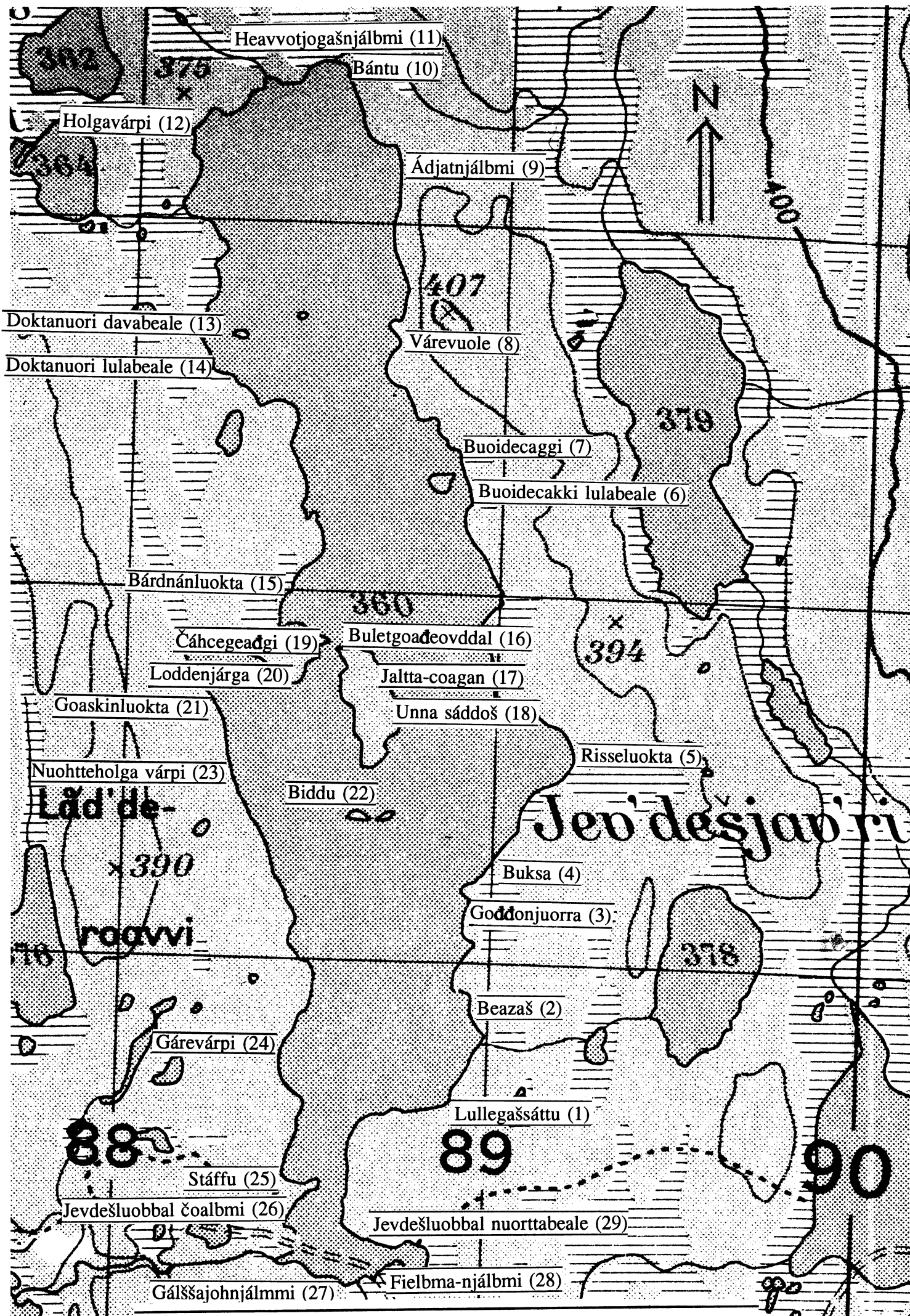
Man startet i Siebe seint på ettermiddagen, og gikk vel en halvtime etter en smal sti til sørenden av Jevdeš.

Båten var trekt så høyt oppe på land at den sto tørt. Båten har samme fasong som elvebåtene, men er noe breiere. Båten blir trekt på lunner på land, og proppen av torvmose i akterenden trekkes ut slik at alt vannet renner ut. Når båten skal klargjøres, stapper man torvjord i hullet i båtens akterende, setter inn tiljer og årer og drar båten ut i vannet. Deretter ror man til nota som henger til tørk.

Nota er hengt på et ca 10-12 m lang notstativ som består av lange rundstokker av bjørk satt på tre-fire tripoder. Området er inngjerdet med et skigardlignende gjerde av bjørk og bjørkestaur i en høyde på rundt halvannen meter. Båten stilles på langs av stranda, parallellt med notstativet. Først tar man tvunnet tægertau (*gáidnu*) i båten. Tægertauet kan være opptil 50-70 meter, mens selve notas lengde kan være mellom 150 og 200 meter. Så tas nota i båten - man begynner i den enden som skal sist ut av båten når man kaster nota i vannet. Når man kommer til midten av nota, er her det en tettmasket pose med flytebøye. Notposen er åpen for at den skal tørke. Den snøres og knyttet igjen. Resten av nota trekkes på båten med tilsvarende tægertau som i begynnelsen og legges oppå nota. Flytebøyen er festet til en fem-seks meter lang snor. Bøyen består enten av en halv meter lang stokk eller av et bredt bord, gjerne utskåret som et ansikt.

Det er høvedsmannen som har kontrollert at nota ikke har hull og som har trekt nota i båten. Den andre har stått bak på land og passet på at nota ikke setter seg fast. Til slutt satte han spillet på plass. Han setter seg fremst i båten og ror (*buiti*). Ofte er det en tredje person med, - det kan være en unge eller en ungdom. Dette er en viktig sosialisering og erfaringslæring for den unge. Han setter seg i midten av båten.

Etter et kvarter til en halvtimes roing går den unge i land aleine eller sammen med roeren og fester tægertauet ("landdelen") i en busk -

Kart 3. Jevdeš med markering av varper

en busk der man alltid har festet det. Så ror man en rett strekning både til tægertauet som flyter i vannet, og en fjerdedel til en tredjedel av nota er i vannet. Roeren må ro sakte og med jevn fart fordi nå står høvedsmannen og slipper ut nota. Roeren vet hvordan han skal nivillere, kanskje med litt instruksjon av høvedsmannen som gir tegn ved å nikke eller vri hodet. Dette forutsetter godt samarbeid og forståelse av tegn.

Etter at den tettmaskede posen og flytebøyen er i vannet, styres båten i en bue mot land. Når båten kommer til lands, står gjerne den unge, tar i mot og fester den med tau uten å trekke den på land. Båten skal ikke trekkes på land før høvedsmannen begynner å dra tægertauet inn med et spill. Han som rodde, starter å dra der tau er festet i en busk.

Slik trekker de litt og flytter innover der nota tas inn, gjerne i en liten vik eller bukt med sandbunn. Nota kunne sette seg fest i stein eller i en skrent (*beaŋka*). Her drar man nota inn langsomt og i jevn fart. Man følger med bøyen slik at man drar den jevnt i land. Småsiken som er på innsiden av nota, følger nota helt til posen. Det aller meste av fisken er i bunnen av notposen. Posen løftes i båten, snøret løses og posen åpnes. Fisken tømmes i båten foran føttene på høvedsmannen.

I Jevdeš kunne man få opptil 60-80 sik. Det meste var småsik, minst 90 % var under et halvt kilo. Man kunne også risikere å ikke få noe (*čáhcebáhhta*). Det var lite gjedde og ingen abbor eller andre arter. Det ble ikke gjort noe med fisken. Den ene delen av nota var trekt inn i båten, og den andre delen av nota og tægertauet ble nå løftet i båten. Nå var det å komme i båten og ro til neste varp.

Det var vanlig med tre notkast på en kveld, men hvis man fikk lite fisk, måtte man kanskje gjøre ett eller to notkast til. Etter fem kast ga man seg selv om det ble lite utbytte, i verste fall kanskje bare 20-30 småfisk.

Det var på nordenden at de beste varpene var. Derfor rodde man ofte dit. Hvis det var stille eller medvind, kunne man ro fra sør til nord på vel en halv time. Så var det å ro tilbake. Det tok litt lenger tid, både fordi båten var tyngre på grunn av våte garn og litt fisk i båten, og fordi roeren ikke lenger var så sprek. Det var et godt stykke - ca tre km å ro tilbake. Hele turen tok ikke lenger tid enn at man ikke hadde kaffe eller matpakke med seg. De unge hadde en liten matpakke, men ikke voksne.

Når man kom til båt- og notplassen, var det å trekke nota over staurene som dannet et stativ. Nå gjorde man det i "omvendt" rekkefølge

med at "landdelen" av tægertauet og nota først ble trekt opp og hengt opp. Til slutt hengte man "båtdelen" av nota og tægertauet. Aller sist tok man ut spillet (*gealli*).

Så var det å ro 50-60 meter til båtplassen der båten ikke ble trekt opp mer enn at akterenden sto vannet. Nå fordelte man fangsten i to ved å ta to og to like store sik og hive dem opp i hver sin konte (*gonte*). Når det var gjort, tok man ut tiljene og vasket båten. En mann sto i vannet og hev vannet oppover båten med et auskar. Etter det dro man båten opp og tok ut jordproppen laget av torvmose slik at vannet rant ut.

Etter at tiljene var satt på plass, tok man kontene på ryggen og gikk hjem. Hele fisketuren hadde vart mellom fire og sju timer, alt etter hvor i Jevdeš man hadde fisket og hvor mange notkast man gjorde.¹⁰²

8.3 Etterarbeid

Hjemme gikk man straks i gang med å sløye, samtidig som man fyrte i ovnen og satte gryta over varmen. Den største og beste fisken ble sløyd først og satt i gryta. Samtidig som man hadde salt i gryta, hadde man noen ganger også kvann. Men kvann hadde man som regel bare i slutten av juli og i august. Når man hadde sløyd all fisken, gikk man gjerne til den naboen som ikke hadde fisket, med kokfisk til dem. Hvis det var noe fisk igjen, lettsaltet man dem og kokte to-tre dager seinere.

8.4 Fisken renses og stelles

Da fisken ble tatt i land, gikk man straks i gang med sløyning og rensing. Dette skjedde gjerne i fri luft eller inne i våningshuset hvis det regnet, var mye mygg eller på seinhøsten når det var kaldt i været.

Når fisken er tatt i land, fordeles fangsten, og fisken settes opp i en korg (*gonte, gore*) som man kan bære som en ryggsekk. Når man kommer hjem, heller man fisken fra korgen over på en plate (bordplate) eller man tar en og en fisk fra korgen og og sløyer på en brei planke eller bord. På sik og harr, men ikke på laks, ørret, røye, abbor og gjedde, skrapper man skjellene bort med kniven. Fisken ligger på planken, man holder fisken i

¹⁰²"Med not etter sik. På sommerlig fiske med småbrukere fra Kautokeino" ble sendt i NRK Fjernsynet fredag 27. desember 1968 k. 21.20.

Det var et fjernsynsprogram på 20 minutter laget av Stein Ørnhoi i Siebe i august 1968. Aktørene var Daniel M. Hætta, Morten I. Hætta og Brita Ellen Hætta på notfiske i Galša. NRK har ikke arkivert programmet, men filmklippene på vel 60 minutter er oppbevart hos Odd Mathis Hætta. Han var også konsulent og deltok under klipping og redigering av programmet

hodet og fører kniven fram og tilbake fra halen mot hodet til alle skjellene er skrappt av. Fisken holdes altså støtt mens man arbeider fra halen mot hodet. Dernest gjør man det samme på andre siden, og til slutt skraper man skjellene fra ryggpartier og under buken.

Når skraping av skjell er ferdig, skjærer man et tverrsnitt i buken framme ved gjellende, og så skjærer man et snitt langs buken til gattet. Gjellene sammen med innvollene tas ut mens man passer på at ikke galleblæren går i stykker, fordi den gir fisken og leveren usmak. Man tar vare på lever og rogn. Når gjellende og innvollene er tatt ut, fjernes blodranden ved å føre knivspissen langs ryggbein fra hodet og mot gattåpningen.

Hvis fisken skal kokes fersk, er det ikke vanlig å vaske sik eller harr før man har den i kokende vann tilsatt salt og kanskje et stykke kvann, sløke eller et laurbærblad. Fisken blir først skåret i to til tre fingertykke skiver, men halestykkene skal være dobbelt så breie som de andre stykkene. Annen fisk, som røye, abbor og gjedde ble grundig skyllet før den blir skåret opp.

Behandling av fisk

Når folk fisket, var de klar over at fisken skulle reingjøres godt og behandles riktig hvis den skal bli holdbar og smake godt.

Når fisken dør, stivner kjøttet, men seinere blir fisken bløt og har lett for å råtne. Dette skjer mye raskere med fisk enn med kjøtt. Fisken er best og friskest nå den er fast og stiv. God fisk skal altså være fast og stiv, ha blankt, glatt skinn, klare øyne og røde gjeller. Fisk som ikke blir rensset, blir fort bløt, særlig når været er varmt. Bløt fisk smaker ikke godt. Fisken må derfor renses og innvollene tas ut så snart det lar seg gjøre etter fangsten. I motsetning til frisk fisk, er dårlig fisk bløt og slasket, den får snart matt skinn, bleke gjeller og begynner å lukte vondt.

Fisk har mye kortere holdbarhet enn kjøtt, men ved riktig behandling kan også fisken ha lang holdbarhet.

Mange synes at fisk ikke smaker så godt som kjøtt, men fisk er bygd opp som kjøtt. Fisk har riktignok finere bindevev enn kjøtt og muskeltrådene er kortere. Dette er årsaken til at fisk blir på en måte løsere enn vanlig kjøtt. Fisk inneholder dessuten mye mindre smaks- og luktstoffer enn kjøtt, og fisk har heller ikke de oppkvikkende purinstoffene (fysiologiske viktig stoffer og forskjellige syrer) som kjøtt har. Derfor synes de fleste at kjøtt smaker bedre og gir større metthetsfølelse. Men det er med fisk som med kjøtt, koker man de bare i vann og salt, blir det kjedelig mat. Hvis man derimot tilbereder fisken på forskjellige måter, tilsetter krydder og har tilbehør ved siden av, får man meget igjen ved god tillaging og variasjon.

Ramme 2. Behandling av fisk

Fisken kan også steikes, enten på spidd, i steikeovn eller i steikepanne. Noen synes at mellomstor fisk er best. Når man steiker på spidd eller i

Kart 4. Jevdes, Vuorašvárri og Náibesvuovdi var viktige ressursområder

ovn, deler man ikke opp fisken, men skjærer skråhakk i skinnet på fisken.

8.5 Oppbevaring av fisk

Fisk er som sagt lite holdbar i fersk tilstand, spesielt når det er varmt eller mildt. Dessuten vil støt og slag under behandling og under transport gjøre fisken enda mindre holdbar. Det var derfor viktig at fisken ble stelt riktig og omhyggelig fra først av.

Den fisken som ikke ble kokt når den er fersk, skulle etter sløyningen først skylles i rennende vann. Dette ble gjort ved at den sløyde fisken ble lagt i korga. Korga ble trykket flere ganger ned i vannet og deretter ristet. Så tok man en og en fisk som ble skyldt og vasket med en

børste laget av myke bjørkekvister, og lagt tilbake til korga. Det var viktig at gjeller var fjernet og blodranden langs ryggraden vasket bort. Etter en stund var vannet rent ut av korga og da sto salting og eventuelt røyking for tur.

Hvis man ønsket å spekesalte fisken, hadde man den i tretønner, som tok ca 30 liter (*njelot*). Tretønna skulle være helt tett, man varmet smør eller margarin og helte det kokende fett i bunnen av tønna og smurte den. Man kunne også bruke talg eller herdet dyrefett. Deretter hadde man litt grovsalt i botn av tønna, og så et lag med fisk i "geledd". Grovsaltet legges i et lag så tykt at man så vidt kan se fisken gjennom saltlaget. Det neste lag legges på tvers av det første lag, og så videre. Kvaliteten på de to-tre nederste lag ble ikke like god som lenger oppe. Derfor hadde man den minste fisken i de par nederste lag. Deretter ble den største og fineste fisken lagt. Tilsvarende gjaldt de to-tre øverste lag, man la den minste fiske der. Kvalitetsproduktet blir altså beskyttet med små fisk både nederst og øverst.

Når tønna var full, ble lokket lagt på. Oppå lokket ble det lagt flate steiner først og så enda flere stein slik at vekten blir omkring 8-10 kg. I løpet av det første døgnet legger det seg et lag med saltlake i tønna. Den er isolerende og beskytter fisken slik at den holder seg lenge. Man kan etter noen dager etterfylle tønna med mer fisk. Når det er gjort, har man tønna i en halvt nedgravd torvgamme eller i en grav i en bratt skråning hvor tønna dekkes til med palstorv. Når tønna nå er flyttet over på et kjølig sted, blir den stående der sammen med andre tønner til vinteren. Da kjører man med en reinraide og henter fisken. Dette skjer

som regel før jul.

Hvis fisken skal røykes, velger man først ut den middels store fisken av god kvalitet. Fisken lettsaltes, det vil si at man salter den betydelig mindre, i alle fall ikke mer enn en femtedel av det som brukes til spekesalting. Etter et halvt til ett døgn bindes to og to fisk sammen ved halefennene og henges over tverråser i torvgammen. Deretter lager man en svak varme med mye røyk. Varmen må være meget svak slik at ikke fisken steikes og detter ned. Det må røykes hele tiden for å holde fluer og andre insekter borte. Etter et halvt til ett døgn er fisken ferdigrøkt, alt etter hvor sterk røyksmak man ønsker. Den røykte fisken legges i en striesekk for å unngå fluer, til kjølig oppbevaring i fiskegammen eller i skråbakkegroppen ved siden av tønnene. Den røykte fisken er ikke så holdbar som den spekesaltede, og må brukes innen en til to uker. Man steiker den enten på spidd eller i panne.

8.6 Opptatt av å ha Jevdeš for seg selv og av forbedringer

Det stor vannet Jevdeš var selve matfatet for Siebefolket fra juni til november. Fisken var fast og hadde god kvalitet, men det var lite fisk i vannet og fisken var ikke stor. Gjennom en liten og sterkt meandrende bekk kunne man komme til et mindre vann sør for Jevdeš, nemlig Gálša.

Siebefolket ønsket nok ikke at noen andre skulle fiske der. Det var "deres" vann og matfat. Man må være meget godt kjent med vannet fordi det er mye stor stein der og mye av steinen er meget knudret. Steinene er sterkt forvitret pga. forskjellig hardhet i bergartene (Del I:1.5, pkt. 1 og Ramme 3). Steinene er enten "hullete" eller de har mange "fingre" som stikker ut. Det er bare gjennom lang praksis og erfaringskunnskap at man kunne fiske med not uten å miste hele nota eller deler av den i vannet. Selv erfarne folk kunne få nota fast i stein, det skulle kløkt og tålmodighet for å berge nota uten at den ble skadet.

Det fortelles en historie om hvordan Siebefolket kunne "beskytte" sitt matfat. En variant av historien er denne: En gang tidlig på 1930-tallet hadde noe kirkestedfolk fra Máttaluoppal (bl.a. Bekka-Máhtte og brødrene hans) sagt at Siebefolket hadde ingen enerett til å fiske i Jevdeš. Men da de var ukjente i vannet, spurte de hos noen av sønnene til Leammo-Máhtte, Ovlá og Morten, om hvor det var gode varp. Dette likte de ikke, men de tenkte at de skulle gi dem en lærepenge. De sa at på sørsiden av Bittu-suolu og Goahtesuolu var det et godt varp. Men faktum var at det var verst. For de første er dette vannets dypeste del, og

for det andre er det store steiner der, steiner som er så knudrete at selv et tau setter seg fast. Gutta fra Máttaluoppal ordnet med båt og not. De reiste til Jevdeš og skulle gjøre et godt notkast der de hadde hørt det var mye fisk. De kastet nota, og nota satte seg fast. Det sies at nota er der den dag i dag! Siden har ingen andre enn Siebefolk fisket i Jevdeš.

Det ble snakket om at hvis man senket vannstanden i Jevdeš, ville man få større fangster. Sommeren 1955 eller 1956 gikk man i gang med å utvide avløpet slik at vannet sank. Det var et dugnadsarbeid som foregikk i mange omganger. Vannstanden sank med bortimot en halv meter. Eksperimentet var mislykket fordi fisken forsvant. Etter to-tre år fylte man igjen med de stein man hadde tatt bort. Vannet steg, og fisket tok seg opp igjen.

I Siebeområdet var det først og fremst sik, men også gjedde og abbor, men sparsomt med lake. Ørekyte forekom i elvene (Del I:12.1-12.5). I midten av 1950-tallet kom herredsagronomen Jakob Beldo på at man kunne sette ut røye og ørretyngel. Dette gjorde vi i en eller to somrer. Fiskeyngel ble fraktet med traktor til Siebe, og derfra hadde vi den i beholdere som vi bar på ryggen så fort vi kunne til bl.a. Jevdeš, Geargat og Siebeelva. Vi visste ikke da om yngelen overlevde. Først over 20 år seinere begynte folk å få en og annen ørret i nota, på garn eller sluk. Fra 1980- og 1990-tallet har bestanden økt uten at sikbestanden er gått tilbake i Jevdeš. Dette kan henge sammen med at fra 1980-tallet var det nesten slutt på notfiske, bare litt garnfiske.

I prinsippet foregikk alt notfiske likedan som i Jevdeš. Men både i Gálša, Rietnjávri og de andre vann der de fisket, er det lite stein. Derfor var man mye friere til å prøve nye steder i vannet. Man risikerte ikke at nota satte seg fast eller at man skadet den.

8.7 Fisk til husholdning

"Til eget forbruk fisket vi i Jevdeš, vi for ofte dit for å kaste not. Folket i nabogården fisket også ofte til eget bruk i Jevdeš. Vi fisket som sagt hele sommeren i Jevdeš og alltid med not. Det hendte en gang i blant at vi prøvde med garn i Siebejávri, men ikke i selve elva. Når vi fisket i Siebejávri, fisket vi gjedde, og med garn", forteller Brita Oleanna (Vedlegg 3.5).

Den yngre søsteren, Anne Margrethe, forteller at de i blant prøvde notfiske i Siebejávri. Hun husker dette på grunn av en spesiell fornemmelse: "Om sommeren fisket vi av og til med not i nordenden av

Siebejávri. En gang husker jeg at jeg var i land og ventet mens de tok opp nota. Jeg lente meg mot et tre, og plutselig fornemmer jeg et uhyggelig sukk bak meg. Det var noe overnaturlig. Noe annet kunne det ikke være for det var ingen bak meg. Ellers har jeg ikke opplevd slike ting. Øvre Siebe var et fredelig sted" (Vedlegg 8.1).

Mathis A Skum (Vedlegg 10.2): "Áddjá ville alltid ha meg med når vi skulle fiske med not. Jeg lærte å kjenne Jevdeš godt og lærte å stille fisk, både å sløye, rense og salte. Jeg brukte å være sammen med áddjá (han var rundt 75 år under krigen) å kaste not i Jevdeš. Han ville at jeg skulle være med, selv om han de siste årene hadde dårlig balanse. "Du må ikke stå," brukte jeg å si, "du må gå på kne når du hiver ut nota". Men han ville stå, uansett".

8.8 Fiske i Rietnjajávri

Rietnjajávri og de to mindre vann Obbal og Skilggaš var de viktige fiskevann for salg av fisk for øvre Siebe og Oskal. Her kom man seint i gang med notfiske fordi vannstanden (flommen) i den strie Siebeelva mot Oskal og Rietnjajávri måtte ha gått tilbake, og fordi isen lå på de tre vannene. Det var gjerne først i juli at man reiste dit for en eller to uker. Slåtta begynte sjelden før i august. I 1957 var det ikke før i midten av juli; "*Odd Mate manai bivdoi Rietnjajavrai*" (Odd Mathis reiste til Rietnjajárvi på fiske) (Susanne M. Hætta i dagboka si for 14. juli 1957).

"Når vi fisket i Rietnjajávri, ble fisken saltet i kjørel (*njelot*) og solgt i Kuttainen i Sverige. Når vi fisket der, saltet vi fisken i kjørel (*njelot*) som var 1/4 tønne, ca 35 l eller *bulet* (1/2 tønne, 70 l). Etter som man fikk fisk, saltet og fylte man tønna, la bordbiter og stein som press. Man presset ut væske av fisken. Fisken ble mer holdbar og mer velsmakende når den var presset.

Så hadde man tønnene ned i jordgraver for lagring. Vi hadde også en slik grop i jorda, en kjølegamme, med tak over, der vi hadde våre tønner med saltet fisk", forteller Brita Oleanna (Vedlegg 3.5).

I tilknytning til et merkelig fenomen forteller hennes bror Daniel om notfiske i Rietnjajávri: "Når vi har vært på fiske med not i Rietnjajávri, kommer vi tilbake til fiskegammen grytidlig. Og hver gang når vi gjorde opp varme i gammen og begynt å koke fisken, hører vi at noen ror en båt inntil land. Vi hører hvordan årene slår mot båten når årene legges i båten. Vi hører når båten tar land. Når vi går ut for å se, er det ingenting å se! Og når vi går inn igjen, hører vi ingenting. Ikke før

den andre båten kommer inn til land. Da hører vi den. Det var ofte to notlag, i det ene vi fra Siebe, og det andre var Oskalfolk. Når det andre notlaget var kommet inn, så hørte vi ikke mer.

Vi var godt kjent med fenomenet, - vi hørte alltid roing og en båt som kom inn til land. Vi var ikke redd, - det var slik det skulle være. Det er jo en lys årstid, så vi hadde ikke noe grunn til å være redde. Om vinteren er det stille, da hører vi ingenting. Om vinteren har jeg overnattet der mange ganger, men uten å høre noe" (Vedlegg 1.15).

En vinternatt da han overnattet i gammen ved Rietnjajávri er det "gnaging og graving, jeg lytter for å finne ut hva dette er for noe. Jeg tenkte med det samme at dette er nok ikke spøkelser, det må være noe annet siden det er slik graving nå når det er blitt kaldere. Jeg skjønnte at det er rev. Om høsten har noen fisket, sløyd og rensset fisken inne i gammen og hatt avfallet utenfor gammen. Nå var reven her, graver og søker etter mat" (Vedlegg 1.16).

"Fisken ble solgt til Sverige og Finland. Man kunne selge så mye som man klarte å fiske, men man måtte lure seg forbi tollerne med fisken", sier Mathis A. Skum (Vedlegg 10.2).

8.9 Fiske i andre vann

Det ble fisket i andre vann også. Ellen Skum Bær (Vedlegg 11.6) forteller: "Vi hadde not, og vi fisket i Suohpatjávri. Siken var små, men fast og fin. Vi kunne få en og annen mager fisk (*roabat*). I Suttomašluoppal er det stor fin sik, noen skikkelig store. Også der fisket vi med not, men dette vannet har to botn, ellers ville fisken ikke klare seg over vinteren i det grunne vannet. I sørenden av vannet er det en kanal som fører nedover til den andre bunnen. Om våren er fisken dårlig, med jordsmak fordi de om vinteren har vært i det nedre bunnen. Men når det blir sommer, så blir fisken bedre. Feit og fast i fisken. Den gangen var det heller ikke gjeddemakk i fisken".

Anders Skum fra Ávževuopmi (Vedlegg 15.1 og 15.2) fortalte om naboen: Juhán-Ovllá fortalte meg om en spesiell hendelse som skjedde tidlig på sommeren for mange år siden. Det var godt notfiske. De fra Ávži var ikke så ofte i Ávževuopmi, men plutselig ser de noen som kommer bærende på en båt, akkurat som om det var en pulk. Nota og redskapene ligger i båten. "Hvor kommer dere fra?" "Vi kommer fra Goldin, vi har fisket med not der borte, vi fikk mye fisk", svarte gubbene. De hadde saltet fisken og skulle hente den om høsten, på snøføre.

Fra Goldin til Ávževuopmi er det fire km, - med to mindre vann i mellom. Men de er små, og til liten hjelp. De sa at det var mye lavdekke slik at det var lett å dra båten langs land, - det var nesten som å trekke på snø. Men likevel var Ávževuomi-Ovllá imponert.

De skulle videre til Čuonjajávri, men dit var det vanskelig å trekke båten. Ávževuomi-Ovlla sa at dette går nok ikke. "Dit klarer dere ikke å trekke båten, dere må nok vente til det kommer snø fordi det er kupert terreng. Og dessuten var det lange motbakker helt fram til vannet." Det skal vi nok klare, sa gubbene, bare vi får vite om de beste plassene for å kaste not. Ántta-Juhán fortalte hvor de skulle prøve. Bánne-Niga sa til ham at han burde ikke ha fortalt om de beste fiskeplassene før han selv hadde fisket.

Så skulle de fare, men de ventet på Ávževuomi-folket slik at de kunne starte samtidig nedover Ávžejávri omtrent til midten av det lange vannet. (...)

Tre dager seinere skulle Ántta-Juhán til Kautokeino og da la han veien om Čuonjajávri for å se om Ávži-gubbene fortsatt var der. Det var de, og de hadde fått tre *bulet* (1/2 tønne som svarer til 70 l). Dengang var det mye fisk der. De tok hver sin *bulet* på ryggen og gikk fra Čuonjajávri over Vuorašvárri til Ávži. Båten lot de være igjen. Den skulle de hente seinere. De skulle trekke den 4-5 km over land til Nammajávri og ro derfra til Vuorašjávri for å komme til Ávži. Dette ville ikke vært noe for dagens ungdom og folk.

Ávževuomi-Ovllá sa at dette hadde far hans sett, og fortalt han igjen. De var merkelige folk, de fra Ávži. De var sterkere enn folk flest".

8.10 Fiske i Lávvojávri og Ávžejávri

Anders Skum forteller om enda et fiskevann, Lávvojávri: To menn skulle til Lávvojávri for å fiske. Juhán-Ovllá har på forhånd fraktet både kjørler (*njelot*) og salt dit. Márjos hadde også tatt opp en del saker, men bare til Bađašjohka fordi han skulle fiske der først. Hvis det var dårlig fiske der, skulle de fortsette til Lávvojávri. De hadde avtalt det slik at Márjos skulle reise dagen før for å ta sakene sine fra Bađašjohka til Lávvojávri.

De fisket i Lávvojávri og saltet i fire kjørel (*njelot*). Márjos foreslo at de ikke lagrer fisken ved torvgammen. Men Juhán-Ovllá mente det var trygt ved gammen fordi han skulle hente dem tidlig på høsten. Márjos satte sin et annet sted. Juhán-Ovlla sa siden at han angret. De finske samene hadde reinen sin der. Lántto-Heaika eller som vi kalte ham,

Lántto-Finko, var dreng hos dem. Han hadde funnet spekesiken og tatt begge kjørlene med. Da Juhá-Ovllá skulle hente fisken seinere, fant han bare Márjos sine.

8.11 Å fiske med ruse seinhøstes i Lávvojavri

Daniel M. Hætta forteller: "En gang seint på høsten var Juhán-Ovllá og jeg på fiske i Lávvojavri. Han hadde ventet på meg. Det var så seint på høsten at vannene hadde frosset og vi slo både sneller og starr på isen. Men han hadde også veldig lyst å komme på fiske. (...).

Juhán-Ovllá sier til meg at han har tettet igjen Vákšajohka som renner ut i det store Lávvojavri. Du kan få lott hvis du blir med meg for å hjelpe, sier han. Jeg får halvparten av all fisken hvis jeg blir med. Det tar knapt en ukes tid. (...).

Så laget vi ruser (*meardi*). Han hadde materialer, verktøy og utstyr, og dessuten kunne han dette. Det tok ikke lang tid å lage ruser av vanlige fiskegarn. Så tok vi beina fatt. (...).

Det er langt fra Ávževuopmi, sikkert mye over to mil. Det tok en hel dag å gå fra Ávževuopmi til Lávvojavri. Selv om det var ganske tidlig på høsten nådde vi ikke fram før det ble mørkt. Lávvojavri ligger så høyt oppe at det allerede var is på vannet.

Vi gikk rett over på den andre siden av vannet. Det var en liten torvgamme der, like ved bekken Vákšajohka. Før bekken løper ut i Lávvojavri, er det en liten kulp ikke større enn dette rommet vi sitter i (ca 20 m²). En helt rund kulp, og mot det store vannet var det en steinsetting som vannet renner igjennom. Juhán-Ovllá har vært her tidligere på sommeren og stengt bekken med stein slik at fisken ikke slipper ut i Lávvojavri. Det var ikke is på kulpen, kanskje fordi den var fullt av sik. Jeg gikk til kulpen og stakk kjeppen i kulpen. Det var helt full av fisk i kulpen, kulpen kokte. Fisken går oppover bekken om sommeren, og når det blir kaldere i været, trekker den tilbake. Det er altså fisk som kommer ned fra Vákšajohka og tilbake til det store vannet igjen. Men så blir det stopp fordi han har satt en demning ved utløpet.

Jeg sier til Juhán-Ovllá at det er så fullt av fisk i kulpen at vannet koker. Vi hadde et lite finmasket garnstykke, to-tre favner lang, og rusen som vi hadde laget. Han sier at jeg må kaste garnet ut i vannet. Jeg gjorde det, og det satte seg fisk i garnet slik at garnet ble helt kvitt av sik. Og ganske store fisk (*láikkut*). Det var nok med ett kast.

"Vi må koke fisken", sier han. Fisken som har stått så lenge her, er

vel i så dårlig hold at den ikke er spiselig, sier jeg. "Jeg vet ikke, vi får se," sier han. Jeg begynte å sløye fisken. Fisken var så fast og feit at det ikke var til å tro. Inne i buken var det bare fett, i hver eneste en. Vi spiste godt. Jeg tror vi kokte flere kasseroller med fisk før vi la oss. (...).

Etter å ha kokt kaffe og spist neste dag, så begynte vi. Vi ordnet rusen, tok bort noen stein fra demningen og satte rusen på plass. På vannet er det is, men der bekken renner ut i vannet er det en liten åpning. Derfor er størsteparten av rusen nede i vannet. Han holder rusen på plass mens jeg skremmer fisken. Fisken blir skremt og svømmer inn i rusen. Rusen blir så full at den bugner, full av fisk. Rusen blir så full som en full striesekk, men rusen er selvsagt mye større enn en vanlig striesekk. Når rusen er helt full, tetter vi igjen åpningen på bekken med stein og drar forsiktig rusen bortover isen. Her tømmer vi rusen. Slik fortsatte vi hele dagen til kulpen var tømt. (...)

Seinere på høsten kjørte jeg med reinraide og hentet fire lass med sik på tross av at reven hadde tatt minst halvparten av fisken. Reven hadde gravd opp gropen der vi hadde gjømt fisken. Det var revespor som gikk i alle retninger fra fiskegropen. Men likevel var det fire reinsledelass.

Da jeg kom hjem til øvre Siebe med min andel på to lass, reiste min far og jeg til Kuttainen i Sverige for å selge fisken. Vi kjørte med rein, stoppet ved Rietnjajávri hvor vi tok flere 30 liters kjørel¹⁰³ (*njelot*) med spekesik til Kuttainen. Jeg solgte mine to lass med sik, og fikk 150 kroner. Det var penger det - den gang. Nå var jeg en holden mann - 150 kroner i lommeboka" (Vedlegg 1.9).

8.12 Om storfisken i Ávžejávri

Anders M. Skum forteller om en spesiell hendelse mens de fisket i Ávžejávri. Jeg fikk en fisk den natta da far min døde, og akkurat på det tidspunktet. Jeg har sett mange forskjellige fisk, men akkurat en slik jeg fikk da, hadde jeg aldri sett. Og jeg tror det kommer til å gå lenge før jeg igjen får en slik fisk. Det var en røye som veide 6,5 kg. I det vannet var det også store gjedder, slike som kunne slippe unna ved å svømme tvers igjennom notposen (*nuohte-bađa*).

Denne gang var det ganske mye fisk i notposen da Niillas løftet den opp. En stor fisk rev opp nota og kom seg ut av posen. Niillas sa at det

¹⁰³en 1/4 tønne, volum 34 1.; "fjerding, kjørel som tar en kvart tønne" Lappisk ordbok, bd. I. Oslo 1962

var mange og store gjedder. Jeg fikk tid å se, og jeg så at dette ikke var en gjedde. Men jeg fikk slått den i svime. Jeg sa at en så stor fisk har jeg aldri fått før. Da han så den, sa han at det må være en laks. Også slikt et svært underbitt med mothake. Vi fikk også en liten røye på et halvt kilo. Vi snakket ikke mer om det.

Da kona hans så fisken, sa hun at hun har sett fisk i all slags størrelse i Geađgejávri, men ikke en så stor røye. Også før i tiden var det mye storfisk i vannet, men ikke sånne" (Vedlegg 15.11).

8.13 Fiske under isen, med not (čeret) og garn (juoŋastit)

Det var to vanlige måter å fiske under isen, med not (čeret) så snart isen var sterk nok til å bære, og med garn (juoŋastit) seinere på høsten og vinteren. En gang tidlig på 1950-tallet sluttet man å fiske med not under isen. Det var vanskelig, krevde minst tre-fire personer, var tidkrevende og ga lite utbytte. Fram til mellomkrigstiden ble det fisket med ruser om høsten. Allerede før krigen var det nok også slutt med fiske av lake med angler om høsten eller å slå med øks på isen der laken sto på grunt vann.

8.14 Juoŋastit - fiske under isen med garn

Mathis Aslaksen Skum har fortalt meget detaljert hvordan man fisker med garn under isen: "Vi fisket mye under isen. Det gjorde vi også i Jevdeš, og i Suolojávri. Vi begynte i desember, men enkelte år kom frosten seint og vannene frøs ikke skikkelig. Men det var en fast regel at fisket under isen skulle begynne før jul. Vi holdt på til slutten av januar. Etter den tid - i februar og til april - står fisken i ro. Dessuten blir isen stadig tykkere, og det blir tyngre å hakke hull i isen når vi så etter garn.

Vi måtte ha utstyr for å hugge isen, det var øks, hakke og spade for å lage hull i isen. Først hakket vi og hogde hull i isen, og spaden brukte vi for å måkke unna snø og isklumper. Vi laget noen ganger tre-fire hull og andre ganger bare et og et om gangen. Deretter spikret vi sammen lektere som ble til 10-12 meters stenger. De kunne være en-to tommer i tykkelse og to-tre tommer i bredde. Stanga (čuolgu) kunne være 10-12 meter, kanskje litt lenger. Vi spikret den sammen på isen, i kanskje mer enn 30 graders kulde. Vi satte en snor fast i enden av stanga. Så førte vi stanga under isen til neste hull, og neste igjen. Etter snora hadde vi garn som ble satt under isen. Vi kunne ha opp til tre-fire garn på tre-fire steder slik at det kunne bli 10-12 garn under isen, men

jeg tror ikke vi hadde mer enn toppen 15 på det meste. Det var jo frost og kaldt.

Vi så etter garna to ganger i uka. Da startet vi hjemmefra i fem-seks tida om morgenen. Kjørereinen hadde vi henta om kvelden, så alt skulle være klart om morgenen. Det var et slit i kulda. Det var kaldt, men vi ble fort varme når man skulle hugge for å åpne hullene. Hvis fingrene ble kalde og vi frøs, stakk vi hendene ned i vannet for at vi ikke skulle forfryse dem" (Vedlegg 10.9).

Søsteren hans, Ellen Skum Bæhr hadde også vært med på isfiske: "Fra førjulstida, før isen ble for tjukk, starter vi med isfiske med garn i Suolojávri. Først lager man hull i isen, og så fører man en lang stang under isen til neste hull. Vi festet en snor bak i stanga. Og etterpå festet vi garn i snora og drar garnet under isen til neste hull. Av og til setter vi flere garn etter hverandre. Vi ser etter garna to ganger i uka. Da fester vi først en snor i garnenden, og går til neste hull for å dra garnet og ta opp fisken. Så drar vi garnet tilbake med snora. Det er best å gjøre det når man er to.

Det tar en hel dag å reise dit, se etter garna og kjøre tilbake. Av og til hadde vi lavvo der vi overnattet. Fisken som vi fikk, frøs med det samme. Vi solgte fisken til Sverige.

Jeg har aldri likt den fisken spesielt godt. Jeg synes ikke den var god. Først skal man sage fisken i passende snitt, og så koke de hel, uten å ta innmaten ut" (Vedlegg 11.8).

8.15 Čeret - å fiske med not under isen

Når den første isen var tykk nok til å bære, fisket man med not under isen. Et godt tegn på at isen bar, var at den hadde sprukket. Sprekkene førte til overvann som frøs, og dermed blir den tykkere, forteller Mathis A. Skum.

Karen Marie (f. Hætta) Oskal (1903-1985) giftet i 1925 med Isak A. Oskal. De bosatte seg i Oskal. Før den tid hadde Karen Marie vært med på notfiske under isen på Jevdeš. I et intervju med sin datterdatter har hun fortalt om metoden:

"Vi brukte å fiske under isen (*čeret*) i Jevdeš. Vi fisket i oktober mens isen ikke var så tykk. Vi var der gjerne tre ganger med en ukes mellomrom. Det var før flyttsamene kom, så vi hadde ikke rein. Vi - min far, Daniel, Brita og jeg - kjørte med okse til vannet".

Hennes yngre søster, Brita, husker hvordan det var å kjøre med

oksen: "Oksen brukte vi på samme måte som hest. Den var vårt kjøre- og transportdyr. Vi hadde oksen til arbeid i slåtta, og til Jevdeš. Når vi hadde fisket med not, hentet vi oksen for å ta fisken hjem. Det var en meget tam oksen. (Mens hun snakker, viser hun hvordan de kjørte). Det var vi jenter som kjørte med oksen. Guttene var selvsagt med. Men oksen tålte ikke at de kom i nærheten. Den kunne stange hvis de kom for nært. Med den var helt rolig når vi jenter satte seletøy på. Det var vi jenter som brukte å dressere oksen og kjøre med den" (Vedlegg 3.3).

Deres yngste søster, Anne Margrethe, forteller om å kjøre med oksen: "Jada, jeg har vært med når vi har kjørt med okse. Vi kjørte til Jevdeš der vi fisket med not under isen. Jeg husker at det var i sørenden av vannet, Jevdešluoppal, der det var fin botn uten stein. Der satte vi not under isen. Vi brukte ikke å være i Gálša.

Det var meget artig å fiske. Vi laget først et stort hull i isen. Deretter drog vi nota utover til hver sin side. Dette ble gjort med lange stenger av lektere (*čulgu*). Så ble det hugget hull i isen bortover for å strekke ut nota. Vi fikk mye fisk og fisken var meget god i Jevdeš. Det ble full last for oksen. Men oksen brukte å springe noe fryktelig. Jeg brukte å være veldig redd" (Vedlegg 8.1).

Karen Marie forteller også om fiskingen: "Vi hugger et stort hull i isen og isbitene trykker vi under isen. Og så stikker vi den lange stanga under isen. Vi har på forhånd skrittet opp lengden på stanga og deretter målt på isen hvis det er snø. Hvis det er blank is, så ser man stanga under isen. To fører stanga under isen mens to andre kaster nota litt etter litt i det store hullet. De som fører stanga, hugger hull i isen for å få føre stanga videre.

Vi har en stokk med krok (*válgamuorra*) som i vannhullet settes under stanga. Hvis stanga ikke treffer vannhullet, har vi en lengere stokk med krok (*viippat*) som vi bruker for å trekke stanga til hullet.

Stanga føres framover. Bak i stanga er tægertauet festet, og bak tauet nota. Inne ved land er det et stort hull i isen der man nå trekker stengene opp, løser tægertauet og trekker inntil nota kommer. Nota er på forhånd merket - gjerne ved at litt sennegras er bundet to-tre steder i nota slik at de som drar nota inn, kan gjøre det parallellt. På den måten kommer den tettmaskede notposen rett og fisken fanges inn i posen.

Et varp tok hele dagen. Vi kunne få opp til en halv *njelot* (ca 15-20

liter) med fisk. Nota ble hengt til tørk på notstativet, og vi kjørte hjem".¹⁰⁴

8.16 Lakefiske under isen

Anne Margrethe Hætta forteller om lakefiske: "Om høsten brukte jeg å fiske lake under isen. Jeg var såpass gammel jentunge at jeg brukte å gå på skøyter dit. Jeg kunne gå på skøyter. Jeg startet fra øvre Siebe, og gikk nedover forbi nedre Siebe til Leaviluokta. Leaviluokta er en meget grunn bukt. Det var på den første isen om høsten. Der brukte jeg å fiske etter lake. Det var min mor som brukte å lage fire-fem angler av einer. Hun laget angler av krokdelen, det er en slags kvist (mothake). Og så hadde man angelen i snøre på en kort stang. Hun laget fire-fem slike angler med mothake.

Jeg gikk på skøyter dit, - isen var ganske tynn. Jeg slår et hull i isen, og slipper angelen ned i vannet. Jeg slår hull i isen enten med øks eller stav med jernspiss. Jeg lar anglene bli igjen over natta. Neste dag går jeg på skøyter dit igjen, - og det er lake i hver eneste krok. Jeg husker ikke riktig om jeg brukte noe agn. Det er mulig jeg hadde noe på. Jeg har så fisken i et knippe, og ordner anglene. Så går jeg på skøyter tilbake. Jeg fisket i noen uker - hvis det ikke ble for mye frost. Det var bare jeg som fisket, ingen av brødrene mine gjorde det.

Så sløyer vi laken, tar vare på leveren og rogna som smaker veldig godt kokt. Vi koker ikke fisken til oss selv, men til kyrne. Vi rensset fisken godt før kyrne fikk dem. Kyrne likte dette veldig godt, og de melket bedre. Vi pleide ikke å spise fisken selv, vi spiste alltid bare leveren og rogna fersk. Leveren var småkornet, men det var ikke store mengder vi fikk. Veldig godt. Om høsten, en måneds tid - var dette en delikatesse.

Ellers fisket vi ikke med angler, verken gjedde eller abbor. Det var ikke skikken. Men med garn under isen har jeg fisket. Og med not under isen (*čeret*).

Jeg har vært med i Rietnjajárvi. Om våren drev vi med not i flere uker. Og folk fra Oskal fisket der. Folk i nedre Siebe fisket i Bajašjávri ved Siččajávri" (Vedlegg 8.4).

Hennes eldste søster, Brita Oleanna (f. 1907) forteller: "Jeg har ikke fisket lake, jeg kan ikke huske det. Min mor pleide å fortelle at hun

¹⁰⁴Karen Marie Oskal, s. 89 i: Mitalusat ja dáhpáhusat. Guovdageainnus 3. Kautokeino historielag u.å (1996). ISBN 82-993253-1-5. Forkortet og oversatt av Odd Mathis Hætta

brukte å fiske lake da vi var små. Hun fisket i Geargat. Det var om høsten man fisket lake når det var is. Mor fortalte at hun fisket under isen. Hun laget angel av einer, og hadde en slags åte på angelen, jeg vet ikke hva. Jeg kan ikke huske akkurat når de fisket lake, men mor forteller at hun fisket lake på grunn av den fine leveren. Jeg vet ikke hva de gjorde med selve fisken, men leveren var god. På grunn av isfiske lærte jeg meg å gå på skøyter. Jeg lærte, men jeg var ingen mester. Men jeg klarte å stå på skøyter" (Vedlegg 3.5).

Mathis A. Skum forteller at "I Siebejávri kunne vi ikke fiske (vannet er meget grunt). Men det hendte at jeg så etter lake. Når jeg så laken under isen, slo jeg den med øksa. Laken går på grunt vann og presser seg mellom botn og isen. Når jeg slo med øksa på isen, besvimte den, og jeg kunne hugge isen og ta den opp. Men vi brukte ikke lake til menneskeføde. Laken skal være god fisk. Men jeg synes å huske at vi kokte den til kyrne" (Vedlegg 10.8).

9.0 UTMARKSRESSURSER

Med utmarksressurser menes naturressurser som ikke er omtalt i det foregående, det er brennelsveden, lav og bær.

9.1 I vedskogen

I Siebe som ellers i Kautokeino kommune, er bjørk den vanligste brennelsveden. Tregrensen for bjørk går opp til 400-450 m.o.h. Med unntak av områder over tregrensen og myrer, vokser fjellbjørk det stort sett over alt (Del I:4.1, 4.6.3). Ingen av de andre treslag på vidda kan verken i mengde eller varmekapasitet måle seg med bjørka. Det var vanlig å gå i vedskogen rundt St.Hanstider da skogen var begynt å grønnes. Om høsten når marka var frosset, kvistet og røyste man veden. Ved ble transportert hjem på vinterføre.

Råemner til redskaper og installasjoner

Hvis det var friske og rette stenger, kunne den tørre og harde veden bli til gode råemner for redskaper og forskjellige installasjoner.

Man hadde behov for ulike typer råemner. Det meste kunne kanskje ikke tas ut i forbindelse med vedhugsten. Når man var ute, måtte man ha øynene med seg og blinke ut gode råemner til de forskjellige redskaper. Ofte tok man ekstra turer for å felle eller hente passende emner i skogen.

Lange slanke strenger av ungbjørk ble brukt til gjerde- og hesjestolper (*áide- ja áhcestuolpu*) og annet til gårdsbruket, som rive- og høygaffelskaft (*rifo- ja háŋonádda*), til teltstenger (*lávvo-muorat*), til stenger for høystakker (*stáhkacáhkit ja biile*), not- og garnstativ (*nuohte- ja fierbmeholggat*) og til skjæker (*áissát*). Kom man over riekuler (*báhkki*), tok man vare på dem for bearbeiding til trekopper (*guksi*). Det kunne kanskje bli en stor melkebutt (*náhppi*) av riekula. Bjørk som vokser i bratt og ulendt terreng, vil få en buet rotende slik at de egner seg godt til buesperrer (*goahtebealljijt*), til orv (*liššanádda*) og til naturlig bøyde sledemeier (*reahkamielggas*). Flammebjørk egner seg godt til bogtre (*leangamuorra*), knivskaft (*niibenádda*) og til økseskaft (*ákšonádda*). Kraftige bjørkestammer med gaffelgrener tok man vare på fordi man kunne bruke dem til å reise tripoder (*caggi*) det vil si stativer til å ha stenger på for så å henge opp not eller garn. Slik tripoder blir også brukt når man lager høystakker, og til å støtte høyhesjer i løs og myraktig jord.

Det var i det hele tatt praktisk å ha en del tørre og avbarkede stenger og stolper av forskjellig størrelse, fra tynne stokker på et par meter til lange, kraftige stokker på fem-seks meter.

Ramme 3. Råemner til redskaper og installasjoner

9.2 Felling

"Man må i vedskogen om våren, i begynnelsen av juni, for å felle trær. Man skal felle trærne etter løvspretten, men man må ikke vente for lenge. Ikke bare det, månen skal være voksende. Veden blir ikke tørr hvis man feller trærne når månen er minkende. De unge tror ikke på det, de

sier dette er bare noe tull" forteller Mathis A. Skum (Vedlegg 10.7). Og fortsetter: "Vi brukte en ukes tid på å felle brenselsveden. Vi brukte bare øks, men øksa måtte være nyslipt. Vi brukte ikke sag, de sa det var bare tull. Men jeg har i ettertiden sett at det hadde vært lettere med håndsag. De var alltid så forsiktige med sag, og filte ofte slik at det nesten ikke var sagtagger igjen. De hadde vel ikke råd å kjøpe nye sagblad. Hvis du under trefellingen bare en eneste gang kommer bort i stein med øksa, får du kjeft. Man behøvde ikke å løfte rotenden på stubben. Vi hadde vedhogst nord for Jevdeš, i nærheten av Náibesčohkka. Det ble hogd mye mer ved enn nå, rundt 50-60 reinsledelass. Man måtte fyre i ovnen hver dag, og koke på ovnen. Dessuten måtte vi koke til kyrne" (s.s.).

9.3 Kvisting og røysing

Mathis A. Skum er god til å beskrive også denne arbeidsoppgaven: "Å kviste og røyse veden skulle skje om høsten, i oktober. Men det var ikke faste frister, vi gjorde det når det høvde seg slik. Men det var i alle fall en god stund etter at slåtta var ferdig. På den tiden tok slåtta all tid slik at vi hadde ikke tid å gå i vedskogen før slåtta var ferdig. Vi hadde ikke maskiner, så alt ble gjort med håndkraft. Det gikk gjerne et par uker til kvisting og røysing. Man må røyse veden, slik at den ikke kommer under snøen" (s.s.).

Edvard Nilima som bodde på kirkestedet, hadde vedskogen oppover elva mot Galaniitu: "Jeg var i vedskogen om våren, like nedenfor husene til Mávnnos-Bierá, omtrent der ferdelsevegen går over elva og der de flytter med reinflokkene. Den gang hadde vi ikke motorsag, vi måtte bruke øks. Jeg hadde felt trær hele dagen, og nå gikk jeg til et sted der jeg kunne lage bål og koke kaffe. Jeg ble så trøtt at jeg blundet først etter at jeg hadde lagt innerteltet (*rákkas*) over så ikke insekter skulle forstyrre meg" (Vedlegg 14.9).

9.4 Transport

Veden kunne transporteres hjem enten med hest eller rein. Det var en fin anledning til å temme rein når man hentet veden. Sleden foran var så tung at den utemmede reinen ikke klarte å velte den, og samtidig var sleden som den skulle trekke, tung nok til å holde den utemmede mellom skjækene:

"Om vinteren kjørte vi veden hjem, og det hendte at vi måtte hente veden på skareføre, seint på vårvinteren. Vi brukte utemmede til arbeidsrein når vi hentet veden. Da ble de temmet til arbeidsdyr. Jeg kunne godt

kjøre med hest, det er noe jeg virkelig kan. Man gjør på samme måte når man kjører med hest som med rein, men for å styre og kommandere hesten, måtte det gjøres på en annen måte enn med reinen. Hesten har en annen type tømme enn rein. Hesten er helt annerledes og har annet lynne enn reinen. Man har aldri reinen i raid med en hest. En vanlig reinraide besto vanligvis av seks-sju rein" (Mathis A. Skum, 10.8).

Bilde 21. *Veden er røyst*

I tilknytning til en episode, kommer Daniel M. Hætta inn på vedtransport: Det er for mange år siden, før krigen og før jeg ble gift (1938). Det var om våren med lyse netter at jeg var på tur til vedskogen på østsiden av Jevdeš. Vinterveien deler seg i to, en som går langs bekken Jevdeš-johka, og en som går nærmere vannet. Jeg valgte å kjøre nærmere bekken fordi det var kortere vei. Jeg stoppet litt opp før jeg gikk med

reinraiden mellom haugen og bekken. Jeg lot reinraiden bli igjen og selv gikk jeg for å undersøke om man kunne komme oppover langs bekken. Det var skikkelig skareføre. Jeg gikk mot bekken og så at det var en råk der. Jeg så straks at det ikke gikk an å komme med vedlass langs bekken (Vedlegg 1.17).

Utvalgte emner til redskaper og bruksting

Det var ofte flere omganger med turer til skogen for å finne gode råemner. Ofte fant man jo ikke utvalgte emner under vedhugsten fordi brenselsveden er større og grovere.

Om våren kunne man reise ens ærend for å felle utvalgte trær som siden skulle brukes til å lage redskaper og andre bruksting av. Da flekket man never og bark allerede under fellingen om våren. Veden skulle bli ekstra hard, og man kunne benytte dette til ting som skulle være sterke og solide.

Hvis man f.eks. skulle finne riktig gode emner til hesje- og gjerdestaur, emner til tripoder og rette, solide stenger til telt, forrådsstillas (*luovvi*), stativ for not og garn, skjæker til sleder og andre redskaper og installasjoner krevde det mye arbeid. Det var krav om at noen skulle være sterke og solide og med rette stenger, andre skulle være gaffeldelt. Råemner til f.eks. bogtre fant man i bakker der treet først vokser ut og så retter stammen seg i vertikal stilling.

Tilvirking av redskaper

Ved tilvirking av rette stenger kan emnene bli kvistet og avbarket med det samme de felles, eller man venter noen dager slik at bladverket trekker ut vannet og sevjen. Ikke så sjelden foretas kvisting og barking først om høsten. Hensikten er å få førsteklasses råemner og materiale. Den første forutsetningen er jo et godt materiale, og den neste som selvfølgelig er like viktig, er et godt håndverk.

Hesje- og gjerdestaur

Når man blinker ut hesje- og gjerdestaur i ungsbogen og feller dem omkring St. Hanstider, bør det gå en ukes tid før man kvister og barker dem. Emner til hesjestaurene bør være opptil 4 m lange, mens emner til gjerder ikke behøver å være lengere enn vel to meter. Tykkelsen en halv m over rota bør være omkring seks-åtte cm i tverrsnitt. Når vannet er trekt ut, er stammen "død". Stammene kan bli liggende i marka med rotenden oppå kvister slik at den tørker og herdes.

Man kuttet staurene på toppen slik at de får en passende lengde. I noen tilfeller der rotenden var kroket og knudret, kuttet man en bestemt lengde og så gjensto bare spissingen. Da er staurene klare til å settes opp.

Ramme 4. *Emner til utstyr og redskaper*

I en sammenheng fortalte Anders Skum da Juhán-Ovlla skulle i vedskogen og i distraksjon tok feil: "Han skulle ha vært i vedskogen for å hente ved. Han gikk for å se etter sine rein, og tok den gode kjørereinen. Han hadde seletøy på. Han kjører til Siebe, men skulle egentlig til vedskogen. Han satte avsted, men tenkte ikke over hvor det bar. Han hadde jo ikke reinraiden med for å ta ved. Nei, tenkte han, nå har han i

alle fall kjørt opp spor. Han kjørte tilbake. (...)

Han var sint på seg selv, fylte sledene med brenselsved, og kom tilbake. Da var det allerede blitt på morgenkvisten neste dag. Marit våknet, og spurte hva dette var for noe. Han lastet av sledene, lot reinen hvile og spise litt, og så kjørte han igjen for å hente enda en forsyning med ved (Vedlegg 15.13).

Å hente ved både med hest og med rein, var ikke uvanlig. En gang da John Biti var 15-16 år var han sammen med Leammo-Máhtte i vedskogen, da kjørte John med reinraide og den gamle med hest: "Hesten som hette Tora var meget rolig, men de siste årene lystret den ikke alltid den gamle gubben, men overså han. Jeg husker en gang da han og jeg kjørte til oppunder Náibesčohkka fort å hente ved, han med hesten og jeg med rein. Da vi hadde lastet ferdig, og skulle kjøre, var det en nedoverbakke. Han begynte å kommandere hesten, hesten begynte å gå, fortere og fortere. Og så ramla gubben ut av sleden, og hesten fortsatte. Jeg kom etter med reinraiden så han karret seg opp i sleden min. Áddjá var skikkelig forbannet, men hesten fortsatte og gikk aleine hjem, med vedlasset. Hesten var hjemme lenge før oss. Da vi kom, var det like før dem skulle ut for å se etter oss" (Vedlegg 5.4).

Seletøy, skjæker og annet til sleder

Skjæker er stenger der rotenden er festet til sledens fremste "fot" (*reahkajuolgi*) med tømme av kobbeler og framenden av skjæken med orring festes til reinens dragreim (*unna ruomaš*). Skjækene som er ca to meter lange, skal være solide og elastiske, rotenden er ca. fem-seks cm i tverrmål, noe mindre mot toppen. Et gårdsbruk eller flyttsamesiida, har vanligvis et forråd på 15 - 20 par skjæker.

Seletøyet består av et par bogtre som i størrelse og fasong skal være formet slik at de passer, ganske stramme, men uten å gnage. Forøvrig er de andre delene laget av preparert kobbe- eller garvet storfeler. Bare rygg- eller bærereim (*čielgebáddi*) kan være laget av kombinasjon lær/tekstil eller bare tekstil. Ryggremmen er da komponert og pyntet i samme farger og med tilsvarende pyntebånd og kroklisser som kofte og lue. Reinens seletøy har ikke baksele eller ryggreim. De andre hoveddelene foruten ryggreim, er bukgjord (*čoaŋjebáddi*) og draglær (*ruommat*). De skal være stramme, men likevel så rommelig at man lett kan stikke handa innunder.

Ramme 5. Seletøy og skjæker

9.5 Lavsanking

Lav ble primært brukt til reinfór, men også som tilleggsfor for kyr. Det var bare Cladoniaarten kvitkrull (sam. *oaivejeagil*) og delvis en Stereocaulunart; vanlig saltlav (sam. *smarvejeagil*) (jfr. Del I:5.11, 5.13) som

hadde betydning.

Det er ikke så mye av lav at det vil svare seg å sanke over alt, men det var en viktig ressurs. Derfor var enkelte områder fredet som beiteland, bl.a. Vuorašvárri: "På Vuorašvárri hadde flyttsamene aldri sine reinflokker, men seint på våren kunne vi ha vår čora der. Særlig hvis det var skare slik at reinen vandret mye. Det var vanskelig for reinen å slå hull i den harde skaren for å finne mat," forteller Mathis A. Skum (Vedlegg 10.8).

Hans søster Ellen Skum Bæhr vokste opp ved Suohpatjávri: "Vi sanket lav på Vuorašvárri. Rundt Suohpatjávri og ellers rundt husene var det ikke noe lav igjen fordi flyttsamene hadde latt flokkene sine beite opp all laven. Vi var ikke aleine, det var alltid mange kirkestedfolk der oppe på fjellet. Alle fór dit for å sanke lav" (Vedlegg 11.7). Om høsten måtte man gå til fots til Vuorašvárri - en tur som tok rundt tre timer. Man startet om formiddagen. Etter å ha rastet, arbeidet man til det begynte å mørkne før man tok kveld. Vi hadde torvgammer under foten av fjellet der vi overnattet.

Det er tre "faser" i dette arbeid. Først er det å lage lavputene (sam. *bordit*), så er det å samle dem i hauger (*bajidit* "legge klumper av avrøsket renlav i haug" i Lappisk ordbok, bd. 1) og til slutt er det å transportere dem hjem (*geasehit*)" (Vedlegg 11.7).

9.6 Arbeidet med lavsanking (*bordit jeahkalit*)

Det var først når man var ferdig med slåtta (skulle normalt være ferdig til Mikkelsmesse, 29. september) at man begynte å tenke på å sanke lav. I dagboka for mandag 6. oktober 1958 skriver min mor Susanne M. Hætta: "vuorasvarai mannan" (reist til Vuorašvárri) og dagen etter: "bordan varis hui burit jægél dalgít" (sanket på fjellet meget fine dager for lavsanking).

Daniel M. Hætta beskriver været og andre forhold knyttet til lavsanking: "Lavfóret måtte man sanke om høsten i regn eller fuktig vær. Det var først og fremst kvitkrull vi sanket. Vi måtte reise til Vuorašvárri, for der var det godt med lav. Her i Siebe var det nesten ikke noe. Vi laget lavputer eller lavklumper (*jeagellimpu* el. *jeagelčoahtu*) og lot de stå til frosten satte inn. Når de var blitt harde, sanket vi dem sammen i hauger slik at vi kunne finne dem når det var snø. Og da var det med reintransport å få dem med til gården. Man kunne ha over 20 lavputer i et lass.

Det var litt merkelig, men også kyrne var blitt vant å spise lav. Vi brukte lav, det var mest *oaivejeagil* (kvitkrull) som tilleggsfôr til kyrne" (Vedlegg 1.6).

Det måtte lages nærmere 1000 lavputer for at det skulle vare hele vinteren. Det var gjerne far og sønn som reiste til Vuorašvárri, gjerne sammen med naboer, for å sanke lav. De ble i minst to-tre dager. Noen tok kanskje en ekstra tur seinere hvis det var ideelle værforhold.

Mathis A. Skum har beskrevet arbeidet slik: "Når man sanker lav, må det ikke være for mye regn. Da blir lavputene så våte at de blir som isklumper. Men det må ikke være for tørt heller, da holdes de ikke sammen. Det beste været er når det er yr og fukt i lufta. Når du sanker lav, tar du sånn (bredt med begge hender, og trekker lavteppet mot deg), da blir det et kvadratisk stykke. Så vender du det første, bunnstykket, oppned, det vil si med "rota" opp. De neste stykkene legger du på bunnstykket, på vanlig måte, det vil si "rota" ned. Hvis det er et tykt lavteppe, legger du 6-7 lag, og hvis det er dårlig, må du ha flere lag. Når du har fått en høyde på 20-30 cm, stikker du en kvist av bjørk eller dvergbjørk igjennom slik at lavputen holdes på plass, og at ikke vinden blåser den bort. Som regel lager man pinnene ferdig på forhånd, f.eks. 20-30 om gangen. Da holder man også rede på hvor mange lavklumper man lager.

På en dag laget vi 100-150 lavputer. Det måtte flere hundre til for vinteren, men jeg husker ikke riktig hvor mange (Vedlegg 10.8).

Hans søster Ellen Skum Bæhr har fortalt hvor i terrenget det er best å sanke: "Vi sanket lav i skråninger eller i forsenkninger i terrenget. Det var best i fuktig vær, når det var litt regn. Hvis det er sol og tørt vær, smuldret den tørre laven helt. Men når det er fukt og regn, er det best å arbeide med lav. Når du skal lage lavputer, må du ta bredt med begge hender, trekke det mot deg og så løfte og sette oppned, slik at rota blir topp. Det er fordi at lavputa ikke skal fryse fast i bakken. Så fortsetter du å legge lag på lag med lav, nå med rota ned, og så stikke en bjørke- eller dvergbjørkpinne igjennom så den er stødig hvis det blir vind (Vedlegg 11.7).

Det er også flere som har gitt en grundig dokumentasjon hvor og hvordan man sanker lav. En av dem er ved Brita Oleanna: "Om høsten gikk vi til Vuorašvárri for å sanke lav. Vi gikk dit, ofte min søster Kirsten og jeg. Det skulle være litt regn eller at det hadde vært regn nylig, slik at det var bedre for hendene og at lavputene holdt bedre sammen. Vi hadde bare hender - ikke votter. Vi laget lavputene med

hendene, og når vi hadde lavlagene oppå hverandre, tok vi en liten kvist og stakk igjennom slik at de sto støtt. Vi tok bare en kvist av dvergbjørk. Det var ikke kaldt å arbeide, for unge folk blir det ikke kaldt (Vedlegg 3.6).

Elen Klemetsen som vokste opp i Šuoššjávri forteller om tykke lag med lav som de sanket: "Hvis det ikke var vær for slåttarbeid, hadde vi kort vei til å sanke lav. Det var godt med lav, og da arbeidet vi med det. Ole og jeg brukte å kappes hvem som laget flest lavputer. Når vi var flere, klarte vi tilsammen 400 lavputer om dagen. Dette var bare en femtedel av hva som måtte sankes. Så mye som et par tusen måtte vi ha. Man vil nesten ikke tro det.

Jeg har vært i Vuorašvárri etter at jeg kom til Siebe, men det vokser ikke på langt nær så mye lav der som i Šuoššjávri. Der var det så tjukt med lav at det så ut som om det var tjukk snø. Landskapet var helt hvitt. Man trengte ikke mange lag for å lage en lavpute (*jeagellimpu*) fordi lavteppet var så tjukt. Så tjukt at det nederste råtnet.

Jeg kjørte med hest og hentet laster med lav, men ikke brenselsved. Det var det mitt søskenbarn som gjorde. Jeg husker spesielt godt evakueringsvinteren fordi da kjørte jeg mange lass med lav og høyllass fra utslåttene våre" (Vedlegg 4.5).

9.7 Røysing av lavputer (*bajidit jeahkalit*)

Lavputene måtte være gjennomfrosset før man kunne samle dem i hauger. Det var først seint på høsten at man reiste til Vuorašvárri for å samle lavputene i hauger. På hver eneste haug måtte man ha en liten stav med navnet sitt (f.eks. TMH som betydde Daniel M. Hætta) som stakk opp av snøen. Ellen Skum Bæhr sier: "Når vi røyser, så bærer vi sammen lavklumpene i hauger. Vi hadde alltid en navnepinne oppå lavhaugen. Vi laget en pinne, eller hvis vi hadde en bordbit, og skrev navn med samiske bokstaver" (Vedlegg 11.7).

I dagboka si for 29. oktober 1957 skriver Susanne: "jægalit bajidan" (lav samlet i hauger). I dagene før skriver hun at det har snødd. Men det kommer ikke så mye snø i Kautokeino i oktober-november (Del I:2.3 og diagram 2).

Brita Oleanna som arbeidet hjemme fram til 1930-tallet forteller at "Seinere på høsten, da det var blitt kulde og frost, fór vi opp på fjellet for å sanke sammen de frosne lavputene. Vi måtte alltid sette en liten stokk med navn på haugen slik at vi kunne finne dem og at vi ikke tok fra

andre sine hauger. Det måtte være kaldt, og vi måtte ha dem i hauger slik at vi fant dem under snøen. Stokken med navn hadde vi på hver haug som var vår. Vi skar navnet med kniven. Alle kjente hverandres navn. Det var mange som sanket lav der, folk både fra kirkestedet og Ávži og andre (Vedlegg 3.6).

Mathis A. Skum forteller dette fra slutten av 1940- og begynnelsen av 1950-tallet: "Da vi røyste lavputene i hauger, var det folksomt på Vuorašvárri. Det kom masse folk fra kirkestedet, fra Ávži, Siebe og andre bygder. Det var mange ungdommer, både jenter og gutter. De bodde i torvgammer ved Áslagašjávri, som er over tregrensen. Å røyse var ganske slitsomt, særlig hvis det har snødd mye. Vi måtte bruke spade, høygaffel og stokk med flat ende for å løsne dem fra marka. Så hadde vi en stokk med navn på lavhaugen (Vedlegg 10.8).

9.8 Transport hjem (*geasehit jeahkalit*)

Man hentet ikke lavputene før tidligst i januar fordi det var ikke så stort behov før for lav fordi man ikke hadde så mange kjøre- og arbeidsrein hjemme, og det var gode beiteforhold fordi det var lite snø. Dessuten trengte man ikke tilleggsfór for kyr.

"Om vinteren hentet vi dem fra Vuorašvárri med reinraider. Det hendte ofte at det hadde blåst så mye på vidda at vi nesten ikke så haugene, men vi visste omtrent hvor de var. Vi kunne laste opptil 20 lavputer i hver slede. De måtte stables pent på sleden, og så måtte vi stive av lasset med lange bjørkeris langsmed sleden på begge sider av lasset for at lasten ikke skulle ramle av. Hvis du ikke har bjørk på langs, så skjærer tauet seg igjennom lavputene. Deretter var det å stramme og binde med tau tvers over sleden før vi kunne kjøre", forteller Mathis A. Skum (Vedlegg 10.8).

Brita Oleanna sier det samme: "Når det ble vinter, måtte vi hente dem. Det var ganske langt å kjøre, men vi måtte gjøre det. Men jeg kan ikke huske om jeg selv har vært med på å kjøre dem hjem. Det var brødrene mine som kjørte om vinteren og hentet dem" (Vedlegg 3.6).

Ellen Skum Bæhr oppsummerer både om slitet, om mengden av lav som ble sanket og om salg til flyttsamene: "Vi laget flere hundre slike puter eller klumper (*jeagellimpu*), vi skulle jo også tjene litt ved å selge noe om vinteren til flyttsamene. Vi tok to kroner pr. stykke, seinere fem kroner. Det var mange som syntes dette var dyrt, vi selv syntes ikke det. Det var jo frykelig mye arbeid. Først måtte vi komme oss dit, det var til

fots fordi den gang var det ikke motorkjøretøy. Og maten måtte vi bære, og dessuten ekstra klær for skifte. (...) Om vinteren hentet vi dem. Jeg har mange gange kjørt med reinraide med lavlass fra Vuorašvárri (Vedlegg 11.7)

9.9 Multeplukking

Multeplukking var en syssel for både menn og kvinner, enten det var for egen husholdning eller for salg.

Multesesongen var meget variabel, både når tid bæra ble moden, og om det var god eller dårlig multehøst. Det er faktorer som spiller inn når og om det blir god bærhøst (Del I:4.6, pkt. 9).

Multesesongen begynner når 10-12 % av multene er modne. Tidligste modning i Siebeområdet er midten av juli og det seineste de siste dagene i august. Dette er en dato som jeg husker godt fordi min sju år gamle søster hadde vært innlagt på Sentralsykehuset i Tromsø nesten et halvt år for en større hofteoperasjon. Hun kom hjem til Siebe på sin 8-årsdag den 14. juli 1952. Den dag plukket vi de første modne bær. Det var mye bær det året.

Den seineste dato for plukking som jeg vet om, var året før eller i 1950. Da reiste de fleste voksne menn i Siebe med båter nesten til Siččajávri for å plukke multer. De staket med to elvebåter oppover forbi Oskal og Áidejávri til Luovosjávri og Čalbmejávri. Da vi kom tilbake, hadde skolen (*čakčaskuvla*) begynt. Den begynte alltid 1. september. Far min holdt på å bli bøtelagt fordi jeg kom noen dager for seint til internatskolen på kirkestedet.

Siebefolket kunne ha multemyrene for seg selv i over 100 år fra den første bosettingen til midten av 1950-tallet. Da Luftforsvaret etablerte seg i Kautokeino rundt 1955 med over hundre mann, mange befal og offiserer, hadde de også familier med seg. Militært personell kan ikke bare sitte på sine forlegninger, men må ha øvelser også. Om sommeren besto øvelsene også av at militært personell brukte helikoptere for å fly sine familier blant annet til multemyrene i Siebe. Den store myra Opmuáhpi var Siebefolkets "multekammer". Myra som er rett over elva fra gårdene i Siebe, er sju-åtte km lang og en-to km brei. Her landet helikopteret med familiene til de militære og plukket bær mens Siebefolket holdt på med slåttonna. Det ble snakket om det, men de sto maktesløse. Viktige inntekter gikk tapt.

Først fra 1960-tallet da bilveien fikk høyere standard og mellomriksveien til Finland ble åpnet, økte antallet multeplukkere.

Multebær som matressurs

I et marginalt arktisk område med kort sommer og en kort blomstrings- og modningstid er det begrenset med bær- og planteressurser. Dessuten er sesongen kort.

Av bær var det multer (luomi) som var den fineste og mest verdifulle maten. De ble hentet fra torvmyrer (balsa) og myrlendt terreng. Multer er den bærsort som modnes først, men sjelden tidligere enn mot slutten av juli og alltid før siste del av august. All bæra modnes ikke samtidig. Modningstiden går over to-tre uker, slik at man kan gå både to og tre ganger i samme myra for å plukke bær.

Variasjonen kan være stor fra år til år, og det kan gå lang tid mellom kronårene. Gode bærår kan forekomme flere ganger på rad, men så kan det komme perioder med opptil fire-fem uår. Det er dessuten ofte store lokale variasjoner fra et område til et annet. På en lokalitet kan man plukke en tung bør i løpet av dagen, mens det bare et steinkast bortenfor er helt svart, - steder der det vanligvis er godt med bær. Årsakene til dette er mange.

Multeplanten

Multeplanten er særbu, det vil si at det er både hannplanter og hunnplanter. I utgangspunktet er det ofte opptil tre-fire-deler med hannblomster. Dette kan også variere noe fra sted til sted. Dessuten spiller været i blomstringstiden en stor rolle fordi multeblosten er avhengig av insektsbestøvning. Er det kaldt og regnfullt med mye vind, er det mindre insekter og liten aktivitet i insektsmengden. Dette hemmer bestøvningen, - og da blir det lite bær.

En annen faktor er nedbørmengden. Er nedbøren liten, finner vi bær på myrer og våtområder, mens det ikke finnes noe på høyere og tørrere rabber. Er det derimot våt forsommer, det vil si i tiden før St. Hans, vil man finne multer litt høyere oppe i terrenget, i utkanten av myrene.

Hunnplanten må "hvile" etter tre-fire gode multeår. Derfor kan man med normal vår og forsommer, finne bær der man vanligvis ikke finner noe. Folk hadde erfaringskunnskaper om dette, men de kunne ikke finne fornuftige forklaringer på fenomenet.

Menneskene hadde også funnet fram til sikre værmerker med hensyn til modningen. Når det kom noen kjølige netter med bare noe få varmegrader, så kom modningen raskt i gang. Man behøvde ikke termometer for å finne det ut. Tok man seg en tur ut på morgenkvisten, kunne man se om det var klar himmel, kjenne på været og se om det dugget mye. Hadde det vært kjølig eller kaldt om natta, modnet multebær mye raskere enn ellers. Forklaringen er at den biologiske modningsprosessen på kart (čurrot) settes i gang når nattetemperaturen har krøpet ned mot null eller bare noen få varmegrader. Det er en kjemisk reaksjon som kommer i gang. Det er som om multebær "vet" at nå kommer høsten!

Ramme 6. Gode multeår

Mange finlendere kom og plukket kart. Dette var uforståelig for folk, men det hang sammen med at multebærlikøren lages av kart, - og ikke av modne bær. Likevel hadde ikke de mange multeplukkere samme konsekvens for Siebe som de militære fordi de hadde fått andre kontantinntekter gjennom levering av melk til meieri.

9.10 Når modnes bæra?

De fleste år modnes bæra når slåttonna tar til, dvs. i første halvdel av august.

Multebærplukking

Multer var den fineste og mest verdifulle maten man kunne finne i naturen, og de hadde en høy salgsverdi. Når multene begynte å modnes, utstyrte man seg med spann og ryggsekk før man la på tur. Barna, de eldre og de som ikke kunne komme seg så langt, gikk til de nærmeste myrene, mens de andre drog på lange dagsturer. Noen drog også med båt oppover elva, mens andre hadde båten sin ved store vann der de kunne ro og frakte bær til fiskegammen sin eller hjem. Etter som det var gode myrer, og lokale variasjoner fra år til år, måtte man holde seg borte fra allfarveien. Her var det mye mindre trafikk.

Behandling og lagring av multebær

Når multene var sanket inn, ble de ofte kokt, bare tilsatt litt vann og oppbevart i tretønner, eller mindre trebutter- og kopper. Tønner og butter ble preparert på samme måten som når fisken skulle saltet, med smeltet smør eller margarin, eller talg og dyrefett. Bæra måtte oppbevares under et fettlokk. Man smeltet fett og helte over slik at fettlokket var helt tett. Hvis fettlokket slo sprekker, helte man mer smeltet fett til det var helt tett. Så lenge lokket var tett, var beholderne også tette, og luft og mikrober kunne ikke trenge inn. Det er dette som er hermetisering, og som gjør at bær og annen mat holder seg frisk meget lenge. Så hadde man beholderne i et mørkt og kjølig rom, gjerne i kjelleren eller i en skråbakkegropp. Noe av bæra ble rørt med sukker i, og noe var ubearbeidet. Multer kunne holde seg lenge friske selv på sommerstid. Det var vanlig å ha et vinterforråd med flere multetønner. Dette var også byttevare mot reinkjøtt eller handelsvarer hos kjøpmannen.

Multeplukkingen for salg var et sikkert og "lukrativt" tilskudd til husholdøkonomien fordi de var lett omsettelig samtidig som man fikk godt betalt sett i forhold til andre naturprodukter. Derfor var ofte hele familien med på å pukke multer i en kort og hektisk sesong. Multeplukkingen passet også godt inn i gårdsarbeidet fordi man tok til med slåtta en å to uker etter at bærene var modne.

Ramme 7. Plukke og konservere multebær

Man prioriterte slåttearbeid, men vekslet noe mellom å slå og å plukke bær. Selv om man ikke gikk ut på myrene for å undersøke og selv om ikke alle hus hadde termatermåler, visste de når tid bæra ble moden. De hadde erfaringskunnskap. De visste at modningen skyter ikke fart før temperaturen i flere netter synker ned mot null grader. Folk var kanskje en tur ute eller de sto tidlig opp. Var det kaldt noen morgener, visst man at bæra modnet raskt.

9.11 En dag i multemyra

En tur i multemyra artet seg i prinsippet og i praksis ganske likt enten

det var i 1850 eller 1950. Man plukket i nærområdet, Bahájeaggi, vest- eller sørsiden av Siebejohka eller nord for Jevdeš; Heavvotjávvrit og Ristenjávvri og i myrene omkring. I 1950 som ett hundre år tidligere plukket man multer til egen husholdning og ikke for salg. I 1850 hadde man vanntette skinnbellinger (*sisttehat*) og kommager (*cázehat*), men hundre år seinere hadde man som regel gummistøvler. Man måtte brukte tette klær og hjemmesydd tett hette som omsluttet hode og hals fordi det var høysesong for mygg og knott. Man smurte seg med tjæreolje (*bigolju*) i ansiktet og hendene. Før i tiden hadde man enten en stiv, tørket reinvom eller nettmage til å plukke i, seinere spann. Etter hvert som man fylte spannet, helte man bæra i tørkete reinvommer eller de små hvetemels linsekker som man hadde i skreppa.

Bilde 22. *Modne bær*

Den gang som nå var noen raske å fylle spannet, mens andre brukte lengre tid. Noe av grunnen til dette er at noen begynner å plukke straks de finner den første modne bæra. Det var mange raske plukkere, en av dem var min far, Daniel M. Hætta. Han sa at du må ta en liten runde for å se hvor det er mest bær. Begynn å plukke der de største bæra er, og der det er mest, vidda er stor, og du behøver ikke å plukke i randområdene der det er små og få bær.

Folk med erfaringskunnskap vet at det kan vokse godt med bær opptil tre-fire år på samme sted, så kan det gå flere år uten bær der, men du finner dem på helt andre tuer og palsmyrer. Dette henger sammen med multeplantens fysiologi. Multeplanten er særbu, og ofte er det opptil trefjerde-deler hannblomster. Men der det er mange hunnblomster, er dette ikke nok. Hunnplanten svekkes etter å ha båret bær i flere år, og tilslutt må den ha noen års hvile. Derfor kunne lokalbefolkningen lett finne fram til gode bærforekomster.

Multeressursen kan også bli rammet av værforhold, soppangrep eller insekter. Været avgjør om det blir god bærhøst eller ikke, og om det blir tidlig eller sein bærseesong. Noen år kommer det soppangrep som fører til svarte flekker på bæra forårsaket av multesopp (*Massonia Petentilae*). I nye tid skjedde det i 1991 og i 2004. Det tredje er angrep av multebladbillen (slekten *Galerucella*). Et alvorlig angrep var det i 1974 og i 2006. Hele området sør for kirkestedet mot finskegrensen var fullstendig ødelagt. Siebefolket visste at multesesongen kunne variere sterkt både om det ble en god sesong og når tid bæra modnet. Man må kanskje gå en halv til en time for å komme til bærmyra. Når man har funnet et stort område med bær, legger man fra seg sekk, klær og mat på en høy palsmyr slik man ser hvor de er og så er man orientert hvor i terrenget man er. Dessuten vil andre som plukker, holde en viss avstand - det er ikke god folkeskikk å gå for tett inn på hverandre nå man plukker. Det er kanskje bare 10-20 % som er moden, slik at man kan komme de neste dagene å plukke etter hvert som flere bær modnes. Når man har fylt beholderen, går man tilbake til rasteplassen og tømmer i en større beholder.

Det er tungt å plukke bær. Palsmyrer er som holmer på de flate grasmyrer som delvis står 10-20 cm eller mer under vann. Både palsmyrer og grasmyrer er bløte slik at det er tungt å gå. Å plukke bær innebærer at man hele tiden må bøye seg ned eller sitte halvveis på kne. Selv om man beveger seg hele tiden, blir det likevel en tung arbeidsstilling i time etter time. Hvis det er mye og store modne bær, kan man i

løpet av en dag plukke opptil 20-25 kg. Noe av det tyngste er å gå hjem over myrer og bløt mark uten stier. Man er sliten etter en dag i multemyre, og med tung bær kan det ta en time eller mer å komme seg tilbake.

Til egen husholdning trengte ikke to personer å gå mer enn to-tre ganger i myra. Da hadde de plukket mellom 50 og 150 kg alt etter som det var et godt eller et heller dårlig multeår.

Tyttebær, blokkebær og krøkebær

Det var ikke vanlig å plukke krøkebær (*čáhpesmuorjjit*) og blokkebær (*alitmuorjjit*) i større mengder. Det kan gå flere år mellom gode blåbærår og bæra er ofte små. Dette er kanskje grunnen til at blåbær (*sarrit/-hat*) ikke ble plukket i særlig grad. Dessuten var det liten omsetning på blåbær, og ingen på krøkebær og blokkebær. Man kunne nok plukke dem for å spise på stedet, og kanskje ta med seg hjem for å ha på brødet eller på rømmekollen.

Tyttebær (*jogŋat/ŋoŋat*) modnes mye seinere enn multer og de andre bær-sortene, omkring en måned seinere. Som med multebær, kan det gå mange år mellom gode tyttebærår. Når det var godt med tyttebær, kunne man plukke ganske mye. Imidlertid var det liten eller ingen muligheter for å omsette tyttebær. De ble plukket mest til eget bruk. Noe ble fortært umiddelbart, og noe ble tilberedt, enten kokt eller rørt, for å brukes utover høsten og vinteren.

Syregras og kvann

Fra gammelt av har fjellsyren (*juopmu*, lat. *Oxyria digyna*) vært kjent som samenes "salat". Fjellsyren ble blandet med reinmelk og helt i en reingjort vrengt reinmage (vom). Det ser ut til at bruken av fjellsyre og annet syregras gikk ut i løpet av mellomkrigstiden. Etter krigen var syregrasbruken borte. Det er ikke lett å forklare årsaken til dette. Men det er grunn til å tro at det ikke lenger hadde den samme funksjonen som før, og at "moten" med moderne elementer og forestillinger gjorde at det ikke lenger var aktuelt å bruke syregras i husholdet.

Det samme gjelder for kvann (*boska*) som også går ut av bruk i løpet av krigen og de første etterkrigsårene. Mens fjellsyren kan brukes som salat i melk og fløte, kunne kvann gjøre samme nytte som laurbærblad når man kokte fisk. Kvann kunne også spises rå, som grønnsaker.

Både syregras og kvann er vitamin- og mineralrike. Uten at folk kunne gi noen rasjonelle forklaringer, hadde de erfart at det var sunt og godt å spise kvann og fjellsyre.

Ramme 8. Bær og "grønnsaker"

9.13 Å plukke multebær

Elen Klemetsen er den eneste informanten som er spurt om multeplukking. Hun bekreftet at det stort sett ikke var andre enn bygdas folk som plukket multer. Her referer hun til somrene før 1950, antakelig 1947-1949:

"Vi brukte å plukke multer. Du var med hver dag. De første år

hadde jeg jo ikke store unger. Ole Mathis ble født før jul 1946. Det var veldig fint å plukke her fordi det var ingen andre å se. Og så Máhte-Risten (Kirsten M. Hætta) brukte å plukke til eget forbruk. Jeg plukket hele sommeren. Og du (Odd Mathis) var med. Du var jo flink å plukke, men en unge finner jo alltid noen annet å holde på med, som å leke med frosk og andre smådyr. Og når vi kom til Ábijávri så var der jo ørekyte. Her springer du fram og tilbake langs bekken etter ørekyte. Derfor fikk du ikke plukket så mye. Jeg fylte spannet, men ikke du. Mora di sier at jeg burde få han til å plukke, jeg sier at jeg kan jo ikke kommandere ham til å plukke.

Når du plukker, går du rett foran meg. Så snur jeg meg og skal plukke litt lenger borte, men så kommer du etter og plukker rett foran nesen på meg. Slik som jo unger gjør" (Vedlegg 4.13).

10.0 JAKT OG FANGST

Andejakt om våren var en hektisk tid, mens snarefangst av ryper foregikk over en periode på ca to måneder.

Andejakta ga matauke om våren, mens rypefangst ga kontanter om vinteren.

10.1 Rypefangst med snarer, rypejakt og harefangst

En viktig inntekstkilde var rypefangst med snarer (*gárdut*). Når man hadde rypesnarer kunne man også sette haresnarer. Og om høsten gikk mange på rypejakt.

Å sette rype- og haresnarer krevde gode naturkunnskaper og erfaring. Man måtte vite hvor rypa landet, og hvilken vei den tok. Man måtte også se på snøforholdene og sette snarer på steder der det ikke blåste for mye.

10.2 Rypesnarer

I tidligere tider - kanskje fram til midten av 1900-tallet - laget man snarer av en tynn hamphyssing, men man gikk over til messingtråd når det ble mer vanlig. Det vanlige tykkelsen for rypesnarer var 0,5 mm og for harer enten 1,0 eller 1,5 mm.

Før man gikk for å sette ut snarer (*gárdi*), laget man dem ferdig og hadde dem inni lua slik at de ikke ble flattrøkt eller tvinnnet seg sammen. Dette var typisk kveldsarbeid. Man fikk kjøpt små bunter messingtråd i lengder på flere hundre meter. Så kuttet man messingtråden i lengder på ganske nøyaktig 50 cm. Man kunne kanskje lage 50-60 stykker om gangen. Deretter tvinnet man en løkke i den ene enden - tilstrekkelig mange ganger til at tvinningen ikke gikk opp igjen. Så strekker man messingtråden godt slik at den selv danner en sirkel, stikker den andre enden igjennom løkken og lager en ny løkke. Nå danner messingtråden en ring med ca. 12 cm i diameter. Til den siste løkken knytter man en hyssing på ca. 30 cm. Så setter man dem forsiktig på hverandre.

Tidlig neste morgen går man på ski ut til terrenget der snarene skal settes. Det tar som regel en til to timer å gå fram. I januar må man være tidlig ute slik at snarene kan settes i dagslys. Snarene settes alltid på tvers av bekkedar eller skogholt. De settes hvor det vokser bjørkeskog eller blandingsskog av bjørk og vierkratt.

Man starter med å hugge noen bjørkebusker, så legges de på bakken med toppene mot hverandre. De brytes av 50-60 cm fra toppen slik at det blir en åpning mellom dem. Her stikkes mindre kvister i snøen

slik at det blir en åpen "port" der fuglen kan gå fritt igjennom. I porten settes en kraftigere kvist der man skjærer et snitt med kniven hvor løkken med messingtråden presses inn. Hyssingen knyttes til en annen, like stor kvist som er stukket i snøen. Har man kvister som danner en A-form, bruker man disse til å lage et snitt og sette snaren i denne A-portalen, og fester så hyssingen til en kvist. Denne regnes som bedre fordi fuglen ikke kan "snike" seg forbi. Så lager man en liten forhøyning under snaren som skal være en håndbredd (8-9 cm) over snøen. Man lager gjerne to i bredden fordi rypene ofte går samtidig og parallellt bortover, eller at en rype ikke går rundt. Man har større sjanser for å fange én, og i noen tilfeller to. Det er egentlig to slike enkeltdeler som kalles for en *gárdi*.

Hvor mange snarer man klarer å sette på en dag, avhenger av hvor langt man må gå, hvordan føret er og om det er tungt å gå pga. løssnø. Det går forttere å sette opp snarer hvor det er godt med trær og busker, enn hvis det er glissent. Som regel klarer man å sette 40-50 snarer, kanskje det dobbelte hvis det ikke er lang vei og forholdene er gode.

Det var vanlig å gå over snarene annenhver dag. Fangsten kunne variere fra dag til dag, og fra år til år. Men det var ikke uvanlig med fangst på opptil 15-20 ryper på en runde. Noen steder kunne røyskatten ha tatt halve dagsfangsten. Reven kunne også gå etter skiløypa for å "inspisere" snarene. Men reven kunne man skremme bare ved å skyte i lufta.

Det var tillatt med rypefangst til 15. mars. Mange sluttet litt tidligere fordi rypene sprer seg mer og det kommer ofte mye snø i mars og april. Siste gang man ser til snarene, rykket man snaren løs slik at fugler ikke fanges. Dette hadde kanskje like mye å gjøre med at man ikke ville fange for rovdyr som av etiske grunner.

10.3 Hvordan var det å drive snarefangst?

På 1920- og 1930-tallet drev Daniel M. Hætta snarefangst. Han gikk på ski fra Siebe helt til sørenden av Rietnjajávri: "Om vinteren drev jeg snarefangst etter ryper ved sørenden av Rietnjajávri. Tidlig om morgenen starter jeg på ski fra øvre Siebe for å se etter rypesnarene. Det var lagt å gå. Fra øvre Siebe var det nærmere 15 km til Áitejohka der jeg satte snarene. Jeg gikk ca 30 km annenhver dag fra januar til mars. Snarene ble satt i skogholtet på begge sider av Áitejohka. Jeg gikk grytidlig - mens det enda var mørkt - hjemmefra. Det ble lyst først når jeg kom til Rietnjajávri. Her kokte jeg morgenkaffe. Så gikk jeg sørover vannet for

å se etter snarene. Jeg reparerte snarene og samlet fangsten.

Rypefangsten tok jeg til gammen ved Rietnjajávri, hvor jeg kokte kaffe og spiste. Da var det blitt mørkt igjen. Jeg tok skia fatt og fortsatte i mørke eller måneskinn hjem. Det var ikke annet å gjøre. Men dagene blir jo etter hvert lengere etter nyttår" (Vedlegg 1.18).

Bilde 23. *Snarefangst*

John Biti drev rypefangst i Opmujohka i flere år. Dette var nok før han skaffet traktor i 1957. Det var tre-fire km fra Siebe til snarene: "Johan Rist og jeg brukte å ha telt (*lávvo*) et stykke ovenfor Stuorarohtu, ca 1 km nedenfor Opmujávri. Vi satte ikke snarer før ut i januar, og tok dem ned igjen i midten av mars. Sesongen var på omtrent 2 måneder. En vinter fikk vi over 300 ryper. Det var ganske god pris på dem, rundt 3-4 kroner pr. stykk" (Vedlegg 5.9).

Den som har den meste detaljerte beskrivelse av fangsten er Edvard Nilima på kirkestedet: "Når jeg satte rypesnarer etter jul, gikk jeg ofte langt. Det var fint å sette snarer sør for Ávži og på Vuorašvárri. Det er slik at rypene holder til i nærheten av reinflokker. Når reinen banker snøen løs og graver opp lav, kommer rypa og spiser siste års friske bladskudd og lyng. Jeg for over fjellene øst for Ávži og satte rypesnarer langs med elve- og bekkefar. Slik var det også når jeg hadde

snarer langs Gálljinhoka, elva som renner på vestsiden av Luossačáhca mot Vuolgamašjávri. Jeg fanget ofte mange ryper. De var ikke lette å bære.

Far min kom på å lage en pulk til meg. Han laget en lett pulk av kryssfiner, og under meiene satte han blikk slik at pulken glei godt. Når jeg så etter snarer, var det bare å hive rypene opp i pulken. Når pulken ble full, måtte jeg ha resten i sekken. Men det ble likevel mye lettere å se etter snarer når jeg fikk pulk. Jeg brukte alltid bare en stav, en stav laget av bjørk, og uten trinse. Med staven slo jeg fugl som ikke var død i snaren. Jeg gikk alltid med skaller og bellinger når det var snø. Mor sydde, men hun hadde også fjøsstell og mange andre ting å gjøre. Derfor var det en kone i bygda som brukte å sy skaller, bellinger og andre skinnklær til meg. Jeg brukte til gjengjeld å kjøre vinterveden til henne.

Røyskatten var ikke noen plage. Det var lite røyskatt der jeg satte rypesnarer. Når jeg så etter rypesnarer, hendte det at jeg skjøt en og annen rype. Noen gang var rypa så skadeskutt at jeg flerret den i to og satte et stykke fra snarene. Da kunne røyskatten finne den. Men røyskatta spiste aldri på stedet, den dro rypa et stykke i fra før den stoppet og spiste" (Vedlegg 14.3)

10.4 Rypejakt og harefangst

De fleste voksne menn i Siebe drev rypejakt om høsten, men det er bare en av dem som er intervjuet på lydbånd eller kassett om dette.

Det var ikke vanlig å jakte i september, men først i oktober. Dette hadde å gjøre med høstonna. Høyet måtte i hus, lav skulle sankes, vinterveden kvistes og røyses, og kanskje skulle også notfiske under isen gjøres unna. Først da var det tid for rypejakt. Ingen jaktet med hund, men mange av hundene hadde lært å ta stand når de oppdaget fugl. Dessuten mente mange at det var best å jakte når det var snø på marka. Det er vanskelig å finne en naturlig forklaring på dette, men det kan være mange forhold - de overnevnte - og andre, som førte til valg av årstid for rypejakten.

John Biti forteller at han var sjelden på rypejakt: "Jeg har ikke jaktet på ryper om høsten, med unntak av ett år. Men det ble ikke noe særlig utbytte av det. Saken var den at den høsten kom snøen meget tidlig, og så tinte alt bort igjen. Det var mye ryper den høsten, og de skiftet raskt til vinterdrakten. Da blir rypa veldig sky og vanskelig å komme på skuddhold. Den var så sky den høsten at jeg nesten aldri kom på skuddhold. Jeg gikk en hel uke på Birkoroavvo, det var nok av ryper

der. Men på en hel uke fikk jeg bare fem" (Vedlegg 5.9).

Også Edvard Nilima forteller at han gikk på rypejakt: "Om høsten gikk jeg på rypejakt. Jeg gikk mot Ávži og Vuorašvárri. Der var det alltid ryper. På en dag kunne jeg skyte opptil åtte, ni og ti ryper".

Han drev også harefangst med snarer. Man laget haresnarer på samme måte som rypesnarer, men det var tykkere messingstreng og større diameter på snaren. Man brukte 1,0 mm eller helst 1,5 mm messingstreng. Snarens diameter var rundt 20-22 cm. Snaren skulle være så stor at haren ikke ble oppmerksom på den, og så liten at strengen strammet rundt halsen slik at dyret ble kvalt raskt.

Haren har faste tråkk, og det var her snarene ble satt. Snarene ble også satt der det var gras eller grønt, f.eks. under høystakker. Men fangst og jakt på harer var meget begrenset fordi man ikke selv spiste harekjøtt, men solgte i den grad det var omsettelig. Det var liten omsetning og dårlig betalt.

Edvard Nilima har drevet med harefangst: "Jeg har drevet med harefangst med snarer. Jeg satte haresnarer der haren har laget tråkk (*njoammelrátnu*). Det er ikke lett å fange harer med snarer. Dessuten har jeg gått på jakt. Når det var bart i marka, gikk jeg på jakt, og om vinteren hadde jeg snarer. Haren kan hoppe etter skispor, men den lager som oftest sine egne tråkk. Man må sette snarer på haretråkk. Metallstrengen på haresnarer er mange ganger tjukkere enn rypestreng. Haren dør fort når den går i snaren. Når snaren setter seg fast rundt halsen, får den panikk og strammer mer og mer. Haren er alltid død når jeg ser etter haresnarer.

Haresnarer tok jeg alltid ned på lørdag, og satte opp igjen på mandag. Hvis jeg ikke gjorde det, ville reven hente fangsten. Reven sliter og river til strengen slites av, - reven gir aldri opp (Vedlegg 14.3).

10.5 Andejakt om våren

Andejakt om våren var en nødvendighet fordi man slaktet ikke rein fra april og utover, både fordi kjøttet har dårlig kvalitet på grunn av at det har mye trevlet og lite kjøttfylde. Dessuten begynte reinen å trekke mot kysten slik at det ikke var så god tilgang på reinkjøtt. Kyr og sauer var også i dårlig hold på grunn av lang vinter. Kjøtt av dyr som har stått inne hele vinteren smaker ikke så friskt. Dessuten måtte det spares på føret slik at dyra var magre. Folk hadde heller ikke råd å slakte vinterfórede dyr.

Men det var ferskt kjøtt i de myriader av trekkfugler som invaderte

de tyntbefolkede områder på vidda fra midten av mai. Det var rikelig med fugl, begrensningen var den kostbare ammunisjonen. Derfor prøvde man helst å felle flere med ett skudd.

Foruten gevær og ammunisjon behøvde man ikke annet på jakt enn båt, vanntett fottøy, mat og øks for å lage en ny eller reparere et gammelt skjul (*čila*).

Man hadde stor biologisk og økologisk innsikt basert på erfaringskunnskaper. Dessuten hadde man en etisk holdning til dyr og fugler. Dyr og fugler skulle ikke pines, man skulle ikke jakte og fangste på dem når de var drektig eller skulle ruge. Det var også sterk motvilje mot å skyte svaner. Det kunne nok forekomme hvis man ikke fikk tak i andre fugler, men meget sjelden.

Sesongen var kort, som regel ca to uker, i beste fall tre uker. Man var også nøye med å ikke skyte fugler som skulle ruge. Derfor forsøkte man å skyte grasender (*snárttal*, *čiksa*, *vuojáš*, *bunasuorasa*) og fiskeender (*goalsi*, *suovragoalsi*) først. De er de første som legger egg. Men mange var ikke like glad i grasender fordi de ofte har mye lus. Dykkere som sjøorre (*skoarra*), svartand (*njurrgu*) og havelle (*haŋŋa*) kunne man på jakte mye lenger fordi de legger egg mye seinere enn andre.

Bilde 24. *Hjemmesnekrede lokkeender*

10.6 Snarefangst på vadere og snøspurver

Man jaktet på ender, men tidligere var det også en viss tradisjon å fange vadefugler med snare. Etter krigen fram mot 1950-tallet ble det satt noen snarer i mai-juni på engene rundt gårdene for å fange brushane (*rávgo*) og heilo (*bižus*). En og annen boltit (*láfol*) kunne også gå i snarene.

Snarene ble satt opp på samme måte som rypesnarer, men selve snaren (messingstrengen) var noen cm mindre i diameter enn rypesnarene. Disse vadere er mye mindre enn ryper og veier under 200 g, men kjøttet var mørt og velsmakende. De voksne satte opp noen snarer, og det var jeg (Odd Mathis) som skulle se etter dem. Den gang var disse artene meget tallrike. Derfor var det alltid en og annen vader som gikk i snarene. De ble kokt sammen med ender.

Når snøspurven (*állat*) dukket opp i begynnelsen av april, ble det også satt snarer, laget av hestehår. Snøspurven oppholder seg meget kort tid på et sted før den fortsetter mot enda kaldere strøk. Derfor måtte det settes opp snarer med det samme snøspurven dukket opp. Det var kanskje ikke så mange som gikk i snare, men nok til at man fikk prøvd. Jeg kan ikke huske at vi noen gang kokte snøspurvane. Det kom vel av at man ikke fikk fanget så mange.

Det er lite mat i vadere og snøspurver. Hvorfor skulle vi så sette snarer for dem? Det er vanskelig å finne gode svar på spørsmålet. Det var kanskje for å sosialisere en guttunge eller kanskje for at tradisjonene ikke skulle forsvinne. Eller kanskje var det for tidsfordriv, men matauke kunne det neppe være.

10.7 Egg - en sjelden vare

Siden det ikke var vanlig med høns i Kautokeino, var egg delikatess. I dagboka for 19. juli 1957 skriver Susanne M. Hætta at de har mottatt kyllinger; "*vuonca čivgat bokton*" (hønsekyllinger ankommet). Men allerede noen år før hadde de i nedre Siebe høns. Kyllingene ble levert fra Alta når de var seks uker gamle. De bestilte som regel 20 stykker, men noen døde før de begynte å verpe.

Egg var altså heller sjelden "kost" før midten av 1950-tallet fordi det var en "sesongvare". Det var lettest å finne egg av fiskeender fordi de hadde alltid reir tett ved vannkanten enten på land eller på holmer. Disse reir fant man når man fisket med not fordi man da gikk langs stranda og dro inn nota. Egg av andre fugler, enten ender, vadere eller ryper var vanskeligere å finne. Det var derfor mer tilfeldig at man fant dem. Egg av rovfugler og småfugler tok man ikke.

10.8 Beretninger om andejakt

Edvard Nilima (f. 1926 i Kautokeino) har fra sin ungdom drevet vårjakt på ender, drevet jakt og fangst på rypa, og på harer. Han har felt oter, rev og ulv. Han kan fortelle meget detaljert om jakten, men ikke bare det. Det kreves forberedelser til jakt, både å klargjøre våpenet og ammunisjonen. Dessuten må man vite hvilke årstid og hvordan været skal være hvis man skal lykkes. Selv om han ikke bodde i Siebe, er framgangsmåten den samme der som andre steder i kommunen. Han er derfor en meget sentral informator.

10.9 Ammunisjon

Man måtte selv lade messinghylstere (patroner) med krutt og hagl. Dette er en prosess som sannsynligvis går tilbake til de første beboere i Siebe. Man laget ammunisjon i Siebe selv så seint som på 1960-tallet. Konituiteten med vårjakt og at man selv lagde ammunisjon er altså godt over 100 år i Siebe. Ved å sjekke "ammunisjonskassen" til Daniel M. Hætta, fant jeg 16 messinghylstere sammen med krutt, hagl og et titalls papphylstere fra 1960-tallet (Desember 2006).

"Vi laget ammunisjonen selv. Jeg hadde 30 patronhylstere av messing. Når de var brukt, ladet vi dem igjen. Vi brukte et lite "apparat", spesielt til det bruk. Når man skulle lade, måtte først den gamle knallhetten tas ut. Så satte vi på en ny knallhette. Så fylte vi litt krutt i botn av hylsteret, hadde så en pappskive som dekket kruttet, og så haggel. Til slutt dekket vi patronhylsteret med en stivere og tjukkere pappskive. Så banket vi et par ganger slik at hylsteret var tett og kompakt med krutt og hagl. Noen brukte å brette litt av kanten på messigen, men hylsteret ble frynsete og varte ikke så lenge. Jeg gjorde det aldri, jeg presset heller "forladningen", dvs. pappskiven tett med et par bank. Jeg hadde alltid med utstyret; apparat, knallhetter, krutt, haggel og pappskiver. Så når jeg hadde pause, laget jeg ny ammunisjon" (Edvard Nilima i Vedlegg 14.2).

10.10 Andejakt om våren i Siebeområdet

Alle voksne menn i Siebe jaktet om våren. En av dem var John Biti. Hans beretning omhandler tiden fra slutten av 1940-tallet og fram til 1960-tallet. Han forteller hvor og hvordan de jaktet:

"Vårjakta på ender varte meget kort tid, som regel en uke, toppen to. Når isen på vannene begynte å smelte for alvor, spredte alle ender seg over hele vidda. Men vi jaktet på alle sorter ender, også stjertand

Bilde 25. Haglegevær (16 kaliber) fra 1920-tallet. Tilhørte Daniel M Hætta

(*vuojáš*). Stjertand er meget sky, men de landet av og til ved lokkeender. Men gress fikk man ikke om våren. Det var bare tilfeldig når de fløy over, at vi kunne skyte. Heller ikke svaner (*njuvčča*) jaktet vi på, men en gang skjøt jeg en svane i Vahttajávri. Vi skulle koke den, men uansett hvor lenge vi kokte, var kjøttet like seigt.

Vi jaktet i Siebejávri. Her hadde vi ofte et par lokkeender ute på vannet, og nærmere land et annet par. Når endene fløy over vannet, så de først de som var langt ute, men når de svingte tilbake, landet de ved de lokkeender som var nærmere land. Her hadde vi flere skjul (*čila*), det var i alle fall to på vestsida, og så var det et på østida omtrent der flyttsamehusene seinere ble bygd. Når vi om kvelden tok stilling på vestsiden, kunne en av oss to-tre på jaktlaget utpå natta ta en tur til Ábijávri for å se etter fugler. Vi kunne også jakte på Suttomašluoppal. I sørenden, på vestsida er det mange fine plasser der ender lander.

Om vinteren fraktet vi båt til Vahttajávri for å drive vårjakt på ender. Det var et fint vann for andejakt. Etter noen dager kunne vi trekke båten til Coages Jevdeš og videre nordover til Vuoskkojávri. Her var det fint å jakte. Vannet var grunt og der landet ofte fugler" (Vedlegg 5.8).

Mathis A. Skums beretning er fra 1940-tallet til ca 1950: "Vi gikk på andejakt om våren. Jeg hadde ikke gevær selv, men jeg fikk låne. Men

de hadde ikke så lyst å låne gevær til meg, - jeg var vel for ung. Vi måtte lade patroner, for det var dyrt å kjøpe. Jeg kunne nok også lade i dag, - uten tvil. Innerst i patronen hadde vi krutt, så haggel som ble forseglet med propper av papp. Det var til å begynne med patronhylser av messing, men seinere fikk man haggelammunisjon som hadde papirhylser. Vi skulle treffe med hvert skudd, for å holde utgiftene nede.

Vi jaktet først og fremst på sjøorre, svartand (*njurrggu*), toppand (*stuora fiehta*) og bergand (*unna fiehttagas*) fordi de var de feitest. Nå om dagen er de så avmagret at det går nesten ikke an å spise dem, jeg vet ikke hvorfor. Jeg har i det hele tatt ikke lyst på andekjøtt.

Vi brukte ikke å lage snarer for brushaner (*rávvgu*) og heiloer (*bizus*), vi laget snarer bare for ryper. Den gangen var det store flokker med brushaner, både her på jordene og rundt vannene. Nå ser man dem sjelden. Hvor - i fan - er det blitt av dem? (Vedlegg 10.5).

Sara K. Hætta derimot mener at man satte snarer for å fange vadere: "Før i tiden fangstet man med snarer etter brushane, heilo og andre mindre fugler, men jeg har ikke sett det selv. Men i Siebe har jeg hørt at de gjorde det enda, men jeg var ikke der om våren under fangsten" (Vedlegg 7.5).

Jeg (Odd Mathis) har selv som 6-7 åring vært med på å sette snarer for heilo og brushane. Flere ganger gikk de i snarene. De ble kokt sammen med ender. De trengte kortere koketid og var meget velsmakende - kanskje fordi de ikke er så feite som f.eks. dykkender.

Søsteren til Mathis, Ellen Skum Bæhr forteller også om andejakt på Suohpatjávri: "Det ble jaktet med haggelgevær om våren på ender. Det kom alltid mange jegere om våren til Suohpatjávri. Men det ble ikke satt snarer om våren for å fange ender" forteller Ellen Skum Bæhr (Vedlegg 11.6).

Men Sara K. Hætta hadde hørt dette: "Jeg har hørt at man i gamle dager hadde snarer på isen om våren for å fange andefugler" (Vedlegg 7.5).

10.11 En detaljert beretning

En særlig detaljert beretning om andejakt gir Edvard Nilima i et intervju høsten 2006:

"Jeg har alltid likt å gå på jakt. Jeg husker hvordan vi jaktet ender om våren, og ryper om høsten. Om vinteren hadde vi rype- og haresnarer. Dessuten har jeg skutt både ulv og rev.

Jeg hadde fått et haglgevær i gave av Johan-Ovlla i Ávževuopmi,

han hadde gitt meg et 16 kalibers dobbeltløpet haglegevær. Han likte ikke geværet fordi man skal holde det helt støtt hvis man skal treffe. Derfor måtte man skyte med det samme man siktet. Jeg hadde alltid hunden vår, Samppo, med meg. Far hadde dressert den godt. Hver gang jeg sa dekk, så la den seg. Samppo visste at da kom det til å smelle.

En gang ble jeg igjen ved elvebredden for å vente på ender. Så flyr to par sjøorrer (*skaarra*). Vi griper fatt i geværene og skyter. Jeg skyter først den ene og så den andre, begge i flukt. De detter ned. (...).

Så landet et krikkanpar (*čiksa*) like ved. (...). Så ser jeg at det flyr et annet fuglepar, de ser ikke ut til å lande. Så skjøt jeg med min dobbeltløpete hagle, først den ene, så den andre. Jeg traff begge. Samppo var alltid meget ivrig, den la på svøm for å hente endene. Først den ene, så den andre. Samppo var lært opp til å ta hodet i munnen og så svømme inn til land. Det er lettere for hunder å svømme når den ikke holder i kroppen. Den legger anda bak skjulet (*čilá*), og legger på svøm for å hente den neste.

Når større ender som sjøorre og svartand flyr opp, flyr de først lavt over vannet. Mindre ender som brunnakke (*snárttal*), stjertand (*vuojáš*) og krikkan flyr rett opp. Men det er ikke så vanskelig å treffe dem heller. Du skal sikte litt over, for de stiger raskt. Men ellers er det lettere å bomme enn på de store ender.

Bilde 26. Ammunisjon og utstyr for å lade haglpatroner

Man kjenner igjen ender når de flyr. Vi kjenner sjøorre og svartand når de flyr, og dessuten er de større enn andre ender. Både toppand og bergand ligner på sjøorre når de flyr, men de er mye mindre. Stjertand og brunnakke ser man på fargen og fargemønstret. Det er slike ting man må legge merke til. Når ender skal til å lande, da ser man lett hvilken sort det er.

Det har visst forekommet at man har sett ærfugl her, men det er meget sjelden. Jeg vet ikke om det var ulovlig å skyte ærfugl, men det var meget sjelden. Jeg har aldri skutt den. Vi skjøt heller ikke andre fugler, som f.eks. fjellvåk. Vi måtte spare på ammunisjonen, og det var dessuten ikke en spiselig fugl.

Når vi skulle lage skjul der vi skulle vente på endene, måtte vi sette det opp der vi visste ender landet. Det kunne gjerne være et nes der elva buktet seg. Endene landet kanskje midt på vannet, men så svømte de innover. Vi kappet bjørkebusker og laget et to-tre meter langt og tett "gjerde" der vi la en kvistet stang langs høyden. Da kunne vi ha hagla klar til å skyte når ender landet. Når vi så ender som kom, hadde vi geværet i anlegg.

Selvlagede lokkeender av trevirke skulle lure endene til å lande. Vi hadde gjerne noen lokkeender omtrent midt på elva slik at endene kunne se når de fløy over. Og så hadde vi et par lokkeender nærmere land. Når de så går inn for landing, lander de gjerne ved de som er nærmest land, her er det jo mye mer mat.

Hvis det er rikelig med ender om våren, jakter vi kanskje en uke. Er det lite, blir det bare fire-fem dager. Jakten starter omkring midten av mai. Er det dårlig vær med snø og sludd, kommer endene seinere. Hvis det er mildt og varmt i været, kommer de tidligere og vi får en lengere jakt sesong.

De større ender som sjøorre og svartand dykker. Det gjør også de mindre som stjertand og brunnakke. Med det samme de lander, begynner de å dykke etter mat. Vi måtte se etter hvilken vei anda svømte når den dykket. Den dykket alltid rett framover. Så må man se framover og gjøre seg klar. Man må skyte med det samme en and kommer opp etter å ha dykket.

Det var verken storlom (*dovtta*) eller smålom (*gáhkora*) i Kautokeinoelva oppover mot Galaniitu, men gress (*čuorja*) var det. Av og til fikk vi så mange gress at vi ikke trengte å jakte på andre fugler. Det var egentlig ikke lov å skyte svaner (*njuvčča*), men det hendte at noe den gjorde det. De klarte vel ikke å la være. Svanekjøtt ligner på smaken av

ryper. Kjøttet er ganske mørt. Man trenger ikke å koke det så lenge som f.eks. sjøorre. Vi jaktet aldri på brushaner, heiloer og andre småfugler. Far pleide å si at vi måtte ikke kaste bort ammunisjon på småfugler. Det er jo nesten ikke kjøtt på dem.

På vårjakta tok vi vanligvis 30-40 fugler. Når vi kom hjem, måtte de ribbes (*gaskit*). Mor mi og søstra mi, Inger, var mestere i å ribbe ender. Det gikk fort. Når endene var ribbet, kokte vi dem. Det vi ikke kokte, hadde vi i en åpen kjeller. Vi hadde et uthus med åpen kjeller. Om våren ble snøen til is. og der la vi resten. Det var vår fryseboks, før den tida da vi fikk ordentlige frysebokser" (Vedlegg 14.1).

11.0 ROVDYR OG ROVDYRJAKT

Av de store rovdyr var det tidligere ulv og jerv, mens bjørn og gaupe ikke var på vestvidda. Ulven ble utryddet i løpet av 1950-tallet, men også den fåtallige jervebestavenden har gått tilbake. Av pelsdyr hadde oter og rev en viss betydning, men også deres verdi har gått ned.

11.1 De store rovdyr

Så lenge det har vært bosetting i Siebe, har rovdyr og rovdyrjakt alltid hatt to sider. På den ene siden skulle rovdyrbestanden i nærområdet holdes under kontroll, og på den andre siden ga rovdyrjakt kontanter i form av skuddpremie (*skáhtta*) eller annen inntekt. Rev og røyskatt gjorde ingen skade verken på dyr eller mennesker, og bjørn, gaupe og mink fantes ikke. Oter gjorde ingen skade, men oterpelsen var meget attraktiv fordi man fikk god pris på den i Karasjokområdet og lenger øst. Oterskinn ble brukt på mannsouer østpå. Jerv var ekstremt sjelden, og den tok ikke husdyr som sauer og kyr. Det eneste som gjensto, var ulven. Men ulven gjorde ingen skade i sommerhalvåret når sauer og kyr var ute. Ulven kunne angripe reinflokken, enten det var čora eller eallu. Men ulven gjorde sjelden stor skade fordi man intensiverte voktingen i reinflokken når man fikk bud om rovdyr i området. Når det er et godt lemen- og musår, og det er mye hare og andre dyr, har ulven nok mat til ikke å angripe rein. Om de fire store rovdyr og pelsdyr, se Del I:9.12 og 9.13).

En som selv har drevet med jakt på små og store rovdyr, ser ofte detaljer som ikke andre tenker over. Den eneste av informatene som i detalj er blitt spurt om rovdyr og rovdyrjakt er Edvard Nilima. De episodene som han referer til, er fra like før krigen og under krigen (Vedlegg 14). Han har tatt for seg rev, røyskatt, oter og ulv. Om ulven har også John Biti (Vedlegg 5) og Mathis J. Sara fortalt (Vedlegg 12).

11.2 Revejakt

En som har vært vant å jakte, er Edvard Nilima: "Jeg har ikke tatt så mange rev. Av og til kom jeg på skuddhold. En gang fikk jeg has på to stykker. Jeg hadde som nevnt rypesnarer langs Galljinjohka, der hvor noen flyttsamer hadde sin reinflokk. Det var i begynnelsen av mars. Jeg så etter snarene da jeg oppdaget to rever. Hunnreven hadde krøpet under en busk, mens hannen sto ved siden av. Hunnen stakk hodet opp. Jeg gikk tilbake og hentet haglgeværet mitt. Og så kom jeg forsiktig - jeg kom sakte, og var kanskje bare 10 meter unna. Jeg kom så forsiktig på ski over snøen at det ikke hørtes. Først skjøt jeg hannen. Hunnen hoppet opp

med det samme. Jeg skjøt med det andre skuddet. Reven bykset fram flere meter før den gikk rundt. Jeg hadde truffet i hodet, og det var derfor at den bykset slik. Jeg frøs dem og tok dem hit til kirkestedet før jeg flådde dem. Det var god pris på revepels i Finland. I Bossekop var det 20-30 øre mer pr. skinn enn i Kautokeino" (Vedlegg 14.4).

Sammen med Morten Isaksen Hætta har jeg i flere år vært på fiske i Oppal, Skilggaš og Rietnjajávri. Fiske kunne av og til kombineres med fangst av revunger. En gang sommeren 1957 (Susanne Hættas dagbok for 14. juli 1957) var Morten og jeg som da var 17 år, på fiske i Oppal. Morten som var en ekte fangstmann og jeger, hadde under turen bortover til vannet merket seg at det var et revhi på Rietnjavárri. Etter at vi hadde installert oss i torvgammen og gjort noen notkast, bestemte vi oss for å gå tilbake til Rietnjavárri for å undersøke hiet nærmere. Da vi så at det var revunger i hiet, satte vi snarer laget av hyssing foran åpningen og litt fersk fisk til agn. Vi gikk 20-30 meter bortover, og ventet. Ikke lenge etter hadde fire revunger satt seg fast i snarene. Vi slo dem i svime og avlivet dem, tok dem til gammen og flådde dem. I mellomtiden hadde vi satt flere snarer, og i løpet av to døgn hadde vi tatt alle sju revungene. Jeg syntes det var et ganske ubehagelig foretak både å avlive revungene og den jamrende revetispa som lusket i nærheten. Men det var nødvendig fordi man måtte skaffe litt kontanter. Seinere gikk vi med skinnene til lensmannskontoret og fikk utbetalt skuddpremie, 20-30 kroner pr. stykke. Et par hundre kroner - det kom godt med når man ikke hadde eller hadde lite penger.

11.3 Oter (*čeavris*)

Man var interessert i oterjakt fordi oteren har verdifull pels. Men det var vanskelig å få has på oteren. Det beste var å forfølge. Hvis man skjøt, kunne man lett skade pelsen. Det er få beretninger i Siebe om oterfangst. Daniel M. Hætta forteller at han en gang tidlig på 1950-tallet da han kjørte med post til Siččajávri oppdaget en oter på Vahttajávri. Han stoppet, bandt kjørereinen fast i sleden, tok skistaven og satte etter oteren. Det var skare og lite snø, så han nådde oteren og slo med staven. Oterskinnet preparerte han og solgte til Karasjoksamer. De fineste stjerneluer i Karasjok skulle ha oterskinn, så de betalte godt. For pengene kjøpte han Karasjokkniver - som var kjent for sin gode kvalitet - og solgte dem igjen til flyttsamene i Kautokeino.

Den gang da Edvard Nilima var ungdom, var det mye oter i

Kautokeinoområdet, forteller han: "Så har jeg fått mange otere. Det var bedre å fangste oter om høsten enn om vinteren fordi man så dem, mente Edvard Nilima. Oteren laget ofte hi ved vannbredden. Her kunne vi sette saks. Vi satte litt kjøtt på saksa, og da gikk den rett på. Den ble slått i hjel, og døde momentant.

En gang har jeg skutt en oter borte ved Suttomašluoppal. Det var om høsten da jeg var på rypejakt. Jeg satte meg for å hvile, så så jeg noe som smatt bak en tue. Jeg så litt av bakparten på dyret, og så sneik jeg meg inntil. Det var litt vind, jeg kom meg på lesiden slik at den ikke fikk ferten av meg. Jeg skjønnte at den ville komme seg unna, så jeg gikk en liten runde rundt noe kratt. Det var åpent terreng, jeg la meg ned. Så kiket den fram, og jeg smelte til i samme øyeblikk. Jeg hadde ganske store hagl i ammunisjonen. Jeg skjøt den i hodet, den døde momentant.

Jakt var min sysselsetting både høst og vinter, og så igjen om våren. Men om våren måtte vi slutte med det samme endene skulle legge egg. Far var meget nøye med det. Lensmann Grape likte godt at far var nøye med å overholde dette" (Vedlegg 14.7).

11.4 Røyskatt (*buoidda*)

Han hadde også evnen til å se og studere dyr: "Røyskatta har flere ganger kommet helt bort til meg. En gang da jeg var i vedskogen, la jeg meg til å hvile. Jeg hadde felt ved i halvannet døgn. Jeg hadde tatt av meg støvlene og lå i kortbukse. Jeg hadde sovnet, men våknet av noe som snuste på mine tær, og oppover mot knærne. Jeg slo øynene opp, og da så jeg noe. Jeg forsøkte veldig forsiktig å føre handa dit for å gripe fatt, men med det samme smatt den unna. Den var kommet for å snuse. Seinere har jeg sett en røyskatt så nært at jeg kunne ta i den. Det var inne på verkstedet. Den hadde to unger, og kom da jeg holdt på å sage vanlige vannrør. Mens jeg sager, kommer den bort til meg. Når jeg stopper, forsvinner den, men kommer tilbake når jeg begynner å sage. Når den er borte, hører jeg hvordan den skrapet. Så kom den igjen, jeg måtte bare le" (Vedlegg 14.6).

11.5 Ulv (*gumpe*) i nabolaget

Som nevnt husker John Biti at han selv har sett ulv i nabolaget i 1947 eller 1948: "Jeg har sett ulver. Det var på vårvinteren, antakelig i mars måned. Det var om morgenen at fem ulver gikk mellom husene, mellom vårt og Ovlla sitt (åpent landskap, knapt 400 m i luftlinje).

En gang hadde en ulv vært i reinflokken. Den drepte en arbeidsrein like sør for Siebejávrraš. Seinere så vi spor etter to ulver som hadde gått samme vei. En gang hadde en ulv vært i reinflokken. Den drepte en arbeidsrein, - en kolle. Reinen var drept like sør for Siebejávrraš. Jeg husker ikke helt sikkert, men jeg tror reinen hørte til Morten i øvre Siebe" (Vedlegg 5.11).

Også Mathis J. Sara har sett ulven: "Visst har jeg sett, jeg har selvfølgelig sett levende ulv. Ulven kunne trave milevis langs vinterveien eller reintråkk (*vuojahat*). Jeg har aldri felt en ulv, og det har heller ikke min far. Det var ikke så mange som felte ulv. Det var så vanskelig å komme tett innpå en ulv" (Vedlegg 12.7).

En som har skutt ulv, er Edvard Nilima. Det var mens han var på rypefangst øst for Luossacáhca, et fjell mellom Mieron og Biggeluoppal: "En gang har jeg skutt en ulv. Det var under krigen, den gang var jeg ganske ung. Det skjedde også ved Galljinjohka, omtrent på samme sted som de to revene jeg skjøt. Flyttsamene hadde reinflokkene sine der. Jeg hadde i flere dager sett spor etter ulv. Jeg for hjem på lørdag, og da jeg reiste tilbake, tok jeg med salonggeværet. Under rypefangsten bodde jeg i en solid gamme. Det var en gamme som var ilet, det vil si tjukke vegger av flatlagt torv. Her brukte jeg å ha gevær under madrassen. Når flyttsamene er inne, så orker de ikke å rote. Jeg kunne trygt ha hagelgeværet der de helgene jeg var hjemme.

Nå startet jeg på ski for å se etter ulven. Snart oppdaget jeg ulven, men det var for langt hold til å skyte. Jeg kom meg bak en busk og studerte terrenget for å se hvordan jeg kunne komme nærmere. Jeg så at ulven var ganske høyt oppe, så jeg gikk heller tilbake og så kunne jeg komme nedenfra. Så gikk jeg gjennom en tett krattskog til et sted der det var bedre å skyte. Jeg gikk stille og langsomt, nesten dro meg selv dit. Da var jeg kommet veldig nært, kanskje bare 30 meter i fra. Jeg hadde på forhånd løsnet sikringen på geværet. Ulven hadde nå været meg, den ser vaksomt til begge sider, og lytter. Jeg siktet på ulven, og da den snudde hodet, skjøt jeg. Jeg hadde truffet med skuddet under øret, og kula kom ut på øversiden av øyet. Da det ble lørdag, kjørte jeg hjem, med en ulv og to rever. Jeg tok dem hel. Det var skuddpremie på ulven, 50 kroner - det var store penger. Jeg gikk til lensmannskontoret for det var der det ble utbetalt. Jeg var fornøyd og stolt. Far solgte skinnene i Finland. Vi fikk mye bedre pris der" (Vedlegg 14.5).

4. HOVEDAVSNITT: VEKST OG NEDGANG

12.0 Hamskiftet på vidda

Det lille bygdesamfunnet Siebe på vestvidda ligner mange av de andre samiske småbygdene når det gjelder endringer fra eldre bruksformer, ressursutnyttelse, teknologi og tradisjoner. Det som skjer i Siebe, skjer samtidig eller litt seinere i de andre bygdesamfunn i kommunen.

Fra midten av 1950-tallet fikk man, sett under ett, større avkastning av jorda og man kunne ha flere kyr og levere melk til meieriet. Ressursnisjer i naturen ble ikke lenger utnyttet så intensivt som før, det gjalt bruk av lav, notfiske under isen, seinere også garnfiske under isen, notfiske om sommeren og andre ressurser som direkte eller indirekte bidro for matauk. Bossekopmarkedet opphørte og handelsturer om vinteren til Sverige forsvant etter hvert. De fleste forandringene knyttet seg til sommerhalvåret fordi det som skjedde da, hadde direkte eller indirekte virkning på aktivitetene i de andre årstider. Likevel er det metodisk en fordel i denne studien å følge samme årsyklus som det som skjer på 1960- og 1970-tallet.

I utgangspunktet ser det ut til at det store skillet i levemåten skjedde med krigen og etter krigen da alt er brent og jevnet med jorden. Det kom opp nye hus og fjøs, bygd etter norsk byggeskikk, og ikke etter den tradisjonelle nordfinske skikken med lave laftede tømmerhus. Også gårdstunet ble endret fra det funksjonelle til det mer geometriske. På tross av alt dette, var det likevel et "etterslep" på nærmere 20 år, dvs. nesten en menneskegenerasjon (menneskegenerasjon regnes som 30 år) før hamskiftet kommer. Dette skjedde for alvor i løpet av 1960-tallet og delvis på 1970-tallet. Hvorfor kom ikke hamskiftet like etter krigen?

Det er to hovedårsaker til dette, det mentale og det materielle. Når krigen er slutt i 1945, er de gamle i øvre Siebe enda friske og raske. Gárena-Máhtte er 75 år, mens Kristine er 66. De eier gårdsbruket, og er dermed toneangivende. Tilsvarende er det i nedre Siebe. Riktignok er Leammo-Máhtte over 80 år og Sara nesten 70, men de eier gården med butikken. Heller ikke her er det noen tvil om hvem som tar avgjørelsene de første årene etter krigen.

Med unntak av de eldste barna til de gamle som nå er reist ut eller har giftet seg, så har de hjemmeboende barna vært ungdommer eller voksne før krigen. De har gjennom den eldre generasjon og erfaringer lært å livberge seg og fått tradisjonene gjennom "morsmelka". Det er ingen grunn til å endre noe, i alle fall ikke i en gjenreisningsfase.

En tilsvarende situasjon har de i nedre Siebe. Tradisjonene i næringsutøvelse og ressursutnyttelse er solide, og tilknytningen til bygda er sterk. Riktignok har enda en datter, Kirsten i øvre Siebe, giftet seg, men de bor hos Gárena-Máhtte. I nedre Siebe bor Daniel fra øvre Siebe, gift med datteren i nedre Siebe. Det er ikke mangel på naturressurser, og sånn sett ingen grunn til gjennomgripende endringer.

Det er praktisk talt ikke barn og ungdom i Siebe. Odd Mathis og Sara Inger Anne var hhv. fem og ett år da krigen er slutt. 13-åringen John Biti kommer i 1947, Nils Johan i øvre Siebe er født i 1945, i 1949

Bilde 27. En ny tid merkes bl.a. ved at bygninger ikke vedlikeholdes. Denne bygningen tjente først som fjøs. Da nyfjøsset sto ferdig i begynnelsen av 1950-tallet, ble det brukt som stabbur og forrådslager. Legg merke til det som er blitt igjen utenfor huset; noen reinhorn, en slede, trillebår og slipestein. Bildet er tatt 14. mai 1999. Det er fremdeles mye snø på marka

kommer Margrethe med sine fire barn, og Anne med sine to i 1952. De som nå blir født, før og like etter 1950, er så vidt tenåringer i 1960. Det er først etter 1960 de begynner å gjøre seg gjeldende.

Små endringer har skjedd, og man vet om livet på utsiden av Siebe. Ole og Daniel har vært i Tyskland i 1930, Ole Mathis i øvre Siebe er blitt herredskasserer i kommunen, Johan Mathis i nedre Siebe hadde begynt

på handelsskolen under krigen, men måtte avbryte på grunn av evakueringen. Han fullfører skolen etter krigen. Tradisjonen er der, konservatismen er sterk, og treghetsmekanismen gjør seg gjeldende. Likevel er det tegn i tiden på at noe er i forandring. Man har telefon, radio og aviser, men man utnytter ressursene på samme måte som før, kanskje fordi økonomien fortsatt er svak. De immaterielle sider blir behandlet i Del IV.

12.1 Slutten av 1950-tallet varsler om nye tider

Omkring 1950-51 er gjenreisningen fullført. Gárena-Máhtte dør i 1951, 84 år gammel og Leammo-Máhtte dør i 1953, 87 år gammel. De fleste av barna deres er født før 1910. De er nå mellom 40 og 50 år. I 1961 dør både Sara, 84 år gammel og Kristine, 82 år. Nå er de fleste av deres barn over 50 år, og noen nærmer seg 60.

Selv om de fleste voksne er 50 eller eldre, er det nå forandringene kommer. De kommer kanskje ikke på grunn av dem, men på tross.

12.2 Høns og gris

Både jordbruket og husholdningen er i endring. Rundt 1954-1955 skaffet Johan M. Klemetsen seg 10-12 høns, og året etter fikk også det andre gårdsbruket i nedre Siebe høns. Som nevnt foran (pkt. 6.76) hadde de to gårdsbruk over 10 høns hver. Det var en helt ny situasjon å ha tilgang til egg nesten hele året. Det ble til og med solgt 20-40 egg pr. uke til folk på kirkestedet. I en periode rundt juletider hadde hønsene "pause". Men tidlig i januar begynte de å legge egg igjen. Den 3. januar 1957 skriver Susanne i sin dagbok at hønsene har begynt å legge egg (*alkan monnet vuoncat*). Seinere samme år, 14. april skriver hun at nye kyllinger er bestilt (*bestillen vuncait*), de ankom først 20. juli (*vuonca čivgait boktan*).

De hadde høns hele tiden fram til 1980-tallet. Når hønsene ble avlivet, ble de aldri brukt til menneskemat, de havnet på søppeldungen.

Hønsehold var ikke helt ukjent i Siebe. Da Daniel og Susanne giftet seg i 1938, fikk de to høns fra Alta i bryllupsgave! Hønsene verpet i flere år.

På samme tid som de skaffet seg høns på midten av 1950-tallet, sørget de for å få en grisunge om våren. I minst en ti-års periode hadde de to gårdsbruk i nedre Siebe hver sin grisunge. Vi unge og ungdommer fikk erfare hvor utrolig rask en grisunge kan være. Noen ganger skulle grisungen veies. Da var det å ha den i striesekken, "slenge" sekken på ryggen og gå til nabogården for å få veid den. Ofte kom grisungen seg ut

av sekken og fór som en pil hjemover. Men det hendte også at den kom seg ut av inngjerdingen, og satte full fart mot nabogården. Det var å finne er striesekk og springe etter. Heldigvis for ikke grisungen ut i terrenget, men holdt seg på slettene og slåttemarka. Etter mye om og men nådde man den og fikk presset den inn i sekken. Så sekken på ryggen og i inngjerdingen. Seinere på sommeren måtte man lage et så solid gjerde at grisen ikke hadde sjanse til å komme ut. Som regel ble grisen hjemmeslaktet i september eller oktober. Det hendte at den ble slaktet seinere, og da på slakteriet i Kautokeino. Den 7. november 1958 skriver SMH at grisen og kalvene ble sendt til slakteriet (*spini dolvon ja kalbi .. šlakteri*).

Bilde 28. Slakting av gris i september 1959. At man slaktet grisen så tidlig på året henger sammen med at man behøvde kjøtt. Det var en fordel å slakte grisen så tidlig fordi man ikke hadde så god plass i fjøset

12.3 Ekspansjon i jordbruket

I jordbruket kommer også endringene. I nedre Siebe hadde man en gammel og rolig hest fra før krigen. Etter krigen ble det kjøpt en hestslåmaskin. Men jordene var ikke så slette, så halve engslåtten måtte fortsatt slås med ljå. I neste omgang ble det pløyd og harvet slik

at man fikk større arealer med slette enger. Fortsatt måtte ryddingen delvis foregå med øks, spade og hakke, og grøftingen sto gjerne leid arbeidskraft fra Finland for.

Nydyrkingsplaner ble utarbeidet allerede fra 1951. De var ganske små, fra et dekar og til det dobbelte. Det var begrenset hvor mye man kunne grøfte, rydde og hakke med muskelkraft. Et stykke jord ble bearbeidet på denne måten i 1951-52. Nå ble det sådd timotei, med anvisning: "Må gjødsles godt med naturgjødsel". Det er tidligere skrevet en oppsummering om nydyrking (Del II:4.11-4.13, Avisfaksimile 2, Vedlegg 25). Det er lite spesialstoff å finne om jordbruket i Kautokeino. Fra før krigen er det lite oppgaver om bruk og nydyrking. Dels skyldes dette mangel på skriftlig materiale, og dels skyldes det brenningen av Finnmark. Også fra de første ti år etter krigen er det lite statistikk. Skoleinspektør Alfred L. Larsen skriver i 1952 at "*Når det gjelder den dyrkbare mark, så er det vel vanskelig å si noe om den, da en ikke har noen oppgaver å holde seg til.*" Han skriver videre at "*Det er ikke bare flyttsamene som er avhengige av reinen, men også de fastboende.*"¹⁰⁴ I en utredning fra Arbeidsdirektoratet fra 1953 er "*Næringsøkonomiske forhold for 50 steder i Nord-Norge*"¹⁰⁵ omtalt, men her er ikke Kautokeino med. Direktoratet hadde sannsynligvis ikke tilstrekkelig med statistisk materiale for at kommunen kunne komme med.

I 1966 foretok Finnmark landbruksselskap en undersøkelse for "å skaffe fram en oversikt over jordbrukets stilling i Kautokeino kommune."¹⁰⁶ Undersøkelsen tar for seg antall bruk, bruksstørrelse og alder, nydyrking, husdyrhold, trekraft, redskaper og melkeleveranser til meieriet.

Det var 82 bruk som hadde husdyr, men ellers er tabellene og kommentarene ikke særlig informative fordi de krever stor forutforståelse hvis man skal skjønne disse tall og kommentarer. Generelt viser tallene at brukene med dyrket eng (ikke myrslåtter) er små, de aller fleste under 20 mål. Det er mange provisoriske fjøs, og det er få av dem som ikke er

¹⁰⁴Larsen, Alfred L: Kautokeino herred. S. 611-612 i: Det norske næringsliv, bd. Finnmark Fylkesleksikon (red. Johs. Sætherskar). Bergen 1952

¹⁰⁵Opplysninger om næringsøkonomiske forhold for 50 steder i Nord-Norge. Arbeidsdirektoratet, august 1953

¹⁰⁶Jordbruket i Kautokeino. Stensil 15 s. Finnmark Landbruksselskap 1967

kondemnabile.

Fra 1961 ble det levert melk til meieriet, bare 75 000 l,¹⁰⁷ men året etter var det 130 000 l. Det var flere bruk som etter hvert ble melkeleverandører. Melkeproduksjon pr ku steg også kraftig. I 1966 ble det levert 293 000 l melk fordelt på 186 melkekyr. Fire år før, i 1962, ble det levert bare 130 000 l fordelt på 212 kyr. Det er en formidabel økning av melkelevering regnet pr. dyr, med 611 l pr år i 1962 til 1575 l i 1966. Med andre ord; fra 600 liter til 1600 liter på fire år. Uten å gå nærmere inn på dette, så skyldtes dette i 1962 at ikke alle leverte til meieriet, og de som leverte, hadde stort egenkonsum. Andre faktorer som spilte inn var, bl.a. bedre kurase, mer kraftfôr, bedre jorder og moderne drift med bedre trivsel for kyr.

I 1966 var det registrert 29 traktorer og 19 hester i hele kommunen. Et bruk hadde blant sine andre husdyr, også noen geiter. Minst tre bruk hadde også høns, hhv. 100, 50 og 20 i hver flokk. Andre hadde bare noe få høns.

Disse tall sier ikke noe spesielt om Siebe, men det løftet som kommunen fikk, kom ikke minst fra Siebe fordi det var minst like gode forhold for kyr der som i de andre bygdene i kommunen.

12.4 Traktor og nybrottsarbeid

Etter at John Biti kjøpte traktor våren 1957 ble det mer tempo og plan i nybrottsarbeidet. Det ble pløyd og harvet, og med traktorslåmaskin ble slåtta hos Johan Mathis Klemetsen gjort unnagjort på et par uker. På tross av at jordene ikke var så slette, fikk likevel flere slått deler av engståtta med traktor. Det var lenge før noen av de andre små bygdene gikk over til maskinell hjelp.

Men myrjordene måtte grøftes med muskelkraft før de kunne bli dyrkingsklare. Det kom fortsatt noen finlendere til kommunen. Gjennom flere somrer på 1950-tallet grov de mange hundre meter grøfter i Siebe. I bygda var det bare to ungdommer som kunne grøfte. Det var Johan Rist og meg (Odd Mathis). Vi grov flere hundre meter grøfter i disse år.

Herredsagronom Jakob Beldo gjorde en stor innsats for å øke avlingene gjennom jordforbedring. Det var nybrottsplaner med grøfting, pløying og harving. Det ble ikke gitt nydyrkingsbidrag bare på nybrott, men også på engslåtter som var i drift. Dette var et verdifullt tilskudd til

¹⁰⁷Tallene er avrundet til nærmeste 1000

Høsten 1957 grov jeg over 500 meter grøfter. Hvordan kunne en 17-åring klare det? Bakgrunnen er følgende: Det var flere hundre meter med gjengrodd eller nesten gjengrodd grøfter i Siebe. Da agronomen målte opp og la plan for nybrott, førte han opp grøfting som om det ikke var grøftet tidligere. Den høsten gjenåpnet jeg over 300 meter gjengrodd grøfter, og så ca 200 meter med nygrøfting. Alt med muskelkraft, en spade og en avkuttet håndsmidd lå med kort skaft. Det var stort sett torvjord som ble skåret opp med låen, og lempet opp av grøfta med spaden. Av og til måtte jeg bruke sag for å kutte av furustammer som lå i myra. På spørsmål svarte de gamle at det hadde vært furuskog der for lenge siden. Det stemte, men om dette var bare et forslag eller om det var sagn fra en fjern fortid, er vanskelig å avgjøre.

Den gang var det - relativt sett - penger i nybrott. Jeg tjente gode penger den høsten fordi all grøftegraving ble regnet som nybrott. Som 17-åring ble jeg så opptatt av jordbruk at jeg ville starte for meg selv, først med nydyrking og driftsbygninger. Man herredsagronomen satte foten ned. Han sa at du får først gjøre unna militærtjenesten - og så komme tilbake til saken. Han visste at med 18 måneders plikttjeneste hadde jeg fått tenk meg om. Og det gjorde jeg, selv om jeg tok lærerutdanning, og først som 24-åring gjorde unna plikttjenesten.

Ramme 9. Grøftegraving med muskelkraft

drift og husholdning. Etter bearbeiding var det å spre kunstgjødsel og så timotei- eller engrappfrø. Det ble også laget forsøksfelt med timotei og engrapp, og med forskjellige mengder kunstgjødsel. Forsøkene ble gjennomført hos Johan M. Klemetsen. Noen var skeptisk til disse forsøk. Selv om det ikke kom så mye matnytte ut av forsøkene, så bevisstgjorde de folk i Siebe om dette med forsøk og forskning.

12.5 Traseen til jordbruksvei stikkes og nivilleres

Å få en bilvei fram til en liten bygd, er et gode, men kan nok også ha sine kostnader. Så også i Siebe.

Bygging av landbruksvei fra kirkestedet til Siebe skjøt fart på slutten av 1950-tallet. Jeg (OM) var med på stikking (merking) og nivillering av veitraseen. Sommeren 1956 ble veitraseen stukket fra Suohpatjávri til Siebe. Vi var et arbeidslag på fire stykker som sto for arbeidet; vegtekniker Rolf Heggeli og hans to sønner Asbjørn og Arne, den første ett år eldre enn meg og den andre ett år yngre. Utstyret var enkelt. Heggeli hadde kart, spesialark og notatbok. Dessuten hadde vi nivilleringsapparat og nivilleringsstav (målestav), og økser til å rydde bort kratt og busker med. Veitraseen ble stukket langs den gamle kjerreveien og stort sett slik folk fra Siebe ønsket, - helt til Duolbaroavvi - bare en halv km fra det første huset. Men rett foran var den store og bløte myra Bahájeaggi ("vanskelig" eller "farlig" myr). Veien

kunne ikke gå rett over myra, - og dessuten måtte veien skjæres tvers gjennom privat jord.

Det kom sterke protester, og når planering av veien nærmet seg Siebe, ble det foretatt en ny veistikking, rett over myra, 20-30 m øst for huset til Daniel og så videre mot Buollan, - slik veien er i dag.

Heggeli tok en rask avgjørelse med en stor kurve ("sving") mot høyre, rundt myra og tvers i gjennom "verneskogen" Lannjas, der ingen felte en eneste av de gamle og store bjørketrær. Det passet godt med en kurve her og! Det var nemlig slik - i følge Heggeli - at det skulle ikke være for lange strake strekninger. Siden ble de fleste kurver vi "laget", rettet ut.

Vi måtte skånsomt felle noen få større bjørketrær for å få sikt. Veien skulle så fortsette oppover Buollan der hvor veien går nå. Denne traseen som skulle gå gjennom Lannjas ville ført til at veien ville gått 300-400 m fra gårdene i nedre Siebe. Ingen hadde traktor, og melke-spennene måtte trekkes på kjelke om vinteren og trilles på små sykkeltilhengere når det var bart. Dette var uakseptabelt.

Før veibyggingen nådde fram, måtte Daniel M. Hætta skrive under en erklæring på at han fraskrev seg alle erstatningskrav for all framtid. Veien gikk tvers gjennom hans private jord, flere hundre meter gjennom multeland og delvis gjennom og delvis langs dyrket mark. Omtrentlig beregning sier at ca 10-15 % av den dyrkede marka ble direkte ødelagt av veibanen og veiskuldrene. Dessuten førte det til at jorda sank og ble ubrukelig.

Det andre som skjedde var at når veien skulle fortsette mot øvre Siebe - det var jo en jordbruksvei - nektet Johan M. Klemetsen å la veien delvis gå langs og delvis over hans private udyrkede leirjord. Om han visste konsekvensen av det, er usikkert, men det førte til at det ble langt for folk fra øvre Siebe å frakte melk til veien. Fra Anders M. Hætta er det akkurat 1000 m til veien, og fra Morten I. Hætta 300 m kortere og fra Ole M. Hætta og til veien 600 m. Gjennom flere år, før det ble bygd sidevei til øvre Siebe og det ble satt en ny melkerampe mellom Ole og Morten sitt hus, måtte de bruke kjelke for å frakte melk til veien om vinteren, og om sommeren brukte de ei vogn.

12.6 Vanskelig med arbeid for ungdom

Det var bare to ungdommer i Siebe som ikke hadde arbeid; Johan Rist og jeg (Odd Mathis). Selv om dette er en personhistorie om meg selv, forteller det likevel noe generelt om situasjonen.

Det var meget vanskelig å skaffe vann i våningshuset. Etter gjentatte forsøk på å slå rør ned fra kjøkken- og stuegulvet, var det ikke nok vann til at sugepumpen ("bestemor Duck-typen"), klarte å pumpe opp de mengder som trengtes. Derfor grov jeg - som 16-åring - aleine en grøft fra våningshuset til elva, ca. 70 meter. Grøfta var mellom to og tre meter dyp de første 20-25 meter, men ved elva var den knapt en meter under jorda. Rør ble lagt, og vi fikk innlagt vann, men når elveisen ble tykk i desember-januar, frøs også rørene. De tinte ikke igjen før etter St.Hans. Det var ikke noe vellykket prosjekt.

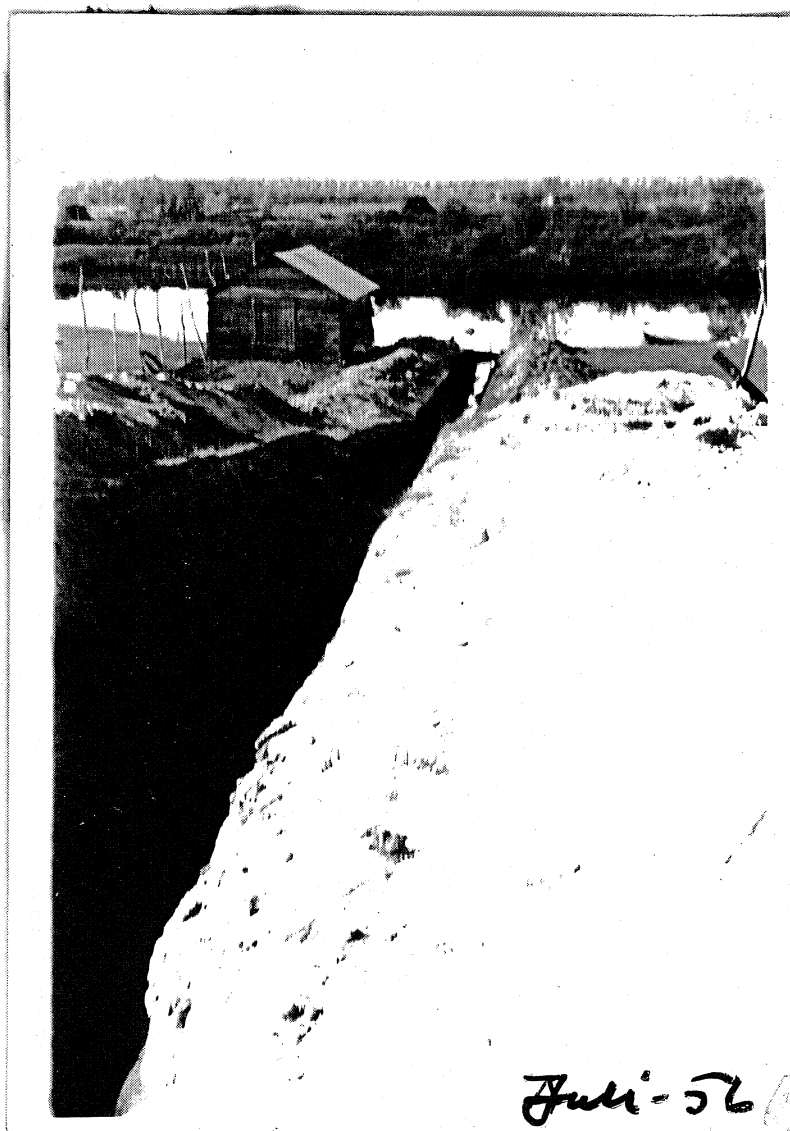
Johan Rist bodde hjemme, mens jeg var på Den samiske ungdomsskolen (folkehøgskole) i Karajok fra september 1956 til 25. juni 1957 (*Matte bođi skulas*). Bare to dager etter, 27. juni begynte jeg å kjøre traktor for John Biti (*Odd Mate manai Ktk traktora vudjin*) skriver Susanne i sin dagbok. Jeg kjørte bare noen uker fordi jeg måtte på fiske i Rietnjajávri, skriver SHM den 15. juli (*Odd Mate manai bivtoi Ritnjajavrai*). Johan Rist overtok som traktorfører, - en jobb han hadde i mange år. Jeg kjørte ikke mer på flere år, - ikke før min far fikk traktor i 1962. Det var en prioritering som min far tok, og som var bestemt av økonomiske vurderinger. Denne turen var på knapt en uke, for 19. juli kom vi tilbake (*Mate bođi ritnjajargadis*).

Utenom veistikkingen som varte i en måneds tid, var jeg hjemme om sommeren, arbeidet med slåtta og grov grøfter fra slutten av august og hele september 1957. Jeg gikk med posten for min far - slik jeg hadde gjort allerede i flere år - hele sommeren, høsten og vinteren til våren da jeg begynte på vårkurset i Karasjok. Det var lite lønnet arbeid, men en dag grov jeg en brønn til naboen, min onkel Johan M. Klemetsen. Brønnen målte to ganger to meter, og var nesten 6 meter dyp. Jeg grov den på én dag (11. oktober 1957: *Mate goaivo gaivo don dalos*). Noen dager seinere hjalp jeg min onkel med kvisting og røysing av ved (16. oktober; *Mate manai don dos murait bajidit*). Jeg fikk betalt, 700 kroner for brønnen og 250 for vedrøysingen. Det var godt betalt, den gang. Den høsten hadde jeg tjent gode penger og var i meget god fysisk form.

Jeg var ikke i noe lønnet arbeid vinteren 1957/58, men jeg arbeidet heime, kjørte høy, lav og ved og fisket med garn under isen. Nå hadde vi opparbeidet ganske mange rein. Min far hadde 98 rein på det meste før jul 1957, mens jeg hadde 42 egne rein. De årene, både før og etter 1957 var vi selvforsynt med slaktedyr. Jeg var forøvrig med på slakting av rein og annet forefallende arbeid på gårdsbruket. Allerede før jul når arbeids- og kjørereinflokken be dannet, begynte jeg å temme og dressere rein.

Utover vinteren fortsatte jeg med dette, og i løpet av denne vinteren temmet jeg nok langt over ti - som var det vanlige. Tallet kom nok over 15 fordi jeg temmet rein ikke bare for oss, men også for noen flyttsamer og naboer. Sesongen dabbet av, til sist var det reinkappkjøring på elveisen påskeaften, men dette året ble ingen premie på meg.

10. april 1958 reiste jeg på to måneders "vårkurs" til Karasjok (*Odd Mate mani Karasjoki skuvli*), og kom tilbake 19. juni iflg. dagboka til min mor (*Odd Mate bođi skuvlas*). Jeg var så heldig at jeg fikk lønnet arbeid av Vegvesenet den sommeren, fra juli og i et par måneder. Det var på strekningen fra Mattaluoppal til nordenden av Suohpatjávri. Jeg syklet hjemmefra litt før kl. 6.00 om morgenen, og tilbake kl. 17.00. Lørdag ble vi ferdig kl. 14.00.

Juli-56

Bilde 29. Grøfta fra Daniel M. Hættas våningshus. I denne grøfta ble det lagt vannrør. Det var ikke særlig vellykket fordi rørene frøs om vinteren

Og litt seinere fikk jeg noen dagers arbeid i Telegrafverket: Det var å være med på inspeksjon av telefonlinjen fra Siebe til Siččajávri. SHM skriver 15. september 1958; *Odd Mate manai stiket telefuvna raji radjai*, 19. september; *Odd Mate bođi telegraf bargos Aidejavris*. Så var det slutt på lønnet arbeid, men jeg fortsatte med arbeid på gårdsbruket, og temmet rein for oss selv og for flyttsamene. Det var ikke lønnet arbeid, men inngikk i verde-systemet.

Min onkel Johan M. Klemetsen var blitt tilsatt som ligningssjef i Kautokeino og tiltrådte 1. januar 1959. Stillingen hadde stått ledig over et halvt år, og arbeidet hadde hopet seg opp. Han fikk lov å ta inn hjelp en kort tid. Jeg ble spurt om å være ligningsassistent. Det var kjærkomment å få jobb på ligningskontoret. Av attesten går det fram at engasjementet varte fra 9. mars til 9. mai 1959.

Våren 1959 deltok jeg på andejakt for siste gang, og gjorde ellers forefallende arbeid. Også denne sommeren fikk jeg arbeid hos Vegvesenet. Nå kom veiarbeidet til sørenden av Suohpatjávri. Men fra august tok jeg del i slåtta. Engslåtta hjemme var kommet godt i gang da jeg i midten av august reiste på lærerskolens opptaksprøve i Tromsø. Jeg kom inn, og kom ikke hjem før til jul 1959.

12.7 Små kunnskaper og liten innsikt i dyrking av jord

Tilbake til dyrking av jord og jordbruket ellers.

Foruten forsøksfeltene var det stor jordbruksaktivitet med nydyrking i Siebe på slutten av 1950-tallet og nesten hele 1960-tallet. Men det som folk hadde stor innsikt og gode erfaringskunnskaper i, var bruken av utmarksressurser som myrslåtter med sine starr- og snellearter, lavressursene og andre nisjer som kunne utnyttes. Men nybrott og moderne jordbruk hadde man ikke erfaring med. Her kom også herredsaagronomen til kort. Dette kan illustreres med to eksempler, den ene fra bruket til Daniel M. Hætta og den andre fra Johan M. Klemetsen:

Daniel M. Hætta fikk nydyrkingsbidrag for å dyrke opp en palsmyr med en skogbevokst slette med en liten meandrende bekk, Bahájohka. Den ca 10 mål store palsmyra ble planert og pløyet, og lå brakk i flere år. Så ble det sådd timotei eller engrapp. Bekken ble gravd ut til en 200 m lang grøft og alle de store bjørketrærne ved bekken ble hugd ned. Så ble det planert, pløyd, harvet, sådd og gjødslet med kunstgjødsel. De første årene vokste graset ganske godt. På tross av at den buktende bekken var blitt rettet til en to meter brei og over en meter dyp grøft, ble jorda til

myr. Årsaken til dette var at de store bjørketrær var felt, de som hadde sugd opp tusenvis av liter vann. En stor bjørk behøver på sommerstid opp til 300 liter vann pr. døgn. Når 50-60 store bjørketrær er borte, merkes det på marka. Hvordan gikk det med palsmyra? Med planering ble noe av myra flatet ut, og telen som ligger som en islinse under bakken, tinte opp og det dannet seg sumper, groper og dype vannhull midt på den dyrkede marka. De første årene fikk man ganske god avkastning fordi graset vokste godt, men etter knapt ti år var det slutt. Verken gårdbrukeren eller agronomen hadde erfaring eller kunnskaper om hva det vil si å felle store trær i fuktig mark, og heller ikke at palsmyrer står på tele og ikke kan bli dyrkingsmark bare med å planere, pløye og så.

Det andre eksemplet er fra samme tiår, med motsatt jordsmonn, men med samme resultat. Rett øst for gårdsbruket til Johan M. Klemetsen over mellomriksveien, ble en slette på nærmere 20 mål dyrket. Der var nesten ikke humus, og rett under overflata var det et tykt leirlag. Man kunne ikke pløye så dypt at det utvaskede jordlag ble snudd. Dessuten ga den kalde og fuktige jord dårlige vekstvilkår for gras. Det ble riktignok kjørt mye naturgjødsel på før man sådde. Stedvis vokste det bra i flere år. Jord med bare et utvasket og mineralfattig jordlag uten humus gir ikke nok næring over tid. Jorda var helt plan, men det hjalp ikke når graset ikke fikk næring. Her var det humus- og mineralfattig jord som var utvasket allerede før den ble forsøkt dyrket.

Disse to tilfellene kan stå som eksempler på at manglende kunnskaper og erfaring førte heller til tap enn til gevinst. Det er ofte slik ellers i samfunnet at manglende kompetanse ikke gir positive resultater, heller tvert i mot.

12.8 1960-tallet: Det store hamskiftet i Siebe

Det er nesten paradoksalt at nettopp jordbruket indirekte førte til avfolkning av bygda. Det var selvfølgelig andre forhold også som forandret seg raskt i storsamfunnet og i kommunen, og som også nådde Siebe, bokstavlig talt. Ikke minst bedre kommunikasjoner og elektrisk strøm.

Høsten 1959 blir bilveien til Siebe ferdig. Bygda hadde kommet opp ved hjelp at jordbruk. Gårdsbrukene var større, og folk hadde litt mer penger mellom hendene. Det hadde skjedd forandringer også før, men ikke så store og avgjørende som de neste 15 år fram til midten av 1970-tallet. Bygdene Siebe, Oskal, Áidejávri og Siccajávri hadde fått en 14-daglig landpostbudrute i 1928 som ble utvidet til ukentlig i 1937. Samme

år, i 1937, hadde de samme bygder fått telefon.

John Biti hadde som før nevnt fått traktor med redskaper i 1957. Nå var det lettere for ham å kjøre mellom kirkestedet og Siebe. Hans stefar, Johan Mathis Klemetsen ble kommunens ligningssjef noen år seinere. De første årene måtte han enten sykle eller kjøre med traktor fram og tilbake hver helg. Elen hadde ansvaret for gårdsbruket, med god hjelp av de eldste barna. Noe før veien nådde helt fram, hadde han søkt og fått bevilgning til å kjøpe bil. Den gangen måtte man søke og begrunne behovet for bil.

Om vinteren kjørte man enda med rein både fordi det var det sikreste framkomstmidlet og fordi det fremdeles var tillatt å kjøre med rein på veien på kirkestedet. Det blir mindre behov for å holde en egen reinflokk, og på 1970-tallet er det slutt også på egne arbeids- og kjørerein. Det begynte med at arbeids- og kjørereinene var plassert i flyttsamenes flokker og etter hvert hadde ingen sine egne arbeidsrein, bare noen slakterein igjen.

Allerede før og etter krigen hadde flere ungdommer reist fra bygda enten for å søke tjeneste eller gifte seg. Johan Klemet Hætta i øvre Siebe reiste ut like etter krigen og i 1954 reiste han til Grønland. Brita Inga i nedre Siebe gikk på Den samiske ungdomskolen (folkehøgskole) før krigen, og broren Johan Mathis fullførte handelsskolen like etter krigen.

Høsten 1959 begynte jeg på den 4-årige linje ved Tromsø off. Lærerskole - som det hette dengang. Det var ingen selvfølge at jeg skulle ta utdanning. Det var heller ikke lett å bestemme seg fordi min far var sterkt i mot det, men min mor hadde større forståelse. Men jeg var godt forberedt og sterkt motivert. Den neste hindring var en to-ukers opptaksprøve, den gang uten "samepoeng". Hele 186 møtte opp, og bare 29 kom inn. Jeg var en av de heldige. Når det var håp for meg, var det også håp for andre! Noen år seinere reiste Ole Mathis (f. 1946) til Hurdal for å gå på realskole, og gymnas på Nordfjordeid. I øvre Siebe reiste Johan Klemet Kalstad på realskole i Bodø sammen med sin mor Anne Hætta som tok handelsskole. Slik begynte det med at flere i Siebe tok utdanning.

Siebe får elektrisk strøm en uke før jul i 1964. Det første som blir anskaffet foruten lys, er komfyr, vaskemaskin og en frysboks.

På 1960-tallet ble skoleåret noe lenger. Når veien kom, kunne barna komme hjem hver helg. På midten av 1960-tallet ble det opprettet daglig skoleskyss.

Hvordan artet hverdagen i Siebe seg når forandringene skjer og når

de har skjedd?

12.9 Fra St.Hans til Mikkelmesse

Ved å sammenligne første del av 1950-tallet med første del av 1970-tallet, det vil si gjøre et hopp på 20 år, ser man best forskjellen og kontrastene. For å se på de små og store forandringer fra slutten av 1950-tallet, og gjennom hele 1960-tallet, er det naturlig å se hvordan endringene er når man kommer til 1970-tallet.

På 1970-tallet er de gamle driftsmidler borte og med det også driftsmetoden og arbeidsrytmen i slåttonna. Noen har utvidet engslåttene, mens andre har trappet ned eller holder på å trappe ned.

Bilde 30. Meierispannene fra begynnelsen av 1960-tallet

Traktorslåmaskinen er i bruk på tross av at ikke alle jordene er så slette. Det var både store tuer og fordypninger som førte til at traktoren kjørte seg fast enten under slåingen eller ved kjøring med silosvans. Likevel var effektiviteten stor i forhold til å slå med ljå eller hestelsåmaskin.

Ved slutten av 1960-tallet var det ingen som slo myrslåtter og andre utslåtter. Det var også praktisk talt slutt med å skjære sennegras. Noe av dette skyldtes at man gikk over til sko og støvler. De som brukte skaller, brukte ofte sokker i stedet for sennegras.

Notfisket som nedre Siebe hadde ved Bajašjávri er avviklet, og rundt 1970 avvikles også notfiske på Rietnjajávri, Oppal og Skilggaš. Jevdeš har mistet sin betydning som matfat for Siebefolket. Nå og da tar man en liten tur til Jevdeš, men det går lengre og lengre mellom hver gang man henter fersk fisk.

All melka leveres til meieriet, mens saueholdet praktisk talt blir avviklet. Alt jordbruk avvikles i øvre Siebe. Drifta legges ned på det gamle gårdsbruket som nå eies av Anders M. Hætta, det samme gjør hans søster og hennes mann Morten M. Hætta. Begge familiene flyttet til kirkestedet. Ole M. Hætta som er fra nedre Siebe dør i 1972, drifta legges ned et par år seinere. Også hos Johan M. Klemetsen legges drifta ned når familien flytter til kirkestedet. I løpet av noen få år på begynnelsen av 1970-tallet legges fire av fem bruk ned, og tre av fem familier flyttet til kirkestedet. Dermed ligger det i sakens natur at det ikke er aktuelt verken med notfiske, myrslåtter, skjæring av sennegras, snarefangst, andejakt, lavsanking, felling og røysing av ved eller andre aktiviteter som var vanlig i Siebe i over hundre år til 1950-tallet.

Hos Daniel M. Hætta som fortsatt har kyr og i enkelte korte perioder også sauer, er det fortsatt slåttonn. Omtrent halvparten av graset legges i silo. Slåtta starter i juli og avsluttes i august. Noen tradisjoner holdes ved like med litt skjæring av sennegras, syng av skaller og veving av belter og skallebånd, og vedhugst. Men felling av ved kunne like godt skje midt i august og september som i juni.

12.10 Etter Mikkelmesse over nyttår til mai

Da virksomheten i fire av fem gårdsbruk ble sterkt redusert eller opphørte helt, var det slutt på faste rutiner som lavsanking og røysing, skjæring av sennegras, multeplukking, avhåring av reinskinn, andejakt, fiske under isen med garn eller not, rypefangst, forberedelser til Bossekopmarkedet eller Sverige. Det var ingen myrslåtter der man måtte hente graset før reinflokkene kom, og det var ingen reinflokk hos de fastboende.

Utover 1970- og 1980-tallet fortsetter likevel enkelte aktiviteter uten at de gir nevneverdige inntekter. Det gjelder garnfiske etter gjedde før St.Hans, veving av belter og skallebånd, og andre håndverksprodukter

Bilde 31 og 32. *To av de sentrale informantene er søskeparet Mathis Aslaksen Skum (Áillu-Máhtte) (f. 1932) og Ellen Anne Aslaksdtr. Skum (f. Bæhr) (f. 1930). Sara (f. Tornenis) Hætta var deres tante. Etter at faren døde, vokste Mathis delvis opp i Siebe, mens Ellen etter krigen var hushjelp i øvre Siebe.*

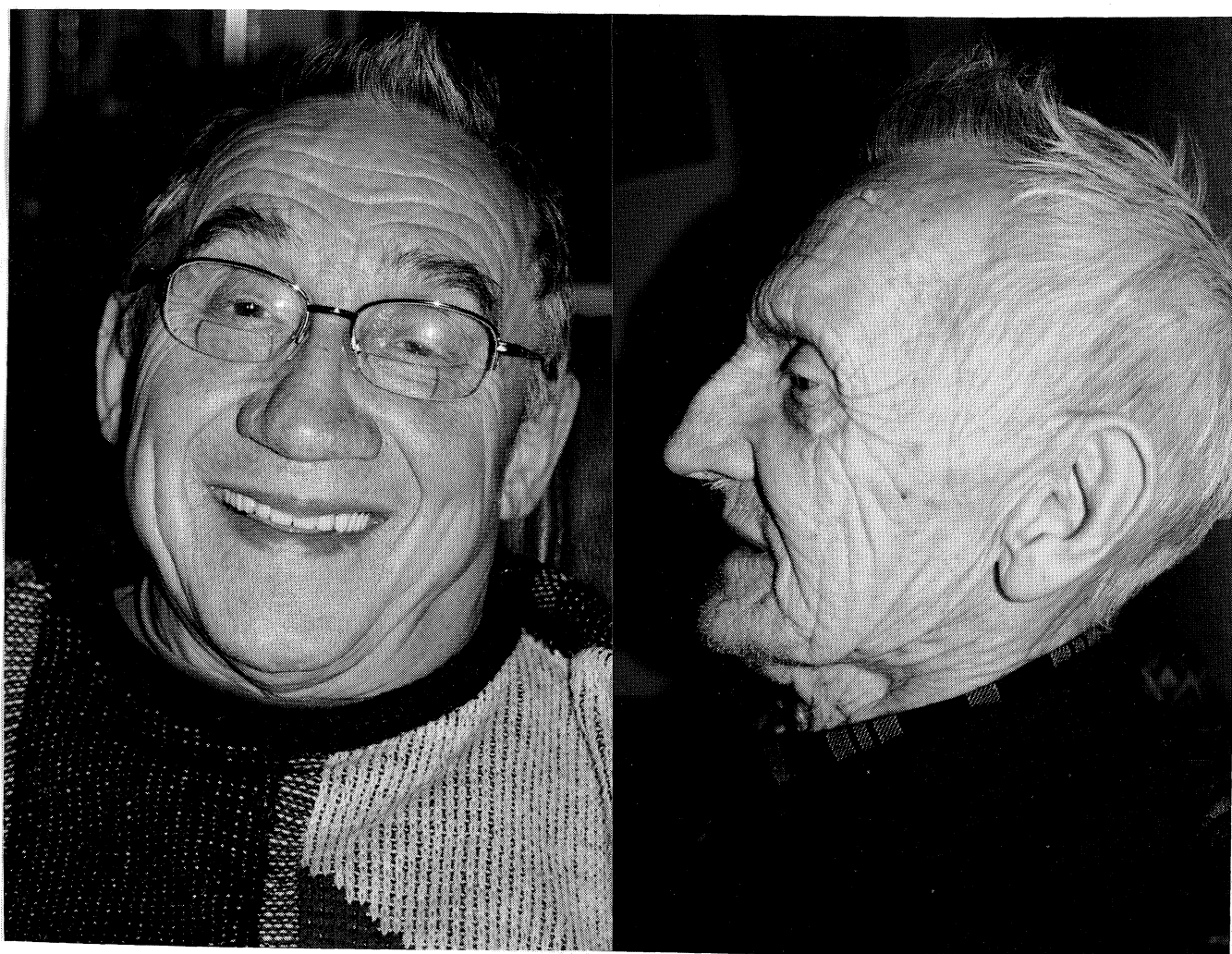
som strikking av votter og veving av ullgrener, og skjæring av sennegras.

Også i det nederste gårdsbruk var det omfattende endringer. De gamle var blitt eldre, i 1974 er Daniel 70 år, og Susanne 65. De fleste av barna har eller tar utdanning eller arbeid. Den yngste, Brita Ellen, overtar drifta av gårdsbruket. Etter forholdene har de et ganske moderne fjøs med elektrisk strøm, melkemaskin, spaltegulv i fjøset og en stor silo og låve. Gårdsbruket har en mellomstor jordbrukstraktor med en del

redskaper. Driften gir ikke stor nok avkastning til fornyelse og til forbedringer i forhold til nye miljøkrav.

Ingenting forsvinner momentant. Folk var vant å arbeide og derfor var det en viss aktivitet basert på det man gjorde før.

Likevel skulle gårdsdriften fortsette i 20 år etter at de fire andre gårdsbruk ble nedlagt. I 1992 er det definitivt slutt også på melkelevering og gårdsdrift. I 1991 sendes den siste kua i Siebe til slakteriet, og den siste sauene i Siebe slaktes. En 150-årig epoke er slutt.

Bilde 33 og 34. To andre sentrale informanter er John Biti (f. 1934) og Edvard Nilima (f. 1926)

KILDER

Litteratur

Ambjørnrud, Olga: Husmorboka. 12. opplag. Landslaget for husstell-lærere. Oslo 1967

Budde Bugge, Samuel: Blandede Efterretninger om Koutokeino's og Afjovarra's Præstegjeld. 1789. Utgitt i Fallesens Teologiske Maanedsskrift XII. København 1808

Dahl, Tor Edvin: Samene i dag - og i morgen. En rapport. Gyldendal, Oslo 1970

Eidsvåg, Inge: Henders gjerning. Tanker om hender, liv og læring. P2-akademiet, 14. september 2006. Trykt foredrag

Fors, Gry og Enoksen, Ragnhild: Vår folkedrakt. Sjøsamiske klestradisjoner. Sámi Instituhtta/Davvi Girji 1991. ISBN 82-7374-111-7

Haugen, Anny: Samisk husflid. Drakt, belter og bånd, flettinger, votter, greneveving. Landbruksforlaget, Oslo 1987. ISBN 82-529-1073-4

Hætta, Mathis M: Brævva Guovddagæinost. Side 2 i det 1. samisk-språklige bladet Sagai Muittalægje (1904-1912), 1. årgang, nr. 4 (15. august 1904)

Larsen, Alfred L: Kautokeino herred. Side 611-612 i: Det norske næringsliv. Finnmark Fylkesleksikon (red. Johs. Sætherskar). Bergen 1952

Klepp, Asbjørn: Erfaringskunnskap - forholdet mellom læring og forståelse. Dugnad nr. 2/3- 1988, Volum 14

Lange, Even: Industriell revolusjon. Leksikonartikkel i PaxLeksikon, bd, 3, side 185-189. Oslo 1979

Lauvik, E: Heimeslakting. Landbruksdepartementets småskrift nr. 23. Oslo 1938

Nielsen, Konrad og Nesheim, Asbjørn: Lappisk ordbok - Lapp Dictionary I-V. Universitetsforlaget, Oslo 1962

Skjenneberg, Sven: Rein og reindrift. 326 s. Lesjaskog 1965

Stockfleth, N.V: Breve fra Niels J. Chr. V. Stockfleth 1825-1854. Utgivne af J. N. Skaar, Biskop. Kristiania 1896

Upubliserte kilder

Finnmark Landbruksselskap: Jordbruket i Kautokeino. Stensil 15 s.
Vadsø 1967

Opplysninger om næringsøkonomiske forhold for 50 steder i Nord-Norge.
Arbeidsdirektoratet, august 1953

Susanne M. Hættas 7. sans 1957 og 1958. Dagboknotater

Tingreise til Kautokeino 13.- 26. mars 1935. Notat av Christian Rynning,
dommerfullmektig i Alta 6. mars - 3. juli 1935. 8 s

Foto

Hætta, Odd Mathis: Fotografier, tatt i Siebe fra 1952
Enkelte eldre fotografier der fotografen er ukjent

Intervjuer

Intervjuer med 21 personer om forholdene i Siebe

Vedlegg 1-13

Vedlegg (navn og fødsel, årstall for intervju på lydbånd eller kassett)

Vedlegg 1. Daniel M. Hætta (1904-1995)	1980,1982, -95	201
Vedlegg 2. Elen Susanne M. Hætta (1909-1994).	1983	226
Vedlegg 3. Brita Vålitalo (f. 1907).	1994, 2004, 2006	231
Vedlegg 4. Elen (f. Harebakken) Klemetsen (f. 1914).	-01	239
Vedlegg 5. John A. Biti (f. 1934).	2006	248
Vedlegg 6. Margrethe (f. N.) Hætta (1902-1996).	1984	257
Vedlegg 7. Sara K. Hætta (f. 1925).	2001, 2006	259
Vedlegg 8. Anne Margrethe M. Hætta (f. 1922).	2001	263
Vedlegg 9. Johan Kl. Hætta (f. 1926).	2001, 2004, 2006	266
Vedlegg 10. Mathis A. Skum (f. 1932).	2006	267
Vedlegg 11. Ellen Anne (f. Skum) Bæhr (f. 1930).	2006	277
Vedlegg 12. Mathis J. Sara (1924-2007).	2006	287
Vedlegg 13. Anne K. Hætta (1926-2006).	2004, 2006	291

Alle intervjuene er foretatt på samisk, enten på lydbånd eller kassett. Det er jeg som har intervjuet, skrevet ut på samisk og oversatt til norsk. Oversettelsene er skrevet så tett opp til originalen som mulig. Undertitlene (underoverskrifter) er laget av meg.

(Vedlegg 14-21 kommer i Del IV)

1.0 Daniel M. Hætta

Daniel Mathisen Hætta (9.9.1904-11.9.1995) var født i øvre Siebe og bodde der til han giftet seg i 1938, 33 år gammel. Han arbeidet på farens bruk, og hjalp andre litt med slåtta om sommeren og temmet rein til kjøre- og arbeidsdyr. Han gjennomførte militær plikttjeneste ved Alta Bataljon på Elvebakken i 1925. I 1930 var han på en sameutstilling i Tyskland, - en turne som varte i over 8 måneder. Han ble tilsatt som landpostbud i 1937. Denne bistillingen hadde han til 1969.

9. april 1940 ble han mobilisert, og møtte til tjeneste på Kautokeino skoleinternat dagen etter. Soldatene var der til Norge kapitulerte 8. juni 1940. Etter loddtrekning ble flere soldater sendt til fronten ved Narvik. Loddet falt ikke på Daniel. Da han ble mobilisert, var hans førstefødte 16 dager gammel. Det var tungt for kona Susanne M. Hætta (1909-1994) da han måtte reise den 10. april. De visste ikke noe om sin videre skjebne. De hadde giftet seg 19. april 1938.

Her forteller han, nesten 91 år, om tiden før krigen. Siebe 19.7.1995. Dette er det siste intervju på kassett, ca to uker før han fikk hjerneslag, og døde knapt to måneder etter.

Slektsboka 1986:185, 159

Intervju 26.12.1980. Avskrift 24.7.06, oversatt 4.10.2006

1.1 Bryllup i 1938

Vi hadde to kyr da vi giftet oss i 1938, - en ku hver. Etter at vi giftet oss, bygde jeg fjøs og stabbur. Men vi hadde ikke slåttemark. Våre foreldre ga oss et stykke hver. Min far ga meg en utslått, Leaviluokta. Og så fikk jeg flere myrslåtter i Opmujohka. Men der har vi sluttet å slå for lenge siden, rundt 1960. Myrslåtta var her, rett vest herfra. Det var fire-fem høystakker (*stáhkká*) og en del store såter, *suovvi*¹ der. Tørrhøyet hentet vi med rein når snøen kom. Vi måtte først hente kjøre- og arbeidsrein når flyttsamenes reinflokker nærmet seg, og så kjøre tørrhøyet hit.

1.2 Å lete etter kyrne om høsten

Det hendte at jeg lette etter kyrne, men det var heller sjelden. Det var jo søstrene min, jentene, som stelte i fjøset, som også lette etter kyr.

Om høsten tok kyrne veien nord for Jevdeš og oppover skogen til Náibesvuovdi. Men de kom ofte selv tilbake igjen. Om høsten blir det mørkt ganske tidlig. Derfor hendte det at kyrne av og til ble i skogen over natta. Da måtte man lete etter dem. Man visste ikke alltid hvor man skulle lete, men kyrne hadde bjelle, en god bjelle, slik at man kunne gå etter lyden.

Den store steinen like nordøst for Jevdeš kalles Bántogeađgi. Vi betraktet ikke den

¹*suovvi* er en "samling av stenger, anbragt rett op og ned på marken, til å legge høi imellem hver enkelt av dem kalles *biili*." (Lappisk ordbok, bd. 3, Oslo 1962)
stáhkká har "rektangulært 'gulv' av staurer som er lagt tett sammen, eller av staurer og ris, hvilende på korte påler; langs midten en rad oprettstående stenger som er fester i marken." (Ibid)

som offerstein. Den står jo midt ute i ei myr. Det var så dårlig utsikt derfra at det ikke hadde noen hensikt å klatre opp for å se utover. Vi gikk forbi steinen østover og oppover den bratte lia før vi kom til skogen, Náibesvuovdi. Når vi passerte kløfta som går fra Jevdeš og nordover, gikk vi på høydene for å få oversikt.

Kyrne går jo og beiter, men om natta holder de seg helt i ro. Utpå høsten, når det blir mørkere, holder de seg i ro. De legger seg for å hvile, og opp igjen når det blir lyst. Da begynner de å beite igjen.

1.3 Ekteskapet og de følgende år

Jeg husker ikke om vi hadde så mye møbler. Men vi fikk hver vår seng av våre foreldre, noen stoler og bord. En *bumba* (stor kasse) og *giisa* (en oval kiste for å oppbevare verdisaker) hadde vi begge to. Jeg hadde *giisa* og min kone hadde *giisa*. Jeg hadde kjøpt min hos Ovlla-Juhán Nils-Pedar² som hadde kjøpt to i Finland. Han solgte den ene til meg. Denne ordnet jeg til festegavekiste (*giligiisa*). Her hadde jeg festegavene. Den ga jeg til min kjæreste.

Jeg kjørte på frierferd [til nabogården ca en halv km unna). Jeg ba mor bli med. Det var om vinteren, en tid før påske. Dagen etter kjørte vi til kirkestedet for å ta ut lysning til ekteskap. Min kommende svigerfar ble med. Da trengte ikke min mor å bli med. Det var bare vi tre.

Så giftet vi oss etter påske. Vi hadde bryllupsfest hos Morten-máhka (Morten Klemetsen, bror til bruden) som bodde i øverbygda. De bodde og hadde butikk der hvor hans datter Marit har sin campingplass.

Hvorfor vi valgte å slå oss ned akkurat her? Jeg hadde allerede flere år tidligere tatt utmål her. Og da vi giftet oss, fikk vi denne jorda (peker på Nyeng, et jordstykke mot den gamle gården til Mathis Klemetsen Hætta) av svigerfaren.

Om vi hadde vært kjærester lenge? Det husker jeg ikke, men jeg tror vi hadde vært kjærester i flere år før vi giftet oss.

1.4 Hvordan ordnet dere med seng, bord og stoler, gårdsbruk og annet?

Bord og stoler snekret jeg selv. Senger hadde vi allerede. Jeg hadde selv en seng, og det hadde også kona mi. Det var senger som man kunne trekke ut slik at det ble dobbelseng.

Vi hadde et laftet tømmerhus på et rom. Jeg hadde opprinnelig fått laftet og tømret et hus, men det brente ned før det ble ferdig. De to tømmermenn hadde laget huset i tømmeraskogen. De hadde gått fra bålet som de hadde inne i kassen, og det tok fyr.

Det var flere gamle stabbur i øvre Siebe. Vi fikk et av dem og flyttet det til nedre Siebe der vi hadde slått oss ned. Det var vårt hjem de første år.

Fjøs kjøpte jeg i Finland, hos Armas Kelotti (Kelotti-Armas) i Leppäjärvi. Tyskerne brente fjøset. Brønn hadde vi ikke, vi hentet vann i elva.

²Nils Peder Johansen Eira (1911-1978), vinterbolig i Rietnjaávži, sommerbeiter i Fávrrsorda, mot Kvænangsbotn. Slektsboka 1986:85

1.5 Det første barnet deres

Vårt første barn var dødfødt. Det var en jente. Svangerskapet var kommet langt, men min kone aborterte. Ved et uhell glei hun på trappa og falt stygt. Hun falt rett utenfor huset. Jeg var hjemme. Jeg husker ikke lenger om det var om vinteren. Vi hadde barnet hjemme til kona mi ble frisk. Hun lå ikke så lenge. Vi hadde ingen lege, men jordmora var en tur hos oss. Jeg husker ikke om det var telefon (NB: det var telefon i nedre Siebe).

Vi kjørte selv med det døde barnet til kirkegården. Det var vinter og vi kjørte med rein. Jeg vet ikke hvor og hvem som begravde det. De hadde vel det lille barnet sammen (i samme kiste) som den som ble begravet da. Slik sa de at man gjorde den gang.

Det var ingen barn mellom Sara Inger Anne (f. 1944) og Solveig Kristine (f. 1947). Det kan jeg ikke lenger huske så godt. Men jeg tror ikke det var noen barn mellom dem.

1.6 Nybrottsarbeid, slåtter og innhøsting

Marka måtte ryddes med hakke (*guohkki*). Men vi brukte å pløye med hest, med hest i tospann. Hestene var lært opp til det. Vi fikk et jordstykke hos mine svigerforeldre. Det er Nyeng - ved elva, sør for huset vårt. Et ganske stort stykke. Jeg ryddet med hakke langs elva og utvidet det etter hvert. Det er tungt kroppsarbeid, nybrottsarbeid.

For å få nok fôr til buskapen måtte vi bruke utmarksslåtter. Det var jo ikke noe særlig, men det gjorde at vi fikk mer tørrhøy. Men vi brukte ikke å slå så seint at vi måtte slå på isen, det som kalles čeret. Jeg hadde allerede slått så mye at det ikke var nødvendig. Dessuten er det så dårlig kvalitet på graset at det ikke var noen hensikt å gjøre det. Juhán-Ovllá³ i Ávževuopmi brukte å gjøre det. Det hette her i Siebe at til Mikkelsmessen, 29. september, skulle man være ferdig med slåtta.

Lavfóret måtte man sanke om høsten i regn eller fuktig vær. Det var først og fremst kvitkrull vi sanket. Vi måtte reise til Vuorašvárri, for der var det godt med lav. Her i Siebe var det nesten ikke noe. Vi laget lavputer eller lavklumper (*jeagellimpu* el. *jeagelčoaltu*) og lot de stå til frosten satte inn. Når de var blitt harde, sanket vi dem sammen i hauger slik at vi kunne finne dem når det var snø. Og da var det med reintransport å få dem med til gården. Man kunne ha over 20 lavputer i et lass.

Det var litt merkelig, men også kyrne var blitt vant å spise lav. Vi brukte lav, det var mest *oaivejeagil* (kvitkrull) som tilleggsfôr til kyrne.

1.7 Rein, reinslakting og verdesystemet

Fimppa-Niillas⁴ var en av mine "reinverter". Han var gudfar til min kone, og han hadde gitt henne en ung simle. Det ble flere rein av denne simlen, blant dem flere gode kjøre- og

³Ole Johansen Bæhr (1883-1965). Slektsboka 1986:67

⁴Ole Nils Thomas Aslaksen Siri (1892-1951) gift 1915 med Margrethe Klemetsdtr. Hætta (Leammo-Mája) (1892-1953). Hun var tante til Daniel M. Hætta kone, Susanne. Etter samisk tradisjon var derfor Fimppa-Niillas og han i slektsskapsforhold til hverandre. Slektsboka 1986:295, 171

arbeidsrein. Vi hadde geahččo-bohccot⁵ ("sytingsrein") hos dem. Det var gode beiteforhold der han holdt til.

Jeg brukte selvfølgelig hvert år å temme flere kjøre- og arbeidsrein til ham. Det var rein som var helt utemmet. Ofte var det så vidt jeg klarte å hankses med dem, men jeg temmet nå dem likevel.

Fimppa-Niillas var en klok mann. Han var et eigodt menneske, på tross av at han var så rik. Han hadde en reinflokk på over 2000 rein. Han var alltid hensynsfull og hjelpsom, og alltid rimelig på tross av at han var en stor reineier. Jeg brukte å kjøpe slakterein hos ham, og han solgte for en rimelig pris. Jeg husker en gang før tyskerne kom og brente våre hus, at jeg reiste til Fimppa-Niillas sin vintersiida i nærheten av Goahteluoppal for å hente noen kjørerein. Samtidig spurte jeg om jeg kunne få kjøpe en slakterein. Han fant fram en stor og feit ikkedrektig simle (*rotnu*), men jeg hadde bare 100 kr. Det kostet mye mer allerede den gang, men han ville ikke ha mer. Han sa det var nok. Han ville ikke ha mer, selv om det kostet det dobbelte allerede den gang.

- Kan man se på levende rein om den veier 35, 40 eller 45 kg?

Man måtte lære å se på en slakterein hva den veier slik at man ikke betaler for mye. Jeg brukte å se på en levende slakterein hva den veide. Det kunne jeg.

- Hvordan?

Det kan jeg ikke si, men jeg brukte nå i alle fall å vite vekta på levende rein. Man ser det på størrelsen. Og på alderen, om en ikke-drektig simle er 4, 5 eller 6 år, eller eldre, opp til 10 år. Det var gjerne en slik slakterein man kjøpte. Men rein med brunlig hår (*ruoššajievja*) var det ikke mange av, og de var ofte dårlige slakterein. De var ofte magre og dessuten lett.

Kjøttet på gamle rein kunne være hardt og lite mørt. Når man slaktet gamle rein, måtte man, etter å ha avlivet dem, bare løse opp og knytte for spiserøret slik at ikke noe kom opp. Så lot man slaktet ligge på snøen kanskje opptil et par timer. Man tok ikke ut vommen eller noe annet. Etter en tid, kanskje en time, flådde vi, tok ut vommen og tarmen, og parterte. Da var kjøttet blitt mørt. Ellers solgte man slakt av gamle rein eller tok dem med på Bossekopmarkedet.

Når man slaktet og parterte, måtte man passe på at man skar etter leddene og aldri knuste bein. Man skal absolutt ikke knuse bein, men skjære etter ledd. Jeg vet ikke hvorfor, men det var kanskje fordi man fikk reinere kjøtt når man ikke knuste bein. Man skulle skjære etter ledd.

1.8 Å gjøre tjeneste hos Juhán-Ovllá i Ávževuopmi

Jeg måtte rett som det var reise fra Siebe til Ávževuopmi for å hjelpe ham med slåttonna. Juhán-Ovllá⁶ og hans søster var ikke gift. De hadde fjøs med 3-4 kyr. Han hadde alltid

⁵"sytingsrein", dvs. "fastboendes ren flyttsamen har i sin hjord for å passe dem." Lappisk ordbok, bd. II. Oslo 1962

⁶Se note 3

vanskeligheter med å få arbeidshjelp. Jeg syntes at jeg måtte reise dit for å hjelpe ham. Utover høsten brukte vi å slå myrslåtter og ha graset i store såter (*suovvi*), vi lagret for vinteren. Slåttene lå rundt Váhhtajávri og Váhhtaluoppal. Her slo vi myrgras og sneller. Seint på høsten er både *luktasuoidni* (starr) og *gorddet* (elvesnelle) tørre og kan lagres med det samme i såter.

Man kunne også høste sneller og starrgras på isen (*čeret*), men vi slo som regel før isen hadde lagt seg på vannene.

1.9 Å fiske seinhøstes i Lávvojavri

En gang seint på høsten var vi på fiske i Lávvojavri. Han fikk overtalt meg til å hjelpe seg. Han hadde ventet på meg. Det var så seint på høsten at vannene hadde frosset og vi slo både sneller og starr på isen. Men han hadde også veldig lyst å komme på fiske. Jeg sa at jeg orket ikke, ikke minst fordi jeg visste at han var dårlig å gjøre opp for seg. Han var så sein med å lønne. Og lønna var en krone og femti øre pr. dag.

Juhán-Ovllá sier til meg at han har tettet igjen Vákšajohka som renner ut i det store Lávvojavri. Du kan få lott hvis du blir med meg for å hjelpe, sier han. Jeg får halvparten av all fisken hvis jeg blir med. Det tar knapt en ukes tid.

Så ble jeg med ham og vi to holdt på med slåttarbeid i fire-fem dager. Vi både slo og satte graset i høye såter. Søndagsmorgen sier jeg til Juhán-Ovllá at nå bør vi komme oss til Lávvojavri. Vi er jo ferdig med slåtta. "Nå ja, jeg vet ikke om vi orker å fare dit", sier han. Jeg skjønnte at han ikke ville fare dit. Jeg sier til han at når du ikke vil fare, fer jeg aleine, jeg finner nok fram til Lávvojavri. Jeg visste jo hvor det store vannet var, selv om jeg ikke var så kjent der borte. "Det er ingen hensikt å fare aleine. Jeg får bli med deg. Du kan gjøre lite aleine." Jeg sier at jeg tar nå en tur dit likevel.

Så laget vi ruser (*meardi*). Han hadde materialer, verktøy og utstyr, og dessuten kunne han dette. Det tok ikke lang tid å lage ruser av vanlige fiskegarn. Så tok vi beina fatt. Jeg hadde nisteskreppen med meg hjemmefra, den hadde jeg ikke behovd å åpne engang. Jeg hadde verken spist noe av maten eller kokt min egen kaffe. Juhán-Ovllá tok også med seg nisteskrepe og en liten kasserolle.

Det er langt fra Ávževuopmi, sikkert over to mil. Det tok en hel dag å gå fra Ávževuopmi til Lávvojavri. Selv om det var ganske tidlig på høsten nådde vi ikke fram før det ble mørkt. Lávvojavri ligger så høyt oppe at det allerede var is på vannet.

Vi gikk rett over på den andre siden av vannet. Det var en liten torvgamme der, like ved bekken Vákšajohka. Jeg gikk for å se meg om. Før bekken løper ut i Lávvojavri, er det en liten kulp ikke større enn dette rommet vi sitter i (ca 20 m²). En helt rund kulp, og mot det store vannet var det en steinsetting som vannet renner igjennom. Juhán-Ovllá har vært her tidligere på sommeren og stengt bekken med stein slik at fisken ikke slipper ut i Lávvojavri. Det var ikke is på kulp, kanskje fordi den var full av sik. Jeg gikk til kulp og stakk kjeppen i kulp. Det var helt fullt av fisk i kulp, kulp kokte. Fisken går oppover bekken om sommeren, og når det blir kaldere i været, trekker den tilbake. Det er altså fisk som kommer ned fra Vákšajohka og tilbake til det store vannet igjen. Men så

blir det stopp fordi han har satt en demning ved utløpet.

Jeg sier til Juhán-Ovllá at det er så fullt av fisk i kulpen at vannet koker. Vi hadde et lite finmasket garnstykke, to-tre favner langt, og rusen som vi hadde laget. Han sier at jeg må kaste garnet ut i vannet. Jeg gjorde det, og det satte seg fisk i garnet slik at garnet ble helt kvitt av sik. Og ganske store fisk (*laikkut*). Det var nok med et kast.

Juhán-Ovllá har fått varmen i torvgammen. "Vi må koke fisken", sier han. Fisken som har stått så lenge her, er vel i så dårlig hold at den ikke er spiselig, sier jeg. "Jeg vet ikke, vi får se," sier han. Jeg begynte å sløye fisken. Fisken var så fast og feit at det ikke var til å tro. Inne i buken var det bare fett, i hver eneste en. Vi spiste godt. Jeg tror vi kokte flere kasseroller med fisk før vi la oss. Vi hadde hvert vårt innertelt (*rákkas*). Og vi hadde godt med varme i bålet før vi la oss.

Ut på natta våkner jeg fordi jeg ser et kraftig lys gjennom innerteltet mitt. Gammen står i lys lue. Oppe i tjøråpningen brenner det. Store flammer. Jeg tok innerteltet ned, samlet sakene mine, roper til kameraten om at "stå opp, gammen brenner" og sprang ut. "Han bare snorker, og står ikke opp. Det brant mest på min side, flammene hadde nesten nådd til innerteltet mitt. Jeg klatret opp og rev ned torvklumpene som var i brann, rullet dem i snøen - det var kommet litt snø her oppe. Etter å ha rullet dem i snøen og brannen var slukket, satte jeg dem opp igjen, og la meg til å sove igjen."

Om morgenen spør jeg Juhán-Ovllá om ikke han hørte at det brant i natt, og at vi holdt på å brenne inne. "Ja, jeg hørte det nok," svarte han. Men jeg tror ikke at han hadde hørt noe som helst. Han sov bestandig tungt, men sto alltid grytidlig opp. Han var alltid grytidlig oppe, men når han la seg om kvelden, sov han så tungt at han ikke hørte noe, som om han var død.

Etter å ha kokt kaffe og spist, så begynte vi. Vi ordnet rusen, tok bort noen stein fra demningen og satte rusen på plass. På vannet er det is, men det er en liten åpning der bekken renner ut i vannet. Derfor er størsteparten av rusen nede i vannet. Han holder rusen på plass mens jeg skremmer fisken. Fisken blir skremt og svømmer inn i rusen. Rusen blir så full at den bugner, full av fisk. Rusen blir så full som en full striesekk, men rusen er selvsagt mye større enn en vanlig striesekk. Når rusen er helt full, tetter vi igjen åpning på bekken med stein og drar forsiktig rusen bortover isen. Her tømmer vi rusen. Slik fortsatte vi hele dagen til kulpen var tømt.

Jeg fikk ikke halvparten av fangsten slik han hadde lovet. Han lurte meg. "Jeg kan ikke gi mer enn en tredjedel til deg." Og så delte vi. Jeg var såpass ung den gang at jeg ikke ville begynne å krangle med ham. Jeg hadde ikke behøvd å gi meg, men krevd halvparten av fangsten. Jeg hadde kunnet kreve halvparten. Jeg fikk heller ikke noe godtgjørelse for at jeg kom fra Siebe og aleine hentet fangsten fra Lávvojavri til Ávževuopmi.

Etter at jeg hadde kommet fra Lávvojavri til Ávževuopmi, reiste jeg mot kysten for å hente arbeidsrein - slik som vi pleide å gjøre om høsten. En slik reise tar flere dager, og etter det er det å reparere og ellers gjøre i stand sledene og seletøyet.

Det ble mye fisk. Seinere på høsten kjørte jeg med reinraide og hentet fire lass med sik på tross av at reven hadde tatt minst halvparten av fisken. Reven hadde gravd opp

gropen der vi hadde gjømt fisken. Det var revespor som gikk i alle retninger fra fiskegropen. Men likevel var det fire reinsledelass.

Da jeg kom hjem til øvre Siebe med min andel på to lass, reiste min far og jeg til Kuttainen i Sverige for å selge fisken. Vi kjørte med reinen, stoppet ved Rietnjajávri hvor vi tok flere 30 liters kjørel⁷ (*njelot*) med spekesik til Kuttainen. Jeg solgte mine to lass med sik, og fikk 150 kroner. Det var penger det - den gang. Nå var jeg en holden mann - 150 kroner i lommeboka.

1.10 Juhán-Ovllá betaler med gullmynter.

Det var en annen gang at Juhán-Ovlla kom til meg for å be om sláttehjelp. Han hadde jo ikke hjelp, så han måtte slå aleine - og det gikk ikke fort. Vi i øvre Siebe var da ferdig med det meste. Det visste han, og derfor kom han for å be om hjelp. Jeg lovte for en uke. Vi slo og vi la i store hauger for vinteren. Det var ganske mye både starrgras og elvesneller. Særlig sneller er meget tørre om høsten, man trenger ikke la dem ligge og tørke. Det var tørt og fint vær den høsten. Vi gjorde oss ferdig, og vi ble ferdig lørdag kveld.

Nå skal han gjøre opp, men han har ikke penger. Jeg sier til han at det går jo ikke an at jeg skal arbeide for deg, og du vil ikke betale. Lønna er jo heller ikke så høy, bare 1 kroner og 50 øre dagen. Jeg har jo også bruk for penger.

Men jeg har jo nesten ikke penger, sier han. Han har bare 10-krones gullmynter, - og de har han ikke lyst å gi til meg. Nå hørte jeg at han hadde 10-krones gullmynter. De hadde jeg lyst på. Jeg sier at du godt kan gi dem i lønn. Men hvis jeg skulle gifte meg, - da vil det være ille at jeg har gitt dem til deg, sier Juhán-Ovllá. Jeg svarte med å si at den dag da du skal gifte deg, skal du få gullpengene tilbake [han giftet seg ikke]. Jeg skal gi dem i bryllupsgave til deg, - du behøver ikke å kjøpe dem tilbake. Du får gullmynten tilbake når du skal gifte deg. Ja, da "løsnet" gullmynten. Jeg fikk gullmynten i lønn, det samme som han ville ha gitt i vanlige penger. En tier i gull, pluss noen kroner til i vanlige penger slik at jeg fikk hele ukelønna hos han. 1 krone og 50 øre, eller var det 2 kroner pr. dag. Det ble jo noen kroner ekstra utover denne 10-krones mynt.

1.11 Flere gullmynter

Jeg har hatt flere gullmynter; tre 10-krones og to 20-krones gullmynter. De har jeg fått fra forskjellig hold, men jeg husker ikke alt like godt. Hos Oskal-Máret⁸ har jeg byttet til meg en 10-krones gullmynt mot vanlig 10-krones pengeseddel. Hun fortalte meg at hun har en gullmynt og at jeg skulle få den, men jeg betalte for den. Jeg var ofte i Oskal for å gi en håndstrekning når det trengtes. Oskal-Máret betalte naturligvis ikke noe lønn, men hun likte godt at jeg kom og hjalp til med gårdsarbeidet. Det var nok derfor at hun byttet

⁷en 1/4 tønne, volum 34 l.; "fjerding, kjørel som tar en kvart tønne" Lappisk ordbok, bd. I. Oslo 1962

⁸Marit Andersdtr. Oskal (1889-1966). Slektsboka 1986:346

fra seg gullmynten mot en vanlig pengeseddel.

Det er ikke godt å huske, jo, en 20-krones gullmynt fikk jeg hos min mor. Jeg hadde ytterligere én 20-krones gullmynt, slik at jeg hadde to slike. Men jeg husker ikke hvor jeg har fått dem.

Jeg hadde 5 gullmynter, tre 10-krones og to 20-krones.

1.12 Det overnaturlige: Siebelaš viste seg for meg

Siebelaš (Mathis M. Hætta 1833-1904) var min (OMHs) oldefar. Siebelaš døde 6. august 1904, mens min far, Daniel M. Hætta, ble født en måned seinere, 9. september 1904. Denne hendelsen refererer til den gamle låven og andre bygninger til Siebelaš som var ca 100 m nord for barndomshjemmet til Daniel. Daniel forteller:

Da jeg var fem år - jeg var nok ikke mer enn fem år. Jeg var så ung at dette er det eneste minne jeg har fra den tiden. Det er mitt tidligste minne. Det var om sommeren. Det var slåtta. Den gamle kona, søster til Gáren-áhkku⁹ som ble kalt Máret-áhkku¹⁰, var der. Vi er på den øde gården til Siebelaš. Det sto et stabbur ved elva, andre bygninger var fjøset, låven og skjåene. Fjøset og låven ble forbundet av en gang. Gangen hadde dør mot øst. Stabburet sto på vestsiden av fjøset, ved elvestranda. Og det var her at Gáren-áhkku sin søster, Máret, holdte på å preparere sennegras. Marit og mannen hennes, Anders, hadde gitt opp reindriften og slått seg ned i øvre Siebe. På tross av alderen, var Marit kvikk, hun hentet sennegras og ordnet det der ved det tomme stabburet. Hun hadde sennegraset inn i stabburet.

Søstra mi, Karen Marie, og jeg holdt til i nærheten av dem. Karen Marie var bare halvannet år eldre enn meg, men neppe større enn meg. Vi to leker og springer omkring, og så springer vi rundt fjøset og låven. Låven var tom fordi man enda ikke har hatt tørrhøyet inn. Vi springer rundt, men Karen Marie er så rask at jeg mister henne av synet. Jeg trodde at hun sprang inn i låven. Jeg åpnet låvedøra og skjøv opp døra.

Der står gubben, - og løfter armen opp mot låvedøra. Han har en gammel pesk (*muodda*) på seg. Han ser utover. Jeg står ved føttene hans. Jeg ser først på hans pesk, og ser så oppover så jeg ser ansiktet hans, - han er meget gammel. Og så bleik som han er! Da jeg fikk tenkt meg om, sprang jeg vekk det raskeste jeg kunne. Men jeg begynte ikke å

⁹Karen Pedersdtr. Eira (1844-1932), farmor som hadde vært i tjeneste hos Siebelas på 1880, da hun giftet seg med enkemannen Ole Isaksen Hætta (1822-1912) og bosatte seg i Binges. Hun kom tilbake til Siebe da hun ble enke i 1912. Her bodde hun de siste 10 år av sitt liv.

Ole Isaksen Hætta var lensmann i Kautokeino og den første same som var lensmann i kommunen. Han hørte til de vakte. Presten Stockfleth avsatte ham. Ole Isaksen Hætta ble fjellstueoppsitter på statens fjellstue i Binges i 1856.

Slektsboka 1986:73, 147, 185

¹⁰Marit Pedersdtr. Eira (1842-1900?), gift 1876 med Anders Aslaksen Skum (1838-1914). Han var med i Kautokeinoopprøret 1852 og arrestert, men sluppet løs. Slektsboka 1986:73, 316

gråte før jeg nærmet meg stabburet. Da begynte jeg å skrike noe fryktelig. Karen Marie var for lengst kommet dit. Jeg skyndet meg inntil den gamle kona. Hun sier at "hva er det nå da, når han skriker sånn?" Jeg sier at jeg har sett Siebelaš. "Nå må du gi deg med tullpratet, hvorfor skulle han vise seg. Det derre er ikke sant. Du må ikke komme hit å prate tull." Jeg var skremt, jeg var sjokkert. Jeg måtte få Karen Marie til å ta meg hjem. Hun ble med meg hjem.

Siebelaš falt død om - 71 år gammel - like nord for tuftene, - mot nedre Siebe. Han segnet om ved en stor, flat stein som ser ut som et brød, ikke langt fra fjøs og stabbur. Den dag i dag kan man se steinen der han segnet om. Han døde akkurat en måned før jeg ble født.

1.13a Å bli spådd i et vannglass (versjon 1 fra 26.12.1980)

Magi eller synkverving - eller hva det nå var. Det var en finlender som spådde i vannglass. Han kom til oss i øvre Siebe - en ung finlender - en meget hyggelig ung mann. Han var kanskje litt eldre enn meg. Jeg var nok meget ung den gang, kanskje 20 år eller litt eldre.

Han spurte meg om jeg ikke ville bli spådd. Ja, det vil jeg gjerne, svarte jeg. Så gikk vi gjennom nordstua inn til Gáren-áhkku sitt rom. Hun var nok død [d. 1933]. Det var i alle fall ikke noe i rommet som tilhørte henne. Vi to gikk dit inn, han tok med seg et vannglass. Han spør meg hva jeg vil at han skal vise meg. Jeg vil gjerne se kjæresten min. Ja, det skal du få se. Han rørte i vannglasset med en teskje, og ber meg se i vannglasset. Så ser jeg på glasset, - jeg stirrer på glasset. Så kommer det fram et bilde, og jeg kjente igjen ansiktet! Et ansikt med lue. Det var min kone. Det var bilde av et ungt kvinneansikt med lue. Det er helt sant. Det var et meget klart bilde, et kvinneansikt med lue. Det var meget merkelig. Det er så merkelig at det ikke er til å tro.

Min søster Risten var ikke inne, men min eldre søster Rihtta¹¹ og Áhku-Ingá¹² var der. Jeg sa til dem at de måtte komme hit inn. Spåmannen hentet et nytt glass med vann. Og viste et bilde for dem og. Jeg kunne ikke se hva han viste for Rihtta fordi hun ba meg holde meg borte. Hun så bildet selv, og jeg har ikke husket å spørre henne om hvem hun så.

Áhku-Ingá ba meg om å bli med for å tolke. Jeg måtte bli med henne for å tolke hva han sa når han viste bildet. Å ja, det ville jeg gjerne! Så syntet han et bilde i glasset for Áhku-Ingá. Hun så på bildet, og jeg så på bildet. Det var et stort flatt ansikt og håret kvitt som kvitkrull (lav). Oskal-Unit (Anders Oskal) var allerede den gang helt kvit i håret, før han giftet seg med Ingá. Han hadde stort hode, men jeg kjente ham ikke igjen i glasset. Det var før han ble enkemann. Men bildet av ham - har jeg tenkt i ettertid - det var nettopp Oskal-Unit.

Dette med bilde i et vannglass, er mer enn merkelig. Så vidt jeg husker, tok han 50 øre for hver gang han spådde i vannglass. Vi snakket ikke så mye sammen, og jeg spurte

¹¹Brita Oleanna M. Hætta (f. 1907). Slektsboka 1986:186

¹²Inger Marie Johansdtr. Rist (1900-1972). Slektsboka 1986:243

ikke hvor han kom fra og hvor han var på vei. Han kom aldri tilbake, så jeg har ikke sett han siden. Det var en flott fyr, denne finlenderen.

Gutta fra nedre Siebe, Ovlá-máhka og de andre, var på myrslátta i Opmujohka ved Stuorarohtu. Også hun som seinere skulle bli min kone - og som jeg så i glasset - var på vei dit for å rake høyet. Hun brukte å fare dit om formiddagen etter at hun hadde vært i fjøset og kom tilbake igjen til kveldsstellet. Jeg ser henne på andre siden av elva, på vei til Opmujohka. Jeg sprang til elvestranda og ropte at hun måtte komme hit. Jeg skal komme med båt å hente deg fordi vi har en spåmann her, han kan vise deg din kjæreste. Vi sto på hver side av elva og pratet en stund, men hun sa at hun ikke orket, og dessuten hadde hun ikke tid. Hun skal bort å rake graset. Hun kom ikke, og så gikk hun.

Han finlenderen gikk samme dag som han kom. Han fortsatte mot kirkestedet, og derfra tror jeg han fortsatte mot Norge. Det var ofte finlendere som kom innom og fortsatte til Norge. De slo seg vel ned der, - og bodde der så lenge de levde.

1.13b Å bli spådd i et vannglass (Versjon 2 fra 19.7.1995; 15 år etter det første)

Det her skjedde lenge før vi giftet oss. Men vi var kjærester. Det kom en finsk gutt, han var en slik som kunne trollkunster. Så kom den finske mannen og viste. Han sa han kunne vise meg kjæresten min. Jeg sa at han bare skulle vise meg henne. Han ville ha betaling for det. Ja, og så viste han meg min kjæreste.

Det var visst i vann. Til syne kom ansiktet og med en samelue på hodet - det var merkelig. Min søster Rihtta ville også få vist, og likedan Áhku-Ingá. Jeg kjente ikke bildet av hennes kommende mann. Et stort hode og kvitt hår. Jeg så det med mine egne øyne.

Jeg husker ikke prisen, men han tok betaling. Det var meget merkelig. Og hun (min kone) rodde med båten fra deres hus over på andre siden av elva for å gå til Opmujohka. De hadde myrslåtter der. Jeg så da hun gikk bortover på den andre siden av elva. Jeg ropte til henne om at hun måtte komme for å se finlenderen som viser kjæresten i et vannglass, men hun orket ikke, - hun hadde ikke tid, sa hun.

Det var meget merkelig at noen kunne gjøre det - vise bilde i et vannglass!

1.14 Utboren under Bossekop høstmarkedsdager

Under høstmarkedsdagene i Bossekop skjedde noe merkelig. Vi brukte ikke å slippe reinene i en reinflokk, men hadde dem fasttjoret og matet dem. Vi hadde "lavputer" med som mat for reinen. Om kvelden kom jeg fra Bossekop til Thomasbakken. Det er et godt stykke å gå. Reinene hadde jeg tjoret på bakkebrinken. Det var en bratt bakke herfra mot elva. Reinene var på utkanten av engen, like ved der den bratte bakken begynner. Her på bakkekanten begynner skogen, og reinene var tjoret til trærne. Her var det ikke mulig å ha reinen løs i en reinflokk. Derfor brukte jeg bestandig å mate reinen mens de var tjoret fast. Så for jeg ned for å gi reinen mat. Maten var lav pakket sammen i klumper. Det hadde vært mildvær, men nå var det blitt kaldere igjen og det var kommet litt snø. Mens jeg holdt på å gi reinen fôr, hørte jeg barnegråt nede i bakken. En hjerteskjærende gråt som spedbarnsgråt. Jeg stoppet opp og lyttet. Jeg tenkte at en voksen mann kan vel ikke la seg

skremme av barnegråt. La barnet gråte. Jeg fortsatte i mørket å ordne med fór til alle mine rein.

Nå begynte jeg å gå nedover skrenten i retning mot gråten. Mens jeg gikk, tenkte jeg at vertskona på gården der jeg bodde, hadde bare et barn, en voksen datter. Når jeg har funnet babyen, tar jeg det gråtende barnet med meg og gir til husfruen. Jeg går forsiktig ned den bratte bakken gjennom tett bjørkeskog. På tross av at skogen er så tett at jeg nesten ikke kommer igjennom, gikk jeg i bekmørket rett i mot det gråtende barnet.

Jeg kom tett innpå busken der gråten kom fra, og lyste opp med lommelykten. Det var en kvit katt! Jeg bare sparket katta slik at den for og forsvant mellom buskene. Da skreik den ikke mer! Det var kanskje en gra katt. Det er merkelig at en katt kan skrike så hjerteskjærende som en liten baby. Stoppet bare litt, og fortsatte å gråte som et lite barn.

1.15 Fiskegammen ved Rietnjajávri

Når vi har vært på fiske med not i Rietnjajávri, kommer vi tilbake til fiskegammen grytidlig. Og hver gang vi gjorde opp varmen i gammen og begynte å koke fisken, hører vi at noen ror en båt inntil land. Vi hører hvordan årene slår mot båten når årene legges inn. Vi hører når båten tar land.

Når vi går ut for å se, er det ingenting å se! Og når vi går inn igjen, hører vi ingenting. Ikke før den andre båten kommer inn til land. Da hører vi den. Det var ofte to notlag, i det ene vi fra Siebe, i det andre Oskalfolk. Når det andre notlaget er kommet inn, så hørte vi ikke mer.

Vi var godt kjent med fenomenet, - vi hørte alltid roing og en båt som kom inn til land. Vi var ikke redd, - det var slik det skulle være. Det er jo en lys årstid, så vi hadde ikke noen grunn til å være redde. Om vinteren er det stille, da hører vi ingenting. Om vinteren har jeg overnattet der mange ganger, men uten å høre noe.

1.16 Salvvošjávri

Den gang dette hendte var jeg bare en ungdom. Det var en gang i Salvvošjávri (fi. Salmisjärvi), om høsten litt før jul. Min far hadde kjøpt materialer hos Gulddama-Hjalmar (Hjalmar Kultamaa). Han skulle komme til Salvvošjávri med materialene, til Ergon sin gjeterhytte. Jeg for dit for å hente dem. Jeg hadde vært den veien flere ganger tidligere, så jeg var godt kjent der i området. Jeg hadde den gang en vanlig reinraide, fem-seks rein. Ved Salvvošjávri var der noe finlendere som fisket med garn under isen. Det er meget fine og store fisk i vannet.

Da jeg kom tilbake, var det blitt mildvær og tungt føre. - sledene var ganske tungt lastet. Jeg kom til Rietnjajávri der jeg stoppet for at reinen skulle få hvile og beite. Selv gikk jeg i torvgammen. Jeg hadde alltid geværet med meg. Det var stor revebestand. Jeg gikk inn i fiskegammen der man kunne høre og oppleve litt av hvert den gang. Men vi har aldri vært redd for å være der inne - det var slik det skulle være!

Jeg laget varme, kokte kaffe og spiste, - og så blundet jeg litt. Så hører jeg plutselig noen som graver utenfor gammen. Det er gnaging og graving, jeg lytter for å

finne ut hva dette er for noe. Jeg tenkte med det samme at dette er nok ikke spøkelser, det må være noe annet siden det er slik graving nå når det er blitt kaldere. Jeg skjønnte at det var rev. Om høsten har noen fisket, sløyd og rensset fisken inne i gammen og hatt avfallet utenfor gammen. Nå var reven her, graver og søker etter mat.

Så fikk jeg forsiktig tak i geværet, geværet var ladd. Jeg tok meg forsiktig mot døra, skjøv døra opp og sprang. Men reven - det var fem stykker - hadde allerede nådd å komme ut på vannet. Jeg skjøt flere skudd etter dem, men jeg traff ingen i mørket. Det var kanskje bare 20-30 meter til den nærmeste. På tross av at jeg hadde et meget godt gevær, men det var umulig å treffe i mørket. Jeg skjøt nok over.

1.17 Jevdešjohka

Det er for mange år siden, før krigen og før jeg ble gift.

Det var om våren med lyse netter at jeg var på tur til vedskogen på østsiden av Jevdeš. Vinterveien deler seg i to, en som går langs bekken Jevdešjohka, og en som går nærmere vannet. Jeg valgte å kjøre nærmere bekken fordi det var nærmere å ta den veien. Jeg stoppet litt opp før jeg gikk med reinraiden mellom haugen og bekken. Jeg lot reinraiden bli igjen og selv gikk jeg for å undersøke om man kunne komme oppover langs bekken. Det var skikkelig skareføre. Jeg gikk mot bekken og så at det var en råk der. Jeg så straks at det ikke gikk an å komme med vedlass langs bekken.

Plutselig hører jeg et skrik like nedenfor, et uhyggelig skrik. Jeg kvakk til. Jeg tenkte med det samme at det var en som er gått gjennom isen. Men jeg skjønnte straks at det er ingen som vil drukne her, i en liten, grunn bekk. Ingen vil drukne her. Jeg vendte tilbake til reinraiden, - jeg tenkte det var et skrik som ville advare meg mot å velge denne vei. Jeg tok ikke veien langs bekken, men den andre veien. Med dette var denne "spøkelseshistorien" slutt.

1.18 Stemmer ved Mohkkejávri

Om vinteren drev jeg snarefangst etter ryper ved sørenden av Rietnjajávri. Tidlig om morgenen starter jeg på ski fra øvre Siebe til for å se etter rypesnarene. Det var langt å gå. Fra øvre Siebe var det nærmere 15 km til Áitejohka der jeg satte snarene. Jeg gikk annenhver dag ca 30 km fra januar til mars. Snarene ble satt i skogholtet på begge sider av Áitejohka. Jeg gikk grytidlig - mens det enda var mørkt - hjemmefra. Det ble lyst først når jeg kom til Rietnjajávri. Her kokte jeg morgenkaffe. Så gikk jeg sørover vannet for å se etter snarene. Jeg reparerte snarene og samlet fangsten. Rypefangsten tok jeg til gammen ved Rietnjajávri, hvor jeg kokte kaffe og spiste. Da var det blitt mørkt igjen. Jeg tok skia fatt og fortsatte i mørke eller måneskinn hjem. Det var ikke annet å gjøre. Men dagene blir jo etter hvert lengre etter nyttår.

Så - ved sørenden av Mohkkejávri - en ganske høy bakketopp. Jeg har laget løype rett over den høyeste bakketoppen. På toppen er det en stein, en ganske stor stein, der jeg brukte å sette meg ned for å hvile. Jeg pleide å sette meg der når jeg kom dit.

Og nå satte jeg meg ned - som jeg pleier - for å hvile. Nå hører jeg stemmer,

nedenfor bakken rett nordfor - mot den veien jeg skal fortsette! Det er to som prater seg i mellom. Jeg tenkte at nå har de to oppdaget meg her jeg sitter og hviler. Jeg reiste meg opp og sier at det er et menneske dere ser her, - dere behøver ikke å være redd. Nå ble det stille - helt stille. Så rente jeg nedover bakken - rett i mot der de to hadde snakket, men der var det ingen, og heller ikke noen spor.

Jeg fortsatte å gå på ski samme vei, jeg var ikke redd. Jeg hadde ingen grunn til å være redd - de måtte få lov å snakke så mye de ville.

1.19 Til Tyskland i 1930

Reiste til Tyskland i mars 1930 og kom tilbake i november 1930 (8 1/2 måneder). Det var allerede som en varm sommer da vi kom dit i april. Lauvskogen var grønn, mens det i nord var iskaldt og kaldt snø da vi reiste. Og når vi kom til tyskekysten, var lauvskogen sprunget ut og det var varm sommer.

1.20 Om reisen og Tysklandsutstillingen

Vi reiste dit (til Tyskland). Først kjørte vi med rein til Hetta (Enontekiö). Og fra Hetta ble vi transportert til Kaulinranta der jernbanen hadde sitt endepunkt, og så reiste vi med tog til Helsingfors. Der var vi i flere dager. Så reiste vi med dampskip, båten gikk til Tyskland. Dit hvor Tyskland hadde ett landstykke innenfor Polen, jeg mener å huske at byen var Stettin.

Og da vi reiste videre, reiste vi med tog fra Stettin. Vi kom til en tysk by som jeg ikke husker navnet på.

Sjefen var en tysker, Franz Dubbick¹³, han hadde vært kaptein under krigen. Han hadde mistet flere fingre på den høyre handa og hadde bare tommelen og lillefingeren igjen. Det var under 1. verdenskrig da han mistet fingrene under et granatangrep, så mye (NB: viser med hendene). På høyre hånd hadde han bare tommelen og lillefingeren.

Vi fikk 100 kroner i måneden. Vi var 31 personer sammen med barna. Vi var ni personer fra Kautokeino; jeg (Daniel M. Hætta), min svigerbror Ovlá-máhka (Ole Mathisen Hætta), Nilut-Issat (Isak N. Hætta), Sunnen-Risten (Kirsten Mathisdr. Hætta, seinere gift Pentha) og Bekka-Ánne (Anne Mathisdr. Pentha). Dessuten Dule-Mikku (Mikkel Nilsen Pulk) med kone Anna Helena og deres to barn Isak Mikkel og Nils Johan¹⁴.

Dubbick hadde kjøpt 52 rein i Finland og Sverige, derav 50 arbeids- og kjørerein

¹³Franz Dubick (1887-1986) var 43 år i 1930. I 1925 hadde han en tilsvarende utstilling i Tyskland. Ref: www.krohne-mar.com/Franz_Dubbick
Valkeapää, Nils Aslak: Beaivi, áhxxázan. Bilde nr 122. DAT 1988. ISBN 82-90625-06-5

¹⁴Fra Kautokeino var disse med (1) Daniel M. Hætta, 25 år, (2) Ole Mathisen Hætta, 23 år, (3) Isak N. Hætta, 30 år, seinere kjøpmann, (4) Kirsten Mathisdr. Hætta, 21 år, (5) Anne Mathisdr. Pentha, 19 år. Slektsboka 1986:160, 177, 185, 233.
Mikkel Nilsen Pulk, 25 år, kona Anna Helene Isaksdr. Rantatalo, 25 år og deres to barn Isak Mikkel, 3 år og Nils Johan, 1 år. Slektsboka 1986:238

og to simler. Han hadde også kjøpt over ti reinsleder og ti hunder, og dessuten elleve telt. Forøvrig var alt tilbehør med, som seletøy og skjæker til sleder og pulker. Samt lassouer og reip (tømmer) og alt en same trenger til reindrift.

Klær hadde vi selv. Om sommeren var det veldig varmt. Vi var innom fire-fem byer med utstillingen. Det var lite besøkende om sommeren - det var nesten ingen som kom, før ut på seinsommeren da vi flyttet til München. Da kom det mengder med folk. Og her var det en fin utstillings- eller oppstillingsplass. Vi var alltid kledd som samer. Her var det ikke bare samer. Her var det kollosalt mange utstillinger.

Det var ingen som vokter eller passet på oss. Vi fikk være akkurat som andre mennesker. Men den store døra (dvs. porten) var låst slik at ikke tyskerne kunne komme og gå som de ville. Vi kunne komme oss ut og inn, og vi var ofte i byen. Vi brukte å gå innom andre utstillinger og i dyrehagen. Her var det utrolig mange forskjellige dyr, - her var også rein. Det var veldig fine rein og feite som bare det. På utstillingene så vi folk fra andre verdensdeler og mye vi aldri hadde sett før. Vi så mennesker med lange halser. Kvinnene med de lange halsene hadde blanke ringer rundt halsen. De kunne ikke bevege seg uten hjelp. Det er også kvinner med lepper som var utspilt så de så ut som små tallerkener. Og så var det dverger, voksne menn og kvinner som var bare en meter lange.

Det var varmt, særlig i München var det brennende varmt.

1.21 En overnaturlig opplevelse i Tyskland

Jeg fikk oppleve at det er overnaturlige ting i verden. Vi lå og sov i teltet (*goahti*). Vi hadde teltene våre i en dyrehage, i byen Chemnitz. En ung, 18-årig pike som var i vårt følge, var blitt syk. Jeg husker ikke navnet på mor hennes, men hun (mora) var datter til Juháнас-Ánte (Anders Johansson). Faren hette Bienna-Ánder (Anders Persson). Piken var inne, hun hadde nok fått tuberkulose allerede før vi reiste til Tyskland. Og da vi kom til Tyskland i april var det allerede en meget het sommer. Og hun ble meget syk med det samme vi kom til Tyskland. Piken ble ført til et sykehus, og hun var der i to-tre uker.

Så flyttet vi med leiren vår til en annen by, jeg husker ikke helt sikkert, men jeg tror det var Leipzig. Og piken ble også flyttet til samme by som oss. Vi slo leir i en dyrehage der det ikke lenger var dyr. Her satte vi opp teltene våre, 12 sperrebuetelt (*bealljegoahti*). Denne dyrehagen var ganske stor og hadde et meget høyt plankegjærde rundt. Og en meget stor port som var i lås slik at folk ikke kunne ta seg inn utenom åpningstidene der vår teltleir var satt opp. De fikk komme inn bare i åpningstidene.

Vi hadde vært her i omlag en eller to uker. Og så hendte det en natt da vi lå og sov. Da hører jeg om natta da alt er stille, - hele byen er falt til ro slik at det er stille. Men så hører jeg noe som kommer helt inn til teltdøra. Armas Niemela og jeg lå ved siden av hverandre og sov. Han hører ingenting fordi han brukte å drikke om kveldene, og når han først sovner, så hører han ingenting. Men jeg hører i de andre teltene - teltene var satt tett inntil hverandre - at alle snorker i de andre teltene. Jeg hører at døra blir åpnet og noen kommer inn, og etter ganglaget høres det ut at det må være en elefant. Kommer med tunge og slepende skritt som en elefant. Vi hadde jo sett elefanter. Jeg tenkte at det helt

sikkert er en elefant som er kommet inn til teltene.

Og nå kom den rett inn til vår teltdør. Da drar jeg ullgrena (*rátnu*) over hodet slik at jeg ikke ser hvis den kommer inn. Men den stoppet og åpnet ikke døra. Den sto en stund før den gikk videre til neste telt hvor den også stoppet opp. Og slik gikk den til videre og stoppet ved døren til alle teltene. Da den hadde gått til alle teltene, gikk den bortover samme vei som den var kommet. Med samme bråk og støy som den kom, åpnet den porten, lukket igjen og låste. Jeg trodde det var noe overnaturlig, et spøkelse.

Om morgenen da vi sto opp, spurte jeg de andre om de hadde hørt noe eller sett noe. De hadde ikke hørt noe. Ingen hadde hørt noe som helst. Jeg sier så at jeg har hørt noe uforståelig i natt. Men jeg fortalte vel ikke akkurat hva jeg hadde hørt. Jeg fortalte bare at det var noe som gikk fra telt til telt, men gikk ikke inn i noen av teltene. Og deretter gikk den ut.

Ut på formiddagen kom budskapet til mora at piken var død. Hun ble begravet i denne byen.

De ble fortalt at også tidligere har det vært utstilling av sameleirer i Tyskland. Og han Duomma Heaika (Henrik Thomasson) med familie hadde vært med. Da var han allerede blitt enkemann. Han hadde et par av guttene sine med. En av guttene døde der, i denne byen hvor piken nå døde. Piken ble begravet på den samme kirkegården der sønnen til Duomma Heaika ble begravet.

1.22 Dagliglivet

Drikking? Nilut-Issat drakk ikke så mye som mange ville tro. Men flere av de der finnlendene (dvs. finske samer) drakk skikkelig. Niemela-Armas brukte å drikke, og det samme Jovsseba-Nillas og Kettu-Jonas. De drakk ganske mye. Politiet var overbærende: "Lappländerat tulljeit", men de gjorde ikke noe galt, de gikk bare i byen, joiket og bannet! Politiet bare smilte og sa; "la Lappländerne tøyve litt".

1.23 Tilbaketuren

Vi var ikke i Berlin før på tilbaketuren. Da kom vi til Berlin og var der en dag. Polen var flat som et stort vann. Det er helt flatt når du kommer til Polen, og slik var også den delen av Tysklands kyst som lå innenfor Polen. Når man reiser med toget, det er som på vidda. Her er flat som et gulv. Når vi reiste med toget i ett og et halvt døgn, var landskapet helt flatt i Polens land. Toget gikk langsomt fordi ombord var det kyr eller andre dyr. Da vi reiste til Tyskland, var også våre rein i toget, de var plassert i flere av jernbanevognene. De rein som overlevde sommeren i Tyskland, ble igjen i dyrehagen i München.

Polen er helt flatt, man ser bare eng og åker hele veien. Og vi ser kyr, flokker på 30-40 kyr. De er inngjerdet, ingen er utenfor gjerdet. De er inngjerdet der de beiter.

1.24 Stor militær aktivitet - to menn skutt

Det var soldater i flere byer. Vi var i Leipzig i flere uker - vi var kanskje i over en måned

der. Det var en by der det var mange militære. Her hadde Hitler allerede makten. Hitler var "øverste kommanderende general", og det var stor militær aktivitet med eksersis. Det var mange kompanier - med flere hundre soldater i hvert kompani. Og alle biler som kjører, de kjører og stopper (for soldatene). Og de som ikke stopper, ble skutt. Rett som det er, hører vi skudd. Vi vet ikke noe, men av og til klatrer vi oppå gjerdet for å se. En gang så vi to menn som går midt på gata, uten å stoppe for kompaniet som kommer marsjerende. Da kommer det to menn på andre siden, rett foran kompaniet. Begge to ble skutt, to store voksne menn. De ble skutt, militærpolitiet gikk fram, slo dem med køller i nakken, og kastet dem i bilen. Vi så ikke noe mer til hvordan det gikk med dem. Men den ene blødde sterkt fra halsen og brystet. Det var demonstranter som ikke var redd, men gikk rett i mot til de ble skutt.

1.25 Tilbake seint på høsten

De som ikke oppførte seg skikkelig, kunne ble sendt hjem. Kumpel-Emil ble sendt hjem ("Kumpull-Emela gal saddeje ruoktot.") Han var en ordentlig "banditt", han kranglet, drakk og kranglet med sjefen. Til slutt ble Franz Dubbick så forarget at han sendte ham hjem. Politiet hentet ham og sendte ham med tog hjem til Hetta. Han var for lengst kommet dit da vi kom. Han var nok ikke der mer enn to-tre måneder.

Vårt telt og alle ting og redskaper ble igjen i München. Jeg vet ikke hvor de gjorde av dem. Det var bare åtte rein som var igjen, de andre rein døde etter hvert. De døde av hete. Vi kom alle tilbake, med unntak av piken som døde. Vi fikk lønn for 8 1/2 måned.

Vi reiste tilbake gjennom Helsingfors. Vi kom til Helsingfors, med toget fra Helsingfors til Kaulinranta og med bilskyss til Hetta. Den gang var det en slags bilvei derfra til Hetta. Da vi kom tilbake, var det seint på høsten. Her var full vinter. Det hadde snødd mye og det var sterk frost. Men så ble det mildvær, snøen tinte og det ble bart. Franz Dubbick fulgte med oss til Hetta, han var med helt til Hetta.

Det er ikke så godt å huske så langt tilbake i tid, men jeg forsøker av og til å tenke på den tiden. Men så langt tilbake i tid er det ikke så godt å huske, det er jo 50 år siden vi var der.

1.26 1945-1950: Svensk tollkontroll i Kuttainen var streng

Dette skjedde under krigen, mens tyskerne var i Norge. Tollen i Sverige hadde beslaglagt reinskinn til en kar. Det hadde seg slik at vi brukte å reise til Kuttainen med reinskinn- og kjøtt. Der kjøpte vi forskjellige forbruksvarer så som mel, spesielt hvetemel som man ikke fikk i Norge, sukker ["Toppsukker" som er hård raffinade] og ellers litt av hvert. Mot skinn og kjøtt fikk vi kjøpt alt vi trengte i Sverige.

Så var det han Mienna-Áslat¹⁵ med vinterbeite øst for Lahpoluoppal. Med unntak av Aslak og Nils Mienna kjente jeg ikke de folk st godt. Jeg kjente ikke deres foreldre, men med Aslak var jeg blitt ganske godt kjent.

¹⁵Aslak Aslaksen Mienna (1910-1970). Slektsboka 1986:225

Jeg var en tur til Kuttainen, og Mienna-Áslat var også kommet dit. Han hadde solgt reinskinn i Leppäjärvi, men hadde med skinn også til Kuttainen, - dit han var kommet om natta. Han hadde tatt seg inn på Bovnnon-Mari sin gård, og stabla skinnene ved fjøset. Det var 30 reinskinn og en kvit pesk. På skinnstabelen hadde han lagt sin tjukke, kvite pesk. Han hadde så tatt de fire-fem rein ut i marka og tjoret dem fast der. Selv hadde han gått inn og lagt seg til å sove.

De svenske tollerne hadde strengt vakthold. På finsk side var det ikke tollere i det hele tatt. Der kunne vi ferdes uten risiko, men på svensk side var de nøye. De vokter oss norske som bare det. Tidlig om morgenen patruljerer to svenske tollere, - de går på ski fra gård til gård. Nå oppdaget de denne stabelen med reinskinn like inntil fjøset. De går inn og vekker Mienna-Áslat, spør om det er han som eier skinnene. "Nei, det er ikke mine", sier han. "Vet du hvem sine det er?" spør de. "Nei, jeg vet ikke". Han turde ikke å vedkjenne seg eierskapet. Det var meget fornuftig gjort av ham, ikke minst fordi han var så dårlig i finsk. Folk kunne dårlig norsk, og tollerne snakket alltid finsk med dem.

Jeg kom kjørende inn på svensk side, og tok meg inn hos Bovnnon-Mari. Hun spurte om ikke jeg kunne si at det er mine skinn. De tok jo hans. Tollerne hentet en slede og tok skinnene til tollkammeret. De tok også pesken. Han sa at det var 30 skinn, alle "prima" Det betyr at det er ingen huller i skinnene etter hudbremslarver. Dessuten var det en helt ny kvit pesk, sydd av hvite vinterskinn. Han sa ikke til meg at det var en kvit pesk, men bare at det var en pesk og 30 skinn.

Han tør ikke selv, men kan ikke du gå for meg og si at du eier dem. Ja, det er helt i orden for meg, - jeg kan gjøre det. Mari sier til meg at jeg må gå straks. Hun ber meg skynde meg, for hun drev jo også handel, og var interessert i å kjøpe disse skinnene.

Hun ville at sønnen hennes skulle bli med. Det var i orden, men jeg hadde ikke behovd å ha han med fordi jeg snakker finsk. Så gikk vi til tollkammeret. Her treffer vi på en av de verste tollerne som finnes, Janne Fännefors. Han var en ung mann - en svær kar - misunnelig og pirket. Jeg innleder med å si at er det dere som har tatt skinnene der borte på Maris gård? Det er vi som har tatt skinnene, - er de dine? De tilhører meg, svarte jeg. Hvorfor har du tatt dem ulovlig over på svensk side?

Det er ikke jeg selv som har tatt dem over på svensk side, jeg kom kjørende uten reinraide. Jeg hadde en kar som tok seg av reinraiden. Han er en slik kar som ikke forsto hvor vi skulle, men kjørte rett over på svensk side. Han skulle jo stoppe på finsk side hos Nestor der jeg hadde stoppet og overnattet. Han kjørte bare hit og tømte sledene og stablet skinnene ved fjøset. Han visste ikke at jeg var på finsk side, og kjørte altså direkte over på svensk side. Og pesken min - som jeg må bruke på vidda - satte han sammen med skinnene. Da jeg ikke hadde bruk for pesken, fulgte den med skinnene.

"Hvem er så denne karen?" spør tolleren.

Jeg sier at han har allerede returnert, han er nok nå kommet i alle fall til Leppäjärvi. Han hadde ingen varer, men fraktet bare for meg. Han har returnert, men jeg snakket med ham, og han sa hvor han hadde satt skinnene og pesken. Han er nok langt unna nå.

"Ja vel, hva heter han?"

Jeg diktet et eller annet navn - jeg husker ikke det, men jeg fant på et navn. Han forhørte meg, men han var ikke særlig flink å forhøre. Jeg bare prater i vei, men jeg tenker stadig på pesken fordi jeg har ingen aning om hva slags pesk det er og hvordan den ser ut. Mens jeg snakket med tolleren, tenkte jeg hele tiden på hva slags pesk det kunne være. Jeg har ikke det ringeste peiling på pesken. Jeg sa til Maris sønn, at nå går vi, og vi gikk. Tolleren nektet ikke oss å gå, og han forhørte oss heller ikke mer. Da vi kom tilbake, spurte jeg Áslat hva slags pesk det var.

Han sa at det var en kvit pesk.

Hvis tolleren hadde spurt meg om det, hadde jeg svart at det var en svart pesk. Da hadde jeg blitt fakkert i løgn, men han var så tullat at han ikke kunne spørre om det engang! Han spurte litt om skinn, og øremerker på dem. Jeg sa at jeg hadde ikke det minste peiling på øremerkene. Jeg har ikke selv slaktet reinene, men kjøpt alle skinn. Og jeg kjenner ikke øremerkene på dem. Jeg kan godt sørge for å få tak i øremerkene hos dem jeg har kjøpt skinnene, men akkurat nå kan jeg ikke fortelle det før jeg har vært hjemme og spurt dem.

Men at han ikke forsto å spørre om pesken. Det var vel fordi han trodde at skinnene tilhørte meg. Mens han forhørte meg om øremerkene, kom jeg på en ting: Hva slags pesk er det? Jeg skjønnte at det var om å gjøre å komme snarest ut derfra. Og det fort.

Jeg kom til slutt fram til Áslat. "Hva slags pesk er det?" spurte jeg. "En helt kvit (*gabba*) pesk. En litt langhåret (*suohkes, čeahbor*) kvit pesk." Jeg sa til han at hvis tolleren hadde kommet på å spørre meg hva slags pesk det var, da hadde han tatt meg. Jeg sa til Mari at det var meget dumt gjort av henne å skynde på at vi måtte dra med det samme. For hvis det var en mann som var dyktig å forhøre, hadde han tatt meg med det samme. Han spurte bare om hva type og hva slags farge det var på skinnene. Jeg kunne ikke huske det så godt, sa jeg, men det var litt forskjellige, men ganske allminnelige.

Nå hadde han fortalt meg at det var en tjukk, kvit pesk. Jeg sa til Áslat at du ikke fortalte meg med det samme at pesken var kvit [NB: De hadde ikke truffet hverandre før han fór til tollkammeret]. Men det gikk jo heldigvis bra siden tolleren ikke spurte om pesken.

Så gikk jeg til tollkammeret en gang til. Tolleren spurte meg hva for ærende jeg hadde nå. "Nå er jeg kommet for å hente pesken. Det er pesken min som jeg bruker når jeg er på vidda. Dere forstår vel at pesken ikke er noe salgsvare - det er jo heller ingen som ville kjøpe en sånn pesk. Pesken er mitt vinterhyre. Det er på vidda jeg bruker den. Nå skal jeg reise straks over vidda, til Kautokeino, og da trenger jeg den." Han sier - den dummingen - at hvis de gir fra seg pesken, vil dette føre til at resten av beslaget (skinnene) må de også gi fra seg. Nå fikk jeg gratis et godt argument. Jeg sier at dere vet godt at pesken, - da begynte jeg enda mer å kreve pesken: "Dere forstår vel at pesken ikke er noe handelsvare. Her er ingen som vil kjøpe en pesk, men reinskinn er handelsvare. Hvorfor har dere tatt pesken min? Pesken gir jeg ikke fra meg: Jeg må si rett ut at pesken

kan dere ikke ta fra meg."

Tolleren sier at han må ringe til sjefen sin, fiskalen. Jeg sier at han må ringe med det samme. Fiskalen, det er lensmannen, og han holder til i Karesuando. Jeg bryr meg ikke så mye om skinnene, bare jeg får pesken min. Nå krevde jeg pesken tilbake fordi jeg oppdaget at tolleren ikke kunne holde igjen pesken som han hadde tatt beslag i. Og hvis jeg fikk pesken, måtte de også gi tilbake skinnene.

Vi brukte å være ganske lenge i Kuttainen om gangen, gjerne en uke. Jeg var der i flere døgn, - og hver dag gikk jeg til tollkammeret for å kreve å få pesken tilbake. Jeg spurte om fiskalen var kommet, men det var han naturligvis ikke. Jeg måtte bare reise hjem etter å ha handlet litt, - slik vi pleide å gjøre. Ja, så kom jeg tilbake, Áslat hadde reist i forveien.

Så kom min bror Ánte fra Kuttainen. Tollerne hadde truffet ham, og sagt til ham at han måtte gi beskjed til meg om at jeg kunne komme å hente skinnene. Og pesken. Jeg kunne hente alt sammen. Dette var jo bra.

Etter noen uker reiste jeg igjen til Kuttainen. Om vinteren var vi jo ganske ofte på handletur dit. Her på norsk side fikk man jo nesten ingenting, og dessuten var det lett å selge reinkjøtt og reinskinn. I bytte tok vi ofte varer. Jeg hadde med meg flere reinsleder med kjøtt og skinn, de lot jeg være igjen på finsk side. Jeg gikk til fots over elva (knappt en halv km) til Sverige. Jeg traff den samme tolleren i bygda. Han sier at nå kan jeg komme å hente skinnene. Det var fint, sier jeg, og så gikk vi til tollkammeret der vi fortsatte å prate. Så sier han: "Du kan komme i morgen tidlig å hente både pesken og skinnene. Du kan ikke selge dem her, de er utvist fra Sverige." Det der var nok noe hadde sjøl hadde funnet på. "Å ja, du kan altså ikke gi dem fra deg før i morgen tidlig?", sier jeg. Nei, han kan ikke gjøre det. Jeg sier "ja vel", når jeg nå får dem i morgen tidlig og har dem på sleden så reiser jeg over Finland. På finsk side er det igjen tollere - selv om jeg visste at der er ingen - så tar de beslag i skinnene og sender både dem og meg til Helsinki. Dette går ikke, men hvis jeg får dem i kveld, henter jeg en kjørerein. Når det er mørkt, kan jeg kjøre gjennom Finland over på norsk siden og lemppe disse "utviste" skinn der. I Finland er det ikke omsetning for skinn, sier jeg, - og det var jo sant. Det er i orden, sier han, du kan ta dem i kveld slik at ikke finske tollere tar deg.

Jeg gikk over elva til Finland og hentet rein. På den tiden hadde jeg meget tamme rein. Jeg hentet en kjørerein med slede, og kom tilbake. Så lastet vi skinnene på sleden. Så spør tolleren: "Vil du ikke selge en av de flotte skinnene til meg?" "Ja, selvfølgelig kan jeg selge". Jeg hadde tidligere sagt til ham at prisen man får er 15 kroner, enda det var 30 svenske kroner for "prima" skinn. Han sier at det var da meget lav pris. Ja, prisen er ikke høyere enn det.

Du selger vel til meg? Ja, det gjør jeg. De er jo tatt hit for å skulle selges. Så valgte han to store, fine, helt kvite skinn, og ga 30 svenske kroner for dem.

Det var mørkt da jeg for. Jeg så tilbake om han kommer etter. Jeg tenkte at hvis han kommer etter, så skal jeg ta ham: Da anmelder jeg ham, jeg ringer til fiskalen om at han har kjøpt skinn hos meg som han har "utvist". Så får vi se hvordan det da går med

saken.

Han kom ikke etter, han var såpass klok at han ikke gjorde det. Jeg leide reinen veldig sakte, og så at han ikke kom etter.

Nå kjørte jeg til Pitka-Emil sin gård - stadig på svensk side. Det traff seg slik at Emil hadde lykt med seg og var inne i stabburet. Jeg kjørte rett foran døra og sa at jeg hadde reinskinn. "Kjøper du?". "Ja." svarte Emil. Jeg tok først seletøyet av reinen, losset skinnene inn i stabburet, tok på seletøyet på reinen og kjørte. Pesken tok jeg med meg. Jeg sa til Emil at vi gjør opp i morgen. Det er i orden, sa han.

Jeg var meget kjent i området, så jeg kjørte til finsk side, hadde reinen på beite og overnattet på finsk Kuttainen.

Om morgenen kjørte jeg tilbake til Sverige. Nå har jeg varer med meg, og vil prøve om jeg får ta dem over. Jeg for til tollkammeret, og spurte samme mannen om jeg kan ta litt salgsvare hit, par og tjue skinn. "Du får ikke ta noen salgsvare hit, ikke skinn og ikke et eneste kilo kjøtt," svarte han. "Du har skapt så mye bry for oss at nå er det slutt. Du får ikke ta noe med hit."

"Når du ikke gir lov, så gir du ikke lov," svarte jeg.

Jeg for derfra og til Fanny - fortsatt på svensk side. Her bli vi enige om prisen både på kjøtt og skinn. Jeg tok med meg litt varer før jeg kjørte til finsk side igjen. Jeg kjørte jo over elva selv om det var tollere som gikk på ski. Jeg visste godt at når jeg kjører med en rask rein, tar ikke tollerne meg igjen hvis dem ikke er midt på veien.

1.27 Tollerne kunne ikke patruljere overalt

Gjennom flere år under krigen og flere år etter krigen reiste vi over Leppäjärvi og Kultimaa til Kuttainen i Sverige for å selge reinkjøtt, reinskinn og reinhorn. I Norge var det ikke noen som ville kjøpe, og hvis de kjøpte kjøtt, så betalte de dårlig, men de kjøpte ikke skinn og horn.

En gang kom jeg på finsk side. Det ble kveld og helt mørkt, og så tok jeg mine salgsvare, og spente reinen for sleden. Jeg kjørte ved Poika-roavvi langs bilveien som allerede da var ferdig flere kilometer mot Palojoensuu fordi det er sterk strøm og et langt stryk ved Kuttainen. Men nedenfor stryket er elva brei. Her kjørte jeg over og kom på svensk side. På svensk side er det vintervei langs elva. Da var det bare å kjøre etter denne veien der man kjørte med hester. Her kjørte jeg til handelsmannen, her er det fredelig for tollerne da denne handelsmannen bor i den andre enden av bygda i forhold til tollerne. Her lesset jeg resten av salgsvarene mine av. Så tok jeg kjøpevarene og kjørte samme vei tilbake til finsk side av grensen.

Slik førte jeg salgsvarene mine som var kjøtt og skinn, over på svensk side, og tok varer tilbake. Det var fredelig (for tollerne), men av og til kjørte jeg med tom slede slik at hvis jeg ble tatt, kunne de se at sleden min var aldeles tom, - jeg hadde ikke noe med meg.

1.28 Nytt møte med tollerne

Av og til overnattet jeg på svensk side. Jeg brukte å la reinraiden og kjørerene bli igjen på finsk side. Og seint på kvelden gikk jeg til fots over grenseelva. Jeg bodde på Frid sin handelsgård. Det var mitt faste kvarter. Det er spesielt én hendelse noe seinere som jeg husker meget godt.

Jeg kommer, og plutselig dukker det opp to tollere midt på grenseelva. Tolleren Janne Fännefors spør meg om jeg har solgt varene mine. Når du nå spør meg, kan jeg fortelle at jeg har solgt dem for lenge siden. Jeg har jo vært her en ukes tid, så varene har jeg solgt for lenge siden.

"Hvor har du solgt dem?" spør Fännefors. "Jeg har solgt dem i Finland," svarer jeg. "Du har vel solgt dem i Sverige," sier han til meg. Jeg sier at hvis skinnene er kommet til Sverige, så er de ganske sikkert allerede i Stockholm. Jeg vet ikke hvor de er havnet, men jeg solgte dem i Finland.

"Hva var det han hette", spør man videre. "Jeg kjenner ikke han, og jeg spurte ikke hva han hette. Jeg hadde ikke bruk for å vite navnet på den fremmede. Vi ble enige om prisen, han kjøpte dem, Han gav meg pengene. Det interesserer meg ikke, det er det samme hvem det var," svarte jeg.

"Vet du om han tok skinnene hit til Sverige?"

"Vet ikke for det interesserer meg ikke, det er det samme hvor han gjorde av dem."

"Han har vel tatt dem hit til Sverige?" "Kan så være, men det angår ikke meg," svarer jeg. "Når har du tenkt å reise hjem?" spør så Fännefors. Jeg kommer nok snart til å reise hjem, men det er jo så fint å være her i Sverige fordi her får man kjøpe alt det man ønsker.

"Nå, hva er det du har handlet?"

"Jeg har nå kjøpt litt av hvert, men jeg behøver ikke å fortelle deg det." Han kom ikke videre med det. Jeg hadde i grunnen handlet det jeg skulle. Men historien er ikke slutt enda.

1.29 Finlenderen med hesten og tolleren Fännefors

Janne Fännefors var en type toller som alltid var i tjenesten (på tollvakta). Han hadde selvsagt flere tollere, men han var fryktelig opptatt av jobben sin, så han var alltid på tollkammeret. De andre tollerne var ikke slik som ham. De var ikke så nøye.

Da jeg gikk fra tollkammeret, kommer en mann kjørende med hest i stor fart. Han kom fra Finland. Fännefors så dette, og så at mannen kjørte til Fanny.

Fännefors er jo samme karen som har holdt på med meg. Han satte flere vakter på veien. Etter noen timer kjører mannen med hesten tilbake samme vei over elva. Fännefors sto på elva. Selv om hesten hadde god fart, klarte Fännefors å hoppe i sleden. Mannen skrek til Fännefors slik at han ramlet ut av sleden, men Fännefors ble sittende fast i tømmene (eller tauene) og ble hengende etter. Men Fännefors var jo en ganske ung mann, kanskje soldat eller til og med offiser, så han kom seg løs. Da han kom seg løs, hoppa han inn i sleden igjen.

Nå hadde finnlenderen fått tak i en gjenstand og slo Fännefors i hodet slik at han stupte ut av sleden og ble liggende på elva i sterk kulde (*hirpmus máilmmi buolaš*) mens mannen kjørte til Finland. De andre tollerne begynte å vente på ham da han ikke kom tilbake, og dessuten skulle det være vaktskifte. Etter å ha ventet enda en stund, tok de skiene og gikk dit der de fant han liggende på elva. Han hadde fått et så kraftig slag at han var ikke ved bevissthet. De måtte hente slede og trekke han til tollstasjonen. Det ble ringt etter lege og sykebil. Han hadde forfrosset seg på fingrene og føttene. Fingrene var vel forfrosset fordi han hadde mistet vottene da han ble stått av finlenderen og falt av sleden.

Han ble sendt sørover til et sykehus. Jeg vet ikke hvordan det gikk med ham, han mistet kanskje både hender og føtter. Han kom aldri mer tilbake.

1.30 Overrasket, - ble nesten tatt av tollen på grenseelva

Dette hendte flere år etter krigen, i 1950, eller litt tidligere.

Jeg hadde vært på svensk side med varer, med frossen sik som var fisket med garn under isen, og dessuten reinkjøtt og skinn. På finsk side var det ingen tollere da jeg kom. Det var jo mulig å kjøre gjennom ødemarka der det ikke var tollere. Det var ingen som oppdaget meg da jeg kjørte rett til Sverige og handlet der. Jeg handlet, solgte og kjøpte varer og reiste tilbake gjennom øde strekninger. Jeg kjørte varene med reinraiden til Kultimaa i Finland.

Nå kjørte jeg igjen til Sverige - uten reinraide, men bare med kjørereinen. Nå skulle jeg kjøpe de mer kostbare saker, så som silketørkler og slikt, og snus og andre saker som var meget etterspurt i Kautokeino.

Jeg kjørte med kjøreslede (*rišllat-reahka*). Etter å ha handlet, ordnet jeg sakene i sledebunnen og satte reinskinn og grene, ullteppe, over. Jeg så etter om det var tollere på svensk side. Men det var ikke alltid så lett å få øye på dem. Det var måneskinn. Nydelig måneskinn. Jeg spekulerte en stund på om jeg skulle kjøre. Jeg tenkte som så at når det ikke var tollere å se på svensk side, kunne jeg kjøre. I Finland var det som kjent ikke tollere.

Så starta jeg, - jeg kjørte meget sakte. Nå oppdager jeg en skiløper som kommer mot meg på vei til Sverige. Jeg kjører sakte, men det er en ekstra god kjørerein jeg har. Min rein bare traver sakte, i gangfart. Vi møttes midt på grenseelva. Jeg stoppet og gikk helt fram foran reinen, holdt tømmen litt stramt under reinens hake og reinen inntil meg. Jeg ser at det er en tollbetjent - ser uniformslua hans. Det er lett å kjenne tollerne på deres uniform. Vi pratet litt. Han spør hvor jeg er i fra, jeg svarer at jeg er fra Leppäjärvi. "Javel, og så starter du så seint, det er jo snart midnatt," sier han. "Jada, det er seint, men jeg skal bare rett over på finsk side, til gården til Nestor, der jeg overnatter. Det er langt - flere mil - til Leppäjärvi. Det er for langt å kjøre dit i natt," svarer jeg. Vi snakker naturligvis på finsk. Jeg gir meg ut for å være fra Finland, og jeg snakker jo like godt finsk som tolleren. Det er derfor han tror at jeg er fra Leppäjärvi.

"Og hva har du så handla?"

Jeg sier at det blir nå lite - man vil ikke ha vår valuta her. Man kan jo nesten ikke kjøpe noe her, sier jeg. Jeg har nå vært her en tur, men det er nesten ingenting man kan kjøpe her - de vil ikke ha våre penger.

Tolleren sklir fram og tilbake foran kjørereinen min. Jeg ser at han har meget god gli. Mens vi snakker, tenker jeg at her er det ikke noe annet enn å snu. Det nytter ikke for meg å prøve å komme til Finland. Han er hele tiden framfor meg, han hopper i sleden hvis jeg prøver å kjøre forbi ham.

Nå begynte han å skli fram og tilbake ved siden av, på andre siden av meg, dvs. på høyre side. Han sklir fram og tilbake, antakelig for å se hva jeg har i sleden. Jeg har jo en del i sleden, så skinnet og grenen buler opp. Sleden er jo nesten helt full! Mens vi snakker, renner han først framover, og så bakover. Jeg gjør som ingenting, nå gjelder det å være rolig og ikke tøve. Jeg bare snakket videre og ler - er i godt humør.

Nå begynte tolleren å skli bakover slik at han kom på høyde med sleden - og så tilbake igjen. Når han så igjen sklei bakover til sleden, skubbet jeg mot halsen på kjørereinen min. Reinen kvakk til og sprang i full fart, - -. Jeg hoppet i sleden. Jeg så tilbake. Mannen hadde snudd og var så tett bak sleden at skiene var nesten på sledemeiene. Han har snudd og kommer i full fart bak meg. Jeg jaget reinen litt ekstra, og da så jeg at han begynte å sakke akterut. Da jeg nådde fram til gårdstunet til Nestor, var han nede på elva. Han var blitt langt etter - flere hundre meter. Han stoppet ved stranden - han kom ikke lenger. Det var umulig å følge en rask kjørerein. Tolleren var nå kommet på finsk side, derfor stoppet han.

Jeg hadde tidligere handlet og hentet masse saker uten å bli oppdaget. De hadde jeg lagt i gangen til Nestor. Jeg kjørte reinen helt til trappa, og bandt reinen fast tett til ytterdøra. Tolleren kom ikke i land på finsk side, han snudde og gikk utover. Så gikk jeg forsiktig inn og hentet alle sakene mine der i gangen. Jeg startet igjen, og kjørte til Kultimaa. Her hadde jeg resten av reinraiden.

1.31 Kveitehandel

Under krigen var det stor etterspørsel etter kveite i Kuttainen. Det var god tilgang på kveite fra Alta. Man kunne kjøpe hundrevis av kveiter.

En gang hadde Ovlá-Juhán Ánte (Anders Johansen Eira fra Rietnjaávži) og Juhán-Máhtte-máhka (Johan Mathis Klemetsen) tatt flere lass med kveite. Nå satte de kursen mot Sverige. De stoppet i Kultimaa, der de førte reinen med kveitelasset ut av allfarveien slik at reinen fikk hvile og mat. De overnattet i Kultimaa.

Juhán-Máhtte-máhka kjørte så videre til Kuttainen for å forhandle om prisen på kveite, mens Juhán-Ánte ble igjen. Juhán-Máhtte-máhka var jo litt av en kramkar allerede da. Han kom fram til enighet med kjøperne og tok med det samme en del varer med seg når han kjørte tilbake. Han tok også med seg en dobbeltløpet hagle og ammunisjon, og antakelig forskjellig annet som han visste ville få god omsetning i Kautokeino. Han fylte hele kjøresleden og kjørte. Det hadde ikke vært noen tollere da, og man behøvde ikke å være redd for at det skulle være tollere på finsk side. Da han nærmest seg stranda på finsk

side, hoppet to tollere ut av buskene og i sleden. Da var det gjort!

De kjørte til hans losji i Kuttainen. Han kjører selv, men tollerne sa hvor han skulle stoppe. Han bandt reinen fast i en stolpe. Juhán-Máhtte-máhka gjorde som om han bandt reinen godt fast i stolpen, men i virkeligheten var reinen helt løs. Så begynte tollerne å bære sakene inn. De bar inn flere ganger slik at sleden ble tømt.

Plutselig - som et skudd - sprang reinen. Reinen sprang så bare snøfokket sto etter. Den sprang rett over grenseelva forbi gården til Nestor og helt til Kultimaa - til de andre reinene. Slik søker reinen til flokken eller andre rein.

De ble igjen, også Juhán Máhtte-máhka. Han begynte å klage fordi han mistet kjørereinen sin. Han visste at tollerne ville ha tatt beslag i kjørereinen hans også. De hadde tatt alt, også kjørereinen hans. Nå visste ikke tollerne hva de skulle gjøre. Og han klager over at kjørereinen hans er borte. Tollerne sa til slutt at han fikk gå å lete etter kjørereinen sin. Nå kom han seg derfra. Han gikk til Nestor og fikk låne et par ski, og så gikk han til Kultimaa. Kjørereinen hans hadde selvfølgelig kommet til de andre rein. Han fortalte kameraten sin at nå hadde tollerne tatt han.

Juhán Ánte er alltid fryktelig nervøs. Nå ble han skikkelig skremt - vi har ikke noe annet å gjøre enn å reise hjem straks, sa han. De tømte sledene for kveitene, grov dem ned i snøen og reiste hjem. De kjørte hjem samme natt. De kom hjem tomhendt - med tomme sleder. Men det gjorde ikke så mye, han hadde bare mistet de varene han hadde i sleden, - og som han enda ikke hadde betalt for. Men det var jo beslag for flere hundre kroner.

Knappt en uke etter reiste Juhán-Máhtte-máhka tilbake. Hele beholdningen med kveite tilhørte han. Juhán Ánte turde ikke å bli med. Så solgte Juhán-Máhtte alt i Sverige, - uten å bli oppdaget denne gang.

1.32 Hvordan det gikk videre med kveitesalget?

Oppkjøpere i Kuttainen ble oppdaget. Det var da - i begynnelsen av krigen - ikke tillat å selge kveite til Sverige. Det var "helt forbudt" den gang.

Det var fraktet mangfoldig billass med kveiter sørover, antakelig til Stockholm. Vanhapihä var den store oppkjøperen. Han kjøpte det som kom fra Norge og sendte billass etter billass sørover.

Så en gang sendte han to billass. Politiet i Stockholm oppdaget dette. Det ble tatt beslag, - og de visste hvor det kom fra. Jeg vet ikke hvordan det ble kjent at kveita kom fra Karesuando. Det var vel sjåførene som tilsto. Det ble ringt til fiskalen i Karesuando om at Vanhapihä kjøpte kveite fra Norge og sendte det videre sørover i Sverige. Det kom telefon til Vanhapihä om at det var tatt beslag i Stockholm, og at de kom til å ta beslag hos ham. Vanhapihä hadde store mengder med kveite. Akkurat da var det mange besøkende og kunder hos ham. Ham ba dem om å hjelpe, noen skulle hugge et stort hull i elveisen, og andre hjalp til å frakte fisken til ishullet. De stakk kveitene - kanskje 20-30 stykker, under isen. Noen tok flere kveiter med seg i sleden og kjørte til Finland. Bare få dem bort, enten ta dem med eller ha i ishullet, sa Vanhapihä.

Bernhard - min vert i Leppäjärvi - hadde fått med seg to svære kveiter som han tok

med seg hjem til Leppäjärvi. Det var mange andre finnlendere som også fikk med seg flere store kveiter hjem. Mange fisker ble også stukket ned i ishullet.

Ikke lenge etter at hele lass med kveiter enten var tatt på finsk side eller stukket ned i isen, kom politiet og tollvesenet. De spurte "når har du begynt å kjøpe og selge kveiter."

"Hvorfor blir jeg beskyldt for det?" svarte Vanhapihä. Du har jo sendt to lastebiler med kveite til Stockholm. Han benektet det. Det kan ikke være andre enn du. Men Vanhapihä nektet. Politiet ga ordre om at Vanhapihä skulle åpne alle boder og rom slik at de kunne ransakes. Vanhapihä sa at alle dørene var åpne. Politiet og tollen fant ikke en eneste kveite, og han benektet at han hadde noe med lastebilene i Stockholm å gjøre. De kunne ikke bøtelegge ham.

Etter dette dirret haka noen døgn på grunn av episoden med kveitene, men han sa til meg at det gjorde ingenting for nå var saken glemt.

Det ble vår, snøen og isen tinte, og elva gikk opp. Folk kunne rett som det er, se storfisken i elva, sporene som stakk opp. Når kveitehodet stanger mot bunnen, stikker store spor opp av vannet. Slik føres de med strømmen nedover elva. Det var Vanhapihä sine kveiter!

1.33 Hos Vanhapihä

Under krigen måtte man ha rasjoneringskort for å få forbruksvarer som kaffe og sukker, og andre varer. Men i Sverige var det ikke rasjoning verken på kaffe eller sukker. Mot slutten av krigen fikk Vanhapihä signaler om at kaffen kan bli rasjonert. Han ringte og bestilte et helt billass med kaffe. I mellomtiden hadde Finland bestemt seg for å rasjonere kaffen. Kaffen som Vanhapihä bestilte kom fram til Karesuando. Politiet la beslag på billasset med kaffen. Vanhapihä fikk telefon fra sin sønn i Karesuando, Ville, om at kaffen var beslaglagt. Haken bare dirret på Vanhapihä, - han gikk inn i huset og fortalte at kaffelasten var beslaglagt. Han led et stort økonomisk tap.

Kona til Vanhapihä satt i stua. Hun besvimte og ramla ut av stolen. Hun fikk slag, og døde momentant da hun hørte hvordan det var gått med mannens forretning. Da gjensto bare begravelsen.

2.0 Elen Susanne Hætta

Elen Susanne M. Hætta, f. 3.7.1909, d. 30.9.1994. Hun var født og vokste opp i nedre Siebe. Hun arbeidet hele tiden hjemme på gården og var ikke i tjeneste hos noen. Hun var 28 år da hun giftet seg med nabogutten Daniel M. Hætta (1904-1995).
Slektsboka 1986:161, 185
Intervju 30.12.1983, avskrift 25.12.05, oversatt 9.10.06.

2.1 Om julefeiring før 1930

Vi hadde sauna slik at vi tok badstu. Menn gikk først i badstuen, og etterpå gikk vi kvinnene. Det var etter fjøstiden, derfor badet vi sist.

Vi hadde noen skikker i forbindelse med julehøytiden. Vi hadde jo julemat. Julaften skulle det være fisk, enten kveite, hvis vi fikk tak i det eller sik fisket under isen. Vi spiste julematen om ettermiddagen, før vi gikk i fjøset. Det var ingen som drakk alkohol. Jeg har aldri hørt noen som drakk julaften. Det var jo en stor høytid.

Juleevangeliet ble ikke lest, men vi sang salmer. Så spiste vi, og så gikk vi i fjøset og til slutt tok vi badstu. Noen reiste til kirkestedet for å gå på høymesse, særlig de eldre. De reiste om morgenen julaften, og var der over høytidsdagene. Det var de unge som gikk i fjøset og stelte heime. Til nyttårsfeiringen var det de unges tur å reise til kirkestedet.

Vi pyntet oss ikke spesielt på julaften, men vi ryddet og vasket huset reint. Vi hadde noen lys, men det var ikke så mange. Og så spiste vi selvbakt hvetebrød med multebærsyltetøy.

Vi måtte rydde ute på gårdsplassen så ikke julestalloen kjørte seg fast. Han kjørte med en raide av mus. De brukte å si at julestallo kjørte over gårdsplassen og at vi derfor måtte rydde så ikke ekstradyr bakerst (*čoanohas*) i raiden satte seg fast. Da vekker han det eldste barnet i huset for å få hjelp til å få raiden løs.

Vi unge brukte å bære veden inn i våningshuset og ordne maten ferdig slik at vi slapp å arbeide 1. juledag. I fjøset tok vi bort gjødsla i en haug, men vi bar ikke den bort. Vi ordnet all gjødsl under luka på innsiden. Vi hadde ikke levende lys verken i fjøset eller inne i våningshuset, men til kyrne hadde vi noe ekstra godt da, vi valgte det beste tørrforet; "julegodter" til kyrne.

Før høytiden satte inn, hentet vi vann fra vannhullet på elveisen, både til kyrne og til folket. Vi hentet vann i elva og hadde vannbøtter på kjelken.

Julehøytiden skulle feires i ro, uten bråk og støy, man holdt høytiden hellig. Bare nødvendig arbeid skulle gjøres, som å koke mat. 1. juledag skulle det være noe ekstra godt, som koteletter. Men 1. juledag kokte vi ikke *bidus*.

Andre juledag og til nyttår var det ikke spesielle tradisjoner om hva man skulle spise.

Mellom jul- og nyttårsfeiringen arbeidet vi, men vi tok ikke fatt på spesielt store oppgaver. Vi beredet ikke skinn eller sydde skaller og annet. Det var en hellig uke (romjula). Den gang var det flere enn nå som ferdedes, så vi hadde oftere besøk enn nå til

dags.

Når far leste i boka, i Luthers postille, pleide han å tenne julelys. Vi hadde ingen spesiell markering eller feiring av advent.

Skikken med å gi julegaver, er ganke ny. Da jeg var ung, før krigen, var det ikke skikk med gaver. Vi kunne kanskje få pyntebånd til lua fra foreldrene. Men ikke av andre. Skikken med julegaver kom etter krigen. Det kom da Margreda-mañji giftet seg med Ovlla-viellja i 1949. Da kom skikken med julegaver og juletre. Skikken med "*juolopukki*" var vanlig i Finland. Vi hadde hørt om julestallo, voksne brukte å skremme barn med julestalloen.

Andre juledag ble kalt for "*dabana-beaivi*" da kjørte man på besøk til hverandre. Jeg vet ikke hvor de kjørte, jeg har kjørt lite. Vi reiste til Finland i jula, vi kjørte. Jeg har en gang vært til Hetta, og en gang til Karesuando. Nyttårshelga var ikke så stor høytid. Da kunne vi kjøre og reise hvor vi ville.

2.2 Nyttårsnatta kunne man se inn i framtiden

Hvis man ville, og turde, kunne man komme til et veikryss med tre veier, kvelve en pulk og legge seg under, da ville man se kjæresten. Eller man kunne gå motsols tre ganger rundt huset nyttårsnatta, da møter man ham.

Det kom også nye kunster: Man kunne stille opp to speil og et levende lys i mellom, så kommer han til syne. Men jeg tror ikke noen har sett noe. De eldre var i mot dette, men jeg har brukt å prøve dette. Jeg har prøvd å se, men jeg har aldri sett noe.

Så kunne vi fylle en bøtte med vann, og helle varmt tinn i det kalde vannet. Det er spennende fordi man skal se sin kjæreste. Jeg har også prøvd. Det skulle komme en bokstav, men jeg kjente ikke igjen bokstaven. Jeg så ikke noe. Det er veldig lenge siden jeg prøvde. Det var da min søster Berit Anne enda bodde hjemme, hun giftet seg i 1924. Vi varmet tinn i steikepanna eller i ei øse, og så helte vi i vannbøtta. Det blir som en klump. Jeg kunne ikke se noen bokstaver, men det ble et fint mønster som så ut som ei sølje. Men ikke noe ansikt. Men det var ikke så mange slike tradisjoner.

Ved veikryss kunne man se. Ved sørenden av Stuorasuolu er det et veikryss. Men vi turde ikke. Min avdøde bror Ovllá sa at han ikke turde. Hvis man gikk rundt huset, kunne man også se noe, men jeg turde ikke. Jeg vet ikke om det er sant, jeg har bare hørt om det.

Nyttårsnatta kunne hesten snakke. Jeg har hørt at en mann gikk for å høre på hesten. Hesten sa at i år skulle den trekke sin herre til graven. Mannen ble så skremt at han gikk straks ut, - men slik ble det. Det var i Finland.

2.3 Nyttårsfeiring

Til nyttår kjørte vi til kirkestedet. Det ble nok drukket en del, men vi ble advart mot dette, og at vi heller skulle gå i kirke og på oppbyggelige samlinger, - og det gjorde vi. Menn drakk, men jeg har aldri sett en jente drikke, - men det kunne kanskje forekomme. Men man trengte ikke alkohol for å joike. Jenter drakk ikke, det var en skam, og de røkte heller

ikke. Det var noe av det styggeste de kunne gjøre.

Man måtte være ganske lenge på kirkestedet når man først reiste dit fordi vi hadde kjørereinen vår i en stor reinflokk med kjørerein (*čora*). Så fikk man kjørerein, det var jo ikke noe hast med å komme tilbake med det samme. Jentene ordnet sleden selv og satte seletøy på reinen før de kjørte.

Trettendedag jul var det høytid i Hetta. Også her treftes ungdommen og ble kjent med hverandre.

2.4a En uhyggelig hendelse (versjon av 30.12.1983)

Det hendte da jeg var liten. Mor mi fortalte at det av og til ble drukket fryktelig mye, særlig når det var reinoppkjøp midtvinters.

Márjon-Johan¹⁶ hadde en gang mye penger, han hadde fått hos skole- og internatstyrer Lyder Aarseth. Han kom til oss i Siebe og drakk seg full. Så sovnet han på gulvet og sov så tungt at han ikke hørte at noen stjal lommeboka hans. Det var Lemet-viellja som stjal lommeboka hans. Der var en gutt som satt i en krok ved døra til kammeret. Det var Sunnen-váidni¹⁷ som satt der og så at Lemet tok pengene. Sim-Ovlla¹⁸, Ellana-Bireha áhčči, sa at det er han som har gjort det.

Videre forteller mu eadne-rohkki (avdøde mor) at hun gikk inn i kammeret. Så ser hun noe som kommer til syne. Tre små mennesker, det minste først, så neste og så det største som nådde opp til dørhanken (ca 80 cm). De ble stående ved døra. Hun var i senga, barna lå og sov i samme rom. De små menn hadde på seg norske klær; trøyer med blanke knapper og stålhjelmer. Det var et stort rom, så gikk hun og la skinnfellen på ungene. Hvis de våknet, blir det skremt. Hun snudde seg - de sto fortsatt der. Så sa hun at hun ikke har noe med dem å gjøre. Da fjernet de små menn med hjelm seg, og forsvant.

Sunnen-váidni hadde sett det samme, når de tre menn kom og når de gikk. Da det ble morgen, kom Sunnen til henne og sa at Inšu¹⁹ hadde stjålet Márjon sine penger. Om morgenen sto Márjon opp. Han kom da og sa at han hadde blitt frastjålet Aarseths penger. Hva skal han nå gjøre? Hun sa at det går nok bra, pengene kommer nok til rette. "Ja vel, når du sier det, så gjør de vel det", sa han. Det var visstnok flere tusen kroner. Den gang trengte man ikke så mye for å være oppkjøper. Så for far min til reinflokken, han hadde også drukket og var sint. Så etter en stund tilsto Lemet og sa at det var han som hadde stjålet, og så leverte han pengene tilbake. Stakkars Lemet leverte pengene tilbake, men det

¹⁶ Johan Salomonsen Näkkälä (1864-19??). Slektsboka 1986:425

¹⁷Mathis Mathisen Hætta (1853-1933) ble kalt Sunnen eller Májanas. han var sønn av Aslak Jakobsen Hætta (1824-1854), en av lederne i Kautokeino-opprøret i 1852. Slektsboka 1986:175

¹⁸Ole Sivertsen Vars (1881-1922). Slektsboka 1986:396

¹⁹Karl August Karlsen Vanhapihä (f. 1889) gift 1919 med Maria Johanne Eliasdr. Ylitalo (f. 1986) fra Siččajávri. Hun var søster til Elias Øvergård. Slektsboka 1986:437

manglet 70 kroner som han hadde brukt. Han måtte ta av sine egne penger for å dekke mankoen. Vet ikke hvor han hadde gjort av dem, kanskje han hadde gitt dem til Ovllas²⁰.

Mor mi sa ikke noe, men hun visste at Marjos sin mor var en stor noaidi og kunne magi. Hun hadde alltid følgesvenner (*hippelat*). Også Marjos hadde følgesvenner og hjelpere med.

Márjon kunne komme i slagsmål. Det sies at Johan Olsen Eira (Ovlla-Juhàn) slo han slik at han fikk skader. Han ble sendt nedover til Alta og seinere til Hammerfest. Det var året før jeg ble født (dvs. i 1908). Og da kom Márjon sin mor og spurte hvem som har slått Juhán så hårdt. Juhán var blitt ganske hardt skadet.

2.4b En uhyggelig hendelse (2. versjon, juni 1984)

Det hele begynte med at de drakk og noen stjal penger hos Márjon. På den tiden jeg snakker om, var det slik at det kom og gikk folk, og de drakk. Márjon hadde penger, han hadde fått dem av Aarseth for å kjøpe rein for ham. Han var på vei til en flyttsameleir, - og stoppet i Siebe. Her var det et par drikkfeldige personer, den ene var sønnen i huset og noen tilfeldig besøkende. De stjal penger hos Márjon, - han hadde drukket seg full og sovnet midt på gulvet. Her var det enda en fremmed ung mann i stua. Han hadde gjømt seg i kroken, og sett hva de andre gjorde. Det var Sunnen-váidni.

Ungene var kommet i seng, og mor mi så at det kom små soldater inn. Hun hadde sammen med barna lagt seg i kammerset. Plutselig ser hun at det kommer tre små soldater, de var så små at de nådde bare opp til dørhanken. Hun hadde som sagt lagt seg, og hun dekket barna til slik at de ikke skulle se de små soldatene som sto ved døra. Hun så at de kommer til kammersdøra og stoppet opp der. De hadde stålhjelmer, jernluer eller hva det var, sa hun. Hun snakket til dem og sa at de hadde ikke noe med henne å gjøre, og at de har ikke noe å gjøre hos henne. De var helt tause. De snudde fordi ånder ikke kommer på et uskyldig menneske - de hører ikke henne til. Hun skjønnte at de var ånder som hørte til Márjon sin mor. Dette var ikke noe godt varsel. Mora mi visste ikke da at noen hadde stjålet fra Márjon, hans mor kunne magi - ble det fortalt.

Hun hørte dagen etter hos den unge mannen som lå i kroken at noen hadde stjålet lommeboka til Márjon. Og tatt pengene, men de kom til rette. Men det manglet 70 kroner - og som mor måtte dekke. Hun hadde spurt hos Árve-Juhán sin nå avdøde mor. Hun hadde sagt du behøver ikke å være redd, pengene kommer nok tilbake. Og Májat-Juhán sa at du behøver ikke å være redd, pengene får du tilbake. Han hadde allerede hørt om hvordan det hadde skjedd, - og hvem som hadde stjålet pengene - av han som hadde sett det hele.

Jeg var jo bare lite barn, så jeg hadde ikke sett noe. Jeg var bare bitte liten, kanskje noen få år. Dette her skjedde antakelig om vinteren, jeg vet ikke, jeg var jo bare et barn. Med alkohol følger det mye elendighet.

²⁰Mathis Olsen Pulk (1906-1982). Slektsboka 1986:237

2.5 Å spille med kort

Så tok de fram spillekort, og spilte på en lav stol. Jeg husker det godt. De spilte med dem der hos dem, ved Suolojávri. Folk visste at de spilte. "De kom fra Suolojávri", sa de.

Å spille kort er synd. Det er syndig fordi folk liker å spille kort. Folk spiller kort, det har jeg sett på TV. Jeg spilte aldri kort selv. Men jeg husker at mine eldre søsken, Berit Anne og Ovlla spilte kort når vi ferdedes ute. Jeg satt på andre siden i torvgammen og strikket. Jeg vet ikke hva de spilte. Noe hette vel "beana". Å spille kort, synes jeg ikke noe om ("er stygt").

2.6 Draugen

Hvis unger går ned til båten ved elva eller vannet, skremmer de ungen med at vanddraugen tar deg. I gamle dager brukte de å skremme oss unger. Vanddraugen tar dere. Slik gjør man også i dag, når skoleunger vil bade i elva.

2.7 Om underjordiske

Jeg har ikke selv sett underjordiske. Den gang var det slik at kyrne ikke kom hjem til rett tid, de ble igjen ute i marka. Det var når (om høsten) det ble lite mygg og soppen kom. De kom ikke tilbake, kunne bli over natta, og i blant om så en uke. Og vi må lete etter kyrne. Vi går ut når det begynner å mørkne, selv midt i slåtta (slåtta skulle først være avsluttet til Mikkelmesse; 29. september).

Min søster Berit Anne har sett dette. Hun lette etter kyrne. Hun har sett en fryktelig stor okse i skogen, Nàibesvuovdi. Hun hadde aldri sett den oksen tidligere. Hun lette etter kyrne og ser en okse som står midt i en stor åpning i skogen, en kvit okse med røde ører, og så svær. Og så sterk lukt av kyr. Hun ble jo redd etter dette, men mens hun sto og så på oksen, så ble den borte. Hun visste ikke hvor den ble av. Hun så bare den ene store oksen. Det var oksen til de underjordiske.

- Kunne mennesker få oksen til de underjordiske?

Hvis man har kniv og kaster den over, så kunne man få de underjordiske sin dyr. De måtte da få en gave (siella). Slik er det blitt fortalt.

2.8 Vardøger

Vardøger er noe som skjer før det hender. Det vet jeg, for jeg har selv erfart det. Jeg vet det med meg selv. Vi hadde et barn som ble syk. Det var blitt kveld. Jeg sitter om kvelden ved ovnen, barnet var blitt meget dårlig. Da hører jeg plutselig noen barn som kommer rundt hushjørnet, de kommer der og så hører jeg at de ler. Jeg sier til min mann at der kommer noen barn. Men de kom ikke inn. Jeg sprang ut for å se hvor de ble av. Men det var ingen barn der, - og jeg hørte ingenting. Etter noen få timer forlot den minste denne verden.

Min far kom en tur til oss, og jeg fortalte ham at jeg hadde hørt barn som kom rundt hushjørnet og jeg hørte at de lo. Min far sa da at det er noen som er kommet for å hente det syke barnet, - og ikke lenge etter hentet de ham. Ja, slik var det.

3.0 Brita Oleanna (f. Hætta) Vålitalo

Brita Oleanna M. Hætta, f. Siebe 11.2.1907. Hun gikk tidlig i tjeneste hos flyttsamene, først hos Jullat (Gaup) og under krigen Finland. Hun giftet seg er. Hun har ikke egne barn, men fire stebarn. Intervjuene med henne er gjort da hun var over 90 år, de siste da hun var over 99 år. Hun har godt syn, ganske god hørsel og godt minne.

Slektsboka 1986:186

Intervju 5.10.1993, 6.6.2004 og 18. februar 2006. Avskrift 21.2.06, oversatt 9.10.06

3.1 Minner fra Siebe

Jeg har glade minner fra Siebe, f.eks. St.Hans-feiringen. Vi unge fra de to gårdene i Siebe og fra Oskal kom sammen. Også tjenestefolk, som tjenestepiken Ballovara, brukte å være med. St.-Hansaften samlet vi oss på Buollan-njunni (en rabbe mot elva på høyde med øvre Siebe). Her kokte vi kaffe og lekte (Brita ler). Det var fryktelig artig der. Det var på den måten vi unge kunne samles. Det var det koselige stedet - Buollan-njunni - der vi samlet oss, kokte kaffe, lekte og tøyset. Hele kvelden og natta (NB: Brita forteller med stor glede, og ler). I øvre Siebe var vi åtte søsken²¹.

3.2 To gårder i Siebe

De to naboene var godt forlikt, og hjalp hverandre. Jeg husker at når de hadde vært på fiske i Jevdeš, kom de med fersk ferdigkokt fisk til oss. Det var aldri krangel mellom naboene, de gamle i gårdene. Det var derfor en lykke å vokse opp i den lille bygda.

De to gamle, han i nedre Siebe og han øvre, kranglet aldri. Jeg kan i alle fall ikke huske at noe slikt skulle ha skjedd. Det var en fredelig bygd. Vi unger brukte å gå på besøk i nabogården. Máhtte-áddjá (Leammo-Máhtte) i nedre Siebe var handelsmann. Han var visst også reinoppkjøper, jeg vet ikke sikkert. Min far var ikke reinoppkjøper. De hadde en felles flokk for kjøre- og arbeidsrein. Den gangen måtte vi ha arbeidsrein. Vi hadde naturligvis rein.

Simmon-áddjá (1864-1932) og Ingá-áhkku (1843-1942) bodde i Siebe. De hadde et lite hus der han bodde så lenge han levde, og etter det bodde kona hans der så lenge hun

²¹Kirsten (1909-1999) giftet seg i 1944 med Morten Isaksen Hætta, broren Mikkel (1918-1964) i 1946, Anne Margrethe (f. 1922) året etter. Anders (1916-1985) giftet seg i 1952. Johan Klemet var i Tysklandsbrigaden i 1947. Kom hjem i 1948, men reiste til Filefjell 1950.

De gamle; Gárena-Máhtte (1869-1951) og Kristine (1879-1961) kom tilbake etter evakueringen og bodde sammen med sine døtre og sønner i øvre Siebe. Slektsboka 1986:185-187.

Her bodde før krigen farmor Karen Pedersen Eira (Gáren-áhkku) (1844-1932). Et eldre flyttsamepar bodde ved siden av: Simon Sivertsen Vars (1864-1932), alltid kalt *neaphi*, gift 1894 med Inger Marie Andersdtr. Sara (1843-1943), og pleiedatter Inger Marie Johansdtr. Rist (Áhku-Ingá) (1900-1972) gift 1948 med Anders A. Oskal (Oskal-Unit) (1982-1968). Slektsboka 1986:243, 285 342, 394

levde. Deres hus var like ved vårt i øvre Siebe. Áhku-Ingá var hennes datter-datter. Hun bodde der så lenge til hun ble kona til Oskal-Unit.

3.3 Fjøsstell

Vi hadde også flere stabbur. Jeg husker vi hadde tre. Her hadde vi alle våre eiendeler, de som måtte beskyttes mot vær og vind, det vil si klær og andre eiendeler.

Vi hadde selvsagt sauer. De hadde kanskje noen slags navn, men det er noe jeg ikke husker. Sauene ropte vi alltid med "diga-diga, diga-diga". Da kom de når vi ropte "diga-diga". Da brukte de å komme.

I fjøset var vi som regel to, men vi arbeidet også aleine. Den ene arbeider inne i fjøset og den andre utenfor, måkker gjødsel lenger ut og ordner med vann. Heiser vann fra vippebrønnen. Det var brønn i alle gårder der man fikk vann.

Om vinteren måtte den ene være ute for å lage passende store gjødelsklumper. De skulle fryse til, og man skulle ta dem til jordene for å spre gjødslen om våren.

Jeg husker godt min egen ku, den hadde jeg fått hos min bestemor Rihtt-áhkku²² i Áidejávri. Jeg fikk en kvit kalv, som seinere hadde horn. Navnet var Lumma fordi den var helt kvit. Den hadde horn og var kvit (fi. lumi) som snø.

En hette Dávlet (spraglet) og en annen Helbmo (perler). Vi avlet selv opp kalvene. Oksen fikk ikke navn. Kyrne ropte vi sånn: "guso-guso, guso-guso". Jeg husker ikke at vi ropte på kyrne på en annen måte.

Oksen brukte vi på samme måte som en hest. Den var vårt kjøre- og transportdyr. Vi hadde oksen til arbeid i slåtta, og til Jevdeš. Når vi hadde fisket med not, hentet vi oksen for å ta fisken hjem. Det var en meget tam okse (NB: Brita viser hvordan de kjørte). Det var vi jenter som kjørte med oksen. Guttene var selvsagt med. Men oksen tålte ikke at de kom i nærheten. Den kunne stange hvis de kom for nær. Med den var helt rolig når vi jenter satte seletøy på, den var meget rolig med oss. Det var vi jenter som brukte å dressere oksen og kjøre med den.

3.4 Gårdsarbeid, fødsel og dåp

Når man ser fra Morten og Kirsten (*Risten*) sitt hus rett mot sør, er det en flate der det er tett skog helt inntil elva. Skogen kalte vi for Badjevuovdi.

Til å begynne med var våningshuset lite, det var et oppholdsrom og et lite kammers der Gáren-áhkku bodde. Men etter at barna vokste opp, kjøpte far et gammelt tømmerhus, og satte inntil slik at vi fikk et kammer til. Og når barna vokste opp, så måtte han lage et rom til i den andre enden. Nå var det flere rom; et oppholdsrom, stue, og to kammers. Vi sov i stua, vi unge, mine søstre og brødre. Senger - kanskje ikke så gode - hadde vi. På loftet sov de større guttene. Vi syntes ikke vi var trangbodd, vi var veloppdragne og enige, - vi forlangte ikke noe mer.

²² Brita Grethe Mikkelsdtr. (f. Lantho) Triumpf (1851-1926) gift med Daniel Adamsen Triumpf (1851-1931), bodde i Áidejávri. Slektsboka 1986:432

Det var en stor veggklokke i oppholdsrommet. Her kunne alle se klokka. Gáren-áhkku bodde på et kammers. Hun syslet med sitt eget. Hun hadde ei ku i samme fjøs som vårt. Hun stelte kua, ga fór og melket. Hun var i Siebe allerede fra den tid jeg begynte å huske. Når du nevner et steingjerde i øvre Siebe, så kan jeg ikke si om hun var med på å sette det opp.

Vi hadde sjelden lus. Vi hadde sauna, der fyrte vi opp og hadde vann på ovn, slik at det ble sterk varme. Vi hadde også klær i den varme dampen, - der døde vel lus. Det var her man fikk dem bort, slik at de aldri klarte å spre seg. Vi hadde kontroll med dem. Kakkellakker var det ikke i huset.

Det var ingen jordmor den gang. Da min yngste bror Juhán Lemet ble født, fungerte jeg som jordmor. Det var om sommeren, i august. Den gamle jordmora bodde på kirkestedet, og det var ingen veier den gang. De fikk ikke tak i jordmora, så jeg måtte være jordmor. Jeg var 19 år dengang. Far var ikke med på fødselen, men Rihtt-áhkku var med flere av fødslene til sin datter. Men å få en jordmor til avsidesliggende bygder, det var umulig.

Det var hjemmedåp. Jeg vet ikke, men det var slik at hvis det var noen gjester der, så kunne de døpe, eller at mannen i nabogården døpte barnet.

3.5 Å fiske

Når vi fisket i Rietnjajávri, ble fisken saltet i små tønner (*njelot*) og solgt i Kuttainen i Sverige. Til eget forbruk fisket vi i Jevdeš, vi for ofte dit for å kaste not. Folket i nabogården fisket også ofte til eget bruk i Jevdeš. Vi fisket som sagt hele sommeren i Jevdeš og alltid med not. Det hendte en gang i blant at vi prøvde med garn i Siebejávri, men ikke i selve elva. Når vi fisket i Siebejávri, fisket vi gjedde, og med garn.

Når vi fisket, saltet vi fisken i *njelot* (1/4 tønne, 35 l) eller *bulet* (1/2 tønne, 70 l). Etter som man fikk fisk, saltet og fylte man tønna, la bordbiter og stein som press. Man presset ut væske av fisken. Fisken ble mer holdbar og mer velsmakende når den var presset.

Så hadde man tønnene ned i jordgraver for lagring. Vi hadde også en slik grop i jorda, en kjølegamme, med tak over der vi hadde våre tønner med saltet fisk.

Jeg har ikke fisket lake, jeg kan ikke huske det. Min mor pleide å fortelle at hun brukte å fiske lake da vi var små. Hun fisket i Geargat. Det var om høsten man fisket lake når det var is. Mor fortalte at hun fisket under isen. Hun laget angel av einer, og hadde noe slags åte på angelen, jeg vet ikke hva. Jeg kan ikke huske akkurat når de fisket lake, men mor forteller at hun fisket lake på grunn av den fine leveren. Jeg vet ikke hva de gjorde med selve fisken, men leveren var god. På grunn av isfiske lærte jeg meg å gå på skøyter. Jeg lærte, men jeg var ingen mester. Men jeg klarte å stå på skøyter.

Vi hadde flere par forskjellige ski. Vi brukte å gå på ski og til rypesnarene. Det var guttene i huset som laget rypesnarer, og vi jenter gikk og så etter dem, - vi fangstet ryper. Vi fikk ikke ryper hver dag, men andre ganger noen, to eller tre.

3.6 Å sanke lav.

Om høsten gikk vi til Vuorašvárri for å sanke lav. Vi gikk ofte dit, min søster Kirsten og jeg. Det skulle være litt regn eller at det hadde vært regn nylig, slik at det var bedre for hendene og at lavputene holdt bedre sammen. Vi hadde bare hender - ikke votter. Vi laget lavputene med hendene, og når vi hadde lavlagene oppå hverandre, tok vi en liten kvist og stakk igjennom slik at den sto støtt. Vi tok bare en kvist av dvergbjørk. Det var ikke kaldt å arbeide, for unge folk blir det ikke kaldt.

Seinere på høsten, når det var blitt kulde og frost, fór vi opp på fjellet for å sanke sammen de frosne lavputene. Så måtte vi alltid sette en liten stokk med navn på haugen slik at vi kunne finne dem og at vi ikke tok fra andre sine hauger. Det måtte være kaldt, og vi måtte ha dem i hauger slik at vi fant dem under snøen. Stokken med navn hadde vi på hver haug som var vår. Vi skar navnet med kniven. Alle kjente hverandres navn. Det var mange som sanket lav der, folk både fra kirkestedet og Ávži og andre steder.

Når det ble vinter, måtte vi hente dem. Det var ganske langt å kjøre, men vi måtte gjøre det. Men jeg kan ikke huske om jeg selv har vært med på å kjøre dem hjem. Det var brødrene mine som kjørte om vinteren og hentet lavputene.

3.7 Sennegras

Man trenger sennegras. Det måtte man skjære hvert år og tilberede. Vi hentet sennegras i Siebejogaš. Der bekken renner gjennom krattskogen, vokste det ekstra godt med sennegras. Vi tok også med sennegras fra Opmujohka og bar det hjem. Vi brukte å skjære det med kniv, og når vi fikk en neve full, knyttet vi det sammen. Vi knyttet toppene sammen i et knippe. Så tørket vi dem så de ble halvtørre. Det ble kalt et knippe (*bonjaldat*). Så bar vi dem på ryggen hjem, og så slo vi det halvtørre graset. Vi slo det mot et bord der det var satt spiker, en spikermatte (*heakkel*). Vi slo ved rotenden av graset mot spikrene slik at de blir fliset opp til de ble myke. Vi slo ikke toppene, men tok bort de stive stilkene.

Og så henger vi de til tørk, og fletter de sammen i likedanne "tau". To slike setter vi sammen, og kaller denne for bilga. Og så er de ferdig og henges til tørk. De trevlene som blir til overs når vi slår mot spikermatta, fletter vi og lager "hjul" av (*fierra*).

Vi måtte lage ganske store mengder, for det gikk mye sennegras i løpet av en vinter. Når de settes i skaller, brukes de opp ved at de brekker og svinner. Derfor måtte man ha mye sennegras.

3.8 Hvordan var det med penger?

Hvor skulle vi få pengene i fra? Vi måtte klare oss uten penger. Vi hadde aldri penger mellom hendene. Nei, slett ikke. I det hele tatt var det meget sparsomt med penger.

Når rypene ble solgt, var det far som kjøpte matvarer når han var på Bossekopmarkedet. Man måtte ha varer for å selge så man kunne kjøpe matvarer tilbake, - som skulle vare et helt år. Fra markedet ble det kjøpt inn sukker og kaffe og mel og gryn og alt det man trengte. Den gang fikk man nesten ikke noen matvarer på kirkestedet.

Man fikk ikke kjøpt matvarer i Finland. Man fikk ikke matvarer fra Finland og Sverige i det hele tatt. Selv om de solgte fisk til Sverige og Finland, måtte de ta andre varer derfra, de kjøpte tømmerhus i Finland og Sverige. Spesielt i Finland fikk man ferdig laftete eldre bygninger for en rimelig pris. Vi kunne derfor utvide våningshuset med kammers og i den andre enden, en stue. Man måtte ha noe å selge for å kunne kjøpe dem.

3.9 Bossekopmarkedet

Jeg husker jeg en gang var med far til Bossekopmarkedet. Under markedsdagene i Bossekop brukte far å kjøpe matvarer, mel, sukker og slike varer. På kirkestedet fikk man ikke slike varer. Når far reiste på markedet i Bossekop hadde han alltid sine egne kjøre- og arbeidsrein. Men av og til tok han også rein fra flyttsamene, det var for å temme dem til kjøre- og arbeidsrein.

Vi samlet rypene vi hadde fanget når far skulle til Bossekopmarkedet. Han tok dem med og solgte dem der. Selv har jeg vært med en gang. En annen gang hentet jeg noen "herrer" (norske embets- og tjenestemenn) i Gargia, mens Dánel fortsatte til Bossekop. Jeg tok dem, to menn og en kvinne til Kautokeino.

Far hadde sytingsrein hos flyttsamer som flyttet østover (Miggall-Niillas). Far hadde såpass med rein at vi hadde slakterein til eget forbruk. Ja, når det gjelder rein, var det guttene som temmet og dresserte dem. Vi hadde hund også. Den hette Murjo. Jeg husker ikke navn på andre hunder. Katt har vi aldri hatt.

3.10 Tjenestefolk fra Finland før 1. verdenskrig

Jeg vet ikke, men jeg har hørt at før jeg begynte å huske, hadde de tjenestefolk. Han der gamle mannen, politibetjent Kivi, var i sine unge dager dreng her. Finske gutter brukte å vandre i Norge og de brukte å være hos oss. Der var finske tjenestepiker (*rivgut*) også. Vi hadde ikke, men nedre Siebe hadde. De brukte å komme fra Finland.

Søskenbarnet ja, Margin-Junte (Juhu Matias Kuru), han bodde på Eldrehjemmet til sin død. Den finske jenta, Kuru-Marge (Markreeta Kuru) var tjenestepike hos Siebelaš, han hadde gården ved Siebejohka nedenfor øvre Siebe. Det er hun som hadde fått barn - en gutt - med min far. Jeg vet ikke om han ligner på oss, men han betraktet oss som nære slektninger. Da han døde, var din far (Daniel) i begravelsen.

Om det var Siebelaš som var barnefar er ikke godt å si. Det kan det være, men min far ble skrevet som hans far. Men Siebelaš kan selvsagt ha vært faren. Men far min har ikke nektet farskap.

3.11 Det overnaturlige?

Jeg har sett merkelige ting. Da jeg var jentunge, brukte jeg å ro båten i Jevdeš når vi kastet not med far min og Daniel. Engang så jeg noe merkelig, noe som jeg har undret meg på. Det er Buoitteaggi, en holme på østsiden av Jevdeš. Jeg så folk som beveget seg, så hester og annet. Jeg så at de klatret opp i trærne og hoppet ned igjen. Jeg undret meg på hva det var. Da vi rodde og gikk i land med notbåten, sprang jeg bortover mot holmen

for å se hva det var jeg hadde sett. Der så jeg dyr og hunder som sprang på holmen. Slikt kunne jeg se. Jeg syntes det var meget merkelig. Jeg har fortalt dette til Juhán Máhtte i nedre Siebe. Jeg har sagt at det må være et skattegjemme på holmen. Folk i tidligere tider hadde et gjemme på holmen der, - på Buoidecaggi. Det må være et gjemme der siden jeg har sett disse undrene. I tidligere tider gjømte folk noe der.

Jeg har egentlig ikke sett spøkelser, og jeg vet ikke om det i det hele tatt finnes. Jeg kan ikke huske å ha sett noe annet overnaturlig.

3.12a Evakueringen (Versjon av 5. oktober 2003)

Vi flyktet østover, alle samme; min far og mor, Ánte, Ovlla, Juhán Lemet og meg. Vi reiste med rein, vi hadde reinraider. Først kjørte vi fra Siebe til Ávževuopmi, og derfra til Miggall-Niillas sin hytte i Bađašjohka (Nils Mikkelsen Gaup). De var reist, og vi reiste etter til østvidda; Jávrrohušduottar, det var vel det det hette.

Jeg vet ikke hvor lenge vi var der. Men vi evakurerte jo før jul og så hørte vi i radio at det var blitt fred og at tyskerne hadde trekt seg ut. Derfra til Näkkälä. De fra nedre Siebe var allerede der. De bodde i Janne sin gård. Vi overnattet her, men hørte at i Leppäjärvi var det hus - hus som ikke var brent. Vi fortsatte til Leppäjärvi. Her var det mange tomme hus. Vi tok oss inn i et av de øde gårdene, seinere kom flere fra norsk side og tok seg inn i de andre hus. Her bodde vi utover vårvinteren og våren, men jeg gikk ut i flyttsametjeneste igjen. Jeg reiste til Kuttainen mens de andre i familien ble igjen i Leppäjärvi helt til våren da de reiste tilbake til Norge.

3.12b Evakueringen (Versjon av 6.juni 2004)

Jeg hadde vært i tjeneste hos noen flyttsamer, men jeg kom hjem litt før evakueringen. Min bror Mihkil og jeg reiste - vi gikk til fots - hjem til Siebe. Det var om høsten, det var fremdeles barmark. Men vinteren var i anmarsj, og det kom snø. Hjemme hadde de allerede hentet rein. Brødrene mine hadde tidligere hentet rein hos flyttsamene som var under flytting, men enda ikke kommet på vinterbeiter. Vi evakuerte østover mot vidda, over Ávževuopmi, til Jávrrohušduottar. Vi kom først til Miggall-Niillas sin vinterleir. Sammen med dem fortsatte vi innover vidda.

Før vi flyktet fra Siebe, tok brødrene mine en og en ku bortover til Badjevuovdi. Badjevuovdi er skogen høyere oppe ved elva. Her avlivet de kyrne. De tappet blodet og tok ut innvollene.

Vi hadde slaktet alle sauer, og med sauekjøttet klarte vi oss. Det var sauekjøtt vi kokte der. Vi bodde i lavvo. Vi hadde også tatt med oss mel, så vi kunne bake brød. Vi laget deig og steikte flate brød. Vi steike dem i varmen fra bålet i lavvo.

Vi hadde ikke samordnet evakueringen med nedre Siebe. De fór til Pöyrisjärvi. De gjorde rett i at de tok den veien. Her var det tomme hus. Vi reiste jo over Jávrrohusduoddar og seinere videre til Näkkälä. Men på gårdene der var det allerede fullt av folk. Der var det så mye folk at det ikke var plass til oss. Vi hørte at i Leppäjärvi var det flere øde gårder. Folket i bygda hadde flyktet til Sverige.

De frosne kuskrottene som var blitt igjen da vi evakuerte i slutten av november, hentet brødrene mine i Badjevuovdi. Kuskrottene ble altså hentet utpå vinteren, antakelig i januar-februar til Leppäjärvi og partert der. Men først måtte de hogge et stort hull i isen på vannet. Så tok de en og en skrott og senket det i vannet slik at det tinte. Etterpå parterte de kjøttet. De solgte kjøttet i Sverige og kjøpte matvarer tilbake. De som hadde flyktet til Leppäjärvi og bygdene omkring, reiste flere ganger i løpet av våren til Sverige for å handle. Slik var det vel at Anne Margrethe traff Vilgona-Duomma (Thomas Näkkäläjärvi) i Kuttainen. Når man var der for å handle, ble man kjent med hverandre.

3.13 Fra gårdsjente til flyttsamekone

Etter krigen spurte Franz - min seinere mann - om jeg ville komme i tjeneste igjen. Og jeg lovte, og slik ble det.

Franz Väitalo var født i Vuontisjärvi (Vuottisjávri). Allerede i ung alder kom han i tjeneste hos Antti Erikinpoika Palojärvi (Ergon). Mens han tjente hos ham, giftet han seg med hans eldste datter. Franz sine foreldre var fattige slik som situasjonen den gang var i Finland. De var fattige småbrukere. Han hadde en bror og en søster. Men Franz ble etter hvert en stor reieneier, en rik reieneier.

Før jeg tok tjeneste hos Franz, ble det fortalt at Ergon hadde en stor reinflokk. Franz hadde vel kanskje ikke tusen rein, men han klarte seg bra. Beitelandet deres var meget godt. Det var heller ikke reingjerde den gang [før 1952] mellom Norge og Finland, slik at reinen kunne være på norsk side om sommeren. Det var ikke innvollsormer eller andre parasitter i reinen. Reinen var i meget godt hold dengang.

Om sommeren hadde vi ikke reinflokken i gjerdet. Derimot hadde vi reinflokken på et stort ness i Salmmisjärvi (*Sálvvosjávri*). Her var det også sommerboliger. Her på nasset melket vi reinen og kalvene ble øremerket. Vi gjetet reinen hele døgnet.

Vi fortsatte å melke reinen fram til Franz sin døtre var voksne. Franz hadde to døtre og to sønner. Men jentene brukte ikke å melke reinen, de var så små at de ikke melket. Jeg husker ikke helt sikkert om jentene lærte å melke reinen seinere. Etter hvert sluttet vi å melke. Guttene melket i alle fall ikke. Det var ikke tradisjon at de skulle melke. Guttene kastet lasso og holdt reinen i ro mens vi melket.

Din far Daniel pleide å ta utemmet rein hos Ergon for å temme dem til kjøre- og arbeidsrein. Han brukte av og til å kjøre med dem hit til Hetta. Ergon hadde sytingsrein for Moartto-Máret²³ som var gift med Jusse-Issát. Deres etterkommere hadde sytingsrein hos Ergon. De to barna var Elle-Sára og Juhán-Mikkel.

Da kona til Franz døde, var den yngste, Issát, ikke fylt ett år. En av tantene tok han i pleie til Sverige da mora døde. Mora døde av at det kom materie ut i ryggen (på finsk; suopas). Da Issát var fire år, kom tanten med ham tilbake. Da hadde vi allerede

²³ Aasel Maria Mortensdtr. Tornensis (1881-1931) gift 1919 med Isak Johansen Palojävi (1877-1922), barn Ellen Sara I. Palojävi (1920-2005) og Johan Mikkel I. Palojävi (1921-2002). Slektsboka 1986:354, 428

bygd hus i Kuttainen. Issát vokste opp, ble flink å kaste lasso og holdt simlene i ro når vi melket. Vi var langt oppe i årene før vi sluttet å melke rein. De yngre fortsatte ikke denne tradisjonen da vi eldre sluttet.

3.14 Det siste intervju: Brita Vålitalo (99 år) intervju lørdag 18. februar 2006, en uke etter at hun fylte 99 år

Under høytidene reiste vi til kirkestedet, av og til i påsken, ikke i jula, men til nyttår. Ved andre høytider kunne vi reise til Hetta. En gang kjørte min bror Daniel og din mor og jeg til Hetta. De var ikke gift da. Og så var det jeg og Johan Mathisen Hætta (Unit-Máhte Juhán) som kom fra kirkestedet, det var han som var i følge med meg. Vi kjørte til Hetta, men jeg husker ikke lenger hvor vi tok inn. Vi bodde på vår faste inkvartering og var på høymesse i kirken.

Dánel og Susanne kjørte før oss over Näkkälä og Siččajávri til Siebe. Unit-Máhte Juhán og jeg startet seinere og kjørte over Palojärvi og Áidejávri til Siebe.

Vi brukte selvfølgelig å reise til kirkestedet i påska og ble der et par dager. Vi bodde i huset til Erke-Ánne (i huset til Adam Danielsen Triumf). Onkel Adam var jo der. De som drakk mye, bodde i Nergården, hos Heika eller Migal.

Kvinner drakk ikke alkohol. Nei, aldri. Menn drakk nok, men ikke alle drakk så mye. Det var under høytider - at særlig de yngre - drakk litt. Det kunne hende at også helt unge drakk. Jenter og kvinner drakk ikke, - det var ikke skikken.

4.0 Elen (f. Harebakken) Klemetsen

Elen (f. Harebakken) Klemetsen, f. Karasjok 16.2.1914. Hennes foreldre Per Olsen (1880-1918) og Sofie Biti (1876-1918) døde av spanskesyken med 4 dagers mellomrom; far døde 13. oktober 1918 og mor 17. oktober s.å. De etterlot seg 7 barn, 4 gutter og 3 jenter. Den eldste var 13 år og den yngste 4 måneder. De fleste av barna fikk gårdsnavnet Harebakken som etternavn. Elen var 4 år da foreldrene døde. Hun vokste opp hos sin farbror i Šuoššjávri. Elen fikk en sønn, John Anders (f. 1934). Hans far, Anders Nilsen Biti (1896-1935) døde da John var 6 måneder. John hadde sin barneår i Suossjávri. Som 12-åring flyttet han sammen med mora til Siebe. Slektsboka 1986:162, 434. Karasjokslekter 1987:323, 103, Intervju 30.11.2001, avskrift 19.7.06, oversatt 13.11.06.

4.1 Livet i Šuoššjávri

Jeg var 5 år da jeg første gang kom til Šuoššjávri. Det var min fars eldre bror som tok seg av meg. Han var onkel til meg, og kona Johanas Márit²⁴ var min tante. Hun var Leif Petter sin fars søsterdatter (*siessá*). Jeg kan ikke huske noe fra da jeg kom dit, men de har fortalt meg at jeg kom i februar 1919. Jeg husker ikke da jeg kom, men ellers husker jeg alt.

Jeg brukte å sage ved, og når jeg var ferdig med det, drog jeg veden på kjelke til fjøsgammen. Her kokte jeg løyping (*moska*) for kyrne. Det er blanding av tørrhøy, lav og kanskje fiskekraft, - jeg kokte det og ga til kyrne. Og når jeg var ferdig i fjøset, bar jeg ved inn til herrene, dvs. i fjellstuerommet for embets- og tjenestemenn, og stablet dem pent dit inn.

Det var sorenskriverkontor i Tana. De kom med hesteskyss derfra. Vi måtte tømme en av låvene for å få plass til hestene. Vi tok tørrhøyet ut og stablet det opp mot staur. Vi hadde to store høylåver. Det kom så mange folk at det ble helt fullt.

Jeg var aleine, hadde ingen søsken her i Šuoššjávri. Etter at jeg kom dit, ville sorenskriveren i Tana, Erik Solem, ha meg som sin pleiedatter. Han var tre ganger her for å få meg med, men jeg ville ikke. Oppsitteren ville det, men overformynderiet som hadde sesjon der, ville ikke gå med på det siden jeg selv ikke ville. Jeg hadde en søster som var 7 år. Hun skulle bli pleiedatter hos Solem, men han ville ikke ha henne.

Min søster bodde hos sin onkel Nils Pedersen (*Behtar-Niillas*) i Karasjok. Det hadde seg slik at jeg var nokså "vill", en kvikk unge. Jeg var en kvikk unge med godt humør, mens de eldre var mer rolig.

I Šuoššjávri var det på den tiden to gårder og et hus: Det var Elle-Nilla (Nils Johnsen) og hans bror Juvven-áddjá som også ble kalt Šuoššjávri-áddjá. Dessuten hadde

²⁴ Marit Johsdr. (f. Svineng). Karasjokslekter 1987:319. Se ellers Karasjokslekter 1987:103-105, 317-319, 323.

Aslak Mienna (Sofe-Ásllat) og Ole Johnsen (Sofe-Jun-Ovllá) er omtalt i Sámi Diedđálaš áigečála, nr. 1/1994, s. 53

Pieražat som var flyttsamer, et hus her. Det var ikke flere hus.

Bikko-Nilla var sønn til Elle-Nilla. Bikko-Nilla var bare en ungdom da jeg kom dit. Han var tre ganger Nils: Nils Nilsen Nilsen Biti.

I de første årene da jeg var der, var det ikke noen vintervei langs Jiešjohka, men de kjørte over fjellet og ved Oarjevárguoika kom veien i land og til Bieskenjárga. Jeg har både overnattet i Bieskenárga og gått på skole der. Da kom presten fra Nesseby. Det var ikke prest i Karasjok og heller ikke presten i Kautokeino kunne komme. Han hadde julegudstjenester i Karasjok og til nyttår kom han til Kautokeino. En skysskar fra Kautokeino møtte presten her. Det var John Larsen Gaino. Jeg fikk følge med. Vi ble bundet fast i pulken. Sofe-Joavnn-Ovlla hadde med en ekstra rein (čoanohas).

4.2 Skoletid

De første årene gikk jeg på vinterskolen (12 uker). Da jeg ble større, kunne jeg gjøre nytte for meg. Da ble jeg overført til høstskolen, 8 uker. Skolestarten var i oktober, og jeg tror det var 8 uker. De kom alltid før skolen sluttet for å hente meg. Jeg hjalp jo til, i jula også. Jeg var hjemme hele vinteren til over påske. Pleieforeldrene reiste nå og da til Karasjok. Etter påske var det vårskole. Etter det var det igjen å komme tilbake til Šuoššjávri.

4.3 Bossekopmarkedet

Vi hadde både hest og rein. Den gang kjørte vi nedover Jiešjohka til Karasjok. Vi hadde ikke rein selv, men vi temmet og dresserte rein for flyttsamene. Når de skulle til Bossekopmarkedet i Alta, tok de varene våre til markedet, og så brakte de varer som vi trengte tilbake. Husbonden selv brukte å kjøre uten reinraide, men han fraktet embetsfolk.

Til markedet fraktet de kjøtt, ryper, reinhår, sennagras og andre grasprodukter og annet vi hadde å selge. De var etterspurt og lett å omsette. Det ble høye og svære lass med sekker av reinhår på pulkene. Den gang da jeg begynte å huske, hadde man bare pulker. Sledene ble tatt i bruk mye seinere.

Fra Bossekop fikk vi mel, smør, salt og andre nødvendige matvarer. Vi måtte klare oss med dette fra vårmarkedet (1. onsdag i mars). På vårmarkedet måtte det kjøpes så mye at vi hadde nok, helt til høstmarkedet (1. onsdag i desember). Om sommeren kunne man ikke få matvarer. Fra Karasjok - når vi fór dit - kunne vi få kjøpt litt om sommeren etter hvert - hvis vi måtte.

De samlet seg her før avreisen til markedsdagene. Jeg husker en gang hadde vi ni flyttsamegjester som hadde barna sine med, men husrommene var ikke større enn de i Siebe. Vi fikk likevel plass til alle. Det var før vi hadde lommelykter. Da jeg sto opp grytidlig en morgen, var det en gjest som lå på gulvet og hadde sin nistesekk som hodepute. De andre gjestene lå også der, men på tvers i forhold til den første. Jeg måtte bare passe på at jeg ikke trakk på hodet når jeg kom. Jeg tente fyrstikker flere ganger, men så likevel nesten ingenting. De som lå der var flyttsamer, våre "verder". Når jeg skulle stille og ordne huset, gikk de med ungene sine til noen av de mange stabburene vi

hadde. De var der mens jeg ryddet og stelte huset. Det var et slit, - ingen i verden ville i dag tro hvor mye jeg måtte arbeide og slite.

4.4 Hestene

Om våren ble hestene sluppet ut. Jeg husker det godt, særlig etter at jeg var blitt ungdom. Hestene tok veien mot Rávječuov-jávri og derfra forbi Áltevárri, sørover, sør for Beaivvašgieddi. Jeg har hentet både hestene og sauene der, og helt oppunder Riehttečearru. Det er tre mil dit.

En gang lette jeg etter sauer som jeg ikke fant, men de fire hestene fant jeg. En av dem fikk jeg fast, fikk stoppet dem ved å slenge tømmen (*suite*) rundt halsen på hesten. Men hesten sprang, og først etter en halv mil nådde jeg den igjen. Jeg var mest redd for at den tre år gamle unghesten skulle tråkke på tømmen og snuble. Det gikk bra. Jeg hadde brødiskalker med. Og så lokket jeg hesten, men hesten tok brødiskalken og sprang igjen. Jeg prøvde på nytt, og nå fikk jeg fast den gamle hesten. Jeg tok hesten ved siden av en stein, en stor stein. Jeg klatret på steinen, hoppet på hesteryggen og red hjem. De andre hestene sprang ved siden av.

Jeg hadde jo ikke sal, men jeg ramlet ikke av, enda det var flere mil hjem. Jeg var heller ikke redd. Jeg brukte ikke å være redd, - hestene kjente jo meg. Om vinteren kjørte jeg med hestene. Og stelte dem, striglet dem og gjorde reint. Det var jeg som hadde ansvaret for hestene. Jeg var fortrolig med hestene. Jeg kjørte med dem, og jeg var mer vant med hest enn med rein. Jeg kan si helt ærlig til deg at når det var flere rein, så var jeg ikke sikker på hvilken var min, men jeg hadde ikke problemer med hester.

4.5 Utslåtter

Vi hadde utslåtter. I løpet av to uker slo vi et stort nes først - det var flatt, men det vokste godt med gras. Vi ble ikke ferdig med slåtta før til Mihkalmeassut. Hvis det ikke var vær for slåttearbeid, hadde vi kort vei til lavsanking. Det var godt med lav, og da arbeidet vi med det. Ole og jeg brukte å kappes hvem som laget flest lavputer. Når vi var flere, klarte vi tilsammen 400 lavputer om dagen. Dette var bare en femtedel av hva som måtte sankes. Så mye som et par tusen måtte vi ha. Man vil nesten ikke tro det.

Jeg har vært i Vuorašvárri etter at jeg kom til Siebe, men det vokser ikke på langt nær så mye lav der som i Šuoššjávri. Der var det så tjukt med lav at det så ut som om det var tjukk snø. Landskapet var helt hvitt. Man trengte ikke mange lag for å lage en lavpute (*jeagellimpu*) fordi lavteppet var så tjukt. Så tjukt at det nederste råtnet.

Jeg kjørte med hest og hentet laster med lav, men ikke brenselsved. Det var det mitt søskenbarn som gjorde. Jeg husker spesielt godt evakueringsvinteren fordi da kjørte jeg mange lass med lav og høyllass fra utslåttene våre.

4.6 Kronprinsparet i Šuoššjávri 1936?

Egentlig skulle jeg reise til Karasjok en måned før, men jeg fikk beskjed om å holde meg i Šuoššjávri og ikke reise dit.

Kronprinsparet kom til Šuoššjávri 28. februar, og var der i to netter. Så fortsatte de til Lahpoluoppal. Der holdt Oskal-Unit (Anders A. Oskal) og Oskal-Máhtte (Mathis A. Oskal) til med sine reinflokker. De hadde hentet Jonssa-Elle (Ellen Johnsen Utsi) fra Kautokeino kirkested til kokk. De kunne ikke ha andre enn henne.

Det var mildvær den dagen de kom til hit ved middagstiden, og mildt dagen etter også. Da jeg så de kom, heiste jeg flagget. Det hadde nettop vært rettssesjon der. Både politimester og sorenskriver hadde vært der. Sorenskriveren hadde reist dagen i forveien. De hadde vist og instruert meg hvordan jeg skulle ta i mot de kongelige og hvordan jeg skulle hilse.

Da de kongelige ankom, heiste jeg flagget. De kom, og jeg hilste dem med å ha den ene foten foran den andre og bøye meg (neie). Kronprinsen var meget hyggelig, men hun, kronprinsesse Märtha, var mer formell og stiv. Da de kom inn, ble det varmet opp lapskaus som de hadde med seg. Den spiste de.

Jeg hadde noen dager i forveien vært og hentet bjørkeris for å ha det i senga. Vi hadde ikke madrasser. Oppå et tjukt lag med bjørkeris hadde jeg store kvite skinn. Det var senga - fire køyer. Politimesteren og fylkesmannen fikk et eget rom inne i våningshuset, i kammerset, som jeg hadde tømt og ordnet. Men ellers var det fullt av folk som sov på gulvet i stua.

Kronprinsen var meget omgjengelig og var som en vanlig mann.

Neste dag skulle de videre. Jeg sto opp allerede i 4-tiden og ordnet ferdig skaller slik at jeg var klar til å sette inn sennegras. De kunne selvfølgelig ikke kle på seg selv. Jeg hjalp med å få bellinger (*gálssohit*) på ham og bellinger (*bittuid*) på henne. Hadde sennegras i skallene og knyttet skallebånd på dem. Så laget jeg mat.

De hadde klær fra Karasjok. Karasjoklensmannen hadde ordnet med sameklær til dem. De fikk pesker på seg. De skulle starte klokka sju om morgenen.

De skulle ikke kjøre i en raide slik at reinene var bundet i en rekke til sleden foran. Det var veldig tamme kjørerein fordi alle skulle kjøre med sin kjørerein. De var så *jápmalojit* ("dødstamme"). Da de skulle starte, skulle Märtha ha kjørereinen til lensmann Næss sin kone. Men kronprinsessen hadde ikke hatt kjørereipen (*lávži*) knyttet rundt nevene, så hun mistet taket og reinen sprang fra henne. Mihkelaš-Ánná (Anne Mikkelsdtr. Buljo) som selv var dårlig til beins og funksjonshemmet, kjørte etter reinen og kastet den fast med lasso. Det var så fint terreng at pulken ikke ble ødelagt. Følget ble forsinket med over en time.

Kongesønnen kjørte med kjørepulken, mens Märtha kjørte med en vanlig arbeidspulk. De var som allminnelige folk. Märtha var selvfølgelig . . .

På Assebakte skulle de bli møtt av hesteskyss, tre hester, mens kjørereinene skulle bli igjen der. Egil Hegge kjørte med en motorvogn, en Weasel, tre-fire km oppover forbi Assebakte for å høre når tid følget kom. Så kjørte han tilbake og varslet at de kom. På Assebakte ventet en ny skyss.

I Karasjok var det en portal med to elvebåter som var reist mot hverandre. Følget kjørte gjennom portalen. De bodde i et hus like nedenfor brua. Der stilte det opp tre

kokker.

Det var et par som skulle ta ut lysning til ekteskap. Det var Jovnnit-Mahtte (Mathis Johnsen?), men navnet hennes husker jeg ikke. Nå er de begge to vandret bort.

På den tiden måtte man ut med 25 kroner i forbindelse med lysning. Men det var kongesønnen som betalte mot at han fikk være med på seremonien og ta bilder av paret.

4.7 Fra krigens dager

Under krigen mistenkte alle hverandre. Det har jeg sett mye av. Også Ánne-Ovllá brukte å være redd.

Russere kom mange ganger. Det kom flyktninger, men vi hadde ikke mulighet for å holde dem i skjul. De brukte å si at de skal til Sveden, men de hadde ikke krefter til å fortsette. De var så svekket fordi de hadde sultet og blitt slått mye.

En episode husker jeg: Så kom Olav Thomassen, og fór videre til Klemet Bueng sin gård for å lete, men han fant selvsagt ikke flyktningen som var en russer. Russeren hadde kommet seg oppunder åsen og ned igjen. Der ble han rodd over elva. Men man kunne ikke se at han kunne komme seg videre. Så krøp russeren de to km til Sjuossjavri. Og da han kom var der en skysskar. De skulle vente her til han Thomassen kom, men han kom ikke. Vi hadde tenkt å sende russeren videre, men det var folk overalt, så vi turde ikke å gjøre det.

Det var en russer, han var svekket og lå på det siste. Så sa de at jeg skulle åpne fjellstua. Jeg gikk og åpnet fjellstua. De ville at jeg skulle passe på han, men jeg sa at det gjør jeg ikke, jeg er ingen fangevokter.

Thomassen kom dit til fjellstua. Flytningen var her. Da begynte Thomassen å joike og si at han nå hadde funnet sølvpilen. Jeg sa at han hadde ikke funnet noe. Russeren kom selv. Og husk at hvis vi to også var kommet i samme situasjon og hadde måttet flykte, så er det ikke noe å glede seg over hans skjebne. Så sa han til meg: "Vet du hva du snakker om?" Jeg sa at det vet jeg. Thomassen sa at jeg skulle hente laks og smør og rømmekolle. Jeg sa at jeg kan nok hente mat, men får jeg lov å gi det til flyktningen, så gir jeg. Men du tar vel meg også siden jeg gjør noe forbrytersk. Jeg gav flyktningen mat. Han fikk mat denne gang, og under åsen hadde de også gitt niste til ham. Folk der drev med notfiske, og da rodde de ham over. Så tok de ham og for med båt til Karasjok. Det var mannfolkene som skysset.

4.8 En annen episode

Jeg har opplevd litt av hvert. Jeg har f.eks. sett når seks geværer blir rettet mot en russer og avfyrt. Han sto i en grop, ikke lenger borte enn 30-40 m fra gården, ved min onkels hus. Det har jeg sett.

Vi, Máret-Joavna Sofe (Sofie Johnsen) og jeg var ved midnattstider på vei til Karasjok. Ved Sávjadeapmi møtte vi en russer og han gikk forbi oss. Han hadde stjålet en sykkel ved Assebakte. Det var ved midnattstider - vi hadde laget et stort bål - og vi skimtet sykkelhjulene.

Jeg var den gang vel to dager i Karasjok, og kom tilbake. Så hører vi at han roper der oppe på Čohkkavárri. Han ble ikke hentet, men Bikko-Piera sin datter og Ánne-Joavnn-Máret (Marit Johnsen) skulle hente han, men da så de at det var en russer. De sa at det var seks tyske soldater som bodde på fjellstua. Russeren vasset over vannet. Jeg som var nærmeste bestyrer på fjellstua - kom også. Jeg kom dit til nabogården med posten. Russeren ligger helt naken ved ovnen og de gir ham matbiter slik som til en hund. Jeg leverte posten og sto en stund der, - og så gikk jeg. Det kom soldater etter meg. En av dem skrek opp. Jeg så at de ladet geværene. Jeg søkte skjul i en sandgrop. Da så jeg at soldatene drog russeren ut og skjøt, rett utenfor huset. Jeg var helt tett innved dem. Så gikk jeg hjem. Det var i oktober, så det hadde snødd litt. Jeg fortalte at de skjøt ham. Og nå skulle jeg med melk til nabohuset, - du tør vel ikke, sier de. Jeg gikk med melka, og da så jeg at den drepte ikke var der, men jeg så hvor han hadde ligget. Tyskerne holdt på å kvesse spadene. De skulle grave, men da jorda var begynt å bli frossen, måtte de kvesse spadene. Russeren lå der.

4.9 Annet fra krigstiden

Folk var så redd. Hvis de så noe spesielt, så kom de til meg og sa jeg måtte ikke fortelle det videre. Jeg sa at jeg hadde ikke sett noe, og derfor vet jeg ikke noe. Vi som var oppsittere, hadde plikt på oss til å skysse folk over elva. Fjellstua var akkurat der hvor den nåværende er, Berits fjellstue.

Jeg husker en gang det var kommet reinoppkjøpere fra Alta. Det ble slaktet. Det var blitt mildvær. Jeg måtte en tur ut utpå natta. Disse Alta-folk hadde hengt presenninger på en stillas (*luovvi*). Det blåste, og det hørtes ut som om det er tjuver som holdt på å stjele. Jeg gikk inn igjen, alle sov. Reinoppkjøperen sov også. Jeg tenkte jeg må gå ut å se om det virkelig er en tjuv. Jeg så at det var vinden som blåste på presenningen. Jeg var aldri redd, - aldri.

4.10 En tysk soldat druknet

En gang ba tyskerne meg med for å lete etter soldater som var druknet. De ville ikke gå aleine, - hvis jeg ikke ble med, ville de ikke gå. Men tyskerne sa at siden jeg var kvinnfolk, kunne de ikke tvinge meg med, men om ikke jeg kunne bli med frivillig. Det er du som bestemmer, sa de. Men jeg måtte alltid bli med dem.

To tyske soldater druknet da de skulle svømme over elva. Det var midt på sommeren. Først for de fra Šuoššjávri til Jergol og Assebákte, men så returnerte de hit igjen, til fjellstua. De kom altså tilbake hit.

Det var en høystakk ved elva der de pleide å stoppe, noen ville svømme over. Det var kratt og gras på den ene siden av elva, og engslått (*niitu*) på den andre siden. Men det var også en bratt elvemel. De som druknet, var drevet med strømmen dit. Tyskerne hadde lett etter dem, men ikke funnet dem. De prøvde å få andre med for å lete, men ingen ville, - jeg måtte bli med.

Den sommeren hadde hestene våre vært borte i åtte uker. Alle menn var reist til

Masi fordi det var en drapsak der. Derfor måtte jeg føre liket fra Šuoššjávri. Liket ble svøpt i teltduk, og med teltstenger for å stive opp slik at det ble likesom en kiste. Nå sier postmannen, Juháнас-Ándde at når du nå blir tvunget til dette, så skal du ikke være redd, vi skal følge deg til Jergol. Bruk denne hesten, áddjá vil ikke at du skal ta hans. Så reiste vi, etter den gamle veien som går over stein og ulendt terreng. Vi hadde kaffepause underveis. Så det var bare å komme seg videre. På grunn av humpete vei, ble liket ristet og fikk merker etter tau som det var bundet med. De møtte oss i Jergol hvor det var kjerrevei og tok liket med. De førte det til Skoganvarre og undersøkte det der. Tyskerne fant ut at soldaten var kvalt og kastet i elva.

Et døgn etter ringte de hit. Fra Skoganvarre kom det 18 tyskere, og fra andre steder flere, i alt omkring 50. Jeg måtte gå dit. Jeg vekte Midtgård og Georg Næss fordi det gikk vakter (soldater) inn i hvert hus. De gikk til Sofe-Joavna sitt hus. De spurte ham, men han visste ingenting. Så sa Midtgård at Elen vet best om denne sak fordi det var hun som førte liket til Jergol. Sofe-Joavna spurte dem om hvorfor de tror at soldaten ble kvalt og kastet i elva. Det var merker på liket.

Jeg tok med Midtgård og sprang og fortalte om hvordan liket var svøpt i en teltduk. Vi bandt liket fast i sleden og stoppet for å koke kaffe. Det er under transporten at liket har fått merker på kroppen etter tau som ble strammet. De hadde mistenkt de andre soldatene for å ha drept en medsoldat. Det ble oppklart at liket hadde fått merker etter tau under transport. Etter dette gikk befalet bort og forklarte hvordan det hele hang sammen. De gikk rundt til alle og beklaget at de hadde plaget folk og soldater med dette.

Nå ville de at jeg skulle reise til Alta for å gå på skole, men Midtgård sa at hvordan skulle de klare seg her hvis hun reiste bort. Det er jo en som må være her for å hjelpe til. Jeg brukte å spøke med å si at de kom ikke til å drepe meg først, for da ville de ikke klare seg. Da flirte de og klappet i hendene.

4.11 Frigjøringen

Jeg husker frigjøringen. Om natta kom det seks soldater til Šuoššjávri. Det var blitt sommerlig. Vi hadde en hund. Jeg våkner om natta ved firetiden av at hunder bjeffer og jeg hører det kommer folk. Jeg våkner lett om natta - akkurat som en katt. Jeg sprang bort til vinduet, og ser norske soldater overalt. Jeg gikk ut for å møte dem. Det var to som jeg kjente. De kom og omfavnet meg og fortalte. Det var broren til Kutor-Åse (Åse Guttorm) fra Karasjok og sønnen til postmesteren i Hammerfest, og fire andre soldater. Folk hadde stått opp og sett dem.

Jeg serverte rømmekolle til dem. De la seg til å sove. Jeg hadde båret vann fra elva i to store tønner fordi jeg skulle vaske huset. Jeg kunne ikke vaske fordi de lå der. Sofe-Joavna Ovlla (Ole Johnsen) og Oskar reiste til nedre Masi for å fortelle at det var kommet norske soldater dit. (Slutt på kassetten).

Jeg reiste sammen med gubbene til fjellstua. Vi avtalte betaling for turen og solgte litt mat. Det var Sofe-Joavna Ovlla, Bikko-Nilla og Áslat, og så husker jeg ikke hvem de andre var. Men Oskar-Ánte kunne ikke stake elvebåten. Så tok de med seg alt; soveposer,

ryggsekker, geværer og alt. De startet tidlig på morgenen. Noe solgte de, jeg kjøpte en sovepose og sydde to ryggsekker og solgte til de andre i Šuoššjávri.

Hvitgård og hans følge møtte oss med to båter ved Jearbmeguoika. De var på vei til Šuoššjávri for å se hvordan det sto til der. De kjente ikke folkene, og derfor måtte alle gå i land og bli identifisert. Folk i båten vår sa at de hadde ikke gjort noe, jenta (jeg) ser ikke ut til å være redd. Det er hun som har stelt og vasket, sa de. Men Hvitgård hadde ikke hørt noe om dem. De forhørte så skysskarene. De hadde fått beskjed om at når man traff ukjente, så skulle de identifiseres. Etter en stund kom det fram at de ukjente soldatene var norske og hadde hoppet ut i fallskjerm ved Šuoššjávri. Det kom folk fra Karasjok, Georg Næss og Midtgård. Dere hadde vel blitt skremt av fallskjermssoldatene hvis ikke denne jenta (jeg) hadde vært her, ertet Georg de andre mannfolkene.

Jeg har ikke pleid å snakke om disse forferdelige hendelser under krigen. Det er første gang jeg forteller det. Jeg har fortalt noe til Ole Mathis. Dessuten har folk nå til dags det så travelt; "vi skulle ha vært der og der", sier de.

4.12 Elen og Johan Mathis ble kjent

Det var slik at din far (Dánel-máhka) reiste for å forkynne innkalling til rettsmøte og Juhán Máhtte var skysskar. De skulle østover mot Beaivvášgieddi. Juhán Máhtte var ikke kjent der. De skulle til Máhte-Mihkal og andre siidaer som ikke var så nært. De var ukjente der, og Dánel-máhka fikk Bikko-Nilla til kjentmann og skysskar. Juhán Máhtte ble igjen her for å passe på de rein som ble igjen. Det var slik vi første gang ble kjent med hverandre. Det var under krigen, de siste årene av krigen.

4.13 Livet i Siebe: Multeplukking rundt 1947-49

Vi brukte å plukke multer. Du var med hver dag. De første år hadde jeg jo ikke store unger. Ole Mathis ble født før jul 1946. Det var veldig fint å plukke her fordi det var ingen andre der. Og så Máhte-Risten (Kirsten M. Hætta) brukte å plukke til eget forbruk. Jeg plukket hele sommeren. Og du (Odd M) var med. Du var jo flink å plukke, men en unge finner jo alltid noe annet å holde på med, som å leke med frosk og andre smådyr. Og når vi kom til Ábijávri så var der jo ørekyte. Her springer du fram og tilbake langs bekken etter ørekyte. Derfor fikk du ikke plukket så mye. Jeg fyller spannet, men ikke du. Mora di sier at jeg burde få han til å plukke, jeg sier at jeg kan jo ikke kommandere han til å plukke.

Når du plukker, går du rett foran meg. Så snur jeg meg og skal plukke litt lenger borte, men så kommer du etter og plukker rett foran nesen på meg. Slik som jo unger gjør.

4.14 Siebe og livet på gården

Da jeg kom til Siebe på seinsommeren 1945, ble det mye lettere arbeid. I Šuoššjávri måtte jeg gjøre all slags tungt mannsarbeid. Jeg måtte kjøre kugjødtsel ut på enga, knuse dem med spade og spre den utover. Alt dette var mitt arbeid. Jeg var den yngste. Min bror

Ánte (Ovllat-Pier Ánte) var av og til der, men han hørte ikke til gården. De sa - lurte meg - med å si at jeg hørte til på gården.

I Siebe arbeidet min mann med kontorarbeid. Det var tjenestefolk som hadde gårdsarbeid. Og Ovlla-sivjjut bodde enda her. Han var sterk å arbeide. På den tiden begynte finlendere å komme hit til Siebe. Jeg var redd dem. Jeg hadde ikke sett finlendere - det var ikke finlendere i Karasjok. De første som kom var Esko (Valio) og seks andre. Jeg syntes det var nifst, de sov på gulvet og arbeidet om natta, kanskje på grunn av myggplagen. De hadde ofte store trøler i nevene.

Áddjá (svigerfar Mathis K. Hætta/Leammo-Mahtte, f. 1866, dvs. 80 år i 1946) var frisk og oppegående, og ofte ute. Han var snarsint, veldig snarsint og påståelig. Jeg husker en gang da han sammen med Áillu-Máhtte og Joavna da han mistet hesten. De hadde kjørt til Jevdeš for å hente et eller annet. Hesten kom aleine hjem og guttene springende etter. Hjemme var både Ovllá-sivjjut, og guttene Áillu-Máhtte (Mathis A. Skum, f. 1932) og min sønn Joavna (John Biti, f. 1934). Vi tok hesten i stallen. Áddjá kom etter, meget sint og med et langt bjørkeris. Han skulle gi en skikkelig omgang til guttene. Máhte-Elle og jeg måtte gjømmme guttene i et stabbur og låse dem inn der så de ikke fikk juling.

Áhkku var meget tunghørt. Hun brukte å si at det var noen som har slått henne mot øret slik at hun ble tunghørt - jeg vet ikke om det er sant.

Etter at vi giftet oss, var vi en tur i Karasjok. Det ble fortalt - jeg vet ikke om det er sant - at mens vi var borte, hadde Rihtt-Ingá maŋŋi (Brita Inga), Else K. Hætta og Heika-Biret tatt en fest. En av dem hadde *silbaboagan* (belte med sølvknapper). Sunnen-Mahtte (Mathis M. Hætta) hadde tatt beltet fra dem, men så så de litt av belteenden. De tok beltet fra ham og ga ham en omgang med beltet. Jeg har ikke sett de drikke, og jeg vet ikke ... om det der er sant.

Áillu-Máhtte var frykelig redd (mørkeredd), slik som min bror Ánte. Under slåtta bodde Unit-Máhte Ovllá (Ole Mathisen Hætta) i torvgammen sin på andre siden av elva. Det vokste mye einer der. Og der var mange trepinner med navn (bumerker, samiske navn med forbokstaver). Máhtte skulle jo også tjene penger, men han var alltid meget interessert i å diskutere alt mulig. Så en gang sier han til oss at han kan hente noe brenselssved der borte. Han var tre turer over elva med båten og bak Stuorasuolu, og enda en fjerde tur. Vi ga ham 10 kroner, - det er jo flere hundre kroner i dag.

Máhtte var ganske redd, og det var Joavna også. Mens vi var i Šuoššjávri, brukte han å stå i gangen mens jeg gikk ut et nødvendig ærend om kvelden.

I Šuoššjávri (bygda som er på grensen mellom Kautokeino og Karasjok), lærte jeg begge dialektene. Jeg hadde allerede som barn hørt mye Kautokeinodialekt av flyttsamer som hørte til på den siden. Men jeg husker en gang i Siebe da de holdt på å sette opp en fjøsgamme, at de snakket om *dáigu* (høygaffel). Jeg gjorde som ingenting og spurte ikke hva det var for noe. Jeg så da hva det var. Vi kalte det for "kaffalgaivu" eller "hársegoaivu". Det andre kunne jeg.

Jeg bodde i Siebe over 30 år. Først bodde vi i de gamle hus reist etter krigen på de gamle tomtene nede ved elva før vi flyttet til det nye.

5.0 John Anders Biti

John A. Biti, f. Karasjok 17.11.1934. Hans far Anders Nilsen Biti (1896-1935) var fra Karasjok. Mor, Elen Harebakken (f. 1914) fra Šuoššjávri, giftet seg med Johan Mathis Klemetsen Hætta fra Siebe i november 1945. John kom som 12-åring til Siebe i 1946 og bodde der til 1961. Han var den eldste av den nye generasjon i Siebe og en av de få igjen som opplevde Siebe i 1940- og hele 1950-tallet. Han opplevde den gamle tiden som hadde stått stille i 100 år fra 1840-tallet og den nye tid fra slutten av 1950-tallet, med biler og bilvei, begynnende mekanisering av jordbruket med traktor og andre landbruksmaskiner, nydyrking, elektrisitet, levering av melk og søken etter høyere utdanning. Han giftet seg med Inga Adamsdr. Triumf (f. 1931) i november 1959. Gjennom de siste 20 år har han vært en av Kautokeinos største skatteyttere både med millionformue og millioninntekt Slektsboka 1986:434, 162. Karasjokslekter 1987:103
Intervju 31.oktober og 10.november 2006, avskrift 14.11.06, oversatt 14.10.06

5.1 Fra Šuoššjávri til Siebe

Jeg kom til Kautokeino første gang like etter påske i 1946²⁵. Jeg var vel 12 år. Mor og Juhán Máhtte hadde kommet på besøk til Šuoššjávri. De lånte hesten der og kjørte til Karasjok der de var noen dager. Sofe-Joavna²⁶ og jeg passet på kjørereinene deres mens de var borte.

Det var mildvær og dårlig føre da vi tre startet fra Šuoššjávri. Første dag kjørte vi til Lahpoluoppal og den neste dag til Mieron²⁷. Her bodde vi hos Issaha-Niillas²⁸ (kjøpmann Nils Isaksen Hætta). Tredje dag kjørte vi til Kautokeino. Det var meget dårlig vær og dårlig føre, men vi kom fram utpå ettermiddagen.

Vi var på Gorovuohppi. Så kom Miggalaš²⁹ kjørende. Han visste at min mor hadde en sønn, så roper han: *Atte fal, nuorta gánda* (gi god fart, du "gutten fra øst", bare pusj på). Og så kjørte han videre mot øverbygd mens han joiket. Det var bryllup i brakka til Biret-Issat³⁰. Også vi kjørte dit. Det først jeg gjorde, var å gå i bryllup!

Jeg hadde selvfølgelig Karasjokkofta, men folk hadde jo sett Karasjokkofta før. Det var såpass god kontakt mellom de to bygdene at de kjente hverandres kofter. Min gudmor

²⁵I 1946 var 1. påskedag 1. april. De reiste fra Šuoššjávri like etter påske. Sannsynligvis kom de til Kautokeino 6. eller 7. april 1946

²⁶John Johnsen (1899-ikke kjent). Karasjokslekter 1987:103

²⁷Fra Šuoššjávri til Láhpoluoppal er det ca 30 km, og det samme derfra til Mieron. Fra Mieron til Markan er det 18 km

²⁸Isak Nils Mikkil Isaksen Hætta (1913-?). Slektsboka 1986:166

²⁹Mikkil Mikkelsen Gaup (1899-1984). Slektsboka 1986:128

³⁰Nils Isak Mathisen Hætta (1917-1969). Slektsboka 1986:159

Áslat-Máret³¹ i Šuoššjávri brukte å erte meg før jeg reiste. Hun sa at når hun kommer til Siebe, så ser hun vel Karasjokkofta hengende ute på en stolpe!

Om sommeren brukte vi ikke kofte. Om høsten sydde Rihtt-Ingá Kautokeinoklær til meg. Men de koftene jeg hadde med meg, ble det nok ikke tatt vare på.

5.2 Dagliglivet i Siebe før 1950

Jeg er født 17. november 1934, og var fylt 12 år da jeg første gang kom til Kautokeino like etter påske i april 1946. Eldre mennesker blir fort godt kjent med de yngre. Slik var det også med oss, meg og áddjá³² (80 år).

Áddjá var veldig snarsint. Jeg husker en episode en gang da finlendere holdt på å grave en grøft. Marka var pløyd og áddjá skulle kjøre med harv. Jeg advarte ham og sa at han ikke skulle gjøre det, han kunne skade seg, men han ville ikke høre på meg. Han sa at han hadde kjørt så mye med hest, det var ingen sak for ham. Han spent hesten for harven, og kjørte. En gammel mann har jo lett for å kommandere hesten litt hardt. Hesten ble urolig og egen. Så kjørte han med harven langs grøfta, og så tilbake igjen. Men hesten går bare noen skritt og stopper, flere ganger, vil likesom ikke bry som om gubben. Så slo han litt hardt med tømme, og da sprang hesten - med harven i lufta etter seg! Gubben ble skikkelig sint på hesten, men han bannet aldri. Jeg sa til gubben at det nytter ikke å snakke hardt til hesten, - den der hesten er slik at den tåler ikke å bli snakket hardt til.

Jeg husker godt áddjá helt til det siste. Han var alltid aktiv, også de siste årene han levde, var alltid i aktivitet. Han hadde et meget godt syn til det siste, men hørselen var noe svekket. Han var helt klar til det siste. Han brukte å komme med formaninger til meg, og berette for meg hvordan verden var. I de siste årene han levde, var jeg kanskje den aller nærmeste for ham, antakelig fordi jeg var guttunge.

Áhkku hadde meget dårlig hørsel allerede da jeg kom til Siebe, hun var tunghørt. Hun sydde fottøy, skaller og kommager, og strikket. De første årene etter at jeg kom, gikk hun ofte i fjøset. Seinere gikk hun også, men gjorde ikke fjøsarbeid. De siste år av sitt liv var hun ikke ofte i fjøset.

Rihtt-Ingá og Márgreda var den gang også her. Márgreda pleide ikke å lese, og jeg så heller ikke at hun skrev. Det var en som leste, og det áhkku. Hun brukte å lese meget høyt, hun leste i postillen. Hun satt aleine og leste meget høyt så alle som var inne, kunne høre henne. Hun brukte å stå opp meget tidlig. Og hun leste hver morgen og hver kveld.

Ovllá var meget flink med hester. Det kunne han. Han arbeidet jo her på gården.

³¹Marit Aslaksdtr. (f. Mienna) Bongo. Slektsboka 1986:36

³²Navnet på personene i nedre Siebe, er slik John brukte:

Áddjá = Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Mahte) (1866-1953)

Áhkku = Sara Mortensdtr. (Tornensis) Hætta (1877-1961)

Ovlla = Ole M. Hætta (Máhte-Ovlla) (1906-1972)

Márgreda = Margrethe M. Hætta (1913-1958)

Juhán-Máhtte = Johan Mathis M. Klemetsen (1916-1998)

Rihtt-Ingá = Brita Inga M. Hætta (1918-1967)

De hadde svært mange arbeids- og kjørerein.

Mor var fortrolig med hester og kunne handtere dem mye bedre enn rein, men hun arbeidet ikke med hest etter at hun kom til Siebe. Der hun kom i fra, kjørte hun ikke med rein, men med hest. I Šuoššjávri måtte hun kjøre med hest fordi gubben i huset var gammel og ikke kunne kjøre lenger. Og kona var gammel. Der var heller ikke så mange, siden min onkel Ovllát-Pier Ánte³³ måtte flykte til Sverige, der han ble i flere år. Sofe-Joavn-Ovllá norske navn var Ole Johnsen.

Det var mange som bodde på gården etter krigen. Det var de to gamle, og deres døtre Margrethe og Brita Inga, og sønnene Ovllá og Juhán Máhte med kona Elle³⁴ og jeg. Det var tre soverom. De to gamle hadde et kammers, og vi tre hadde et loftsrom. Og oppe sov også Ovlla, Márgreda og Rihtt Ingá. Vi hadde felles husholdning. Det var fredelig, godt samhold og vi var vel forlikt.

Guttene fra Oskal brukte å besøke oss i Siebe. Og Ole K. Sara var der om somrene. Foreldrene hans, Ántta-Juhán og Máhte-Elle³⁵ bodde der om somrene sammen med sin yngste sønn, Ole. De hadde ett rom i den gamle brakka. De andre familie-medlemmene flyttet til kysten samtidig med reinflokken. Ut på sommeren brukte Ántta Juhán å ta seg en tur til kysten.

Ovllá giftet seg med Vilgon-Márgreda³⁶ i 1948, men det var før han hadde bygd eget hus, men han hadde fraktet alt materiell på plass. Tømmeret til fjøset (fjøskassen) var også levert fra Norge, men de øvrige materialer kom fra Finland. Ovlla og jeg var tre ganger med lange reinraider til Finland etter materialer. Jeg tror det var kanskje over 30 lass vi hentet.

Det kom mange finlendere for å søke arbeid. Noen av dem stoppet i Siebe hvor de enten snekret eller grov grøfter. En av de første som kom var Esko Valio og en annen, Pentti Helén. Jeg husker også Eino, en litt fyldig, lys kar. Han var meget sterk. Det var en til, men jeg husker ikke navnet hans.

Det nye huset på bakken ble bygd i 1949 av Esko Valio³⁷, Pentti Helén og Juhán Lemet³⁸. De satte opp både hus og fjøs samtidig. De gamle husene ved elva sto enda mange år etter at vi flyttet til det nye. De sto nesten til den tid da jeg giftet meg i

³³Anders Harebakken (1918-1965). Karasjokslekter 1987:326

³⁴Ellen Harebakken (f. 1914). Karasjokslekter 1987:104, 326. Slektsboka 1986:162

³⁵Johan Andersen Sara (1891-1967) og Ellen M. (Hætta) Sara (1907-1987), datter av Mathis Klemetsen Hætta. Ole K. Sara (f. 1936) var deres yngste barn. Slektsboka 1986:160, 280

³⁶Margrethe (Näkkäljärvi) Rist (1907-1996). Slektsboka 1986:161, 243, 425)

³⁷Esko Valio (1908-1990) fra Helsingfors. Slektsboka 1986:182

³⁸Johan Klemet M. Hætta (f. 1926) fra øvre Siebe. Til Filefjell Tamreinlag 1950, til Grønland 1954, tilbake 1972, bodd i Snåsa siden 1979. Slektsboka 1986:186

november 1959, kanskje til året før. Det laftede tømmerhuset ble på 1970-tallet flyttet opp og ble benyttet til sommerfjøs og til sauefjøs. Det ble på 1990-tallet solgt til Arvo Vanhapiha i Siččajávri.

5.3 Slåttonna før traktoren kom

Kvinnfolk slo ikke med ljå, men de raket og hesjet. Vanligvis var de heller ikke med på myrslåttene ved Opmujohka³⁹. Og var de med, så samlet de graset i hauger til tørk. Men det var mannfolk som samlet tørrhøy for lagring i store såter (*suovvi*). Man tok vierkratt og hadde godt med kvister under før man la tørrhøyet på. Og så la man vier- eller bjørkeris over for at ikke vinden skulle blåse og ødelegge tørrhøysåtene.

Vi hadde myrslåtta vår rett over Siebeelva, Jorbajeaggi, noe ved Ábijávri og så Stuorarohtu ca en km nedenfor Opmujávri. Langs Opmujohka hadde flere familier myrslåtter, faktisk alle i Siebe, og Máhte-Lemet⁴⁰. Det var meget sjelden at vi overnattet i Opmujohka når vi slo. Det var ikke lenger enn at vi gikk fram og tilbake på dagen.

Vi slo med ljå hele dagen, ja, vi tok naturligvis 2 lengere pauser om dagen. Vi slo med ljå, og når vi slo på myrene, hadde vi *siiba*. Det er en "kurv" for oppsamling av gras, festet på ljåen. Graset lå da i en stripe etter slåingen i stedet for at det lå spredt.

Det kunne være mye vann i Opmujohka. Jeg husker to ganger da Ovlla og jeg måtte demme opp Opmujohka. En gang demmet vi opp der veien krysser elva nesten oppe ved Opmujávri, og en annen gang ved utløpet fra Opmujávri. Da var det slik flom at vi ikke kunne slå myrene på begge sider av den dype bekken. Men når vi demmet opp, sank vannet veldig fort.

Engslåtta rundt husene ble slått først, og så begynte vi på andre siden, Jorbajeaggi, og deretter Ábijávri. Ved Ábijávri var det ikke så store slåtter. Vi laget store såter (*suovvi*). På den tiden hadde vi høystakker (*stáhkká*) også på myrslåttene.

Vanligvis var vi tre som slo med ljå, og to som raket og hesjet, det var vanligvis Rihtt-Ingá og min mor. Vi tre klarte å slå med ljå for å holde to i virksomhet. Hvor lang tid det tok å slå engslåtta ved gården, var avhengig av været. Hvis det var mye regn og fukt, tok det lengere tid enn hvis det var tørt og fint. Da trenger man kanskje ikke å hesje. De gamle sa den gang at hvis det var fint vær og god tørk, kunne man etter tre døgn ha graset i låven, eller i høystakker. Vi sluttet tidlig med høystakker fordi vi hadde stor låve nede ved elva (den gamle gården), men hos dere⁴¹ (Daniel M. Hætta) og i øvre Siebe var det høystakker lengre.

³⁹Opmujohka har sitt utløp i nordenden av Opmujávri og renner til Suttomašluoppal, en strekning på 7-8 km, omgitt av lavt terreng og våte torv og gressmyrer. Tre steder utvider den smale elva seg, Bajimus luoppal, Gaskka luoppal og Vuolemus luoppal. Ábijávri er et mindre, grunt vann mellom Opmujohka og Siebejávri.

⁴⁰Klemet Mathisen Hætta (1893-1970), sønn av Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhte). Bodde på Biltosletten/Økseidet. Slektsboka 1986:159

⁴¹Daniel M. Hætta (1904-1995) og Susanne M. Hætta (1909-1994)

Áddjá var alltid opptatt av at vi måtte bli fort ferdig med slåtta. Hvis noen sov lenge om morgenen, sa han straks at her blir man ikke ferdig med slåtta. Ovllá sto alltid meget tidlig opp. De gamle, de ville at man skulle gjøre unna arbeidet, man måtte bli ferdig. På de andre gårdene tok man det med ro, de hadde ikke hast.

Vi kvasset ljåen med brynestein mange ganger om dagen, og vi slipte ljåen minst to-tre gang i uka.

Da vi begynte med timotei (*gilvosuoidni*), måtte vi kvesse ljåen mye oftere fordi det ble mer sand (pga. pløying og harving). Når man begynte å pløye og harve mer, hadde vi hestestlåmaskin. I begynnelsen da jeg kom var det ingen slåmaskin.

Det ble sagt at når man var ferdig med slåtonna til Mikkelsmesse (29. september), så hadde man vinterfor. Vi brukte å bli ferdig før den tid, men hadde det vært mye regn og flom på Stuorarohtu, så måtte vi vente. Og så slo vi seint på høsten, når myrene var frosset, myrgras eller *gorddet* (elvesneller) som stakk opp over isen (*čeret*). Når det hadde vært frost og isen hadde lagt seg, så slo vi elvesneller. Sneller vokste tett og var stor på myrene i Stuorarohtu. De var lette å slå, og de var så tørre at vi hadde dem direkte i høystakker. De var jo helt tørre.

5.4 Hesten

Hesten hette Tora. Det var Ovllá som var mest hestevant, det var han som kjørte og det var han som slo med hestestlåmaskin. Áddjá brukte å stelle hesten i stallen. Han var fremdeles så frisk og rask at han sørget for hesten, - den sørget han alltid for. Det var to hester på den tiden, Tora og føllet til Tora. Når føllet ble større, ble det solgt til Joavnnalasse⁴² i Galaniitu. Han kjørte stein med den i mange vintrer til elveforbygningen. Det var en gemyttelig hest.

Tora var også meget rolig, men de siste årene lystret den ikke alltid den gamle gubben, men overså han. Jeg husker en gang da han og jeg kjørte til oppunder Náibesčohkka fór å hente ved, han med hesten og jeg med rein. Da vi hadde lastet ferdig, og skulle kjøre, var det en nedoverbakke. Han begynte å kommandere hesten, hesten begynte å gå, fortere og fortere. Og så ramla gubben av sleden, og hesten fortsatte. Jeg kom etter med reinraiden så han karret seg opp i sleden min. Áddjá var skikkelig forbannet, men hesten fortsatte og gikk aleine hjem, med vedlasset. Hesten var hjemme lenge før oss. Da vi kom, var det like før de skulle ut for å se etter oss.

5.5a Skadet av slåmaskinknivblad

Jeg hadde kjørt med hest og slåmaskin. Når knivbladet blir sløvt, må det slipes. En gang vi to skulle slipe, du (Odd M) sveivet slipesteinen, mens jeg slipte knivbladet. Plutselig mistet jeg knivbladet og det falt rett på låret. Jeg hadde bukser på, men en av spissene gikk gjennom buksa og dypt inn på framsiden, inni låret. Jeg holdt over det blødende såret og kom meg inn, mens du sprang til Vilgon-Márgreda for at hun kunne komme for å

⁴²Lars Johnsen Gaino (1888-1973)

stoppe blod og stagge verk. Hun kom, strøk over med handa og blåste litt. Hun klarte det. Men så var hun også en som kunne litt av hvert, hva det enn måtte være.

Det var telefon i Siebe, men det var nærmere to mil til legen og ingen bilvei. Det var ingen lege som kom for å sy. Det var et stort og dypt sår, men det blødde ikke mer, og såret ble bandasjert. Såret var bredt og huden grodde ikke sammen, så det ble et dypt og bredt arr. Jeg var syk, og kunne ikke arbeide på flere uker. Såret grodde pent, og jeg har i ettertiden ikke vært plaget av det. Arrer er fremdeles godt synlig, men det gikk heldigvis bra.

Lenge før skaden med slåmaskinknivbladet, hadde jeg vondt i hodet. Jeg hadde hatt fryktelig hodepine i flere dager. Så sier mor mi at jeg burde gå til henne (Margrethe). Hun kan kanskje gjøre noe med det. Jeg tenkte med meg selv at det hjelper nok ikke. Har det noen hensikt å gå til henne med hodepine! Mor sier at "du må prøve".

Jeg gikk til henne, og hodepinen forsvant. Hun gjorde ikke annet enn å stryke hodet mitt og sa noen ord, hun mumlet ("*hupmá njalmmе siste*") ordene, og straks ga hodepinen seg.

5.5b OMHs tilføyelse til skaden med slåmaskinknivbladet:

Det var enten i 1953 eller 1954, i slutten av juli eller i begynnelsen av august. Det var strålende solskinn og John hadde kjørt med hesteslåmaskinen om formiddagen. De hadde slipsteinen på sørsiden, tett inntil fjøset. Vi var nærmeste nabo, og jeg var som vanlig en tur hos dem. John ba meg om å sveive slipsteinen. I det varme været ved solveggen var det mye fluer og klegg. Det var kanskje årsaken. John skulle antakelig slå etter en klegg, og mistet så knivbladet. Knivbladet datt foran, omtrent midt på låret. Buksa revnet, og det blødde sterkt, men han kom seg inn i stua. Jeg ble bedt om å komme meg til Márgreda for å be henne om å komme. Det var bare 400-500 meter dit. Jeg hadde sykkel, så jeg syklet i full fart. Hun sto på trappa, og jeg fortalte hva som hadde skjedd. Hun kunne ikke sykle, men jeg sa at hun måtte komme straks. "Ja", sa hun, "men blodet er stoppet nå"

Jeg syklet tilbake, og hun kom straks etter. Blodet var stoppet, men det som sitter på netthinna mi er det store åpne såret. Såret kunne være 5-6 cm på tvers av låret, og meget dypt, kanskje 2-3 cm. Det blødde ikke, og jeg kunne se kjøttet. På en gård er det alltid fluer, og det var stadig fluer som ville lande på såret, så han måtte stadig vifte dem vekk.

5.6 Traktor

En gang kom Lávre⁴³ hit til Siebe for å pløye. Det var da vi kom i snakk, og han spurte meg om ikke jeg ville kjøre traktor for ham. Før hadde Traktor-Mathis⁴⁴ kjørt for Lauri, men nå hadde han kjøpt traktor og begynt for seg selv.

⁴³Lauri Abiel Keskitalo (1914-1989). Slektsboka 1986:412

⁴⁴Johan Mathis Klemetsen Hætta (f. 1931) fra Bredbuktnes. Dattersønn til Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhtte). Slektsboka 1986:160, 163

Jeg var traktorkjører hos Lauri. Jeg kjørte en hel sommer, jeg pløyde og slo graset på kirkestedet. Da så jeg at dette var lønnsomt. Så skaffet jeg meg en traktor selv. Den første sommeren kjørte du (Odd M) traktoren. Da du sluttet, begynte Johan Rist⁴⁵. Han kjørte i flere år. En annen som kjørte de første årene var Petter-Arne⁴⁶. Ole Mathis⁴⁷ var ung, og han kjørte ikke fordi han reiste på skole straks han var ferdig på folkeskolen i Kautokeino.

5.7 Grøfting ved Siebejávrraš

Jeg hadde gått til anskaffelse av gravemaskin høsten 1958. Den høsten begynte Forsvaret å bygge ut i Kautokeino. Jeg fikk anbud, og da kjøpte jeg en gravemaskin. Det var ikke vanskelig å gjøre det når man får arbeid.

Grøfta fra Siebejávrraš⁴⁸ til elva begynte jeg å grave i slutten av oktober eller først i november 1959. Siebeelva var frosset, 40 cm tjukk is. Jeg kjørte med traktor og gravemaskin over elva. Der grov jeg i 2 1/2 uke. Det var en stor grøft, 900 m lang, 4 m brei og 2,5 m dyp. Det var første gang jeg grov en så stor grøft.

Men så ble det mildvær, med regn og snø vekselvis, snøen tinte bort. Og det ble som om våren, med isgang nedover elva. Men det var ikke så høy flom, og da det ga seg litt, kjørte jeg med traktor og gravemaskin over elva.

Det året hadde Árdni siida (Nils A. Logje) flyttet med flokken til Bađasjohka, ved vinterhyttene til Miggall-Niillas⁴⁹, området øst for Ávževuopmi. Den høsten spredte flokken seg over hele dalen. All snøen hadde jo tint bort, og da er det ikke lett å holde en flokk samlet. Det var før motorkjøretøyenes tid, så man måtte bruke rein i arbeidet med å samle og å holde flokken samlet.

5.8 Vårjakten

Vårjakta på ender varte meget kort tid, som regel en uke, toppen to. Når isen på vannene begynte å smelte for alvor, spredte alle ender seg over hele vidda. Men vi jaktet på alle sorter ender, også stjertand. Stjertand er meget sky, men de landet av og til ved lokkeender. Men gress fikk man ikke om våren. Det var bare tilfeldig når de fløy over, at vi kunne skyte dem. Heller ikke svaner jaktet vi på, men en gang skjøt jeg en svane i

⁴⁵Johan Mathis Rist (f. 1937), bodde i Siebe til 1989. Slektsboka 1986:243

⁴⁶Arne Oskal (f. 1942). Slektsboka 1986:345

⁴⁷Ole Mathis Hetta (f. 1946). Eldste sønn til Ellen og Johan Mathis Klemetsen. Slektsboka 1986:162

⁴⁸Siebejávrraš var et grunt, lite vann på ca en km sør for Siebejohka. Det rente ned en liten meandrende bekk fra Siebejávrraš til Siebejohka. Grøfta ble gravd i samme lei som bekken.

⁴⁹Nils Mikkelsen Gaup (1894-1955) hadde vinterboliger øst for Ávževuopmi. Slektsboka 1986:127

Vahttajávri. Vi skulle koke den, men uansett hvor lenge vi kokte, var kjøttet like seigt.

Vi jaktet i Siebejávri. Her hadde vi ofte et par lokkeender ute på vannet, og nærmere land et annet par. Når endene fløy over vannet, så de først de som var langt ute, men når de svingte tilbake, landet de ved de lokkeender som var nærmere land. Her hadde vi flere skjul (čila), det var i alle fall to på vestsida, og så var det et på østida omtrent der flyttsamehusene seinere ble bygd. Når vi om kvelden tok stilling på vestsiden, kunne en av oss, to-tre på jaktlaget utpå natta ta en tur til Ábijávri for å se etter fugler. Vi kunne også jakte på Suttomašluoppal. I sørenden, på vestsida er det mange fine plasser der ender lander.

Om vinteren fraktet vi båt til Vahttajávri for å drive vårjakt på ender. Det var et fint vann for andejakt. Etter noen dager kunne vi trekke båten til Coages Jevdeš og videre nordover til Vuoskkojávri. Her var det fint å jakte. Vannet var grunt og der landet ofte fugler.

5.9 Rypefangst i Opmujohka

Johan Rist og jeg brukte å ha telt (lávvo) et stykke ovenfor Stuorarohtu, ca 1 km nedenfor Opmujavri. Vi satte ikke snarer før ut i januar, og tok dem ned igjen i midten av mars. Sesongen var på omtrent 2 måneder. En vinter fikk vi over 300 ryper. Det var ganske god pris, rundt 3-4 kroner pr. stykk.

Jeg har ikke jaktet på ryper om høsten, med unntak av ett år. Men det ble ikke noe særlig utbytte av det. Saken var den at den høsten kom snøen meget tidlig, og så tinte alt bort igjen. Det var mye ryper den høsten, og de skiftet raskt til vinterdrakten. Da blir rypa veldig sky og vanskelig å komme på skuddhold. Den var så sky den høsten at jeg nesten aldri kom på skuddhold. Jeg gikk en hel uke på Birkoroavvo, det var nok av ryper der. Men på en hel uke fikk jeg bare fem.

5.10 Rein

Det var en felles reinflokk - *heargečora* - i Siebe, ofte på sør- og vestsiden av Siebejohka, på Allaeanan, Ábijávri helt til Suttomašluoppal, og Geatkeskáidi og deromkring. Da brukte ikke reinflokkene til flyttsamene å trenge inn i bygda. Det var underforstått at dette var beiteland for arbeids- og kjørereinflokken til Siebefolk. Flyttsamene beitet ikke sine rein der.

Vi drev reinflokken på samme måte som flyttsamene gjør det. Vi gikk på ski til reinflokken. Det brukte Ovlla også å gjøre. Av og til var det din far som så til reinflokken, og andre ganger de fra øvre Siebe, enten Iskon-Morten⁵⁰ eller Máhte-Ánte⁵¹. Hunden har sitt lynne, og dessuten lærer vi dem opp. Vi hadde hund. Vi hadde alltid hunden med når vi skulle til reinflokken. Vi samlet først flokken og så etter om alle våre rein var der.

Hvis det blir hard skare om våren, må man føre reinen til Vuorašvárri. Jeg husker

⁵⁰Morten Isaksen Hætta (1904-1990) fra øvre Siebe. Slektsboka 1986:157, 186

⁵¹Anders M. Hætta (1916-1985) fra øvre Siebe. Slektsboka 1986:186

en vår da det ble langvarig mildvær i mars, og det ble hard skare. Da måtte vi føre flokken til Vuorašvárri, - det var ikke beite her. Det var hard skare hele døgnet. Jeg husker det var Ovlla, din far og jeg som førte flokken. Vi tok bare to rein som vi kjørte med tilbake til Siebe. Vi hadde lav som vi foret dem med. Til slutt ble det en svær reinflokk - nærmere ett tusen rein på Vuorašvárri fordi alle på kirkestedet og helt nord til Bredbuktnes, måtte føre reinen dit på grunn av hard skare på hele vestvidda.

Voksne okserein klarte å slå gjennom skaren. På rabbene er det lite snø. De kunne nok finne mat der.

5.11 Ulv

Jeg har sett ulver. Det var på vårvinteren, antakelig i mars måned. Det var om morgenen at fem ulver gikk mellom husene, mellom vårt og Ovllá sitt [åpent landskap, knapt 400 m i luftlinje]. Seinere så vi spor etter to ulver som hadde gått samme vei.

En gang hadde en ulv vært i reinflokken. Den drepte en arbeidsrein, - en kolle. Reinen var drept like sør for Siebejávrráš. Jeg husker ikke helt sikkert, men jeg tror reinen hørte til Morten i øvre Siebe.

5.12 Første melkeleveranser fra Kautokeino. Transportfirma etablert i 1960

Den aller første melkeleveransen fra Kautokeino kommune til meieriet i Alta kom fra Siebe. Det var i januar 1961. Jeg fraktet 20 liter melk til Alta og tok tilbake 50 liter. Etter hvert økte melkeleveransen etter som de produserte mer og flere kom med. Melkeutsalget i Kautokeino var på skoleinternatet.

Så kjøpte jeg bulldozer ut på vårvinteren 1960 for å frakte varer, og en gang i uka også post. Snowmobilen gikk i fast rute, men bare to ganger i uka, derfor tok jeg posten på onsdager. Til Alta fraktet jeg mest reinkjøtt fra private og private oppkjøpere. Det var før Reinslakteriet A/S var etablert.

Vinterveien gikk etter bilveien som gikk over Mieron og Luossáčahca til Biggeluoppal fjellstue. Derfra over Stuoraoaivi⁵² til Suolovuopmi fjellstue. Hvis alt gikk bra, brukte vi 7-8 timer fra Kautokeino til Suolovuopmi. Derfra var det med snowmobil til Alta. Det lengste jeg har brukt på turen, er 2 1/2 døgn! Det var før jul, enten i 1962, - eller var det i 1961. Vi var vanligvis to sjåførere, min leiesjåfør var Mathis A. Triumf (Áttama-Máhtte). Vi kom til Bingis da det blåste opp til uvær. To snowmobiler full av passasjerer hadde kjørt mot Suolovuopmi, men måtte gjøre vendereis ved Stuoraoaivi. De sto nå på Bingis.

Vi starta med bulldozeren, og kjørte til Stuoraoaivi, men da var det ikke lenger mulig å følge sporet. Vi sto der i nesten to døgn. Det var et slikt uvær at vi så ingenting, og slett ikke veistikker og spor. Da været løyet, kom en bulldozer fra Suolovuopmi over fjellet, - og da kunne vi fortsette.

⁵²Stuora-oaivi er fjellet 5-6 km nord for Bieggeluoppal fjellstue der den gamle veien fra Masi og riksvei 93 møttes (veikryss)

6.0 Margrethe (f. Näkkäläjärvi) Hætta

Margrethe (f. Andersdtr. Näkkäläjärvi) Hætta, (Vilgon-Mája) (1902-1996). Hennes far var en av de rikeste flyttsamer i Enontekiö kommune på 1930- og 1940-tallet. Hun ble enke like etter krigen. I 1948 giftet hun seg med Ole M. Hætta (Máhte-Ovllá) i Siebe. Hun flyttet til Siebe med sine barn, og fikk ett barn til. Her forteller hun litt fra julehøytiden fra Finland og om en merkelig hendelse. Dessuten om å stemme blod, ta bort verk og andre overnaturlig ting. Slektsboka 1986:161, 243
Intervju oktober 1984, oversatt og avskrift 24.10.06.

6.1 Å helbrede

Ja, jeg kan stemme blod, det gjør man ved hjelp av Gud. Men jeg vil ikke fortelle hvilke ord jeg bruker for å stemme blod. Det er gitt noen evne til å helbrede. Man ser på såret med den hensikt at såret skal slutte å blø og leges. Jeg trenger ikke å røre ved skaden eller såret. Jeg kan når de ringer fra Hetta (70 km fra Siebe) helbrede når de er bitt av hunden. Jeg spør om det ikke er andre folk nærmere, - jeg visste at det var det. Jeg sa at jeg skal tenke, og da stopper blodet. Siden hørte jeg at det hadde stoppet.

Min far kunne stemme blod når han fikk navnet på vedkommende. Bare fornavnet, mens andre må høre hele navnet for å stoppe blodet.

Jeg kan ikke helbrede byll, men han Fimben-Ailu⁵³ skulle være meget flink til å gjøre det. Andre kan igjen ta bort vorter på hender og føtter. Når noen får eksem, må man legge jord på, men det er nødvendig med ord også. Det er noen som gjør det, hvis de har kunnskaper, er det fortalt.

Jeg kan flytte vepsebol. Jeg har gjort det uten at vepsen stikker. Når jeg befaler at vepsene skal inn i bolet, gjør de det. De stikker ikke da. Jeg er ikke blitt stukket av vepsen. Når vepsen vet det, så klarer den ikke å stikke.

Men en gang måtte jeg til tante Oskal-Ánne⁵⁴ i Áidejávri da vepsen hadde stukket meg i beinet. Barna spurte meg hvorfor den ene foten var blitt mye tykkere enn den andre. Foten hadde hovnet opp. Jeg sa at en veps hadde stukket meg. Jeg reiste til tante Ánne. Hun så på det, og foten ble bra igjen. Man kan ikke helbrede seg selv. Det er en annen som må gjøre det.

6.2 Et varsel mens jeg gjetet reinflokken

Det var om høsten, og det var kommet snø. Jeg har aldri sett noe overnaturlig, og jeg har heller ikke vært redd. Jeg gjetet reinflokken på Čoraganvárri. Det ble måneformørkelse, og reinflokken gikk til ro. Jeg la meg til å hvile, med hodet mot en stein. Så - i mørke - kommer en kvinne som har en lue (*speallevearka*) som viser at hun kommer fra svensk

⁵³Aslak Anders Nilsen Siri (1908-1995)

⁵⁴Anne Grethe A. Oskal (1897-1986), gift med Isak D. Triumpf (1891-1983) i Áidejávri. Slektsboka 1986:349, 435

side. Jeg kjente henne ikke, absolutt ikke. Hun sier at rein fra hennes flokk er kommet hit, men de blir nok igjen når du flytter flokken. Jeg ble ikke redd, jeg var aldri redd.

Reinflokken begynte å røre på seg, og jeg fulgte etter. Så hører jeg et menneske som roper, det er en reingjeter. Bjellereinen ble skremt og sprang i full fart mot andre siden av myra. Jeg trakk kappen over hodet og la meg. Jeg tenkte det ikke var nødvendig å gjete når det allerede var en gjeter her. Reinflokken roet seg og begynte å beite. Om morgenen kommer min bror Ánte og ser at jeg har gjetet så godt at reinflokken ikke har spredt seg. Jeg sier at det er ikke jeg, men en annen gjeter, men jeg vet ikke hvem. Jeg syntes det var min fars stemme, men han var jo reist til en annen siida, så han kunne det ikke være.

Så seinere på samme sted gikk jeg dit for å se hvorfor de andre ikke driver flokken hitover. Jeg sier til mora mi at de har kanskje gått seg vill siden det er tjukk tåke. Jeg gikk til den samme steinen der jeg hvilte. Her står en reinkalv og ser på meg. Den har Sálkko-Sálmmo⁵⁵ sitt øremerke. Men jeg visste at Sálkko-Sálmmo ikke har noen rein eller reinkalv i vår reinflokk. Jeg fulgte etter reinkalven - som stadig stopper for å vente på meg. Slik fant jeg fram til reinflokken og til guttene som gjetet.

Jeg tolker dette med kvinnen vestfra som et varsel; jeg giftet meg med en derfra. Jeg visste ikke noe den gang. Det var et syn. På den måten fikk jeg en melding.

6.3 Julehøytiden

Vi bodde i Muotkajärvi til etter krigen. I jula måtte man være forsiktig så ikke julestalloen kom inn i teltet. Vi så jo ikke julestallo selv, men det var for å skremme barna. Til julaften skulle man rydde utenfor og samle sammen alle småkvister og annet. Hvis julestallo kommer kjørende med sin museraid og den bærer fast, må man ut for å hjelpe med å få raiden løs.

Da jeg var barn, hadde vi naturligvis ikke juletre, men julaften gjorde vi ferdig all slags arbeid fordi juledagen skulle man ikke arbeide. Vi bar inn ved, malte kaffen og kokte kjøttet. Vi måtte også bære inn vann, så ikke stallo drakk barnas blod. Han kan suge blod av det minste barnet, ble det fortalt.

Vi hadde ingen julegaver da jeg var barn. Vi hadde heller ikke juletre. Det brukte ikke våre folk å ha. Når vi hadde juletre, var jeg forlenget gift (1933). Det var nok etter krigen da vi bodde i Muotkajärvi. Da begynte man å gi julegaver til hverandre. Det var de finske kvinner (rivgut) som kom med gaver til barna. De kom med boller og leketøy som lekebjørner til barna. Det var bare leker. Vi tok etter.

⁵⁵Salomon Salomonsen Näkkälä (1862-1932), ble i Finland kalt Hukka-Salkko. Han var søskenbarn til Anders Th. Näkkäläjärv (Vilgon) som var far til Margrethe. Slektsboka 1986:425

7.0 Sara Klemetsdtr. Hætta

Sara Klemetsdtr. Hætta, f. Kautokeino 6.3.1925. Hennes far Klemet Isaksen Hætta (Iskon-Leammu) (1895-1975). Mora, Berit Anne M. Hætta (1902-198?), eldste datter av Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhtte) (1866-1953) og Sara (f. Tornensis) Hætta (1877-1961). Sara er eldste datter av Klemet og Berit Anne. Hun utdannet seg til jordmor ved Rikshospitalet i Oslo. Da hun tok samaritanerkurs i Tromsø, ble hun engasjert som den første programmedarbeider, på freelancebasis, i de samiske sendinger i Tromsø fra 8. november 1946 til mars 1947. Hun har vært jordmor i Kautokeino fra 1948 til hun gikk av for aldersgrensen i 1985. Slektsboka 1986:160, 163, 170. Intervju 15.12.06, avskrift 19.12.06, oversatt 28.12.06.

7.1 På besøk i Siebe

Vi brukte å være på besøk i Siebe, fra 13-14 års alderen husker jeg godt besøkene. Vi reiste for å besøke bestefar (áddjá) og bestemor (áhkku), de var jo min mors foreldre. Det var langt og vanskelig å komme fra Bredbuktnes (5 km nord for kirkestedet) til Siebe (18 km sør for kirkestedet). Om sommeren rodde vi fra Bredbuktnes til Suohpatjohkas utløp i øverbygda. Herfra gikk vi. Mor brukte bare å ha de eldste barna med. De som klarte å gå. Det var langt å gå. Omtrent ved midten av Suohpatjávri hadde vi fast rasteplass der vi hadde bål og hvilte. Vi var på besøk også om vinteren. Da "stabled" mora ungene på hestesleden. Mor kjørte, og far ble igjen for å passe på unger og kyr. Om vinteren reiste vi alltid på den tiden da kyrne ikke ble melket ("boatkanan", "gusat čuččot ovdal go guddet"), det var en tid før kyrne kalvet. I Siebe var det en stor stall der det var plass til flere hester.

Vi var der som regel 2-3 dager fordi de minste var hjemme i Bredbuktnes. Kyrne trengte stell og mat. Far kunne jo ikke klare seg lenge aleine med både barn og kyr.

7.2 Krigen bryter ut, - jeg er hushjelp hos dine foreldre

Når jeg var på besøk i Siebe, var jeg noen ganger bare noen få dager, mens jeg andre ganger kunne være opptil et par uker. Det var først i mars (1940) da jeg var 16 år og da du (Odd M) ble født, at jeg var hushjelp hos tante Susanne (Susanna-muohta) og onkel Daniel (Dánel-máhka). De trengte ikke hjelp før. Jeg var der da krigen brøt ut og din far ble mobilisert. Han måtte reise til Kautokeino og melde seg til krigstjeneste. Tante Susanne ble igjen hjemme med det lille komsebarnet. Hun gråt mye. Det var så trist for meg å se at hun gråt. Hun brukte å si at nå er hennes mann reist bort, og hun vet ikke om han kommer igjen.

De hadde fått tallerkener med mønster i bryllupsgave. Der var hvite tallerkener med en brei mørkeblå ring langs kanten. En gang da tante Elen (Elle-goaski) kom, satt vi og spiste. Tante Susanne forteller at disse tallerkener hadde de fått i bryllupsgave. Så sier tante Elen at disse tallerkener har jo en "sørge"("sorg")-rand. Dette var ingen trøst for den andre. Hun hadde jo mannen sin i krigstjeneste. Hun tok dette veldig tungt.

Jeg var ikke der helt til 8. juni 1940. Hennes mor og min bestemor Sara var jo

ikke så gammel da, ca 60 år, og begge døtrene Margreda og Rihtt-Inga var jo hjemme. De hjalp til både i huset og med fjøsstell. De hadde minst to-tre kyr, hvis ikke fire. De hadde jo allerede fått bygd seg opp et godt gårdsbruk (buorre baiki).

7.3 Hestekjøring og fjøsstell

Dengang var det vanlig at kvinnfolk gjorde utearbeid og kjørte med hest og rein. Jeg var eldstebarnet, så jeg måtte arbeide ute. Jeg husker en gang - da jeg fremdeles var jentunge - at jeg skulle kjøre med hest for å hente bjørkeris til brensel. Jeg skulle selv sale hesten, men nådde ikke opp. Jeg hentet en kasse som jeg hadde ved siden av og løftet seletøyet på hesten. Så kjørte jeg flere km mot Njukčaluokta. Jeg lastet ved og ris på sleden og startet på tilbaketuren. Men sekken med tørrhøy til hesten, var ramlet av og blitt igjen på Njukčajávri. Da hesten oppdaget høysekken på vannet, ble den skremt og sprang i en bue rundt. Jeg hadde bare å holde meg fast det beste jeg kunne for ikke å ramle av sleden.

Vi måtte tidlig lære om kyr og fjøsarbeid. Ja, hvordan man f.eks. skulle se når en ku var brunstig og skulle til oksen? Når man arbeider med kyr, blir man ganske snart vant til å se tegn på kyrne. Det kommer slim og kyrne krummer ryggen ("olu laggu; cielggi botnja, sojaha vulos). Når kyrne er ute, vil en annen ku hoppe oppå. Hvis kua er brunstig, står den stille. Hvis ikke, vil den ikke stå.

7.4 De gamle i Siebe

Bestefar (áddjá) var ikke så høy, ikke stort høyere enn sønnen Juhán Máhtte. Ellers var han helt vanlig, verken mager eller tjukk. Den gangen hadde ikke eldre folk svær mage fordi de var mer i aktivitet. Han arbeidet på gården, var i vedskogen, kjørte veden hjem, og ordnet veden inn. Han var alltid i aktivitet, slik som jo Hættafolk er! Han tok alltid initiativ og var en dyktig handelsmann.

Han var ikke så høy og kraftig som de yngre brødrene hans, Heikka var en svær kar, og Migal var heller ikke liten. Det sies at Leammo-Isko (Isak Klemetsen Hætta) var enda større. At áddjá var flittig, ja, da er det bare å se her utenfor hvor jeg bor, der søsteren hans, Leammo-Májjá (Margrethe Klemetsdtr Hætta Siri) kjøpte et stort jorde, der det nå er mange tomter.

Leammo-Mahtte hadde en stor gård som han sjøl etter hvert bygde opp. Han giftet seg jo med enken Siebe-Inga (Inger Andersdtr Bæhr). Hun hadde bare en liten jordlapp. Det var han som opparbeidet dyrkingsjord. Áddjá hadde landhandel, en liten butikk. Men han var reinoppkjøper også som noen ganger kjøpte mange rein som ble slaktet og kjøttet solgt. Han var selv en rutinert slakter og så hadde han sønner som hjalp til. Men ikke nok med det, tante Susanne brukte å hjelpe til. Hun var dyktig og arbeidet raskt. Jeg har seinere undret meg over at en kvinne kunne være så god og rask med slaktearbeid.

Bestemor Sara (áhkku) hadde alltid godt humør, og spøkte og lekte med alle. Hun kunne gjømmе votter eller andre ting bak en stol, og eller spøke sånn som man brukte å gjøre på den tid. Hun var alltid i aktivitet, men ut på ettermiddagen måtte hun ha en

blund. Om morgenen var hun igjen oppe like så tidlig som kråka (árat dego gárjá).

Hun var omgjengelig og meget godt likt av alle. Og på den tiden var det stor trafikk i nedre Siebe. Det var folk som stoppet der når de var på vei til eller fra kirkestedet. Det var også mange som overnattet der.

De leste fra postillen. Begge to leste i kristelig litteratur, men de satt jo ikke hele dagen og leste. På den tiden bodde Fimppen-Áillu Ánte i flere år hos dem. Han var bare guttunge. Han sprang alltid rundt om i huset. Hver søndag pleide Leammo-Máhtte å lese i Luthers postille. Her forekommer det jo ord som satan, djevel og andre betegnelser (som også var bannskapsord). Guttungen brukte å finne fram en bok der han liksom leste, men han ramset opp bare ord som djevel, satan og andre slike ord. Så spurte áddjá hvorfor han gjorde det. Gutten svarer at han leser akkurat det samme som áddjá bruker å lese!

Gubbene i Siebe var sjelden på besøk hos hverandre, men konene derimot var av og til på besøk hos hverandre, kanskje en eller to ganger i måneden. De rak ikke fram og tilbake hos hverandre. Jeg så lite til de gamle i øvre Siebe, de var så gamle da at gubben satt stille i en krok, mens hun satt ved ovnen og passet på varmen. Jeg var nokså sjelden der, men vi traff hverandre oftere på internatskolen på kirkestedet. På den tiden hadde jo ingen armbåndsur, ikke klokke i det hele tatt. Men Juhan Lemet hadde lommeur da han kom på skolen. De andre ungene ga han klengenavn og begynte å kalle ham for keiser av Siebe når han hadde et sånt ur. De eldre i Kautokeino vet nok den dag i dag hvem det er som ble kalt keiser av Siebe.

Jeg husker Bulk-Ingá (Inger Johansdtr. Pulk). Allerede de første år før krigen - de første gangene jeg var der - var hun pleiepasient i Siebe. Hun virket helt normal og frisk, akkurat som andre. Hun hjalp til i huset, som å bære veden inn og andre små ting. På den tiden hadde mange private pleiepasienter - de var slike som ikke greide seg selv.

7.5 Jordbruk og fangst

Før plogen ble alminnelig, brukte Leammo-Máhtte hakke og spade når han bearbeidet jorda. Fra da jeg begynner å huske, hadde de hest i Siebe. De hadde også plog, men de var en slik som en mann måtte styre, mens den andre kjørte. Men på den tiden (før krigen) var det vanlig at man ikke hadde hest og plog. Man brukte spade. Det gjorde f.eks. Jørgen Persen Buljo i Roavvogieddi.

Áddjá var over 70 år før krigen, så jeg vet ikke hvordan hans lynne var, om han var snarsint eller ikke. Han satt ofte foran kaminen og fyrte med bjørkeris. Han hadde laget en svær vedkasse, en meter ganger en meter som var fullt av vedkubber og bjørkeris.

De var gamle før de døde. Da áhkku døde, transporterte de den døde til kirkestedet. Min mor sto flere ganger ved kista og sa: "Selv om foreldrene er aldri så gamle, er det likevel savn og sorg når de dør. Ingen vil jo miste sine kjære."

Før i tiden fangstet man med snarer etter brushane, heilo og andre mindre fugler, men jeg har ikke sett det selv. Men i Siebe har jeg hørt at de gjorde det enda, men jeg var ikke der om våren under fangsten. Jeg har hørt at man i gamle dager hadde snarer på isen om våren for å fange andefugler. Far min jaktet i det hele tatt lite om våren. Han hadde så

mye annet å gjøre om våren at det hadde han ikke tid til, brukte han å si.

7.6 Evakueringen

Vi evakuerte oppover Mádjetjohka, 10-12 km nordover fra Bredbuktnes, like øst for fjellet Čoavjebohtoš čohkkat. Her var det tett skog på begge siden av den smale elva. Før evakueringen fraktet vi materialer, tørrhøy og sauer dit med hest. En gang kjørte jeg sauer med hest. Mens jeg kjørte, gikk et av beina til en sau gjennom sleden. Jeg trodde foten brakk, men det gikk bra. Tyskerne observerte nok hva vi holdt på med, men de gjorde som de ikke registrerte det, og de spurte aldri oss hva vi holdt på med. De måtte ha sett oss. Vi kjørte omtrent hver dag dit. Jeg har seinere tenkt over at de hadde sett hva vi fraktet dit opp til ødemarka. Vi slaktet de fleste kyr, bare et par kyr ble igjen, noen sauer og hesten. Far min og hans bror (min onkel) Issát Ovlla bygde stall og fjøs. De hugde bjørk i skogen og hakket torv før jorda frøs.

7.7 Ut å ta utdanning

Høsten 1944 reiste jeg på skole. Det var ingen som foreslo eller presset meg til å gå på skole. Jeg hadde selv tenkt at for å klare seg, måtte man ta utdanning. Verken far eller mor frarådet oss å søke skole. Den som vil, kan gå på skole, og den som ikke vil, behøver ikke å gjøre det, sa de. Men de snakket ikke så mye om dette, men det er jo enkelte barn som er skoleflinke.

Det var nokså seint på høsten fordi det var litt snø og jeg ble kjørt med hest til flyplassen i Kautokeino. Så reiste jeg med et tysk militærfly fra Kautokeino til Bardufoss. Jeg var eneste passasjer. Fra Bardufoss reiste jeg med buss til Finnfjordbotn. Jeg var elev på Svanvik ungdomsskole (nå; folkehøgskole) 1944-1945. Skolen var evakuert dit. Vi holdt til i tyske brakker, det var svære to-etasjes brakker.

Da jeg kom tilbake fra Finnfjordbotn i juni 1945, begynte jeg sammen med Karen Marie J. Hætta (gift 1953 med Esko Valio) som kokker for gjenreisningsarbeidere. Det var ikke annet arbeid å få. Men vi fikk jo litt penger mellom hendene. Middagsmaten som ble til overs, solgte vi til andre, til folk i bygda som kom og kjøpte middag hos oss.

Jeg kom inn på Samaritanerkurs høsten 1946. Min tante Ellen ((Elle-goaski) reiste sammen med meg til Alta. Derfra tok vi lokalbåten (Mosjøruta) til Tromsø. Vi kom grytidlig om morgenen til Tromsø. Så gikk vi og satte oss på plenen foran sykehuset mens vi ventet på at det skulle ble dag. Gjennom vinduene hørtes barneskrik og støy. Det var mitt første møte med sykehuset. Kurset varte til våren (april 1947). Det var et tungt arbeidsår. Vi hadde 8-timers dag 7 dager i uka og fri annenhver helg. Vi gjorde alt på avdelingen, stelte og vasket de syke, vasket og holdt rein rommene og hadde vaktjeneste. Sommerferien var på 3 dager. Staten tjente godt på oss som var eller skulle bli sykepleiere eller jordmødre. Vi måtte selv skaffe oss hybel. Jeg hadde hybel like ved Sentralsykehuset, i Ramfjordgata.

Jeg søkte opptak til jordmorutdanning både i Bergen og Oslo, og kom inn på Rikshospitalet og Kvinneklinikken hvor jeg fikk min utdanning.

8.0 Anne Margrethe Mathisdtr. Hætta

Anne Margrethe M. Hætta, f. Siebe 19.2.1922. Mot slutten av krigsårene var hun i tjeneste hos flyttsamene, Fávranat med vinterboliger i Rietnjaávzi. Derfor var hun ikke med i evakueringen høsten 1944. Hun giftet seg etter påske, 12.4.1947 med Ole Henrik N. Hætta (1912-1991). Slektsboka 1986:186, 188
Intervju 14.7.2001, avskrift 27.7.06, oversatt 25.10.2006.

8.1 Fjøs og slåtta, oksekjøring og isfiske med not

Vi forsøkte å slå litt gras, særlig Risten⁵⁶ og Rihtta, jeg prøvde nok også. Men det var nok guttene som slo mest. De klarte ikke alltid å slå nok.

Vi hadde i alle fall fire-fem kyr da Risten og hennes mann Morten bodde der. De hentet kyrne fra Finland. Før krigen hadde vi også kyr.

Vi melket kyrne om morgenen og selvfølgelig om kvelden. Tre ganger om dagen ga vi dem mat. Om ettermiddagen kokte vi løyping - en blanding av gras og lav der vi også hadde fiskekraft med rensket gjedde og abbor. Etter kveldsstellet gav vi kyrne litt tørrfor og vann. Om morgenen ga vi også litt mat og vann før vi melket.

Jada, jeg har vært med når vi har kjørt med okse. Vi kjørte til Jevddeš der vi fisket med not under isen (čerret). Jeg husker at det var i sørenden av vannet, Jevdešluoppal, der det var fin botn uten stein. Der satte vi not under isen. Vi brukte ikke å være i Galsa.

Det var meget artig å fiske. Vi laget først et stort hull i isen. Deretter drog vi nota utover til hver sin side. Dette ble gjort med lange stanger (čulgot). Så ble det hugget hull i isen bortover for å strekke ut nota. Vi fikk mye fisk og fisken var meget god i Jevdeš. Det ble full last for oksen. Men oksen brukte å springe noe fryktelig. Jeg brukte å være veldig redd.

Om sommeren fisket vi av og til med not i nordenden av Siebejávri. En gang husker jeg at jeg var i land og ventet mens de tok opp nota. Jeg lente meg mot et tre, og plutselig fornemmer jeg et uhyggelig sukk bak meg. Det var noe overnaturlig. Noe annet kunne det ikke være for det var ingen bak meg. Ellers har jeg ikke opplevd slike ting. Øvre Siebe var et fredelig sted.

Om sommeren kjørte vi høy med sleder til hesjer og høystakker. Jeg tror ikke vi kjørte med oksen om vinteren. Oksen var ikke mannevond, men jeg husker en gang da bror Ovllá skulle sette seletøy på han, så skubbet oksen kraftig til ham, men han ble ikke

⁵⁶Kirsten M. Hætta (1909-1999) og hennes mann Morten Isaksen Hætta (1904-1990), Brita Oleanna (f. 1907), Mikkel Isak (1918-1964), Anders (1916-1985), Anne Margrethe (f. 192), Johan Klemet (f. 1926) og deres foreldre Mathis M. Hætta (1969-1951) og Kristine (Danielsdtr. Triumf) Hætta (1879-1961). Slektsboka 1986:185-187
Her bodde også bestemor Karen P. Eira (1844-1932). Et eldre flyttsamepar bodde ved siden av: Simon Sivertsen Vars (1864-1932) gift 1894 med Inger Marie Andersdtr. Sara (1843-ikke kjent), og pleiedatter Inger Marie Johansdtr. Rist (1900-1972). Slektsboka 1986:243, 342, 394

skadet. Oksen var snill, - var sammen med kyrne om sommeren. De fleste kyrne var uten horn. Når kyrne kom hjem om kvelden, gikk oksen foran og rautet, og kyrne fulgte etter. Oksen hadde ring i nesen, så vidt jeg husker. Derfor var den så snill.

Om høsten måtte vi lete etter kyrne. En gang ble en ku (*Dávlet*) stjålet. Vi lette mange dager, men vi fant aldri kua igjen, enda far min lette mye.

Jeg husker ikke om vi hadde katt eller ikke, men hunder hadde vi.

Vi laget rømmekolle (*lákcamielki*) i trekar (*aski*). Men det er det slutt med. Vi plukket blåbær (*sarrihat*). Øst for Jevddeš vokste det veldig godt med blåbær. Det må være fryktelig mye der også nå. Det var der vi plukket. Vi plukket tyttebær. De vokste nærmere. Vi solgte aldri, men tok vare på bæra for å ha noe til vinteren.

8.2. Ovllá (*Kasserer-Ovllá*)

Min eldre bror Ovllá⁵⁷ hadde en medfødt hoftefeil. Sju år gammel fikk han engelsk syke, som de kalte det. Han måtte på sykehus. Han var på Vadsø sykehus i ti år. 17 år gammel kom han tilbake. Han kunne ikke samisk da han kom tilbake. Han haltet, men var meget sterk i armene.

Hvem som bygde steingjerdet? Om steingjerdet husker jeg ikke så mye, og jeg vet ikke hvem som laget det. Det var bare en lekeplass for ungene. Vi laget små dyrefigurer som vi lekte med, og så laget vi små rom med stein.

8.3 Gáren-áhkku

Jeg husker Gáren-áhkku⁵⁸. Jeg var rundt 10 år da hun døde. Hun hadde en sau, hun ba meg om å melke den. Jeg melket sauene hver morgen. Hun hadde dårlig syn og når hun gikk, måtte hun se mot horisonten for å skimte husene. Hun var veldig frisk, og hun var god til beins. Hun kom gjerne småspringende langs skogholtet. Jeg var litt redd henne og brukte å låse fjøsdøra. Jeg lurte på hva hun skulle gjøre der, det var jo jeg som skulle melke. Men hun hadde nok ikke gjort meg noe. Hun var frisk, men hun hadde vel hjertefeil.

Vi måtte hente sauene i nedre Siebe hver kveld. De hadde gått inn i sauefjøsset sammen. Derfor måtte jeg først skille dem ut fordi de var sammenblandet. Jeg hadde med et lite spann, og med det lokket jeg dem tilbake. De kom springende etter meg.

Hun var frisk til det siste, men hun hadde nok hjertefeil. Jeg husker da hun døde. Rihtta og Gáren-áhkku var aleine. Gáren-áhkku hadde gått i et annet rom, hun knelte mot en stol og holdt handa mot brystet. Hun sa at hvis smertene ikke ga seg, gikk det mot slutten. Like i forveien hadde hun strekt seg opp for å sette igjen en klaff for vinduet, og anstrengte seg. Hun døde, og Rihtta var jo voksen.

⁵⁷Ole Mathis M. Hætta (1911-1953) var mange år kasserer i Kautokeino kommune. Han ble derfor kalt *Kásserar-Ovlla*. Slektsboka 1986:186

⁵⁸Karen Pedersdtr. Eira (1844-1932) var bestemor til barna i øvre Siebe. Slektsboka 1986:73, 185

8.4 Lakefiske under isen

Om høsten brukte jeg å fiske lake under isen. Jeg var såpass gammel jentunge at jeg brukte å gå på skøyter dit. Jeg kunne gå på skøyter. Jeg startet fra øvre Siebe, og gikk nedover forbi nedre Siebe til Leaviluokta. Leaviluokta er en meget grunn bukt. Det var på den første isen om høsten. Der brukte jeg å fiske etter lake. Det var min mor som brukte å lage fire-fem angler av einer. Hun laget angler av krokdelen, det er en slags kvist (mothake). Og så hadde man angelen i snøre på en kort stang. Hun laget fire-fem slike angler med mothake.

Jeg gikk på skøyter dit, - isen var ganske tynn. Jeg slår et hull i isen, og slipper angelen ned i vannet. Jeg slår hull i isen med noe (øks eller stav med jernspiss?). Jeg lar anglene være under isen over natta. Neste dag går jeg på skøyter dit igjen, - og det er lake i hver eneste krok. Jeg husker ikke riktig om jeg brukt noe agn. Det er mulig jeg hadde noe på. Jeg har så fisken i et knippe, og ordner anglene. Så går jeg på skøyter tilbake. Jeg fisket i noen uker - hvis det ikke ble for mye frost. Det var bare jeg som fisket, ingen av brødrene mine gjorde det.

Så sløyer vi laken, tar vare på leveren og roгна som smaker veldig godt kokt. Vi koker ikke fisken til oss selv, men til kyrne. Vi rensset fisken godt før kyrne fikk dem. Kyrne likte dette veldig godt, og de melket bedre. Vi pleide ikke å spise fisken selv, vi spiste alltid bare leveren og roгна fersk. Leveren var småkornet, men det var ikke store mengder vi fikk. Veldig godt. Om høsten, en måneds tid - var dette en delikatesse.

Ellers fisket vi ikke med angler, verken gjedde eller abbor. Det var ikke skikken. Men med garn under isen har jeg fisket. Og med not under isen.

Jeg har vært med i Rietnjajávri. Om våren drev vi med notfisket i flere uker. Og folk fra Oskal fisket der. Folk i nedre Siebe fisket i Bajašjávri (ved Siččajávri).

8.5 Skinnpreparering med fett og bark

Vi laget olje av sjøfisklever til å smøre og preparere skinn med. Leveren skulle ikke kokes eller saltes. Det skulle presses og stå kjølig.

Jeg husker ikke helt sikkert om vi også brukte fuglefett til å preparere skinn som skulle brukes til skaller og skinnklær. Når vi smurte dem, så varte fottøyet og skinnklærne mye lenger.

Det var to typer bark: Det var bark av vier (*ostu*) og bark av bjørk (*barku*) som skulle kokes. Man måtte først skrape (*neskit*) skinnen og så bløte det med barkoppløsning. Til slutt kunne man smøre med fett. Med vierbark blir ikke skinnen så rødt. Brukte man litt salt, ble skinnene mykere. For fiskenot og fiskegarn må man bruke bjørkebark. Da får hampgarn en fin mørkerød farge og det blir dessuten mye sterkere.

8.6 Arbeidsreinflokk

Heargečora hadde vi sammen med nedre Siebe. Jeg har ikke vært med å kjøre lav til gården med rein, men jeg har vært med og sanket lav. Vi sanket også noe rundt gården, men mest på Vuorašvárri. Jeg har i alle fall vært med minst en gang dit.

9.0 Johan Klemet Mathisen Hætta

Johan Klemet M. Hætta, f. Siebe 27.8.1926. Etter militærtjeneste på Steinkjersannan og i Tysklandsbrigaden kom han i 1948 tilbake til Siebe, men reiste igjen i 1950 for å være reingjeter i Sør-Norge. I 1954 reiste han til Grønland for å drive med reindrift. Denne korte oversikten over hans liv og virke er basert på flere telefonsamtaler som jeg har hatt med ham. Slektsboka 1986:186-187. Flere telefonintervjuer i 2001-2006.

1.1 Fra Siebe til Grønland

Johan Klemet var den yngste av åtte søsken. Plikttjenesten i 1947 gjorde han på rekruttskolen på Steinkjersannan og i Tysklandsbrigaden fra 1. juli 1947 og ut året. Så kom han tilbake og arbeidet som snekker med bl.a. Esko Valio; Johan Mathis Klemetsens hus og Alfred Nilimas hotell i Kautokeino.

Reingjeter i 4 år hos Filefjell Tamreinslag (mellom Valdres og Hallingdal, innenfor Sognefjorden).

Til Grønland reiste han høsten 1954 som bestyrer og reinvokter for Den Kgl. Grønlandske Handel. Han reiste sammen med Mathis Persen Gaup (Máhte-Pier-Máhtte) fra Karasjok. Noen år seinere kom Sukuvaara fra Vadsø og var reingjeter i 2 år før han reiste tilbake til Vadsø.

Johan Klemet kjøpte seg egen flokk på 500 rein i 1961. Rundt 1970 hadde han vel 3000 rein, slaktet 700-800 rein hvert år i flere år (med årsinntekt i 1971 på over 100 000 Dkr.)

Gift med Katrine Paulsen (f. i Godthåp 1932) i Johan Klemets hjem i Itivnera 23. august 1958. Det aller første samisk-grøndlandske ekteskap.

Fire barn, eldst Ole Frank f. 6. februar 1958. På besøk i Kautokeino sommeren rundt 3. juli 1959, og seinere i 1968 (se Ságat oktober 1968).

Flyttet til Kautokeino sommeren 1972, men fant ikke sysselsetting. Til Høylandet (Vestre Namdal reindistrikt) i 1974. Til Skjækanfjell distrikt i 1979 med bopel i Snåsa.

Datteren Kristine Laila var journalist i flere år (fra ca 2000) i en grønlandsk avis i Godthåp. Gift og bosatt på Sjælland i Danmark fra 2005.

Den andre datteren, Marit Monika, er gullsmedutdannet og etablert verksted på Snåsa i 2002.

10.0 Mathis Aslaksen Skum

Mathis Aslaksen Skum (*Áillu-Máhtte*) f. Kautokeino 17.5.1932. Hans far Aslak Mathisen Skum døde av tuberkulose i 1938, bare 36 år gammel. Mathis var pleiesønn hos sin tante Sara i nedre Siebe til etter krigen. Da tok han første tjeneste hos en flyttsame, så etter et år kom han tilbake til Siebe der han var i tre år. Etter dette ble det flyttsameliv til han gikk av med pensjon i 1995.

Intervju 24.5 og 22.10.06, avskrift 29.10.06, oversatt 6.11.06.

10.1 Barndommen

Jeg er født 17. mai 1932. Min far døde i 1938 da jeg var knapt 6 år. Jeg vokste opp i Siebe, hos tante Sara (*áhkku*), og hennes mann Mathis Klemetsen Hætta (*Leammo-Máhtte*) heretter áddjá.

Jeg husker godt da jeg reiste fra mitt barndomshjem ved Suohpatjávri til Siebe da far min døde. Det var nok mor mi som ba sin tante om å ta seg av meg. Hun klarte seg ikke, og hun giftet seg med Nils Pulk (*Dule-Niiga*). Det var da jeg flyttet, Johan (f. 1934) ble igjen. Seinere fortalte Johan at han ikke hadde det så godt og at det var mye krancling med stefaren, "de nesten slåss". Stefaren var meget vanskelig, og ville ikke ha noe med stebarna å gjøre. Ellen (f. 1930) var en tid hos *Heasttaš ája*⁵⁹, og under evakueringen var hun i Sverige. Etter krigen bodde hun igjen hos sin mor ved Suohpatjávri. Ellen fikk en datter. Hun ble adoptert bort og bodde i Porsanger, men var mange ganger på besøk her i Kautokeino. Hun lignet veldig på sin halvsøster Sara som var gift med Ristena Johan.⁶⁰ Hun døde for noen år siden.

10.2 I Siebe

Da jeg kom til Siebe som 6-7-åring, tok áddjá seg av meg. Han var veldig snill og sa aldri et vondt ord til meg, men áhkku kunne være streng og sa i fra hvis jeg ikke gjorde som hun ville. Den gang hadde áhkku allminnelig god hørsel.

Áddjá var handelsmann, og han solgte kolonialvarer som mel og alt annet. Om vinteren solgte han til flyttsamene, og ellers til de fastboende her omkring. I øvre Siebe var det ikke butikk, men de klarte seg bra for det.

Ja, jeg kan si at de arbeidet alltid. Áhkku brukte ikke å kjeft, annet enn en sjelden gang. Jeg har aldri fått kjeft av henne.

Da Juhán Máhtte giftet seg med Ellen (november 1945), var jeg enda i Siebe. Hun kom til Siebe før de giftet seg, hun hjalp til med slåtta.

Jeg brukte å gå på besøk i øvre Siebe, Juhán-Lemet (f. 1926) bodde jo hjemme.

⁵⁹Aslak Nilsen Sara (1889-1967). Slektboka 1986:250

⁶⁰Johan Klemet Johansen Hætta (1934-1997). Slektboka 1986:152

Iskon-Morten⁶¹ i øvre Siebe brukte å skremme oss med at áddjá kunne dukke oss under vannet hvis vi ikke var snille.

Áddjá ville alltid ha meg med når vi skulle fiske med not. Jeg lærte å kjenne Jevdeš godt og lærte å stille fisk, både å sløye, rense og salte. Jeg brukte å være sammen med áddjá (han var rundt 75 år under krigen) å kaste not i Jevdeš. Han ville at jeg skulle være med, selv om han de siste årene hadde dårlig balanse. "Du må ikke stå," brukte jeg å si, "du må gå på kne når du hiver ut nota". Men han ville stå, uansett. Fisken ble solgt til Sverige og Finland. Man kunne selge så mye som man klarte å fiske, men man måtte lure seg forbi tollerne med fisken.

Jeg syntes ikke at han var så brå og snartsint. Jeg husker bare en gang da han holdt på å reparere ei not bak huset, at han ble sint.

De hadde en veldig sterk hest i nedre Siebe. Jeg husker en gang da vi holdt på å kjøre ut kugjødsele på jordene at hesten plutselig sprang. Jeg måtte bare hoppe unna.

I nedre Siebe hadde de en pleiepasient. Bulk-Inga⁶² som hadde et eget rom. Jeg husker henne godt. Jeg har sett henne både når hun var frisk, og når hun ikke var det. Når hun ble syk, sa hun at djevlene holdt på å rive henne i stykker, og hun kledde av seg, og var helt naken. Det var fullt av djevlere, sa hun. Hun tålte ikke å se kirketårn, da ble hun syk.

Jeg vet ikke når hun kom til Siebe og heller ikke om hun var med under evakueringen. (NB: Hun var med).

Den gang var det ikke spesielle juleskikker, men julekvelden hadde vi grøt. I jula spiste vi også kveite, ekstra godt, hvis vi fikk tak i den. Det var meget sjeldent. Men vi hadde verken julegaver eller juletre. Derimot skulle vi rydde og gjøre gårdsplassen rein slik at julestallo sin raid av mus ikke satte seg fast. "Guttungene skulle - for fan - rydde gårdsplassen", ellers kommer julestallo og henter dem. Også vi voksne trodde på dette, "den derre dæven" (*neavgalat*) kan komme.

På gården saget og klyvde jeg ved, bar inn og gjorde annet forefallende arbeid. Jeg var med Ovlla og Juhán Máhtte på alt utearbeid som vårjakt, på myrslåtter, å gå til vedskogen eller på fjellet for å sanke lav. Vi gjorde like mye arbeid den gang i løpet av 10-12 år som de i dag må bruke 30 år for å gjøre.

10.3 Evakuerering

Jeg husker den natta da vi måtte flykte. Det ble sånn hast at de måtte ta to kyr ut av fjøset

⁶¹Johan Klemet M. Hætta (f. 1926) fra øvre Siebe. I Tysklandsbrigaden 1947, til Filefjell Tamreinlag 1950 og til Grønland 1954.
Morten Isaksen Hætta (1904-1990) fra øvre Siebe. Slektsboka 1986:157, 186

⁶²Inga Johansdtr. Pulk (1887-1947). Hun ble evakuert sørover sammen med andre gamle. De siste år bodde hun på Kautokeino gamle- og sykehjem. Slektsboka 1986:238

og skyte dem på gårdsplassen. De ble igjen der. Det var Ovllá⁶³ som gjorde det. De hadde visstnok tidligere ført noen kyr til Siččajávri.

Vi måtte flykte om natta fordi Máhte-Lemet⁶⁴ sin sønn Lemeha-Máhte kom hit til Siebe i panikk fordi han hadde klart å rømme fra tyskerne. Brødrene hans, Issát og Juhán hadde med reinraide ført bort en del saker og ting fra huset deres på Økseidet, og da de kom tilbake, hadde tyskerne i mellomtiden kommet dit for å ransake huset. Da de kom kjørende nedover bakken, så Máhtte sitt snitt til å rømme. Tyskerne ble opptatt av å få tak i Máhtte, og brødrene klarte å snu. Issát måtte bare kutte av resten av reinraiden og kjøre bort. De skjøt også etter brødrene, men traff bare framenden av sledemeien. Máhtte sprang mot Geatkeskáidi (midtveis mellom Økseidet og Siebe). Issát og Juhán kjørte etter Máhtte, og nådde ham nesten ved Geatkeskaidi. Máhtte trodde det var tyskerne som kom. Han visste om et råk i vannet. Han sprang mot råka, men så ropte Juhán, og da kjente han igjen stemmen.

Lemmeha-Máhtte hadde ikke ytterklær da de kom. De måtte straks få med litt mat. De turde ikke å vente på oss, men kjørte straks videre. Vi fikk også hastverk, men heldigvis var det meste lastet i reinsledene. Om det snødde den natta vi flyktet (ca 22. november 1944), husker jeg ikke. Men vi kjørte til Goddoávži, øst for Siččajávri. Vi stoppet der til tyskerne var drevet tilbake og lenger bort.

To-tre av kyrne og hesten med føll tok vi til Näkkälä. Det var ganske mye snø. Vi stoppet opp i Goddoávži en tid. Vi hadde radio og hørte at krigshandlingene i Finland fjernet seg. Da kampene fjernet seg forbi Karesuando, fortsatte vi til Näkkälä og Pöyrisjärvi i Finland. De fra Ávževuopmi nådde ikke oss, men noen fra Máttaluoppal (Bekkat) gjorde det. Máhte-Lemeha sine og Bekka-Biret (Berit Persen Pentha) var med, - hun var jo kjæresten til Juhán Máhtte. Hestene og kyrne var i Näkkälä, mens vi kom oss til hyttene på holmene i Bievrrašjávri (Pöyrisjärvi).

10.4 En stor gård

Nedre Siebe var en stor gård. Det var over ti melkekyr, men de melket ikke så godt. Melka ble separert (fløte og skummet melk), det ble kjernet smør og man ystet. Det var *lákcamielki* (rømmekolle) og *govddidan mielki* (cottage cheese). Å selge melk? Hvem skulle kjøpt? De fødte opp kalver og kviger, og dessuten holdt de en stor okse som hørte til staten.

Oksen var vanskelig å hankses med. Den var flere år gammel og meget stor. Statsoksen var meget mannevond. De turde ikke å slippe oksen løs, men den kunne en gang i blant - *gearpalat* (for fan) - komme seg løs. En høstdag da vi var i vedskogen og vi kom gående på Duolbaroavvi,- det var Máhte-Dánel, Rihtt-Ingá og Máhte-Ovlla. Da - *gearpalat*, hører vi oksen som rauter og brøler (*muolla*) noe forferdelig. Vi var på vei

⁶³Se fotnote under 5.2

⁶⁴Klemet Mathisen Hætta (1893-1970) var sønn av Leammo-Máhtte. Slektsboka 1986:159

hjem, og vi nærmet oss lyden. Oksen var farlig. Her var ingen annen råd enn å springe ned mot vannet, mot Siebejávri og kanskje svømme over. Oksen rautet lenge, vi hadde ingen annen råd enn å søke tilflukt i myra, og stå der. Der kunne vi berge oss.

Av og til hadde de oksen ute, men da med tau i neseringen. Jeg skjønner ikke hvordan oksen denne gang var kommet løs. Men den kom seg ikke utenfor gjerdet. Grunnen til at den rautet så forferdelig, var at de holdt på å fange den. Oksen hadde nesering med tau, og den skulle ikke komme - *gearpamlat* - ut av gjerdet. Oksen var stor og tung, det var ikke spøk, men de klarte å få den inn i fjøset igjen.

Så førte de oksen til kirkestedet og slaktet den.

10.5 Andejakt om våren

Vi gikk på andejakt om våren. Jeg hadde ikke gevær selv, men jeg fikk låne. Men de hadde ikke så lyst å låne gevær til meg, - jeg var vel for ung. Vi måtte lade patroner, for det var dyrt å kjøpe. Jeg kunne nok lade også i dag, - uten tvil. Innerst i patronen hadde vi krutt, så hagl som ble forseglet med propper av papp. Det var til å begynne med patronhylser av messing, men seinere fikk man haglammunisjon som hadde papirhylser. Vi skulle treffe med hvert skudd, for å holde utgiftene nede.

Vi jaktet først og fremst på sjøorre, svartand, toppand og bergand fordi de var de feitest. Nå om dagen er de så avmagret at de går nesten ikke an å spise, jeg vet ikke hvorfor. Jeg har i det hele tatt ikke lyst på andesteik.

Vi brukte ikke å lage snarer for brushaner og heiloer, vi laget snarer bare for ryper. Den gangen var det store flokker med brushaner, både her på jordene og rundt vannene. Nå ser man dem sjelden. Hvor - i fan - er det blitt av dem?

10.6 Čora og eallu

Det samiske ordet for arbeids- og kjørerein er čora. Eallu er en reinflokk som består av okserein og simler, årskalver og alle andre aldre. Vi i Siebe hadde čora for arbeids- og kjørerein. Vi hadde reinflokken her i omegn. Men av og til var det så fryktelig mye snø, så mye at man ikke kom fram. Da måtte vi flytte reinflokken til Vuorašvárri.

10.7 I vedskogen

Man må i vedskogen om våren, i begynnelsen av juni, for å felle trær. Man skal felle trærne etter løvspretten, men man må ikke vente for lenge. Ikke bare det, månen skal være voksende. Veden blir ikke tørr hvis man feller trærne når månen er minkende. De unge tror ikke på det, de sier dette er bare noe tull.

Vi brukte en ukes tid på å felle brennelsveden. Vi brukte bare øks, men øksa måtte være nyslipt. Vi brukte ikke sag, de sa det var bare tull. Men jeg har i ettertiden sett at det hadde vært lettere med håndsag. De var alltid så forsiktige med sag, og filte ofte slik at det nesten ikke var sagtagger igjen. De hadde vel ikke råd å kjøpe nye sagblad. Hvis du under trefellingen bare en eneste gang kommer bort i stein med øksa, får du kjeft. Man behøvde ikke å løfte rotenden på stubben. Vi hadde vedhogst nord for Jevdeš, i nærheten

av Náibesčohkka. Det ble hogd mye mer ved enn nå, rundt 50-60 reinsledelass. Man måtte fyre i ovnen hver dag, og koke på ovnen. Dessuten måtte vi koke til kyrne.

Å kviste og røyse veden skulle skje om høsten, i oktober. Men det var ikke faste frister, vi gjorde det når det høvde seg slik. Men det var i alle fall en god stund etter at slåtta var ferdig. På den tiden tok slåtta all tid slik at vi hadde ikke tid å gå i vedskogen før slåtta var ferdig. Vi hadde ikke maskiner, så alt ble gjort med håndkraft. Det gikk gjerne et par uker til kvisting og røysing. Man må røyse veden, slik at den ikke kommer under snøen.

Om vinteren kjørte vi veden hjem, og det hendte at vi måtte hente veden på skareføre, seint på vårvinteren. Vi brukte utemmede til arbeidsrein når vi hentet veden. Da ble de temmet til arbeidsdyr. Jeg kunne godt kjøre med hest, det er noe jeg virkelig kan. Man gjør på samme måte når man kjører med hest eller rein, men for å styre og kommandere hesten, måtte det gjøres på en annen måte enn med reinen. Hesten har en annen type tømme enn rein. Hesten er helt annerledes og har annet lynne enn reinen. Man har aldri reinen i raid med en hest. En vanlig reinraide besto vanligvis av seks-sju rein.

10.8 Å sanke lav

Når man sanker lav, må det ikke være for mye regn. Da blir lavputene så våt at de blir som isklumper. Men det må ikke være for tørt heller, da holdes de ikke sammen. Det beste været er når det er yr og fukt i lufta. Når du sanker lav, tar du sånn (bredt med begge hender, og trekker lavteppet mot deg), da blir det et kvadratisk stykke. Så vender du det første, bunnstykket, oppned, det vil si med "rota" opp. De neste stykkene legger du på bunnstykket, på vanlig måte, det vil si "rota" ned. Hvis det er et tykt lavteppe, legger du 6-7 lag, og hvis det er dårlig, må du ha flere lag. Når du har fått en høyde på 20-30 cm, stikker du en kvist av bjørk eller dvergbjørk igjennom slik at lavputen holdes på plass, og at ikke vinden blåser den bort. Som regel lager man pinnene ferdig på forhånd, f.eks. 20-30 om gangen. Da holder man også rede på hvor mange lavklumper man lager.

På en dag laget vi 100-150 lavputer. Det måtte flere hundre til for vinteren, men jeg husker ikke riktig hvor mange.

Da vi røyste lavputene i hauger, var det folksomt på Vuorašvárri. Det kom masse folk fra kirkestedet, fra Ávži, Siebe og andre bygder. Det var mange ungdommer der, både jenter og gutter. De bodde i torvgammer ved Áslagašjávri, som er over tregrensen. Å røyse er tungt arbeid og ganske slitsomt, særlig hvis det har snødd mye. Vi måtte bruke spade, høygaffel og stokk med flat ende for å løsne dem fra marka. Så hadde vi en stokk med navn på lavhaugen. Det hendte - *gearpmalat* - at noen ganger hadde noen stjålet fra lavhaugene.

Om vinteren hentet vi dem fra Vuorašvárri med reinraider. Det hendte ofte at det hadde blåst så mye på vidda at vi nesten ikke så haugene, men vi visste omtrent hvor de var. Vi kunne laste opptil 20 lavputer i hver slede. De måtte stables pent på sleden, og så måtte vi stive av lasset med lange bjørkeris langsmed sleden på begge sider av lasset for at lasten ikke skulle ramle av. Hvis du ikke har bjørk på langs, så skjærer tauet igjennom

lavputene. Deretter var det å stramme og binde med tau tvers over sleden før vi kunne kjøre.

På Vuorašvárri hadde flyttsamene aldri sine reinflokker, men seint på våren kunne vi ha vår čora der. Særlig hvis det var skare slik at reinen vandret mye fordi det var vanskelig for reinen å slå hull i den harde skaren for å finne mat.

10.9 Fiske under isen

Vi fisket mye under isen. Det gjorde vi også i Jevdeš, og i Suolojávri. Vi begynte i desember, men enkelte år kom frosten seint og vannene frøs ikke skikkelig. Men det var en fast regel at fisket under isen skulle begynne før jul. Vi holdt på til slutten av januar. Etter den tid - i februar og til april - står fisken i ro. Dessuten blir isen stadig tykkere, og det blir tyngre å hakke hull i isen når vi så etter garn.

Vi måtte ha utstyr for å hugge isen, det var øks, hakke (*sáiti*) og spade (*goaivu*) for å lage hull i isen. Først hakket vi og hogde hull i isen, og spaden brukte vi for å måkke unna snø og isklumper. Vi laget noen ganger tre-fire hull og andre ganger bare et og et om gangen. Deretter spikret vi sammen lektere som ble til 10-12 meters stenger. De kunne være en-to tommer i tykkelse og to-tre tommer i bredde. En stang, som vi kalte čuolgu, kunne være 10-12 meter, kanskje litt lenger. Vi spikret den sammen på isen, i kanskje mer enn 30 graders kulde. Vi satte en snor fast i enden av stanga. Så førte vi stanga under isen til neste hull, og neste igjen. Etter snora hadde vi garn som ble satt under isen. Vi kunne ha opp til tre-fire garn på tre-fire steder slik at det kunne bli opp til 10-12 garn under isen, men jeg tror ikke vi hadde mer enn toppen 15 på det meste. Det var jo frost og kaldt.

Vi så etter garnene to ganger i uka. Da startet vi hjemmefra i fem-seks tida om morgenen. Kjørereinen hadde vi henta om kvelden, så alt skulle være klart om morgenen. Det var et slit i kulda. Det var kaldt, men vi ble fort varme når man skulle hugge for å åpne hullene. Hvis fingrene ble kalde og vi frøs, stakk vi hendene ned i vannet for at vi ikke skulle forfryse dem.

I Siebejávri kunne vi ikke fiske (vannet er meget grunt). Men det hendte at jeg så etter lake. Når jeg så laken under isen, slo jeg den med øksa. Laken går på grunt vann og presser seg mellom botn og isen. Når jeg slo med øksa på isen, besvimte den, og jeg kunne hugge isen og ta den opp. Men vi brukte ikke lake til menneskeføde. Laken skal være god fisk. Men jeg synes å huske at vi kokte den til kyrne.

10.10 Finlendere med på gjenreisningen

Esko Valio⁶⁵ kom fra Finland, han hadde bare ei tom skreppe da han kom. En annen var Peri-Kaukko, og jeg husker en som hette Eino. Det var mange finlendere her på den tiden, de var arbeidssøkende. Esko drakk, og da ble han jævla (*neavrri*) vanskelig. Jeg husker spesielt en episode da han var så fandens (*sagora*) aggressiv. Han hadde vært på kirkestedet og drukket. Han sa at han hadde vært i krigen, så han sa at for han var et

⁶⁵Esko Valio (1908-1990) fra Helsingfors. Slektsboka 1986:182

menneskes liv ikke mer verdt enn en rype. Han hadde visst fått kjeft av din mor og blitt sint. Men han roet seg og sovnet. Etter at han våknet, sa far din at han kunne reise. Han var fremdeles så forvirret at han bare sa at han kunne godt bli slått i hodet. Esko var forvirret (*hermostuvvan*) og i bakrus.

Så ble de forlikt igjen, og Esko drakk ikke mer. Han sa at han ikke burde drikke fordi han hadde vært i krig.

En gang har jeg sett din far full. Vi kjørte med posten til Áidejávri og etterpå skulle vi se etter garn vi hadde satt under isen i Suolojávri. Så drakk bror hans, Mikkil, og far din. Det ble frykelig krangel mellom dem om en fiskenot som din far hadde bestilt til bror sin, Mikkil påsto at Daniel hadde tatt urimelig høy pris for nota; nota koster ikke så mye. Daniel sa at han kunne ta nota tilbake. Men så kom kona til Mikkil, Brita, roet dem og tok mannen sin med. Det var første og siste gang jeg så din far full.

Så kjørte vi til Suolojávri for å se etter garnene. Vi tok oss inn i Mathis P. Penta sin torvgamme for å koke kaffe. Mens vi var inne, så kom han og var meget sint. Han likte vel ikke at vi fisket i Suolojávri fordi også han gjorde det. Han sa at vi har tatt oss ulovlig inn i hans gamme. Vi kom oss selvfølgelig ut, vi hadde jo med lavvo og utstyr for overnatting, så vi satte det opp.

Om høsten kan man se når tid isen er så sterk at man kan gå over. Det er når isen har slått sprekker. Da er den tjukk nok til å bære et menneske, ikke minst fordi vannet over isen også er frosset.

10.11 Guds ord, besøkende og andre ting

Omreisende predikanter holdt samlinger. De leste. Den gang var ikke áhkku (Sara) tunghørt.

Jeg husker Ribe (Välimaa), han var akkurat som samer, han hadde også rein. Han kjørte med rein og drev handelsvirksomhet, solgte silketørkler, pyntebånd, klede, saks og andre ting.

Jeg fikk ikke særlig mye i lønn. Det var klær og mat, og noen lommepenger. Jeg var i tjeneste hos din far da det nye våningshuset ble tatt i bruk. Jeg gikk med posten. I begynnelsen gikk jeg til fots, men seinere fikk jeg sykkel.

Jeg sluttet i reindriften fordi jeg ikke likte meg der og kom tilbake til Siebe. Det var ikke lønn, og jeg var jo bare en ungdom. Man måtte jo også ha gode klær. Men seinere gikk jeg tilbake til reindriften.

10.12 Drikkekultur

Det dukket opp fulle folk rett som det er. Jeg synes det var mye drikking. Men sønnene her i huset drakk ikke, i alle fall ikke når de var hjemme. Áddjá kunne nok ta en dram sammen med finlendere. Det var finlendere som kom for å handle, selge og kjøpe. Men de andre i huset sa at han måtte være forsiktig, han var jo nærmere 80 år.

En gang da vi var på Nergård, så ser vi at Máhte-Ánte kommer kjørende med hest, selv var han ikke edru. Hesten sprang i stor fart mot husveggen - bare hodet bøyde unna.

Han hadde en uregjerlig hest. Også Oskal-Biera⁶⁶ hadde en slik hest.

Mange drakk - for fan - sats og hjemmebrent. Men de hadde sprit også. Fra Vinmonopolet fikk man ikke bestille mer enn 12 spritflasker. Da kunne myndighetene undersøke hvordan du hadde skaffet deg penger.

10.13 Broren Johan

Johan⁶⁷ var to år yngre enn meg. Han kom til Sverige i 1944 samtidig med Ellen. Han kom ikke tilbake fordi han fikk fosterforeldre i Alta. Da han var ferdig på skolen, reiste han til sjøs. Han ble kaptein på en båt som gikk i utenriksfart.

Jeg visste at jeg hadde en bror, men det gikk flere år før jeg visste hvor han var. Så fikk jeg vite at han hadde gått på skole, og siden reist til sjøs. Han hadde ikke skiftet navn, men hette fortsatt Johan Skum. Jeg fikk kontakt. En gang sendte han meg et kort mens båten lå i Sør-Amerika. Da hadde vi fått kontakt med hverandre. Han skulle stadig komme hit, men det gikk lenge før han kom. Så kom han, etter at han hadde giftet seg og slått seg ned i Göteborg. Han hadde ikke barn selv, men hun han giftet seg med, hadde en sønn. Han bodde resten av livet sitt der. Han kom på besøk da jeg drev reindrift på Reinøya i Nord-Troms (1970-1995). Han var ikke så frisk, og han var blitt meget tung, veide 130 kg og måtte bruke stakk. Kanskje overvekta var årsaken til sykdom. Han hadde sendt et bilde, men jeg hadde ikke kjent han igjen hvis jeg ikke hadde visst det var min bror. Jeg hentet ham med båt på Hansnes.

10.14 Fra Siebe gikk veien til flyttsameliv

Jeg reiste fra Siebe i 17-års alderen. Jeg var et år i tjeneste hos flyttsamen Simit-Ovllá⁶⁸. Han hadde vinterboligen bare to km fra nedre Siebe.

Sommeren 1948 kom jeg igjen til Siebe, og var i tjeneste hos Daniel M. Hætta i tre år. Jeg var der da huset ble bygd. Jeg husker så vidt da du (Odd Mathis 8-10 år) var guttunge. Du var ikke så stor at du var med når vi kjørte for å hente tørrhøy fra utmarka, lavklumper og brenselsved. Jeg husker ikke deg så godt, men du brukte å springe rundt og gjøre ugagn.

10.15 Utboren

Så igjen i 1951 i tjeneste hos flyttsamene, hos Ovlla-Juhán Áslat⁶⁹ i seks år. Han hørte til Fávranat og bodde om vinteren i Rietnjaávži. Om sommeren hadde vi reinen på nordsiden

⁶⁶Per Andersen Oskal (1891-1982). Slektsboka 1986:346

⁶⁷Johan Aslak A. Skum (1935-2000). Sjøkaptein. Bosatte seg i Göteborg i 1973. Slektsboka 1986:314

⁶⁸Ole Aslak Isaksen Vars (1909-1992) med vinterboligen i Jevdesjohka, ca to km øst for nedre Siebe. Slektsboka 1986:394

⁶⁹Aslak Einar Johansen Eira (1916-1994). Slektsboka 1986:87

av Reisadalen, og selv var vi i Kvænangsbøtn.

Det var Ovlla-Juhán Áslat som skjøt på utboren (*eahparaš*). Han var jo litt av en villmann da han var ung. Det var en høstdag i Molleš-området - på deres vår - og høstflyttevei. Han var sammen med sin bror Junnen⁷⁰. Utboren sitter på en stein, og Aslak tror det er en rype. Han skyter, men den hopper bare over på en ny stein. Og slik fortsatte den. Men plutselig begynte den å skrike, - et hjerteskjærende barneskrik. De kvakk til begge to. Broren advarte, og ba Aslak om å slutte å skyte.

Da de skulle gå, fulgte utboren etter. Den ville ikke slippe dem av syne, tvert i mot. Den kom nærmere og nærmere bakfra. Til slutt måtte Junnen stoppe og døpe den. Det fortelles at for å døpe utboren, måtte man lese Fader vår baklengs, fra slutten til begynnelsen. Jeg spurte flere ganger Junnen om denne historien, men han ville ikke fortelle. Vi har hørt historier om utboren, men jeg har selv aldri sett eller hørt noen.

Noe som vi også kjenner til, er ånden etter de døde (*hippelaš*). Det er særlig når folk har bodd lenge et sted, og de så dør, at man ser eller kan merke deres tilstedeværelse.

10.16 Nanit-Heandarát

Nanit-Heandarát⁷¹ sine sommerbeiter var på Ábborášša, der også jeg var dreng ett år hos Simit-Ovlla. Etterpå var jeg dreng hos Niillas-Mihkal⁷² i Lákkonjárga. Det var enda den tid da vi gjetet reinen hele tiden og vi melket reinen om sommeren og høsten ved kysten og også når vi flyttet innover mot vidda.

Heandarát hadde reist til Hirvasvuopio på finsk side for å hente noen rein om høsten 1955. Reinen var sammenblandet med flokken til Biennit-siida.

Det var sagt fra Biennit-siidaen at det var Heandarát som hadde åpnet reingjerdet (mellom Norge og Finland), og drevet reinen over på norsk side. Dette var bare noe som ble sagt. De påsto at det var Heandarát som hadde gjort det. Finske grensevakter hadde funnet hull i reingjerdet. De mente at denne fandens Henrik hadde klipt hull i gjerdet. Så kom finsk politi, og norsk politi fra Kautokeino. De arresterte og ransaket Heandarát på fjellstua i Goahteluoppal. Heandarát var rasende, han lå på ryggen på gulvet med foldete hender og svor. Han vekselsvis svor og leste Fadervår. Og han lovte at det skulle ikke bli noe røyk igjen i skorsteinspipene i Hirvas, absolutt ingenting. Han var som sagt blitt rasende, og han kunne mer enn sitt Fadervår. Men Heandarát kunne ikke gjøre noe. Reinen som han hadde hentet fra finsk side, og som var bundet i en rekke (*goallus*), ble igjen. De tok Heandarát til huset hans ved elva (nedenfor Galaniitu og Økseidet) og ransaket hjemmet hans.

⁷⁰Johan Johansen Eira (1906-1964). Slektsboka 1986:84

⁷¹Henrik Andersen Spein (1898-1978) gift 1938 Jahkos Biret/ Berit Anne Jakobsdtr. Hætta (1891-1968). Slektsboka 1986:341

⁷²Mikkel Nilsen Eira (1910-1997) med sommerbeiter i Langfjorden. Slektsboka 1986:90

Nå tok de Heandarat til lensmannen i Kautokeino. Lensmann Arvid Dahl hadde sine sytingsrein (*geahčo-bohccot*) i pass hos han. Lensmann Dahl vet ikke hvem de har arrestert og som de kommer med. De sa at de kom med en forbryter og en reintjuv. Da svarte lensmann Dahl at han kjenner denne mannen og at denne mannen nok ikke har gjort noe. Det er en ærlig mann som aldri i sitt liv har stjålet en fyrstikk engang. Finsk politi må frafalle påstanden og slippe ham løs. Heandarat har siden sagt at det var to finlendere som var sammen med politiet da Biennit-siida beskyldte ham for å ha klippet hull i reingjerdet.

De to finlendernes skjebne var beseglet. Merikaukka het den ene, men den andre husker jeg ikke navnet. Begge ble drept. Den ene falt fra lasteplanet på en lastebil, og hjulet rullet over hodet på ham. Han døde selvsagt. Den andre døde også, men jeg husker ikke hvordan. Henrik hadde sagt at også med Hirvas skulle det gå ille. Ikke lenge etter var det ingen skorstein det kom røyk fra. Folk drakk og slåss, det ble begått mord. Ikke lenge etter flyttet alle derfra. Heandarat sin spådom og forbannelse gikk i oppfyllelse.

10.17 Fra Fávrrrosorda til Reinøy

Da jeg sluttet hos Fávranat, fortsatte jeg fra 1957 hos Ailu-Niillas⁷³ i åtte år. Distriktet heter Cohkolat, om sommeren bodde vi i Nordreisa. Jeg begynte for meg selv med driftsenhet i samme distrikt, men det gikk ikke så bra. Antallet rein økte ikke, tvertimot. Jeg så for meg at dette ikke gikk bra.

Så ble jeg tilsatt hos Reinpolitiet med stasjon i Kautokeino. Men jeg var bare en sesong der fordi tjenesten var så dårlig lønnet. Men der var ikke noe å gjøre, annet enn å sove og dra seg, - slik som de gjør også i dag.

Jeg søkte reinbeitedistrikt på Reinøya i Nord-Troms. Bakgrunnen var at Nils Mathis Eira (Ovlla-Johan Nils-Pedara Nils Máhtte) hadde ført en reinflokk dit ulovlig. Etter at jeg sluttet i Reinpolitiet, møtte jeg lappefogden i Troms, og søkte om tillatelse til å begynne med rein der. Det fikk jeg, men lensmann Erling Oskal var meget forbannet. Han sa rett i ansiktet på meg at "du drikker og hujer, jeg kunne ha satt deg i arresten når som helst." Oskal var jo i slekt med Eira-familien. Han mente nok at Nils Mathis burde ha fått lov å ha reinen sin der. Jeg sa at det nytter jo ikke å ta seg til rette uten lov. Dette var høsten 1970, - jeg hadde papirene i orden, og flyttet dit.

I 1972 giftet vi oss, Ellen Jørgensdr. Buljo (Šelgon-Joret Elle, f. 1937) og jeg. Vi ble i distriktet i 25 år. På grunn av dårlige vinterbeiter og ising, mistet vi mange rein på Reinøya, og resten slaktet vi. Jeg søkte om vinterdistrikt, men fikk avslag av familien til min kone. Nå er det Isak Turi som har sommerbeiter der, og vinterbeitet ved Ávži.

Da jeg søkte og fikk pensjon i 1995, flyttet vi tilbake til Kautokeino og bygde her.

⁷³Nils Aslaksen Siri (1920-2004?). Slektsboka 1986:217

11.0 Ellen Anne Aslaksdtr. (f. Skum) Bæhr

Ellen Anne A.(f. Skum) Bæhr f. 16.8.1930. Hennes foreldre var Aslak Mathisen Skum (1901-1938) og Inger Åshild Marie Johansdtr. Hætta (1906-1994). De bodde i sørenden av Suohpatjávri. Da faren døde, og mora giftet seg et par år etter, ble de to yngre brødrene først plassert hos nære slektninger. Ellen bodde hjemme hos mora, men måtte tidlig ut å søke tjeneste. Hun kom som tjenestepike i øvre Siebe sannsynnligvis i 1948 (muligens sommeren 1947) og ble der ca to år.

Intervju 21.10.06, avskrift 27.10.06, oversatt 13.8.2006.

11.1 Tjenestepike i øvre Siebe

Jeg var i øvre Siebe på den tida da fjøset ble bygget ferdig⁷⁴. Om de hadde et gammelt, provisorisk fjøs, det husker jeg ikke. Jeg var ikke der da. Men da bygde de det nye fjøset. Det var tre menn som bygde, Esko Valio, Bellika-Toivo og en til som kanskje hette Eino. Verken Máhte-Ánte eller Juhán Lemet var med på byggingen.

11.2 Jeg kom fra Suohpatjávri

Jeg er født i Galaniitu (16. august), men mitt barndomshjem var ved Suohpatjávri hvor jeg vokste opp. Grunnen til at jeg ble født i Galaniitu, var at min mor og onkel Isak hadde reist til Rigga, som er sør for Galaniitu, for å slå en engslått. Rigga er et godt stykke sør for Galaniitu, og det var mange fra kirkestedet som hadde utslåtter der, bl.a. Unit-Mahtte (Mathis Johansen Hætta), Adam D. Triumf og flere andre. Disse folkene slapp hestene sine løs for at hestene skulle gå tilbake til kirkestedet. Det var bare Adam som ikke slapp hesten sin. Han sa at han skulle ha hesten sin der. Så ble mor syk. Onkel Isak sprang til Galaniitu med beskjed, men Adam spente hesten foran sleden sin og kjørte med mor til Galaniitu. Det var jo et hell at Adam ikke hadde sluppet hesten sin. Jeg ble født på øvergården, som de kalte det, hos Máret-Ingá⁷⁵

I mitt barndomshjem var det også rein. Min far var egentlig flyttsame, men ikke mor og bestemor. Min bestemor var gift med Issahaš Juhán⁷⁶. De var flere søsken, den eldste broren giftet seg i Finland. Far slo seg ned og ble fastboende fordi min mor ikke kunne forlate sin gamle mor. Og så ble de aleine når far døde.

⁷⁴Anne Margrethe (f 1922) giftet seg i april 1947. En eldre bror, Mikkel hadde giftet seg året før. Johan Klemet (Juhán-Lemet) var i Tysklandsbrigaden i 1947. Kom hjem i 1948, men reiste til Filefjell 1950. Anders (Máhte-Ánte) og Anne giftet seg i april 1952, Mathis M. Hætta (sam. Gárena-Máhtte) døde 24.10.51, 82 år gammel og Kristine (1879-1961). Slektsboka 1986:185-187

⁷⁵Inger Anne Marie Olsdtr. Eira (1908-1980) mor Åshild Marie Mortensdtr. Tornensis. Slektsboka 1986:81, 144

⁷⁶Ellen Marie Mortensdtr. Tornensis (Moartto-Elle) (1871-1942) gift 1894 med Johan Isaksen Hætta (1857-1921). Slektsboka 1986:158, 354

Jeg var 8 år da far døde. Han hadde tuberkulose. Han var hjemme en tid, men måtte så på gamlehjem på kirkestedet. Så ble han sendt til Talvik der han var hele vinteren, før han ble sendt tilbake til Kautokeino. Jeg husker så vidt min far. Min far hadde bare en bror, Mathis Skum (Bojen) i Ávževuopmi. Det var bare de to. De hadde ingen andre søsken.

Men først kan jeg fortelle fra den tiden jeg bodde ved Suohpatjávri hos min mor etter at far døde i 1938 og til etter krigen. Mens jeg var i mitt barndomshjem, hadde vi alltid grøt på julekvelden, risengrynsgrøt. Det var ikke havregrynsgrøt. Min bestemor og mor leste juleevangeliet. Bestemor døde under krigen. Nyttårsaften kokte vi fisk.

11.3 Å bli voksen

Det ble aldri snakket om de forandringer som skjedde når en jente ble voksen. De som var eldre, fortalte aldri noe om dette. Ingen fikk noen som helst opplysninger, og det er klart at mange ble nok redd. Jeg vet ikke om de eldre jentene fortalte noe til de yngre, fordi jeg hadde jo ingen søstre.

Barn hadde hjemmesydd vadmelsbukser som hadde åpning i skrittet, en sprekk som kanskje var 30 cm. Sprekken gjorde at de ikke skitnet buksa når de skulle tisse eller gjøre fra seg. Denne åpne buksa ble kalt *faltet buvssat*. Om vinteren hendte det at mor mi hadde ulltørkle i buksa på oss ungene når vi skulle ut å leke i snøen. Når guttungene, ja, også jentungene lekte ute, kunne man se de bare rumpene deres. Ungene måtte jo være ganske hardføre når de tålte dette uten å bli syk.

Når vi skulle ha bellinger, så har jentenes bellinger (*bittut*) bare legger og ikke bukse. Det samme var det med småguttene, og det var derfor at også de hadde splitt i vadmelsbuksene sine.

Da jeg ble voksen sydde jeg alle klærne og fottøyet selv. Gjennom oppveksten og som voksen lærte jeg det som skulle gjøres, både på gårdsbruket og i arbeid som flyttsame. Jeg har vært med å øremerke reinen, av og til aleine. Jeg har slaktet rein, partert den og alt som skulle gjøres. Jeg har også vært med på å hjelpe til med kastrering av rein, det vil si å holde når man gjorde det. Den gang brukte man jo tenner for å kastre, men så begynte man å bruke tang (1951-52).

11.4 Kyr og fjøsstell

I mitt barndomshjem ved Suohpatjávri kokte vi alltid til kyrne. Vi hadde tre kyr før krigen. Inne i fjøstet var det en stor peis med en svær, innemurt gryte. Vi kokte løyping (*moska*) om dagen. Peisen med den store innemurte gryta sto i gangen. Under gryta var det plass til å lage varme. På den ene siden var fjøsrommet, og på den andre siden låven. Det var ikke pipe eller skorstein, men åpning i taket slik at røyken slapp ut (røykstue).

Vi kokte løyping av vann, og hadde tråkket lav og tørrhøy som kyrne ikke hadde spist. Vi hadde både enghøy og myrstarr, det var nok mest starr. Vi hadde jo lite engslåtter. Vi kokte ganske lenge. Vanligvis sparte vi enghøy til kyrne kalvet. Vi helte fiskekraft oppi, men vi hadde ikke noe annet enn dette i gryta, verken fisk eller kjøtt, og

heller ikke salt.

Det var om ettermiddagen vi ga kyrne løyping. Vi hadde dette helt fullt i store beholdere (*sáve*, no. ember) med hanker. Så bar vi disse beholdere til kyrne. Kyrne likte løyping veldig godt. Vi hadde også noen sauer, men de smakte ikke dette.

Vi hadde myrslåtter på østsiden av Davit Geatkejávri, ved Suttomašluoppal, på østsiden av gårdsbruket og på **Ođđaniitu**jeaggi ved Galaniitu. Vi samlet alltid graset i store såter (*suovvi*), og hentet det før flyttsamenes reinflokker kom, spiste, tråkket på og ødela avlingene.

Om sommeren var slåttonna det viktigste, mot høsten var det lavsanking og vedrøysing. Vi slo om sommeren og høsten. Om høsten kunne vi slå med ljå på isen der det vokste mye gress og sneller, man kalte det for å *čeret*.

11.5 Den store oxen

Før og under krigen hadde nedre Siebe en okse som var leid av staten, som vi kalte Ruvnna-vuoksa ("statsokse") fordi staten eide oxen. Den var flere år gammel og svært stor.

Når de skulle slippe oxen ut, hadde de ei fjøl eller bord over pannen (*gallo-fiellu*). Det ble festet med tau i horna og rundt nakken og halsen. Oxen kan dermed ikke se langt, bare ned rett foran seg, da var den meget rolig. Den må holde seg i ro når den ikke ser langt framover. Men jeg kan ikke huske om den hadde ring i nesen. Oxen var nok flere år gammel, og meget stor. Når kyrne var brunstige, kom folk med kyrne sine til Siebe.

Alle slapp kyrne sine i utmarka. De kunne derfor vandre langt bortover. Våre kyr ved Suohpatjávri gikk mot Siebe, og deres kyr kom helt hit til Suohpatjávri og sto utenfor gjerdet. Kyrne gikk på de forskjellige høydene som Sieberoavvi og Birkoroavvi, og blandet (*mastadi*) seg med andre kyr. Men som regel kom våre kyr hjem til oss og deres kyr gikk tilbake til Siebe. Men av og til fulgte oxen våre kyr til Suohpatjávri.

Så var det en gang at statsoksen fulgte våre kyr helt hjem. Da hadde ikke oxen pannefjøl. Mor klarte å få våre kyr innenfor gjerdet uten at oxen slapp inn. Hun fikk også lukket porten. Da oxen oppdaget at kyrne var tatt inn, satte den igang med å raute (*muollat*) og sparke opp jorda (*jorgut eatnama*). Jeg husker det veldig godt, vi ungene ble så redd selv om oxen ikke klarte å komme over gjerdet. Det var fryktelig fordi oxen rautet og sparket opp jorda. Jeg husker den lange tunga som hang ut av munnen. Tunga var helt blå. Det husker jeg godt, for jeg syntes det var så rart at tunga var så blå.

Noe måtte gjøres. Den gamle Issahus-Juhán som bodde på vestsiden av Suohpatjávri, var på besøk. Vi hadde haglgevær. Den gamle fikk låne geværet. Han laget en messingpatron med krutt og grovsalt. I stedet for hagl satte han inn salt. Så gikk han og skjøt på bakenenden av oxen. Men da skal jeg si oxen fikk fart på seg. Det er klart at saltet svir når det går gjennom huden.

11.6 Notfiske

Vi hadde not, og vi fisket i Suohpatjávri. Siken var små, men fast og fin. Vi kunne få en

og annen mager fisk (*roabat*). I Suttomašluoppal er det stor fin sik, noen skikkelig store. Også der fisket vi med not, men dette vannet har to botn, ellers ville fisken ikke klare seg over vinteren i det grunne vannet. I sørenden av vannet er det en kanal som fører nedover til den andre bunnen. Om våren er fisken dårlig, med jordsmak fordi de om vinteren har vært i den nedre bunn. Men når det blir sommer, så blir fisken bedre. Feit og fast. Den gangen var det heller ikke gjeddemakk i fisken.

Det ble jaktet med haglgevær på ender om våren. Det kom alltid mange jegere om våren til Suohpatjávri. Men det ble ikke satt snarer om våren for å fange ender.

11.7 Lavsanking

Vi sanket lav på Vuorašvárri. Rundt Suohpatjávri og ellers rundt husene var det ikke noe lav igjen fordi flyttsamene hadde latt flokkene sine beite opp all laven. Vi var ikke aleine, det var alltid mange kirkestedfolk der oppe på fjellet. Alle for å sanke lav.

Vi sanket lav i skråninger eller i forsenkninger i terrenget. Det var best i fuktig vær, når det var litt regn. Hvis det er sol og tørt vær, smuldret den tørre laven helt. Men når det er fukt og regn, er det best å arbeide med lav.

Når du skal lage lavputer, må du ta bredt med begge hender, trekke det mot deg og så løfte og sette oppned, slik at rota blir topp. Det er fordi at lavputa ikke skal fryse fast i bakken. Så fortsetter du å legge lag på lag med lav, nå med rota ned, og så stikke en bjørke- eller dvergbjørkpinne igjennom så den er stødig hvis det blir vind. Vi laget flere hundre slike puter eller klumper (*jeagellimpu*), vi skulle jo også tjene litt ved å selge noe til flyttsamene om vinteren. Vi tok to kroner pr. stykke, seinere fem kroner. Det var mange som syntes dette var dyrt, vi selv syntes ikke det. Det var jo frykelig mye arbeid. Først måtte vi komme oss dit, det var til fots fordi den gang var det ikke motorkjøretøy. Og maten måtte vi bære, og dessuten ekstra klær for skifte.

Når vi røyser, så bærer vi sammen lavklumpene i hauger. Vi hadde alltid en navnepinne oppå lavhaugen. Vi laget en pinne, eller hvis vi hadde en bordbit, og skrev navn med samiske bokstaver.

Om vinteren hentet vi dem. Jeg har mange ganger kjørt med reinraide med lavlass fra Vuorašvárri.

11.8 Isfiske med garn

Fra førjulstida, før isen ble for tjukk, starter vi med isfiske med garn i Suolojávri. Først lager man hull i isen, og så fører man en lang stang under isen til neste hull. Vi festet en snor bak i stanga. Og etterpå fester vi garn i snora og drar garnet under isen til neste hull. Av og til setter vi flere garn etter hverandre. Vi ser etter garna to ganger i uka. Da fester vi først en snor i garnenden, og går til neste hull for å dra garnet og ta opp fisken. Så drar vi garnet tilbake med snora. Det er best å gjøre det når man er to.

Det tar en hel dag å reise dit, se etter garna og kjøre tilbake. Av og til hadde vi lavvo der vi overnattet. Fisken som vi fikk, frøs med det samme. Vi solgte fisken til Sverige.

Jeg har aldri likt den fisken spesielt godt. Jeg synes ikke den var god. Først skal man sage fisken i passende snitt, og så koke fisken hel, uten å ta innmaten ut.

11.9 Gården i øvre Siebe

Da jeg kom til øvre Siebe (antakelig i 1947), hadde Mikkel allerede giftet seg (1946) og flyttet til Aidejavri. Men Kirsten og Morten bodde der. Våningshuset var ganske langt. I den ene enden var det et stort rom der de gamle hadde sin plass med senger. Jeg sov i det samme rommet som de gamle, men i motsatt ende av rommet. Det var et lite kammers der Ánte og Juhán-Lemet sov. I den andre enden holdt Kirsten og Morten til. De hadde en pleiesønn (Nils Johan, 1945-1991). Jeg synes å huske at det var 8 melkekyr, og i tillegg kviger, kalver og en okse.

Jeg kjent Áhku-Ingá⁷⁷ godt, uten at jeg vet nærmere om hennes slekt. Áhku-Ingá var datterdatter til Ingá-áhkku som døde i 1943. Mannen hennes hette Simon, han døde allerede i 1932. De kalte han *neahpi* (onkel).

Vi fyrte alltid i ovnen, men huset var ganske tett. Vi kokte hver dag, en dag kjøtt, en annen dag fisk. Men jeg har aldri vært i Jevdeš og fisket der. I den tiden jeg var der, var det ingen som satte rypesnarer, verken Ánte eller Juhán-Lemet.

11.10 Fjøsstell

Om morgenen var det å gå i fjøset. Først var det å gi vann til kyrne, og så melke. Så var det å gi kyrne mat etter at jeg var ferdig med melkingen. Så var det å fore kyrne igjen i to-tre-tiden.

Til kveldsstellet ga vi kyrne bare tørrhøy. Kyrne fikk vann om morgenen og om kvelden før vi melket dem. Så ga vi dem tørrhøy etter at vi hadde melket dem.

Det bli ikke kokt løyping (*moska*) etter krigen i øvre Siebe. Jeg tror dette hang sammen med at det var en ny kurase, fra den svenske legasjonen. Disse kyr var ikke vant med kokt høy⁷⁸.

11.11 Å kjøre vann med hest

De hadde hest i øvre Siebe. Det var en gammel, meget snill hest. Det var en stor, lysebrun hest med tjukke kraftige bein. Den var veldig snill. Jeg våget både å stelle og kjøre med hesten. Jeg syntes det var veldig fint å stelle hesten, på samme tid som kyrne. Men hesten spiste så mye. Vi laget også havregrøt ("abette") til hesten - det var vel en spesiell type

⁷⁷Inger Marie Johansdr. Rist (1900-1972) giftet i 1948 med Anders A. Oskal (Oskal-Unit) (1882-1968). Anders var 1. gang gift med Inga Isaksdtr Näkkälä (Issát-Ingá áhkku) (1878-1946). Slektsboka 1986:243, 342
Simon Sivertsen Vars (1864-1932) gift 1894 med Inger Marie A. Sara (18??-1943). Slektsboka 1986:394

⁷⁸Årsaken var vel heller den at det ikke fantes kokemuligheter i fjøset. Her var verken ovn eller peis

mel til hesten. Jeg sluttet i tjenesten, så jeg vet ikke hvor det ble av hesten. Men de hadde vel den hesten flere år etter at jeg sluttet. Så kjøpte Ánte en ny hest. Den var svart, og meget vill. Den nye hesten var så vill at ingen ville kjøre med den.

De hadde ikke brønn på gården. Jeg brukte å kjøre vann fra elva til fjøset. Det var flere hundre liter med store beholdere. Jeg kjørte med hesten. Når Ánte var hjemme, var det han som kjørte. Det var vannhull i isen der vinterveien til Oskal krysser elva. Vi kjørte etter den veien.

Vannhullet måtte vi hakke i elva. Når vannet var hentet, la vi reinskinn og sekker med tørrhøy over hullet så isen ikke skulle bli så tjukk til neste gang. Da hakket vi det opp. Når vannhullet ble laget, var det så stort vi kunne ta opp vannet med en bøtte, men utover vinteren ble hullet så lite at vi av og til måtte bruke øse. Når det er sterk frost, da blir hullet mindre og mindre.

11.12 De gamle på gården

Det beste stedet jeg noensinne har vært i tjeneste, er her i øvre Siebe fordi de gamle var så fine, jeg følte meg alltid som hjemme. Det var nok ikke så mye i lønn, men jeg fikk da alltid noe. Jeg fikk kontanter, det var ikke naturalier som rein, klær eller andre ting. Jeg tror det var 150 kroner i måneden. Det var alltid de gamle som betalte lønna. Hos flyttsamene fikk jeg derimot lønn i form av naturalier, som noen drektige simler og tre typer klær; en pesk, en dork og en kofte. Jeg ville ikke ha dork, så da fikk jeg to kofter. Og så fikk jeg skaller og litt andre klær.

De to gamle brukte å snakke, men de snakket alltid så lavmælt. Begge to var meget snille og hyggelige mennesker. I øvre Siebe følte jeg meg alltid som om jeg var hjemme. Og jeg fikk stelle og arbeide i huset slik som jeg la opp til.

Áddjá⁷⁹ var 77-78 år da jeg kom til øvre Siebe. Han, din bestefar, var litt tynn og omtrent like stor som deg (Odd Mathis). Hun, Kristine, var litt kraftigere bygget, men ikke så høy. Hun hadde ikke så dårlig syn da jeg var hos dem. Hun hadde vært til øyeoperasjon i Bodø. Hun brukte å fortelle at hun så nesten ingenting før hun ble operert. Hun hadde veldig tjukke briller, omtrent som dette askebeger som står her på bordet. Hun hadde fått så godt syn at hun kunne se når kyrne kom nedover bakken fra Birkoroavvi. Hun brukte å peke og si at nå kommer kyrne nedover fra Birkoroavvi.

11.13 En merkelig historie

Áddjá brukte å fortelle en selvopplevd historie:

Han brukte å reise til markedet til Gennjas (NB: ukjent stedsnavn) på finsk side, men jeg vet ikke hvor det var. Det kan være et annet navn i dag, jeg vet ikke. I alle fall var det slik at de hadde reist dit for å være med på markedsdager. Jeg husker heller ikke hvem han var sammen med.

De to gikk inn i et hus. De brukte å bo der når de var i Gennjas. De spiste og

⁷⁹Mathis M. Hætta (Gárena-Máhtte) (1869-1951). Slektsboka 1986:185

kokte kaffe, og så spurte de om de kunne få kjøpt spekefisk. De hadde lyst å smake på spekemat. Kona i huset gikk ut og hentet noe, og la på bordet foran dem. Det var spekefrosker. Hun kom med to-tre stykker, de var delt i to. De var godt saltet. Kona sa at det var det her de brukte å salte, hun visste ikke hva det skulle være om ikke dette var fisk! Da fortalte de hva slags spekefisk de var vant å spise.

11.14 En kjøretur med hest juleaften

Så var jeg i tjeneste hos Ovlá-Juhán Máhtte⁸⁰ i Rietnjaávži. Det var kanskje i 1949 for jeg var nok over 20 år. Ánte var fremdeles ungkar. Så kom han kjørende selve juleaften til Rietnjaávži. Det var bitende kulde. Min mor var på julebesøk hos oss.

Ánte var full da han kom. Han brukte jo å drikke. Han ble lenge hos oss, og ville ikke komme seg avsted. Så sa folket i huset at jeg måtte bli med, og jeg måtte bli med. Han hadde tjoret hesten i den oppreiste, lavvolignende vedstabelen. Jeg satte meg i sleden, men i det hesten skulle klargjøres, stakk den hodet i vedstabelen. Hesten kom seg løs, og vi startet. Hesten satte opp stor fart fordi den visste at nå skulle den hjem. I nærheten av Oskaljávrí, ved Nils Peder Eiras hus, omtrent en km fra Juhána-Máhtte sitt hus, så ramla kameraten ut av sleden. Jeg hoppet også av, men du vet at styretømmene for hesten går i en løkke, men reintømmer ikke er det. Hvis jeg var blitt hekta i styretømmens løkke, hadde det vært alvorlig for meg.

Ánte ramla, og han var så full at han sovnet der på veien, i den strenge kulda. Jeg prøvde å vekke han, men han bare sov videre. Jeg gikk tilbake. Han våknet til slutt og kom tilbake til Rietnjaávži. Han hadde sovet, og gått tilbake, så nå var han i bedre form.

Hesten hadde galoppert til Siebe. På gårdsplassen stod sledene etter en reinraide. Det var Juhás-Ele⁸¹ fra Kultamaa. Han hadde reinsleder til salgs. De nye sledene var plassert tre og tre oppå hverandre. Hestesledenes ene skjæke satte seg fast i en av sledene, rev ned lasset, og ødela en av sledene. Skjæken knakk og ble liggende.

Juhán-Lemet våknet av bråket på gårdsplassen. Han sprang til vinduet, der sto hesten allerede og kikket inn i stua! Juhán Lemet tok seg av hesten og satte den i stallen.

Når Ánte hadde drukket, viste han seg ikke for de gamle. Han snek seg inn bakveien gjennom et lite bislag forbi kammerset til de gamle uten at de så det. De likte ikke at han drakk.

11.15 Čora - en reinflokk av arbeids- og kjørerein

De hadde mange arbeids- og kjørerein. Dessuten hadde de hest. Alle tre gårder i Siebe hadde mange rein. De hadde spesielt mange rein, men det var også nødvendig fordi det jo var bruk for rein til reiser og transport. De hadde jo en stor flokk med rein, både i øvre Siebe og i nedre Siebe. De hadde en felles čora. Da jeg var i tjeneste i øvre Siebe, deltok

⁸⁰Mathis Johansen Eira (1908-1976), fávrán med vinterbolig i Rietnjaávži. Slektsboka 1986:84

⁸¹Johan Israel Leppäjärví (1893-1975) gift 1919 med Berit Anne (Triumpf) (1894-1992), en yngre søster til Kristine (Triumpf) i øvre Siebe).

jeg ikke i arbeidet med reinen. Čora var av og til vest for bygda, i Opmuáhpi, men også på øst og nordsida som Sieberoavvi, Birkoroavvi, Duolbaroavvi og der omkring. Det var Ánte som arbeidet mest med rein.

Det var noen finlendere som hadde rein. De stoppet gjerne i Siebe og bodde der noen dager eller uker. En av dem var Ribe (Välimaa). Det var en liten, mager finlender. Han brukte å overnatte i øvre Siebe. Han kjørte med rein, og drev handel med mindre saker og ting. Han solgte sysaker som nåler og sakser og sikkerhetsnåler, og tørkler. Mot slutten solgte han også pyntebånd og klede. En annen finlender som hette Biiras, brukte også å komme, også han overnattet hos oss. Han brukte å få leid eller lånt rein hos flyttsamene, og slik kom han seg fram og tilbake.

11.16 Nedre Siebe

Jeg var ofte innom naboene, i nedre Siebe for å besøke áhkku, min tante Sara og de andre. De hadde en stor gård. I nedre Siebe var det hest, og áddjá (Leammo-Máhtte) hadde butikk, og han var reinoppkjøper. Ellers vet jeg lite om han, f.eks. om han var hissig og snarsint eller ikke. Jeg vet heller ikke så mye om áhkku.

Mange av de gamle gubbene som reiste forbi, stoppet og kom innom. Noen av dem hadde drukket og var fæle til å skryte av hvor velstående de var. Alle hadde nok ikke så stor formue, men i fylla skrøt de likevel. Jeg husker at gamle mor Sara brukte å hente en tom striesekk og holdt den oppe foran dem mens hun gjentok: "En tom sekk kan ikke "stå" (holdes opp), det er ingenting som får den til å stå." (*Ii guoros horstaseahkka gal bissan ceaggut, ii dan abut ii vigat ge cegget*). Hun sa det nok fordi de som skrøt mest av seg selv, ikke hadde noe å skryte av. Det var selvskryt.

Flyttsamene i omegn var med i deres verddesystem. Det var bl.a. Ábbonat som Sunnen-Máhtte og Ellan-áhkku (Šávge-Elle)⁸², begge fra beitedistriktet Ábborášša. Dessuten Nanit-Heandarát også fra Ábborášša.

11.17 Historien om Nanit-Heandarát

Nanit-Heandarát⁸³ var min fars søskenbarn, hans far og min mors far var brødre. Derfor var han min onkel. Nanit-Heandarát var ingen liten noaidi, - folk fryktet ham. Han fortalte aldri noen hva han kunne, derfor var alle så redd ham. Det ble sagt at ingen turde å stjele en matrein (niesteboazu) hos ham.

Jeg husker spesielt en hendelse da jeg bodde i Goahteluoppal. Det var om høsten (1955) at noen hadde klippet hull i reingjerdet mellom Norge og Finland. Også Henrik var kommet til Goahteluoppal. En dag for han mot grensegjerdet for å se om det var kommet rein på norsk side. De flyttsamene som bodde på finsk side, i Hirvas, hadde vært og klipt hull i reingjerdet. Hvis du går fra Goahteluoppal rett mot reingjerdet på finskegrensen, og

⁸²Mathis Mathisen Hætta (1901-1977). Slektsboka 1986:175
Ellen Marianne Nilsdtr. Eira (1892-1979). Slektsboka 1986:78, 283

⁸³Henrik Andersen Spein (1898-1978). Slektsboka 1986:341

fortsetter to-tre km, kommer du til Hirvas. Andre dagen dukket politiet opp her i Goahteluoppal. Kona til Goddan-Niillas⁸⁴ og Ánne-váitni brukte å fortelle at Henrik Spein hadde lensmann Arvid Dahl⁸⁵ sine rein i pass hos seg (*geahco-bohccot*, no. "sytingsrein"). Hun fortalte at politiet arresterte og tok Henrik til kirkestedet.

Dette var om høsten. Snøen var ikke kommet enda, derfor hadde Henrik kommet med kløvrein til Goahteluoppal. Disse ble igjen her. Niillas måtte ta seg av dem. Lensmannens bolig var under samme tak som arresten og lensmannskontoret. Politiet rapporterte til lensmann Dahl at nå hadde de fakkert ham som hadde skåret hull i reingjerdet. Dahl gikk i arresten for å se, og da han så hvem det var, sa han at de skulle slippe ham løs. Han garanterer at denne mannen har ikke klipt noe hull i gjerdet. De slapp han ut av arresten. Han overnattet vel på kirkestedet før han gikk igjen tilbake til Goahteluoppal.

Mihkkil-Ánne sa at det var nifst. Det ble uhyggestemning da han kom, fordi han var så uhyggelig sint. Han hadde sakene sine rett utenfor stabburet vårt. Han gikk bort til sakene sine, satte seg på sine knær og bante og svor slik at det ikke kan gjengis. Og han svor høyt og hellig at på denne tid, neste år, skal det ikke komme røyk ut av et eneste hus i hele Hirvas. Alle hus skal være tomme for folk.

Neste høst var alle hus tomme. Dette var jo om høsten. De drakk i Hirvas, - høsten, vinteren og våren. Det var mye fyll. Og seint på våren ble en mann drept, Sire-Niillasa Aillu⁸⁶ som var sønn til Inggá-Ánne (og så kalt Hirvas Ánne), som igjen var tante til meg - Áillu var mitt søskenbarn. Som vanlig flyttet de med reinflokkene sine om sommeren mot Karesuando.

Om høsten flyttet de ikke lenger til Hirvas, men bosette seg ved Karesuando. Alle sammen. Slik ble Hirvas folketom.

11.18. Hvordan jeg traff min mann

Vi to ble kjent med hverandre på Geatkeskaidi (1952). Jeg var i tjeneste hos flyttsamene, Ovlla-Juhán Issát i Rietnjaávzi i 5 år. Jeg var ved reinflokken, det var under høstflyttingen før jul. Vi brukte å ha lavvo på Geatkeskáidi. Så kom min kommende mann, Nils Paulus Persen Bæhr (1909-1970) dit. Han skulle hente en slakterein til Rugaš Rávdná⁸⁷. Hun hadde sine sytingsrein hos Ovlla-Johan Issát. Vi hadde akkurat tatt ned teltet, og var klar til å flytte videre. Jeg var aleine, hadde tatt ned teltet og gjorde meg klar til å reise. Han

⁸⁴Nils Mortensen Hætta (1917-20??) gift 1950 med Anne Marie Mikkelsdtr. Bongo (1915-1976). Slektsbok 1986:40, 148

⁸⁵Arvid Dahl (1909-1988), lensmann i Kautokeino ca 1938-ca 1980. Slektsboka 1986:433

⁸⁶Aslak Nilsen Rist (f. 1934, drept 23.5.1956. Om slekta, se Slektsboka 1986:354

⁸⁷Ravdna Nilsdtr. Logje (1909-1982). Hennes oldefar Mathis Aslaksen Logje (Máhte-Áslat) (1846-ca 1910) var Kautokeinos rikeste flyttsame. Slektsboka 1986:217

hadde allerede vært i reinflokken og hentet slaktereinen, hadde slaktet den og lastet den på sleden. Han kom og hjalp meg til å plassere og feste teltet og andre ting på sledene. Jeg hadde en reinraid på fem-seks. Han satte seletøy på flere av reinene.

Vi kjente ikke hverandre, så vi snakket ikke så mye. Så reiste han mot kirkestedet, og jeg kom meg avsted med min flytteraid.

Noe seinere ble det nyttår, og jeg reiste til kirkestedet. Her traff vi hverandre igjen. Men vi giftet oss ikke det året, men året etter (april 1954).

På den tiden ble man kjent med hverandre ute i ødemarken og under arbeid. På den tiden fantes det ingen steder eller plasser der man kunne samle seg og bli kjent med hverandre. Nå treffer de unge hverandre på utesteder og ved andre høvelige anledninger.

Da jeg ble gift, flyttet vi om sommeren til Skarvdalen, og om vinteren til Goahteluoppal.

12.0 Mathis Johansen Sara

Mathis Johansen Sara (*Ántta-Juhána Máhtte*), f. Kautokeino 22.1.1924. Han har drevet reindrift i hele sitt liv med sommerdistrikt Lákkonjárga (Langfjord) og fra 1960-tallet på Silda (Loppa kommune). Vinterbeitene var i Siebeområdet hvor han også hadde vinterboligen. Han var godt over 40 år før han gikk til anskaffelse av snøscooter.

Slektsboka 1986:280

Intervju 2.1.06, avskrift og oversettelse 7.- 8.12.2006.

12.1 Dressering av gjeterhunder (boazobeana, egentl. reinhund)

Den beste gjeterhund jeg har hatt, var Čálmmo, som ble 12 år. Det var jeg selv som dresserte hunden. Men jeg har hatt mange gode reinhunder, en av dem hette Čáhpe.

Vi ser på valpene. En valp som skal bli en god gjeterhund, skal ha tre små skjegg under haka. Valpen skal være kvikk, og være flink til å følge sin herre når han roper. Og hvis du kaster noe og kommanderer: Hent! Så lyster den straks.

Man ser tidlig om en valp blir en god gjeterhund eller ikke. Og når valpen er blitt litt større, skal man ta den med og la den følge ut i naturen. En valp må helt fra den er liten lære å være med ute lenge før man tar den med til reinflokken.

Man må ikke ta en liten valp inn i reinflokken. Den får juling av reinen som trækker på den eller stanger den med horna. En valp må være minst ett år før man kan ta den inn i reinflokken slik at den klarer å komme seg unna sinte rein. Reinen vil springe etter og trække. Derfor må valpen være så stor at den kommer seg unna.

Når valpen blir større, tar jeg med den inn i reinflokken sammen med en erfaren gjeterhund. Når jeg kommanderer den erfarne hunden, så ser unghunden den eldre hunden og følger med for å jage reinen. Unghunden hører kommandoene og lærer på den måten. Etter hvert forstår unghunden; "når det blir kommandert, så følger også jeg med", tenker den. Men hvis valpen er for liten, klarer den ikke å springe etter den voksne. Når unghunden begynner å forstå når jeg snakker, da lærer den fort.

12.2 Dressert hund

Til en voksen hund kan man snakke som til et menneske. Hunden forstår alt. Jeg husker en gang da vi gjette reinflokken. Jeg var sliten, og hunden var så sliten at den bare la seg ned. Jeg holder i lassoen som jeg har over aksla og sier til hunden: "Nå er det best vi finner en slakterein. Men først må vi samle reinflokken slik at vi finner en rein." Hunden fikk nye krefter, og fikk fart på seg. I en fei samlet hunden min hele reinflokken. Jeg måtte bare finne en slakterein. Hunden ble så glad, logret og ventet på å få sin del.

Også enkelte tisper kan bli gode gjeterhunder. Jeg hadde en gang en slik tisper. Foruten å være en god gjeterhund, fikk den valpekull flere ganger. Jeg tjente godt på å selge valper. Det er blitt mange gode gjeterhunder av disse valpene.

Forskerne som var her, sa at det var en god rase. Nå har man igjen begynt å avle hunder av denne rase. Det blir gode gjeterhunder av dem.

Men en gammel hund blir treg og kanskje tunghørt. Jeg husker en gang en gammel hund som skulle avlives. Jeg sa til hunden at nå skal jeg henge deg. Jada, den kom. Når en gjeterhund blir gammel og skrøpelig, skal man ikke la den dø naturlig, man skal avslutte hundens liv med at den blir avlivet. Den vanlige avlivingsmetode er henging.

12.3 Å drive reinflokken sammen med hund

Når man skal drive en reinflokk fra et sted til et annet, klarer man det med en hund. Først går jeg med ledereinen, og hunden driver flokken framover. Når jeg selv går foran med ledereinen, driver hunden flokken ved at den jager fra side til side bak flokken, og bjeffer.

Jeg husker en vårflytting ved Čoalbmejávri, som er sør for Čárájávri, at jeg drev reinflokken aleine. Det var begynt å bli barflekker. Min sønn Juhán-Máhtte holdt på å rigge ned lavvoen. Reinflokken var enda i land, mens jeg var med ledereinen på vannet. Jeg ventet litt, hunden driver flokken fram ved å bjeffe og jage ved å springe fra side til side. Og når jeg bøyer mot nord så sørger hunden for at flokken følger meg. Det var en klok hund. Det er alltid enkelte rein som er aggressive (*stoaluhat*) mot hunden og vil jage (*ogohallet*) den. Når hunden har jaget reinen bortover, kommer den til meg med logrende hale (*gerjoda*) som om den vil fortelle meg noe, men jeg forstår ikke. Jeg sier bare "hva har du nå gjort?" Hunden bare logrer og logrer. Mot aggressive rein måtte også hunden være mer skarp. Når hunder glefser (*hamssada*) springer reinen bortover med halestumpen rett til vær.

En gjeterhund klarer fint å drive flokken dit den skal. Det er ikke nødvendig med flere hunder når man driver flokken avsted.

Hvis man skal låne en gjeterhund hos en annen, må hunden i bånd, og man må leie den i bånd til flokken. Den vil normalt ikke følge en annen enn sin eier. Men når man kommer til reinen, kan man slippe den løs fordi der trives hunden. Jeg har selv lånt meg en hund flere ganger. Den ser trist ut og ser ut som den er nedfor, men når den kommer til flokken, da vet hunden hva den skal gjøre.

12.4 Snøscooter overflødiggjør hunden

Etter at snøscooteren kom i vanlig bruk, er det egentlig ikke nødvendig med gjeterhund. Scooteren er stor og går mye raskere enn en hund, hunden blir hengende etter. Hunden orker ikke farten, og hopper på scooteren. Da er det ikke mulig å få hunden av scooteren fordi den vet at den ikke kommer like fort fram som scooteren.

Reinflokken vil etter hvert kjenne scooteren på lyden. Den forholder seg rolig, spesielt hvis man har med seg høy til flokken. Da kommer reinen springende i mot.

12.5 Ved reinflokken

Når man skal til reinflokken, går man ikke rett på. Reinen må se deg slik at den ikke blir skremt. Men reinen er et slikt dyr at den kjenner sine egne folk.

Det vanlige er at man går på ski eller kjører med rein rundt området der flokken beiter (*čuoigat birra fieskkii*) for å se om noen dyr har vandret lenger bort, eller at noen

rein fra andre flokker er kommet til. Man ser etter spor.

12.6 Kastrering og avliving

Jeg tror at det var tidlig på 1950-tallet at det ble slutt på kastrering av rein med tennene, ved å bite. Jeg har selv kastrert mange rein ved å bite sund testiklene. Kastrering foregikk på den måten at man legger reinen ned. Den ene holder reinoksen nede, mens den andre finner fram til testiklene og biter dem i sund, først den ene, så den andre. Man behøvde ikke så store og kraftige tenner, men man måtte ha sterke kjever.

Testiklene hovner kraftig opp. Reinen står mest stille, den har vanskelig for å gå. Som regel er reinen syk i to døgn.

Tidligere var det vanlig å avlive reinen med å legge den ned på bakken og stikke med kniv i hjertet (*giehtadit*). Når man slaktet hjemme eller på vidda, hadde man ikke den spesielle nakkekniv (*niskebuiku*), man brukte den tradisjonelle måten. Sist jeg avlivet en rein på den tradisjonelle måten, var for to år siden (2004). Men dette gjøres den dag i dag.

Det blir mye bedre kjøtt når man slakter hjemme, enten tradisjonelt eller først med nakkekniv og deretter stikk i hjertet. Det gir bedre smak hvis du slakter ved flokken eller hjemme for da har ikke reinen stått så lenge bundet eller i gjerdet. Blodet er helt tyntflytende, som vann. Det er stor forskjell fra dette og slakting på slakteriet.

For noen år siden kjøpte en dyrlege en rein hos meg. Jeg sa at jeg ikke hadde gevær til å avlive slakterein. Han sa til meg at "du har da lært og kan avlive en rein, - gjør det slik du kan." Jeg avlivet på tradisjonell måte med stikk i hjertet. Han så straks hvordan det var gjort. Seinere sa han at kjøttet smakte fortreffelig fordi det var slaktet ved flokken.

12.7 Ulven

Visst har jeg sett, jeg har selvfølgelig sett levende ulv. Ulven kunne trave milevis langs vinterveien eller reintråkk (*vuojahat*). Jeg har heller aldri felt en ulv, og det har heller ikke min far. Det var ikke så mange som felte ulv. Det var så vanskelig å komme tett innpå en ulv.

12.8 Å temme rein

En rein som skal temmes, bør være 3 1/2 år (*vuorsu, vuobirs*) fordi den er sterk nok og mer medgjørkelig enn eldre rein.

Før man i det hele tatt kan spenne en utemmet rein for sleden, må reinen stå fast ett eller to døgn, men den får mat. Den utemmede rein (*udamat*) må bindes til en busk eller et tre som gir litt etter. Så kan man neste dag prøve om den følger etter (*laidehallat*). Noen er villige til å følge etter, andre ikke.

Vi flyttsamer brukte å ha de fastboende til å temme rein for oss. Det var de som temmet mange rein for oss. Det kostet ikke oss noe. Disse utemmede er hele vinteren hos de fastboende som temmer dem. De hadde jo ikke så mange rein. Slik at de fikk arbeidsdyr hele vinteren, den tid da de trengte det mest.

12.9 En merkelig opplevelse

Min søster Elle-Sára og jeg gjetet en reinflokk på Eira-várri som er på nordvestsiden av Mázejohka. Det var om høsten før snøen kom. Det var den mørkeste natta, var det sagt.

Reinflokken hadde begynt å røre på seg, men vi så ingenting. Flokken beveget seg lenger og lenger bort, helt inn til vannet. Og svømte over. Vi måtte stoppe, og gikk på en tørr plass (*dievvá*). Jeg hentet vann og ved. Så laget vi bål og kokte kaffe.

Vi hører kyr like ved, og en sterk lukt av kyr. Reinflokken var nå på den andre siden av vannet hvor den holdt seg i ro mens det var helt mørkt. Vi turde ikke annet enn å brenne bål hele natta til det ble lyst. Jeg har siden tenkt på at dette var et varsel om at Elle-Sára kom til å gifte seg med en kar som ikke var i reindriften, men som arbeidet i fjøset.

12.10 Hvordan guttene ville ha tak i jenter

Utpå kvelden i brylluper skulle guttene få tak i jenter. Man holdt jenta i beltet. Beltet var sterkt, men spenn holdt ikke. Så kunne en annen gutt komme å trekke i beltet den andre veien, kanskje bare for å erte den andre. Noen prøvde seg på hvor mye jenta tålte, om hun ville bli med ham eller ikke. Det var på den måten guttene hadde kontakt med jentene. Det var slik i påska og nyttår. Alle kunne ikke være samtidig på slike feiringer. Men det var i alle fall slik ungdommen ble kjent med annen ungdom.

Man inviterte til bryllup først når man var kommet for å gifte seg. Da gikk man fra hus til hus og inviterte slektninger og andre, også dem man ikke kjente så godt. Disse skikkene varte til lenge etter krigen. Men tidene endrer seg.

13.0 Anne Klemetsdatter Hætta

Anne Klemetsdtr. Hætta, (3.5.1926-4.1.2007), gift 16. april 1952 med Anders Mathisen Hætta i øvre Siebe. Tilsatt ved Trygdekontoret i Kautokeino 1. januar 1965, de siste årene som trygdesjef. Slektsboka 1986:159, 186
Intervju 16.12.05, avskrift 30.7.06, oversatt 25.10.06.

13.1 Myrslåttene i Opmujohka

Jeg har helt fra min tidlige ungdom vært ved myrslåttene i Opmujohka. Jeg var med mine foreldre som slo der. Vi kalte slåtta for Opmujohka. Det var myrene oppover på vestsiden av det midterste vannet (Gaskaluoppal). Slåtta var etter forholdene ganske stor, 10 høystakker (*stáhkka*) og 30 store såter (*suovvi*). Der var mye vann, men likevel greitt å slå. Vi hadde vanntette bellinger av garvet skinn (*sistehat*) på oss, og kommager (*čážehat*). Det var klær som var vanntett. Vi brukte å holde på et par uker med disse våte myrslåttene.

Vi hadde en torvgamme der vi bodde. Lørdag ettermiddag for vi til Siebe, og tilbake igjen på arbeid mandagsmorgen. Jeg husker at både Leamma-Máhtte og Sara-áhkku alltid var blid og veldig snille. Slåtta ovenfor hørte til Oskal-Biera (Per Andersen Oskal). Vi hadde fått overta vår myrslåtte etter Juhu-Máhte⁸⁷ Márgreda (Oskal-áhkku) og Juhu-Máhte Ánne. Det var vel Juhu-Máhtte som hadde overført myrslåtten til sine døtre, og dem videre til min mor⁸⁸ (*Rihhta-Juhán Rihhta*)

Utslåtta ved sørenden av Stuorasuolu hørte vel til Rihhta-Juhán, eller kanskje til søstrene Juhu-Máhte Ánne og Margrethe. Det er kanskje han som har latt døtrene sine overta slåtten. Unit-Máhtte sine slo også Stuorasuolu. Divdu-Biret⁸⁹ var deres stammor.

13.2 Du kom til øvre Siebe i våren 1952

Gárena-Máhtte var død (høsten 1951) da jeg kom til Siebe i 1952. Men Kristine levde. Hun var et stille og godt menneske. Hun var ikke mye ute, og når hun gikk, måtte hun støtte seg på stoler og bord. Hun hadde vel hofteslitasje. De hadde hatt tjenestepike etter at Anders og de gamle drev gården aleine. Den siste som var der før jeg kom, var Bánne-

⁸⁷Mathis Johannessen Hætta (1826-1900) hadde datteren Margrethe (1854-1934), gift med Anders A. Oskal (Oskal-áddjá) (1851-1928). De bodde i Oskal. Datteren Anne (1856-1951) gift med Johan J. Hætta (1865-1951). Slektsboka 1986:181

⁸⁸Brita Johanne Johansdtr. Hætta (1879-1949), datter til Johan Johansen Hætta (Rihhta-Juhán) (1865-1951). Slektsboka 1987:187

⁸⁹Berit Amundsdr. Pulk (1882-1946) gift med Mathis J. Hætta (Rihhta-Máhtte) (1871-1919). Slektskapsforhold til Mathis Johannessen Hætta (Unit-Máhtte) (1872-1955). Slektsboka 1986: 184, 189

Joavnnna Rávdná⁹⁰. Da jeg kom til Siebe, var fjøset nybygd med låve og låvebru. Brønnen nesten rett på låvebrukaret var ikke i bruk fordi det var vannpumpe i fjøset. Brønnen var dekket til med plater.

Jeg begynte på Trygdekontoret 1. januar 1965. Vi hadde kjøpt en liten lyseblå BMW. Men om vinteren var det iskaldt å sitte i den. Det var slik at min mann tok førerkort, - på den tiden var det slik at det var menn, og ikke kvinner som skulle ha førerkort. Etter noen år kjøpte vi en SAAB. På den tiden var det slik at kvinnene skulle gå i fjøset. I mange år sto jeg opp grytidlig for å gå i fjøset. Jeg melket, gav vann og for til kyrne, kom inn og separerte melka. Så måtte jeg vaske meg og ta på meg "kontorklær". Klokka 8.00 skulle man være på kontoret, det gjaldt også lørdager. Om ettermiddagen var det å få litt mat i seg, ta av "kontorklærne" og på med hverdagsklær. Så var det fjøstid, med melking og stell av kyr. Melk leverte vi til meieriet i Alta fra 1960. Mannen min måtte frakte melkespannene over 900 m til veien der meieribilen passerte.

Folket i øvre Siebe hadde klart seg bra økonomisk og ellers både før krigen og under krigen. Men det er likevel en episode som min svigermor Kristine fortalte meg flere ganger:

Mannen hennes brukte å reise på Bossekopmarkedet. I sine yngre dager kunne han ta en fest. En gang hadde han slaktet en stor okse og flere rein for å ha noe å selge på markedet. Men han kom tilbake med lite varer. Salgsvarene var kommet bort. Dette hadde gått sterkt inn på henne fordi det ble en vanskelig vinter å komme igjennom. (En annen variant av historien er fortalt av en av hans døtre: Han kom hjem med tom reinraide fordi noen hadde stjålet alle hans salgsvarer). Uansett hva som var årsaken, var konsekvensen den samme. En annen konsekvens var visstnok at han fra da av sluttet å drikke.

13.3 I tjeneste hos flyttsamene

Det var en vinter at jeg lovte å være hos min bestefars søster, Leammo-Maja⁹¹ og hennes mann, den rike flyttsamen Fimppa-Niillas. Jeg skulle få fine klær; en kullsort (*muzet*) pesk, to kofter og klær til konfirmasjonen. Jeg var eneste tjenestepike, men de hadde dreng. Jeg gjetet reinflokken på vidda hele høsten annet hvert døgn. Jeg sluttet i januar fordi jeg skulle begynne på konfirmasjonsskolen. Da hadde jeg vært der i nesten et år. Jeg fikk konfirmasjonskofte. Min eldre søster Ingá fikk kofteklede og pyntebånd for å sy den andre kofta hos Margrethe. Så ble konfirmasjonskofte sydd. Den andre kofta sydde Margrethe selv. Jeg fikk dessuten en mørk pesk, og en simle.

⁹⁰Ravdna Jonsdtr. Hætta (f. 1931) gift 1977 med Hedley Bernhard Henriksen (f. 1915) fra Kvænangen. Slektsboka 1986:146

⁹¹Margrethe Klemetsdtr. Hætta (1892-1953) gift med Ole Nils Thomas Aslaksen Siri (1892-1951). En av de rikeste flyttsamer på 1930- og 1940-tallet.

